

AMERIikka JA EUROOPPA –
Demokratiasta, työstä ja taloudesta

Taustaselvitys

Paula Tiuhonen

2003

Lisätietoja:

Valiokuntaneuvos Paula Tiihonen
Tulevaisuusvaliokunta
00102 Eduskunta
Puh. (09) 432 2084
Faksi (09) 432 2140
Sähköposti: paula.tiihonen@eduskunta.fi

ISBN 951-53-2523-4

Edita Prima Oy, 2003
Helsinki

Hallintotieteen tohtori
Paula Tiihonen

AMERIikka JA EUROOPPA – demokratiasta, työstä ja taloudesta

Washington DC 5.2.2001–5.2.2003

<i>ESIPUHE</i>	Tulevaisuusvaliokunnan varapuheenjohtaja Kalevi Olin	I
<i>Mitä matkakirjeitä ja miksi?</i>	1
<i>Kolme päiväkirjamerkintää</i>	3
Kirje yksi	MIKSI KANSA EI ÄÄNESTÄ?	9
Kirje kaksi	TYÖ, TERVE VÄESTÖPOHJA JA KILVOITTELU KAIKEN PERUSTA	30
Kirje kolme	ALUEET JA INNOVAATIO	86
Kirje neljä	KETKÄ OVAT OIKEASSA GLOBALISAATIOSSA?	101
Kirje viisi	GLOBALISAATION POLITIIKKAA: Joseph Stiglitz	116
LIITE	HEIKKOJA SIGNAALEJA DEMOKRATIASTA	126
Kirje yksi	MUUTTUVAA MAAILMAA HAHMOTTAMASSA	127
Kirje kaksi	ALUEPOLITIIKASTA AMERIKASSA JA SUOMESSA	157
Kirje kolme	TOISENLAISTA AMERIKKAA ETSIMÄSSÄ – tuokiokuvia New Meksikosta, Arizonasta, Nevadasta ja Kaliforniasta	167

ESIPUHE

Teoreettinen tutkimus, tilastolliset vertailut ja empiiriset mittaukset hallitsevat tiedonmuodostusta. Mutta tietoa hankitaan myös arkielämän kokemuksista ja havainnoista. Tämän päivän tietoyhteiskunnassa korostetaan usein käytännön tietoa, hiljaista tietoa eli Tacit-tietoa. Sillä tarkoitetaan yleensä organisaation sisällä olevaa osaamista, mutta sillä voidaan tarkoittaa myös ilmiön analysointia omakohtaisen näkemisen ja kokemuksen avulla. Tulevaisuuden tutkijat puhuvat heikoista signaaleista.

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on lähes 10-vuotisen toimintansa aikana käsitellyt sellaisia teemoja kuten globalisaatio, talous, työ ja tasa-arvo. Esimerkiksi demokratian olemus ja nykytila ovat valitettavasti jääneet toistaiseksi liian vähälle huomiolle. Aiheita on lähestytty kansainvälisten vertailujen kautta.

Valiokunta käynnisti tarkastelujensa sarjan Menestyksen mallit 1990-luvun alkupuolella Aasian pikkutiikereistä. Muun muassa Kiina ja Japani ovat olleet kiinnostuksen kohteina. Videokonferenssien ja Netin avulla on toteutettu useita kansainvälisiä asiantuntijaneuvotteluja ja seminaareja. Yhdysvaltojen, josta myöhemmin käytetään vähän väljästi myös käsitettä Amerikka, suhteen valiokunta päätyi vertailuprojektiin Suomen kokoisen Wisconsinin osavaltion kanssa. Työn tuloksia löytyy julkaisusta Finland – Wisconsin, A Comparative Study Focusing on the Job Opportunities for Finland (1997). Valitettavasti voimavarat eivät ole toistaiseksi riittäneet Afrikan ja Etelä-Amerikan käsittelyyn.

Wisconsinin projekti tuotti amerikkalaisen ja suomalaisen johtoryhmän työn sivutuotteena erään tuloksen, jota johtoryhmän puheenjohtajana yhä arvostan. Elettiin vuotta 1997, jolloin Suomessa työttömyys oli todella vaikea ongelma. Esimerkiksi nuorilla ei ollut riittävästi kesätyöpaikkoja. Eräässä johtoryhmän tapaamisessa tammikuun viimassa Wisconsinin osavaltion pääkaupungissa Madisonissa syntyi ajatus järjestää suomalaisnuorille seuraavaksi kesäksi työpaikkoja. Näin tehtiinkin ja 100 nuorta lähti valiokunnan ja johtoryhmän jäsenten yksityisesti organisoimana Wisconsinin töihin. Sittemmin maiden välinen ystävyysseura on ottanut tämän opiskelijavaihdon hoitaakseen, ja joka kesä satakunta nuorta on matkaan lähtenyt.

Esimerkki osoittaa kansainvälisen vuorovaikutuksen hyödylliseksi. Ja mikä kiinnostavaa, se usein tuottaa suunniteltujen tavoitteiden ohella muitakin tuloksia.

Tässä kirjasessa tulevaisuusvaliokunnan valiokuntaneuvos, hallintotieteiden tohtori Paula Tiihonen paneutuu Amerikan (USA) ja Euroopan yhteiskunnalliseen tilaan varsin mielenkiintoisella tavalla. Vaikka hänen päähuomiionsa kiinnittyy kyseisten maanosien insti-

tuutioista etenkin demokratiaan, työhön ja talouteen, tohtori Tiihosen terävät havainnot ulottuvat syvemmällekin. Oivallisen tilaisuuden vertailuille on antanut se, että Paula Tiihonen asui kaksi vuotta tutkijamiehensä kanssa Yhdysvalloissa. Tänä aikana hän perehtyi maan asioihin paitsi tutkimusten, myös omien kokemustensa ja havaintojensa avulla. Jälkimmäisistä voi lukea enemmän kirjan liitteinä olevista kirjeistä.

On selvää, että Amerikan ja Euroopan vertailu on vaativa tehtävä. Amerikan Yhdysvaltoja pidetään monissa maissa eräänlaisena ihannevaltiona. Maan mielenkiintoisuutta lisää, että se on itse asiassa siirtolaismaa, jonka väestön valtaosa on muuttanut muualta. Maata pidetään mahdollisuuksien paikkana, jossa korostetaan yksityisyrittäjyyttä, kun taas Euroopassa yhteiskunnan roolin katsotaan olevan keskeisempi.

Valiokunnan nimissä kiitän tohtori Paula Tiihosta mielenkiintoisen kirjan kokoamisesta ja kirjoittamisesta. Sillä uskon olevan käyttöä tausta-aineistona valiokunnan työssä ja laajemminkin.

Helsingissä 12. päivänä toukokuuta 2003

Kalevi Olin
Kansanedustaja
Tulevaisuusvaliokunnan varapuheenjohtaja

Mitä matkakirjeitä ja miksi?

Helmikuussa 2001 sain mahdollisuuden lähteä kahden vuoden opintomatalle uudelle mantereelle. Virkamies on tottunut raportoimaan. Siispä kirjoitin opintojeni tuloksia ylös. Washingtonin kotitoimiston tietoliikenneyhteydet olivat hyvät ja varsin pian verkostosani oli satakunta ihmistä. Vaihdoin ajatuksia, uutisia ja kokemuksia. Parhaimmillaan "nettiystävyyks" oli, kun löysin aamulla sähköpostistani tulenpalavia kommentteja teksteihini. Tunsin osuneeni johonkin.

Tässä kirjasessa on kirjeitä, jotka pohjautuvat verkostoni kanssa käymiini keskusteluihin aloittaen siitä, miksi kansa ei äänestä ja miksi länsimaissa kansalaisten usko demokratiaan on heikkoa. Muutkin aiheet tosiasiaa käsittelevät demokratiaa. Demokratia ilman työtä ei toimi. Maailma taikka maa ei voi hyvin, jos vain keskuksat kukoistavat. Innovaatiot ovat tärkeitä. Sitten siirryn kirjeissä globaalitasolle. Suomalaiset ovat hyvin varhain oivaltaneet maailman ongelmien tulon meidän kaikkien ongelmiksi. Globalisaatio, varsinkin köyhyyden näkökulmasta, on iso ja vakava aihe.¹

Tietoyhteiskuntaa koskevat ajatukset on julkaistu erikseen kirjasessa *TIETOYHTEISKUNTA ONTUU – ainakin kansalaisen, yleisen edun ja demokratian näkökulmasta*.² Liitteessä on vain omakohtainen kirjekokoelma arjen tietoyhteiskunnasta, joka ei toiminut niin sujuvasti kuin on annettu ymmärtää. Liitteeseen olen sijoittanut myös matkakirjeen, jossa pohditaan aluepolitiikkaa kuntien kustannustaakkana. Ja aivan lopuksi kevenän lukemistoa kuvauksella matkalta lounaiseen Amerikkaan.

Jouduin usein vastaamaan kysymykseen: Miksi Suomi on korruptoitamaton maa? Vastasin lopulta tähän kirjoittamalla siitä erillisen artikkelin Good Governance and Corruption in Finland.³ Opintomatkan lopussa keskityin demokratiaan globaalilla tasolla. Tämä osuus julkaistaan myöhemmin kirjoituksessa GLOBAALI-DEMOKRATIA – globalisoidaan demokratiaa vai demokratisoidaanko globalisaatiota?

Kun lähdin Suomesta, Katariina Eskola neuvoi kirjoittamaan päiväkirjaa. Katariina perusteli asian hyvin. Washington on pieni uinuva hallintokaupunki, johon ei turistimatkoja Suomesta tehdä. Sen arkista elämää ei oikein kellään ole syytä kirjata ylös. Korkea diplomaattia elää omaa elämäänsä, josta tosin siitäkään harva kirjoittaa. Tapahtumat unohtuvat muistista niin pian. En ryhtynyt pitämään päiväkirjaa, koska ajattelin kotirouvalla olevan niin vähän mielenkiintoista kirjoitettavaa jokaisesta päivästä.

Ei aavistanut Katariina päiväkirjanpitoa ehdottaessaan, enkä minä kieltäytyessäni, kuinka väärässä molemmat olimme. Samaan aikaan, kun Wall Streetillä alkoi uuden teknologia-

¹ Washingtonissa oli mahdollisuus käydä kuuntelemassa muun muassa globalisaatiota käsitteleviä hyviä luonnoitsijoita, joista eniten keskustelua sai aikaan Maailmanpankin pääekonomisti Joseph Stiglitz, joka tosiasiaa erotettiin keskustelujen tuoksina. Esittelen hänen uuden kirjansa.

² Julkaisija TIEKE, www.tieke.fi

³ Kansainvälinen hallintotieteen instituutti (IIAS) julkaisi vertailututkimuksessaan The History of Corruption in Central Government. Ed. Seppo Tiihonen. IIAS/IOS Press 2003. Lyhennettynä ks. UM:n nettisivut <http://virtual.finland.fi/>

talouden kuplan puhkaisu, maailman ainoa supervalta ja meidän aikamme talouden, tieteen ja teknologian keskus, jonka maaperälle ei ole koskaan hyökätty, oli yhtäkkiä uudelleenlaisen sodan kohteena. Maa on sitten syyskuun 11. päivän 2001 jälkeen ollutkin sotatilassa, mitä Washingtonissa ei yhtenä päivänä ole voinut olla kokematta eikä unohtamatta. Satunnainen matkailijakin huomaa heti hotellista ulos astuessaan kaupungin ulkoisen kauneuden turmeltuneen suurten linjojen hävittyä. Pitkät kadut on katkaistu monenkirjavilla betoniesteillä ja kaikkialle ristiin ja rastiin pysäköidyillä poliisiautoilla, tunnuksin tai ilman, joulukuusivaloin tai ilman. Upeat klassisen arkkitehtuurin pylväsrivistöt katoavat suoja-aitojen taakse. Jotakin kaupungin sisäisestä tilasta kertoo, jos kävelee oikeusministeriön ohi. Demokratia on saanut uuden neljän metrin korkuisen piikkilanka-aidan kaikkine turvavempaimineen ympärilleen. Koska ihastuin uuteen kotikaupunkiini helmikuussa 2001, jotenkin yhä haluan ajatella, että on kyse vain jostakin tilapäisestä.

Terroristihyökkäystä Amerikkaan oli pitkään suunniteltu ja sitä ohjattiin tarkasti valittuihin kohteisiin yhtäaikaan eli poliittiseen johtokeskukseen (Valkoinen talo), sotilaalliseen päämajaan (Pentagon) sekä talouden keskukseen (New York, World Trade Center). Toisin kuin perinteisesti sodissa, sota ei kuitenkaan käynnistynyt valtioiden välillä eikä aktiivisina osapuolina olleet sotilaat. Kaikissa kolmessa tapauksessa hyökkääjät olivat siviilejä, kohteena olivat siviilit ja aseina käytettiin siviilejä siviililentokoneissa. Erityisesti New York on suurkaupunkina läntisen elämänmuodon, niin talouden kuin kulttuurin, johtokeskus, ja Twin Towerit ihmisen luomana tiedon ja taidon näytteenä symbolisoivat korkeinta talous-tekniologista kehitystä. Hyökkäys New Yorkiin oli hyökkäys ihmisiä ja koko läntistä sivilisaatiota vastaan. Hyökkäyksen päiväkin oli huolella valittu – yleinen siviilien hätänumero, 911, amerikkalaisten tapaan ilmaisten ensin kuukausi ja sitten päivä. Amerikkalaiset lähtivät luonnollisesti rinta rinnan puolustamaan maatansa.

Erityisen vaikeina washingtonilaiset perheet ovat kokeneet pernaruttokirjeiden leviämisen ja sen, ettei tekijää koskaan saatu kiinni, jo toista kesää ihmisiä tappaneen Niilin virus hyttösepidemian ja muutaman viikon syksyllä 2002 summittain ihmisiä huippumodernilla tehoaseella ampuneen tarkka-ampujan. Uhka on ollut läsnä täysin riippumatta siitä, kuinka todellista se on.

Päiväkirjaa kirjoitetaan, jotta muistaisi. Varsin monelle meistä tavallisista ihmisistä muistamisen ongelma kääntyi toisinpäin – miten edes hetkeksi unohtaa. Miten elää kuulematta, näkemättä ja aistimatta sodankäyntiä, jota joskus käydään selvemmin puolustusotana ja joskus hyökkäyssotana? Molemmat sodankäynnin muodot vaativat perusteellista varustautumista rintamalla, joka on koko se maailma, jossa amerikkalaiset ovat läsnä ja mukana. Sodasta on kaikissa vaiheissa päätetty ehdottomasti demokratian sääntöjen mukaisesti. Demokratiassa myös varustautumiseen kuuluu kansalaisten hyväksyntä. Koska heti aluksi tehtiin tietäväksi, että sodasta tulee todella pitkä ja hidaskäyttöinen ilman nimettävää sodankäynnin paikkaa taikka tietämättä rintamalinjaa, on varustautumisen oltava henkisenä maanpuolustuksena aktiivitilassa herkeämättä. Sota ei unohdu eikä sitä päästetä unohtumaan. Yhden kysymyksen olen havainnut sellaiseksi, jota on yritetty unohtaa, mutta jotenkin se aina joskus sinnikkäästi vain jostakin pulpahtaa esille sirpaletiedon ja tunteiden tulvassa. Heti 11.9. joku toimittaja kysyi yksinkertaisesti: *Why they hate us?*

Tästä sodasta on kirjoitettu ja tullaan kirjoittamaan paljon. Amerikkalaisille maailma hahmottuu aikaan ennen syyskuun 11. päivää ja sen jälkeen. Harva asia on sodan ulkopuolella.

En siis ryhtynyt pitämään päiväkirjaa, josta runsaan puolen vuoden päästä olisikin tullut sotapäiväkirja. Sen sijaan päätin kirjoittaa pakinoita arjestani, tosin kytkien sen valittuun teemaan eli meille annettuun lupaukseen upeasta ja uljaasta tietoyhteiskunnasta. Tarinankerronnan ohella aloin myös hetimiten kirjoittaa asiategstiä globalisaatiosta, mutta halusin tästäkin aiheesta kirjoittaa jotenkin omakohtaisesti. Lopulta kävi niin, että aloin kirjoittaa matkakirjeitä kansalaisena mielestäni mielenkiintoisista aiheista, joilla kaikilla oli yksi yhteinen nimittäjä – demokratia.

Vertaan matkakirjeissä lukemani ja kokemani perusteella asioita Suomeen tietäen hyvin, että USA on kokonainen manner, ja yrittäen muistaa sen eittämättömän tosiasian, että isoon maahan mahtuu. Muutama luku kertoo paljon: USA:n BKT on 10 082 miljardia dollaria kun Suomen on 136,2 miljardia ja USA:ssa BKT/asukas on 36 000 dollaria, kun se Suomessa on 26 200 dollaria. Itä- ja länsirannikko ovat erilaisia, mistä syystä lähdin ennen Suomeen tuloa tammikuuksi 2003 etsimään lounaisesta osasta maata toisenlaista Amerikkaa.

Kiitän kaikkia yhteistyökumppaneitani.⁴ On ollut suuri ilo tehdä kaksi vuotta työtä kansanne. Erityinen kiitos kuuluu Kunnallisalan kehittämissäätiölle, joka on ylläpitänyt tutkimusta ja keskustelua demokratiasta ja antanut tähänkin kirjaseen tukea.

Kolme päiväkirjamerkintää

Näin jälkeenpäin ajatellen päiväkirjan kirjoittaminen olisi kriittisenä hetkenä 11.9. joko pysähtynyt tai sitten täyttänyt kaikki päiväni. Sodan tosiasiallisen kulun, sen syiden ja seurausten hallinta edes tavallisen ihmisen näkökulmasta nähtynä olisi ollut mahdoton tehtävä. Se on historiantutkijoillekin jälkikäteen vaikeaa. Pelkästään kysymystenasettelussa sotatilassa olevassa maassa yhteiskunnallisesti ajatteleva ihminen olisi joutunut painimaan niin vaikeiden eettisten ongelmien kanssa, että sotapäiväkirja olisi pitänyt kirjoittaa joka tapauksessa pöytälaatikkoon. Henkilökohtaisten näkemysten ja tuntemusten kirjaaminen puolestaan muuta kuin terapeutisena askarteluna ei myöskään olisi onnistunut. Se vaatii oman taitonsa ja tyyliänsä. Sitä paitsi epäilen terapeutista hyvää vaikutusta kirjoittaa sodasta, joka tulee jatkumaan ehkä läpi lopun elämäni. Hiljainen ahdistus, jota jokainen tietäen tai tietämättään kokee, olisi päiväkirjan kirjoittamisesta ehkä pahehtunut.

Inhimillisestä halusta 30 harmaan virkavuoden jälkeen halusin kuitenkin kokeilla kerran irrottelevaa ja omakohtaista kirjoitustyyliä. Kirjoitin kolme päiväkirjamerkintää, jois-

⁴ Monelle kuuluvat kiitoksen sanat, mutta ottaen huomioon teemani, demokratian rakenteet, syvin kiitos kuuluu Suomen valtiolle. Ilmainen suomalainen koulutusjärjestelmä antaa suuret mahdollisuudet kaikille kansalaisilleen, myös vähävaraisille. Maailmalla huomaa pian, kuinka äärimmäisen harvinaista tällainen tasa-arvo, jota pidämme itsestään selvänä, lopultakin on. Se, jos mikä, on demokratiaa parhaimmillaan.

ta ensimmäinen on loppusyksystä 2001, toinen keväältä 2002 ja viimeinen fiktiivisen päiväkirjan lyhyt tosimerkintä on jouluaatolta 2002.

Perjantaina 30.11.2001

Washingtonin parhaita paikkoja ja kauneimpia rakennuksia on oopperaa, balettia ja muuta korkeataidetta esittävä marmoripalatsi Kennedy Center. Voit mennä pitkässä iltapuvussa gaalailtoihin, joiden lippujen hinnat ovat huikeita, mutta voit saada paljon aivan ilmaiseksi. Kennedy Centerissä amerikkalainen demokratia toteutuu kauniilla ja kiehtovalla tavalla kaikille, jotka vain astuvat sen ovesta sisään. Voit tulla juuri sellaisena kuin olet suunnitellen tulosi - tai olla suunnittelematta - ja poiketa taloon vain yhtäkkiä asian tultua mieleesi. Avoimella Millennium-näyttämöllä on nimittäin jokaikinen Herran suoma päivä, 356 päivänä vuodessa, aivan oikein, siis myös jouluaattona, kello 6 illalla tunnin ilmaisesitys valtavalla sisääntulokäytävällä. Voit kuunnella klassista musiikkia tai Hillibilly Bluegrassia ja kaikkea siltä väliltä. Voit valita tanssi- tai runoilijan tai piipahtaa katsomaan pienen katkelman näytelmää. Osavaltiot esiintyvät vuoden aikana ja aina välillä on ulkomaalaisia esityksiä. Yksi pienen pieni heikkous Kennedy Centerillä on. Se on niin amerikkalaisesta elämänmuodosta johtuva virhe kuin vain olla voi. Talo on kävelymatkan päässä kaikesta, mutta tosiasiaa kävellen saavuttamattomissa, koska se on moottoriteiden ympäröimä ja jalankulkusillan rakentamista niiden yli ei kukaan tullut ajatelleeksi.

Olimme tänään Peter Seegersin konsertissa. Unohtumaton elämys varsinkin ukolleni, joka on kaupunkilaispoikana näitä kansainvälisen 60-luvun poliittisen laululiikkeen lauluja radion ulkomaankanavilta kuunnellut. Itse olin tuolloin maalaistytönä enemmän kiinnostunut lavatansseista, suomalaisesta tangosta ja jenkasta. Joka tapauksessa istuimme nyt muutama kuukausi terroristihökkäyksestä Kennedy Centerin pitkällä käytävällä, joka oli kuin nuijalla lyöty, aivan lavan edessä. Amerikkalaisten elämäntuntoja välittivät meille ensin orkesteri, jossa soittivat ja lauloivat Seegersin lapset ja lapsenlapset sekä saman aikakauden toisen kuuluisan kansanlaulajan Woody Guthrien jälkipolvea. Kuulimme *"This land is your land"*, *"If I had a hammer?"* Ja monia muita. Luulimme Seegersin olleen jo kuollut, mutta niin vain kävi, että lopuksi lavalle astui harmaatukkainen langanlaiha vanha mies ruutupaidassa ja sinisissä farkuissa – prässätyissä eli juhlaan selvästi varautuneena. Kun vanha Seegers, vankilassa mielipiteittensä takia istunut mies, alkoi laulaa vieden meidät kaikki yhteislauluun *"Where have all the flowers gone"*, suomalaiselta 50-vuotiaalta rouvalta valui silmäkulmasta kyynel kera muiden. Kuoreveden korvessa kasvaneena aistin, että ympärilläni olevat amerikkalaiset ja varsin kirjava ulkomaalaisten joukko, olivat sellalla tavalla yhtä, jota en ollut ennen kokenut. Globalisaatio ei ehkä alkanutkaan 90-luvulla ja taloudesta.

Konsertin loputtua istahdimme Kennedy Centerin ulkoterasille. Edessämme on valkoisella marmoriseinällä yksinkertaisin mustin kirjaimin kirjoitettuja Kennedyn mietelauseita. Yhdysvaltain tunnetuin ja rakastetuin presidentti on ilmaissut mielestäni parhaiten tähän globalisaation ja sodan aikaan sopien meidän länsimaisen demokratiamme koetinkiven:

*"This country cannot afford to be materially rich and spiritually poor."
"I look forward to an America which commands respect throughout the world not only for its strength but for its civilization as well."*

John F. Kennedy

Jotenkin tuli mieleen, että suomalaisittain saman asian on tavallisen ihmisen näkökulmasta ilmaissut osuvasti eräs elokuvaohjaaja vastatessaan alkuvuodesta 1994 Helsingin Sanomien kuukausiliitteen kysymykseen elämäntarkoituksesta. Hän vastasi:

"Elämän tarkoitus on hankkia luontoa ja ihmistä kunnioittava henkilökohtainen moraaliksi ja sen jälkeen noudattaa sitä."

Aki Kaurismäki

Syyskuun 11. päivän jälkeen amerikkalaisten kansallisen yhteisyyden tunne oli melkoinen näky. Amerikan liput, jättimäisen isot ja pikkuruisten pienet, liehuivat taloissa, autoissa, silloilla, rakennustyömailla nosturien päissä, asuntojen ovilla, lastenrattaissa ja luonnollisesti toistettuina ja toistettuina lehdissä ja TV:ssä täyttäen kaiken mahdollisen tilan. Jaoin ulkomaalaisenakin ihmisistä lähtevän yhteisyyden tunteen. Myöhemmin vähitellen tilanteen monimutkaistuessa ja terrorisminvastaisen sodan saadessa uusia muotoja ja syvyyksiä, ajauduin pohtimaan pitkän aikavälin perspektiivistä vahvojen kansalaistunteiden laajempia ulottuvuuksia ja toisenlaisia sävyjä.

Eurooppalaisena olen vuosikymmeniä kokenut olevani Amerikan suhteen toinen. Ovathan menestyksen mittarit kertoneet vääjäämättä uuden mantereen etumatkasta. Sitten vielä tuo yhteisyyden tunto, isänmaallisuus, mikä yhdistää rikkaimman ja köyhimmän tässä maassa – vähemmästäkin eurooppalainen masentuu ja tuntee alemmuutta. Poliitiikalla ja demokraatialla on Euroopassa paljon tekemistä, jotta sen ihmiset löytäisivät toisensa ja paikkansa maailmassa niin, että kaikki eurooppalaiset voisivat olla aidosti ylpeitä Euroopastaan. On hoidettava kansallista demokratiaa ja äänestettävä. On luotava yhteinen eurooppalaisten hyväksymä demokratia. On saatava ihmiselle työtä ja ihmiset töihin. On luotettava Eurooppaan ja sijoitettava varoja sen rakentamiseen. On osattava jakaa hyvinvoinnin luomisen mahdollisuuksia – Euroopassa ja maailmassa.

Euroopalla on kaikki mahdollisuudet onnistua hyvän tulevaisuuden rakentamisessa. Meillä eurooppalaisilla, vaikka olisimme kaikilla mahdollisilla mittareilla jäljessä amerikkalaisista, on myös mahdollisuutemme elämän tarkoituksen etsinnässä. Mutta Euroopan on pystyttävä taloudellisen vaurauden ohella täyttämään kovat ehdot sivistyksestä – Kennedyn tulevaisuuskuvan mukaan Euroopan on oltava ihailtu paitsi vahvuutensa myös sivistyksensä takia. Vasta silloin voin tuntea olevani ykkönen – eurooppalaisena.

Reaalielämä on kovaa, mutta tällä iällä voinen jo olla lapsellinen. Olen alkanut hiljaa mielessäni täällä Amerikassa jo kokeilla, miltä tuntuisi sanoa ääneen ilman epäilyn häivää missä tahansa maailmankolkassa liikkeessä kaksi eniten näiden kahden vuoden aikana täällä kuulemaani lausetta eurooppalaisena:

"I am proud to be an European. United we stand! "

Memorial Dayn
sunnuntaina 25.5.2002

Aloitin sunnuntaiamun viemällä kahvit kera päivän lehtien ukolleni vuoteeseen. Tosiasiassa se on toinen vakiotehtävistäni, joilla kustannan elantoni tai tarkemmin ilmaisten pohjoismaisena ikänsä työssäkäyneenä naisena hankin itseltäni hyväksynnän kotona-olooni. No, päiväkirjalle voin tunnustaa olevani ovela. Kun passaan ukon viikonloppuna, minun ei tarvitse arkaamuisin herätä keittämään kaurapuuroa. Toinen tasa-arvon tunnetta kummasti lisäävä ja USA:ssa suorastaan sankarillinen tehtäväni on ukon paitojen pesu, jota teen mielelläni. Hieman tosin kirvelee, kun markkinahinta pestylle ja tärkätylle paidalle näemmä korealaisen omimassa pesulasysteemissä on 99 centtiä eli alle yhden euron.

Päätän aloittaa näin viikonloppuna lehtien lukemisen keveämmästä osastosta eli New York Timesin viikkoliitteestä. Onhan koko viime viikon median täyttänyt kaksi aihetta. Toinen niistä on kuin paluu aikaan ennen sotaa, aikaan vuoden 2001 alussa. Sama uutinen, joka silloin helmikuusta syyskuun 9. päivään täytti kaikki uutiset, sinkoaa taas kaikilta kanavilta...siihen asti täysin tuntemattoman kongressimies Conditin rakastetun, senaatin harjoittelija Sandran ruumis löytyi Rock Creek Parkista (keskusuisto). Toinen aihe on terroristisota, mutta nyt uudessa vaiheessa. Tähän asti on oltu täysin yksimielisiä. Nyt on yht'äkkiä alettu vaatia selitystä siitä, tiesikö presidentti ja muu sodan johto hyökkäyksestä etukäteen. Senaatin demokraattinen enemmistöpuheenjohtaja vaati asian viemistä parlamentaariseen tutkimukseen. Joka päivä on tullut julkisuuteen jotain uutta eri viranomaisien antamista varoituksista ajalta ennen iskuja.

Presidentti puolustautuu koko koneistolla ja kaikilla rintamilla. Samaan aikaan varoitetaan seuraavan terroristihyökkäyksen olevan tulossa. Spekulaatiot, koska ja mihin, alkavat heti. New York, erityisesti sen sillat ja metro, nimetään hyökkäyksen kohteeksi. Jutut bioterrorismista näyttävät lisääntyvän ja konkretisoituvan päivittäin. Nyt lasketaan jo todennäköisiä kuolonuhreja bioteknologisessa sodassa.

Viikkoliitteen kannessa lukee uutisprintin tapaan keltaisella pohjalla teksti *"On järkyttävän loogista, että paras syy ajatella, ettei ydinaseterroristihyökkäys toteudu, on se, ettei se ole vielä tapahtunut. Ongelma ei ole siinä, että emme tee tarpeeksi, vaan siinä, että ehkä ei ole sellaista asiaa kuin tarpeeksi. Kuinka peloissaan meidän olisi syytä olla?"* Kymmenen sivun artikkelissa käydään läpi amerikkalaisten ja venäläisten asiantuntijoiden kanssa skenaarioita ydinaseen käytöstä. Heidän mukaansa ydinasepainajaiset toteutuvat. Rajoja ei voi valvoa. Tavarakontteja tulee joka tunti maahan 2000 kappaletta junalla, laivoilla ja rekoilla. Vajaa 2 % niistä tutkitaan.

Joku tulee väliin ja kysyy, onko koko uhka tilattua, kun vaalit, joissa ratkaistaan voimasuhteet ja seuraava presidentti, ovat niin lähellä. Mietin edelleen sotatilan tiedotusta. Ohjattuahan se on aina ja kaikkialla, mutta kuinka syvältä ja miten se tehdään. Onko tämä New York Timesinkin ydinsotanumero tarkoitettu minunkaltaisille 50-vuotiaille naisihmisille, joita maassa on runsaasti, vakuuttamaan, että hyökkäys on ainoa puolustus? Miten lehtiä lukemattomat ihmiset vakuutetaan kulloinkin meneillään olevan sodan vaiheiden oikeutuksesta? Suurimpia ja samalla ainoita aitoja lehtiä, kuten Washington Postia, New York Timesia tai Los Angeles Timesiä, lukee vain muutama miljoona ihmistä. Ihmiset lukevat sanan syvässä merkityksessä omaa paikallista lehteään.

Luen uutisen, että sodanjohto on tehnyt liiton Hollywoodin kanssa. Rahasta ei ole puute, kun on arvioitu, että puolustusmenojen kasvu nousee 25 % viitenä vuotena. On keksitty uusi termikin uudelle viihdeteollisuudelle – militairnment.

Vilkaisen kuitenkin sanomalehdistä pääotsikot. Aavistin oikein, varsinaiset lehdet ovat täynnä sotaa. Ydinsota uhkaa Intiaa ja Pakistania. Jos se syttyy, kerralla kuolee ainakin 10 miljoonaa ihmistä. Vedän kotonani Maailmanpankin puolisoiden globalisaatiokerhoa, jossa intialainen Delia kertoi jo keväällä, kuinka hän kotimaassaan käydessään tajusi miljoonien sotilaiden kerääntyvän rajalle. Lehdet antavat kuvan, että kyse on vain ajankohdasta, koska paukahtaa. Delia tosin kertoi sukulaisten ja tuttavien uskovan Amerikan estävän sodan, jonka alkaminen on vastoin sen intressejä.

Jätän loput lehdistä lukematta, mutta aavistan New York Timesin kahdella sota-aukeamalla olevan paljon lukijoita ja myönnän, että pelkkä vilkaisu teki minuunkin syvän vaikutuksen. Pääjuttu kertoo Twin Towerin hyökkäyksestä julkaisemalla uhrien viimeisiä puhelin- ja sähköpostiviestejä omaisille juuri ennen heidän kuolemaansa.

Sota muuttaa asetelmia. Huomaan sodan alettua usein päätyneeni ihailemaan ytimekkyydessään, monipuolisuudessa ja liberaalisuudessa lehteä, jota ennen Suomessa pidin konservatiivisena talouselämän äänitorvena. Financial Times on hyvä lehti, jonka lukeminen on suuri ilo. Niin myös tänä viikonloppuna.

Päätämme lähteä päiväkävelylle. Auto on pakko jättää kadun laitaan lähellä Lincolnin muistomerkkiä, kun vastaan alkaa tulla moottoripyöräilijöitä. Ensin muutamia, sitten lisää ja lisää, tuhansia ja tuhansia. Koko puisto on täynnä nahka-asuisia moottoripyöräilijöitä. Jos olisin ollut Euroopassa, olisin säikähtäneenä kääntynyt heti takaisin ja ajatellut jonkinsortin Helvetin Enkelien valtaavan kaupunkia. USA:ssa asiat ovat toisin. Jengin keski-ikä oli 60. Naisia oli paljon kiiltävien massiivisten pyörien taka-istuimilla, mutta hekin samanikäisiä. Miehillä oli jo tukeva vatsa ja harmaa parta sekä usein leppoisan oloinen letti niskassa.

Moottoripyöräilijät olivat tulleet muistamaan Vietnamin sodassa vangeiksi jääneitä tai kadonneiksi nimettyjä tovereitaan. Tunnelma oli harras kuin kirkossa. Yhtään humalaista tai kovaaäänistä ei näy. Jengi nimeltä Rolling Thunder lähti Pentagonista, ajoi Arlingtonin hautausmaan kautta Memorial-siltaa pitkin Mallille päätyen Vietnamin veteraanien muistopatsaalle. Etsin katseellani iskulauseita tai muuta tekstiä, josta pääsisin jyvälle, mistä oikein on kyse. Ei juuri mitään, kunnes yksi, joka ehkä naisena osui herkästi silmiini. Kuorma-auton lavan reunalla nimittäin luki suuren suurin kirjaimin: *Annamme anteeksi Jane Fondalle sitten, kun Hitler pyytää anteeksi juutalaisilta!* En ole 60-luvun ihmisiä enkä tunne näyttelijätär Jane Fondan osuutta maata repineessä Vietnam-keskustelussa, mutta sen tajusin valtavan moottoripyöräjoukon keskellä, että jostakin syvältä amerikkalaisia sotaveteraaneja viiltäneestä on täytynyt olla kyse. Mieli teki taas kysyä, mutten tohtinut.

Illalla luin romaania, kun TV:stä tuli joko hömppää tai sota. Uutiskanavia ei sodan ja mainosten tulvan takia voi katsoa. Kaikilta elokuvakanaviltakin tuli sotaelokuvia, uusia ja vanhoja. Jos ei muuta, niin inkkarikuvia, joita en enää kertakaikkiaan siedä. Josko into niihin laantuisi, kun Washingtoniin saadaan vihdoin ensimmäinen alkuperäiskansan museo. Kun satun olemaan yhteiskunnasta ja ihmisten elämästä täällä maapallolla kiinnostunut ihminen, en voi kuin satunnaisesti noudattaa usein täällä kuulemaani neuvoa: *"Älä aukaise televisiota, hyppää lehdessä suoraan urheilu- tai kulttuurisivuille ja kuuntele radiosta vain klassista musiikkia."*

Amerikkaa luonnehditaan vastakohtien maaksi. Pitää paikkansa – ihmisten kesken.

Jouluaattona
24.12.2002

On harvinainen jouluaatto Washingtonissa. Maa on valkea. On mieluista olla kartanlukijana lumipyryssä, kun ukko menee pukiksi yhteen suomalaiseen ja yhteen suomala is-amerikkalaiseen perheeseen.

Valittelin aamulla, ettei enää ollut kotoa maanmainiota nettiyhteyttä Suomeen, olisin katsonut Ylen lähetyksiä Suomen joulutunnelmista. No, ukko soitti töistä – Amerikassa tehdään puolipäivää töitä jouluaattona – ja sain puhelimitse kuulla Suomen Turust joulurauhanjulistuksen, Jumala ompi linnamme ja Porilaisten marssiakin vähän.

Washingtonissa on kaksi sanomalehteä. Washington Times on konservatiivien. Washington Post on ollut alueen liberaali päälehti, mutta olen antanut itselleni kertoa, että lehden linja olisi muutama vuosi sitten muuttunut. Mikä on ex-liberaalilehden joulunsanoma? Uhka, uhka ja uhka. Bin Laden, Al Qaeda ja Afganistanin sota ovat jääneet taka-alalle, Irakiin hyökkäyspuhekin on hieman hiljentynyt tempoltaan, mutta tilalle on tullut etusivulle uusia pelon aiheita. Suurin uutinen on Pohjois-Korean ja Iranin ydinaseista. Kansalaisille varmaan vaikuttavimmat etusivun jutut koskivat Washingtoniin suuntautuvan ydinhyökkäyksen uhkaa ja toisaalta isorokon nopeaa leviämistä Amerikan suurkaupunkeihin sodan alettua. Lukija jää miettimään isorokosta, kuinka monta kymmentä miljoonaa ihmistä ehtii kuolla ennen kuin rokote saadaan jaettua ja se tehoaa. Sanovat, että isorokon voi kuljettaa maahan hajuvesipullossa.

Jouluaatot ovat vielä niin erilaisia eri puolilla kristittyä maailmaa.

Autossa joulupukin paluuta lumipyryssä odotellessani pohdin lähtöä Suomeen, ja sitä, miten kauaksi USA ja Eurooppa ovat toisistaan ehtineet etäännyä taloudessa, politiikassa ja ennen kaikkea maailmanymmärryksessä. Täällä uutisia Euroopasta loppuvuodesta seurattessa on tuntunut siltä, että Euroopassa ollaan valitsemassa Bushin demokratian – maailman vanhimman modernin demokratian – ja Husseinin diktatuurin välillä. Joskus tuntuu, että rauhanaktivistit vaativat innolla demokratioita riisumaan aseensa, mutta unohtavat diktatuurit. Amerikkalaiset pelastivat meidät eurooppalaiset vain hetki sitten kaksi kertaa omilta diktaattoreiltamme. Maailmasta ei ole paha hävinnyt. Vaikka kuinka haluaa uskoa YK:hon, kysyy itseltään, eikö mikään muu kuin todella kova pelote estä Husseinia ja hänen kaltaisiaan toimimasta. Tänä päivänä vain Amerikka on näin voimakas. Tämä ei tee kuitenkaan ennaltaehkäisevää hyökkäyssotaa oikeutetuksi ihmisten mielissä, ei ainakaan kaikkien ihmisten mielissä. Joka tapauksessa Bin Laden on saanut erävoiton läntisen demokratian hajottamisessa.

Kirje yksi **MIKSI KANSA EI ÄÄNESTÄ**

Instituutioiden puutarhanhoito

World Economic Forumin mittauksen mukaan syksyllä 2002 ihmiset ympäri maailmaa luottivat eniten armeijaan. Seuraavaksi eniten luotettiin kansalaisjärjestöihin. Toiseksi vähiten luotettiin isoihin ja globaaleihin yrityksiin. Kaikkein vähiten kansalaiset uskoivat lainsäädäntöelimiin. Vain Amerikassa ja Euroopassa kansalaiset uskoivat lainsäätäjän toimivan yhteiskunnan hyväksi.⁵

Suomessa mielipidemittaukset osoittavat kerta toisensa jälkeen suomalaisten arvojen olevan vakaita.⁶ Suomalaiset luottavat poliisiin ja kirkkoon. Vähiten arvostusta saavat puolueet ja eduskunta.

Edustuksellisen demokratian perusta ovat puolueet ja niiden jäsenet, jotka käyttävät puolueiden sisällä demokraattisesti valtaa eli esimerkiksi valitsevat ehdokkaat vaaleihin, päättävät puolueiden ohjelmista ja vaikuttavat keskeisesti hallitusohjelmaan. Puolueiden jäsenmäärä on hupennut niin, että vain noin 7% suomalaisista kuuluu puolueisiin. Jäsenmäärät ovat selvästi pienentyneet 1990-luvun lopulla kaikissa vanhoissa puolueissa.⁷

Demokratian vaihtoehdot ovat loppujen lopuksi vähäiset – anarkia tai diktatuuri. Tästä syystä vahvan ja vanhan demokratian maissa on oltava yhtä varuillaan kuin hauraan ja uuden demokratian maissa. Demokratia on niitä instituutioita, joita on hoidettava huolella ja suurella rakkaudella kuin puutarhaa, jos haluaa sen kukoistavan.

Instituutiot ovat yhteiskunnan ja talouden hallinnan keskeisiä rakennuspuita. Virallisten instituutioiden ohella olennaisia ovat normirakenteet ja käyttäytymissäännöt. Poliittisen ja yhteiskunnallisen järjestyksen seuraamat arvot ja periaatteet siirtyvät ihmisten käyttäytymisen perustaksi sosialisointin ja oppimisen kautta. Ihmiset kehittävät itseään, yhteisöjään ja yhteistä hyvää politiikan kautta seuraamalla sitä, osallistumalla siihen ja keskustele-

⁵ www.weforum.org

⁶ EVA on mitannut 10 kertaa suomalaisten asenteita, www.eva.fi. Mittaukset on toteutettu syksyisin kahden vuoden välein vuosina 1984? 2002. Kaikki aineistot on kerätty metodisesti yhdenmukaisella tavalla.

⁷ Puolueiden itsensä nettisivuillaan ilmoittamat uudet luvut ovat huomattavasti alempia kuin 1990-luvun puolivälissä julkistetut (Sundberg) luvut:

	<i>1995</i>	<i>2003</i>		<i>1995</i>	<i>2003</i>
sdp	70 000	59 000	rkp	37 000	32 000
kepu	257 000	200 000	vas	16 000	11 000
kok	47 000	40 000	kd		15 000

lemalla siitä. Poliitikko luo perustan yhteiskunnan normirakenteelle ja sen tärkein tehtävä on merkitysten luonti elämälle.

Demokraattisen järjestelmän on otettava huomioon toimintaympäristönsä suuret murrokset, kuten globalisaatio. Globaalisäätiö on poliittinen ohjelma, aivan samoin kuin hyvinvointiyhteiskunta, jossa luodaan ja ilmaistaan merkityksiä, yhteisiä kokemuksia, arvoja ja rooleja. Ilman globaalisäätiön taustalla olevien perusolemusten ja arvopohjan käsittelyä kansalaisten on vaikea ottaa kantaa päivittäisiin uutisiin maailmalta. Jotta globaalipolitiikasta ja -hallinnasta tulisi osa ihmisten luontevaa tiedon- ja arvonmuodostusta, suomalaisten tulisi kysyä ja saada vastaus muun muassa sellaiseen yksinkertaiseen kysymykseen kuten: Onko Suomen hallitus suurten kansainvälisten kokousten yhteydessä mieltään osoittavien puolella vai heitä vastaan ja miksi?

Sellainen periaatteellinen linjamuutos kuten Suomen selkeä kannanotto globaalisäätiöön – oletetaan nyt kannanotto sen puolesta suhteessa suljettuun kansallisvaltion pohjalta tapahtuvaan etupolitiikkaan – on tuotava ihmisille monella tavalla tutuksi. Norjalaisen politiikan tutkijan Johan P. Olsenin mukaan tällaiset syvälliset linjamuutokset on juurrutettava ihmisten käyttäytymiseen, asennoitumiseen ja identiteettiin sosiaalisäätiön ja koulutuksen kautta. Tätä työtä Olsen kutsuu kauniisti instituutioiden puutarhanhoidoksi.⁸

Mitä demokratian ja globalisaation puutarhoissa tulisi tehdä? Globalisaatiota olisi demokratioitava ja demokratiaa globalisoitava. Molemmat, niin lähestyminen ongelmaa alhaalta kuin ylhäältä päin, ovat vaikeita ja hitaita prosesseja. Mutta, jotta globalisaatio asettuisi vähitellen osaksi suomalaisten demokratiaa, olisi jaksettava ajoissa rakentaa virallisia ja epävirallisia kytkentöjä sen ja kansallisen demokratian välille. Mistä Suomessa pitäisi aloittaa? Voitaisiin aloittaa siitä, että eduskunta ryhtyisi seuraamaan paitsi Suomen osallistumista EU:n päätöksentekoon myös Suomen kannanottoja ja tekemisiä kansainvälisissä globaalien talouden ja demokratian instituutioissa (Maailmanpankki, IMF, WTO jne). Nythän yhteydet ja päätöksenteon hoitavat Suomen Pankin ja valtiovarainministeriön virkamiehet.

Mitä suomalaiset taikka heidän edustajansa eduskunnassa tietävät Suomen linjauksista näissä elimissä? Mikä on Suomen kanta: Pitääkö IMF:n antaa Brasilialle yhä lisää lainaa, olisiko kaikkein köyhimpien lainat muutettava avustuksiksi, pitääkö tukea WTO:ssa Afrikan valtioiden vaateita kieltää vauraiden maiden valtion tuki puuvillatuotannolle, viekö yksityistämisen malli Kauko-Aasiaan instituutioiden rakentamisavun ja -lainojen ehtona, vaaditaanko ja keneltä demokratiaa avun ehtona, kuka saa suuret jälleenrakennusurakat kriisien ja sotien jälkeen tai mitä talouspolitiikan oppia noudatetaan kehitys-pankkien johtamisessa? Miten Suomi osallistuu Maailmanpankin kehitysapolitiikan sellaisiin viime vuosien suuriin vientiprojekteihin kuin hyvän hallinnan mallit, korruption vastainen taistelu tai tietoyhteiskunnan luominen?

Mikä on demokratian olemus ja tila nyt ja tulevaisuudessa? Miten demokratian eri tasot globaalista lokaaliin voidaan edes ajatella kytkettävän toisiinsa?

⁸ Norjalaisen Arena-instituutin professori Olsen on eräs aikamme johtavista demokratian murroksen tutkijoista. Arena-instituutti on lyönyt itsensä maailman tietoisuuteen alalla; www.arena.uio.no.

Olen usein täällä Amerikassa demokratiasta keskustelua seurattessa joutunut kysymään, voiko demokratiaa edistää maa, joka ei ole demokratia. Jotenkin uskon, että jotta mikään maa voi uskottavasti vaatia demokratiaa muilta ja muualle, on sen itse täytettävä demokratian ehdot. Lisääntykö demokratia, jos globaalitasolla demokratiat yhdistyvät, ja lisääntykö demokratia, jos globaalin demokratian instituutioiden jäsenet eivät ole demokraattisia tai ovat suorastaan diktatuureja? Onko siis niin, että demokratia ei lisääny, jos kansalliset demokratiat luovuttavat valtaansa kansainvälisille epädemokratioille? Ja onko myös niin, että demokratia ei lisääny, jos kansallisen tason epädemokratioilta siirretään asioita kansainvälisille elimille, vaikka ne olisivatkin osittain demokratioita. Asia pelkistyi YK:n elinten ja erityisesti sen ihmisoikeuskomission kohdalla, josta USA jätettiin äänestyksessä pois. Amerikkalaiset ovat korostaneet,⁹ että koko YK:n uskottavuus katoaa. Erityisesti he ovat kokeneet demokratian kannalta hiertäväksi tilanteen, joka syntyi vuoden 2003 alussa, kun YK:n ihmisoikeuskomission johtoon valittiin Libya ja kenraali Qaddafi. Kaikki YK:n ihmisoikeuskomission päävaateet, eli vapaat ja rehelliset vaalit sekä avoin mielipiteenilmaisu, joutavat romukoppaan. Libyan puheenjohtajuus oli monen amerikkalaisen mukaan korruption riemuvoitto – Libya käytti öljyrikkauksiaan kaupanvälineenä, kun Afrikan valtiot rotaation mukaisesti saivat tällä kertaa valita komission puheenjohtajan Afrikan valtioista.

Näistä syistä vanhoissakin demokratioissa, kuten Suomi, on myös heikot signaalit demokratian heikkenemisestä otettava tosissaan. On myös tartuttava uusiin demokratian ituihin hanakasti.

Kansa ei äänestä tai äänestää vastaan

Keväällä 2002 Eurooppa järkkäsi, koska demokratian perustan katsottiin murenevan. Oli jo pitkään koettu vaikeana, että vaaleissa kansa äänestää laiskasti, mutta tämän ongelman kanssa oli totuttu elämään. Oli totuttu jo siihenkin, että lähes kaikissa vaaleissa kansa halusi vaihtaa johtoa. Siirryttiin oikealta vasemmalle ja taas takaisin oikealle. Kansalaisten kapinan seuraava vaihe oli kuitenkin paljon vaikeampi hallita, koska kansa ei tyytynyt enää passiivisesti jäämään systeemin ulkopuolelle taikka valitsemaan kahdesta toisiaan muistuttavasta pääpuolueesta vuorotellen toista. Kansa käytti aktiivisesti valtaoikeuttaan eli äänesti, äänesti edelleen vastaan, mutta nyt vastaan koko poliittista järjestelmää ja demokratiaa.

Kansan syvä tyytymättömyys 1990-luvun hyvän talouden vuosina tuli poliittisille johtajille yllätyksenä. Kapina sitä paitsi eteni nopeasti. Vasemmisto yhdessä erilaisten liberaalien partnereiden kanssa oli vallassa suuressa osassa Euroopan maita. Kansalaiset äänestivät ilman selvää ennakkovaroitusta vaaleissa kaikkialla Euroopassa äärioikeistoa tai jotakin protestipuoluetta. Melkein mikä vain liike, joka uskalsi uhmata jollain lailla vallassa olevaa poliittista eliittiä, kelpasi vastarinnan osoitukseksi.

Kansan kapinointi alkoi Itävallasta, jossa sosialistit ja porvarillinen kansanpuolue olivat vuosikymmeniä muodostaneet liki säännönmukaisesti konsensuksella hallituksen. Maas-

⁹ Esimerkiksi pääkirjoitus Payoff for Colonel Qaddafi. Washington Post, 23.2.2003.

sa oli sosialistinen liittokansleri vuodesta 1970 lähtien yhtämittäisesti yli 30 vuotta, kunnes tarpeeksi moni iänikuiseksi koettuun punamustaan koalitioon kyllästynyt äänestäjä halusi muutosta ja äänesti populistisen, äärioikeistolaisen Haiderin vapauspuoluetta. Kun kansanpuolue sitten muodosti hallituksen vapauspuolueen kanssa, Euroopan unionin pääministerit julistivat Itävallan boikottiin yhteisten eurooppalaisten arvojen puolustamisen nimissä. Tämä ei luonnollisesti ollut ratkaisu asiaan, ja noin vuoden kuluttua boikotti vähin äänin purettiin.

Äänestäjien aktiivikapina eteni pitkin Eurooppaa. Hollannissa äärioikeiston nopea nousu oli jo lähes käsittämätöntä. Oli vaikea mieltää, miten yksi ihminen politiikan ulkopuolelta voi nousta muutamassa kuukaudessa sellaiseen kansansuosioon, että hänen persoonansa ympärille rakentuneen puolueen pelättiin voittavan vaaleissa ja nostavan hänet pääministeriksi. Ja kyse ei ole banaanisavallasta tai roskavaltiosta, vaan Euroopan ydinalueen vanhasta demokratiasta. Hollannissa koulutustaso on korkea, ihmiset kansainvälisempiä kuin missään muualla Euroopassa ja politiikassa Saksan miehitys muistaen on oltu erityisen varovaisia. Ongelmat on sovittelemalla ja konsensuksella hoidettu rationaalisesti, sivistyneesti ja demokraattisesti.

Vaikka Ranskassa presidentinvaaleissa lopulta istuva presidentti voitti, merkittävin vaalitulos on, että mielipidetiedustelujen mukaan 40 % kannatti Front Nationalin ehdokkaan LePenin ajatuksia, vaikkei äänestänytkään häntä. Saksassa Schröder voitti niukasti vastustamalla Irakin sotaan lähtöä ja asettumalla Amerikkaa vastaan, mutta heti vaalien jälkeen tyytymättömyys on purkautunut sitä suuremmalla voimalla. Toisen maailmansodan jälkeen ei yksikään hallitus ole nojannut yhtä heikkoon kansan tukeen.

Suomessa on eletty demokratiassa kohta 100 vuotta. Se on pitkä aika. Suomi oli ensimmäisiä Euroopan maita, joissa toteutettiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, ja ensimmäinen maa Euroopassa, jossa toinen puoli väestöstä eli naiset saivat samat poliittiset oikeudet kuin miehet. Monet Euroopan maat siirtyivät demokratiaan vasta 1970-luvulla. USA:ssa kaikki kansalaiset saivat äänioikeuden vasta 1960-luvun puolivälissä. Suomalaiset ovat arvostaneet demokratiaansa ja olleet uskollisia äänestäjiä. 1990-luvulla demokratiaan usko kuitenkin selvästi heikentyi. Suomalaiset eivät äänestäneet vastaan. He jäivät kotiin. Suuntaus on ollut selvä. Vuosien 1962 ja 1966 eduskuntavaaleissa äänesti 85 %, vuoden 1987 vaaleissa äänesti 76 % ja vuoden 1999 vaaleissa äänesti enää 68 %. Viimeisissä EU-vaaleissa ainoastaan 31 % käytti tärkeintä kansalaisoikeuttaan. Muihin Pohjoismaihin ei kannata vedota. Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana olemme ottaneet demokratiaan toisen asenteen kuin muut Pohjoismaat. Ero äänestysaktiivisuudessa naapureihimme on ollut jo pitkään yli 10 prosenttiyksikköä.

Jälkikirjoitus. Vaikka vuoden 2003 vaaleissa äänestysinto hieman nousi, nousi samalla kapina- ja protestiliike. Kukaan politiikan tutkija taikka lehtimies ei ennen vaaleja nähnyt muutoksen tarpeen voimakkuutta. Tosiasiassa politiikan ammattilaiset myönsivät suoraan, etteivät he tienneet vastarintaan nousseesta kansanosasta mitään. Kuitenkin esimerkiksi EVA:n viimeisessä mielipidemittauksessa helmikuussa 2003 kysyttäessä, tarvitseeko maamme muun Euroopan tapaan populistisen puolueen, saatiin herättävä tulos. Teesin *"suomalainenkin politiikka tarvitsisi suorasanaisen 'populistipuolueen', joka ravistelisi*

hereille vanhat vakiintuneet puolueet" allekirjoittaa joka toinen vastaaja. EVA:n tulkinnan mukaan kansalaisten toive tuskin tarkoittaa monenkaan osalla tuen antamista, uutta yrittäjää ajatellaan ennen muuta sparraajan rooliin. Populistipuolue pelottaisi perinteiset, pysähtyneisyydestä moititut puolueet uudenlaiseen toimintaan samalla tavoin kuin vihreiden nousu on tehnyt kaikista puolueista ympäristöystävällisiä, tai kuten Tanskassa populistit ovat saaneet muutkin puolueet ajamaan maahanmuuton rajoittamista.¹⁰

Ilahduttavaa on, että Helsingissä monta uutta ennen äänestämätöntä kansalaisryhmää äänesti. Itä-Helsingissä useilla alueilla äänestysprosentti nousi 8–9 %. Toinen kansalaisryhmä, joka aktivoitui äänestämään, oli nettikansa. Merkittävintä pidemmän ajan tarkastelussa on kuitenkin se, että protestiäännet tulivat alueilta, joilla on yksi yhteinen tekijä ylitse muiden: Ne ovat kaikki Helsingin uusia 1990-luvun asuinalueita. Alueet ovat niitä, joissa kaupunki on tiukasti pitänyt kiinni siitä, että eri väestö- ja sosiaaliryhmiä sekoitetaan. Tuloksena on ollut vauraiden perheiden muuttovirta naapurikuntiin, joissa eriytyminen on ollut sallittua. Miten politiikan toimittajat ja päättäjät ovat voineet olla huomauttamatta näitä kymmenkuntaa nuorten perheiden uutta aluetta ja sitä, mitä nämä nuoret perheet ajattelevat?

Tuleeko Eurooppa vain 20–30 vuotta USA:sta jäljessä?

Molemmilta suunnilta uhkaava rapautuminen. Näyttää siltä, että USA:ssa kansalaiset ovat irtaantuneet politiikasta tai turhautuneet siihen kahdelta suunnalta eli niin ylhäältä kuin alhaalta. Toisaalta katsotaan, että ulko- ja turvallisuuspolitiikan sekä talouspolitiikan linjaukset kuuluvat asiantuntijoiden avustamina politiikan ylimmälle ja varsin ohuelle eliitille. Toisaalta katsotaan, että sellaisiin ihmisten arjen ongelmiin kuin kodin ja koulun turvallisuus politiikka ei tarjoa vastauksia.

Onko Suomessa merkkejä tämäntyyppisestä kahdelta suunnalta rapautuvan politiikan kehityksestä? Ovatko globaalien politiikan ongelmat jo lähtökohtaisesti siirretty asiantuntijoille, ja ovatko ulko-, turvallisuus- ja talouspolitiikan asiat pienen piirin asioita? Onko eliitti ottanut kantaakseen ihmisten tulevaisuuden riskin? Kokevatko suomalaiset, ettei heillä ole merkitystä tai sijaa yksilöinä missään roolissa, ei maailmanpolitiikan kannantajana, ei työntekijänä, ei kansalaisena, ei tekniikan hyödyntäjänä, ei äänestäjänä eikä minään muunakaan? Seuraavassa jätän avauksia amerikkalaisesta elinympäristöstä käsin nähtynä.

Vieraantuminen ylätasoon politiikasta. Suomessa ollaan tietysti kaukana USA:sta, jossa tärkeissäkään valtakunnallisissa vaaleissa ei äänestysprosentti ole kuin 40. Näin ollen USA:n presidenttien, jotka käyttävät suurinta valtaa maailmassa, takana on tosiasia vain 20 % amerikkalaisista vaalipäivänä. Näin myös Bushin kohdalla, vaikka heti valinnan jälkeen hänen kannatuksensa nousi ollen vankkumatonta terroristi-iskun jälkeen. Globalisoituneessa maailmassa on pohdittava sitä, mitä demokratian luottamuksen kannalta merkitsee se, että maailman suurin vallankäyttäjät valitaan niin pienellä enemmistöllä.

¹⁰ EVA:n raportti Vaatelias vaalikansa 2003.

Amerikassa yksi tunnetuimpia ja kiusallisimpia demokratian tilan tiivistäviä otsakkeita tämän kahden vuoden aikana on ollut "*Parasta demokratiaa, mitä rahalla saa*". Puhutaan rahan ympärille rakentuvasta demokratian eliitistä. Ero Eurooppaan ei lopulta ehkä ole niin suuri kuin haluamme ajatella. On merkkejä siitä, että olemme siirtymässä varsin monessa maassa eliitin demokratiaan. Eliitti on luonnollisesti eri maissa ja kulttuureissa erilainen.

Suomesta selvä viesti ihmisten vieraantumisen tunteesta on Eurobarometrin viimeisin tulos. Suomi halusi idästä länteen, EU:n jäseneksi. Mikä on tulos? Suomalaiset ovat heikoen EU:ssa omaksuneet sen omakseen. Vain 19 % suomalaisista jakaa yhteisyyden tunteet EU:n kanssa kun keskimäärin luku on 39. Suomalaiset tuntevat EU:n omakseen puolta heikommin kuin muut jäsenkansat. EU on eliitin asia.

Jotakin perinteisessä politiikan tekotavassa on vikana. Tiedetään, että suomalainen haluaa olla osa maailmaa ja sen muutosta. Suomalainen on tiedollisesti utelias. Suomalainen ei halua toisten hoitavan asioitaan. Ei eliitin eikä etujoukon. Eikö ole väärin ja vaarallista, että presidentinvalintaa lukuun ottamatta 1990-luvulla on Suomessa ikään kuin tullut maan tavaksi, että suuria yhteiskunnan perusratkaisuja ei tuoda kansalaisille ratkaistavaksi tai edes keskusteltavaksi? Päinvastoin, vaaleissa ne tunnutaan suorastaan suljettavan pois politiikan piiristä. Kyynikot väittävät, että pelätään demokratiaa, pelätään kansan olevan eri mieltä. Parasta on, kun tietäjät ja osaajat hoitavat asioita. Jotkut politiikan tabuista ovat kansainvälisiä, jotkut omatekoisia.

Politiikan tabut. Talous- ja rahapolitiikasta on kaikkialla markkinatalouden maissa tullut sillä tavalla tabu, että herkkien markkinoiden reagoinnin pelossa talouspolitiikasta tosiasiassa puhuvat vain pääministeri ja valtiovarainministeri. Osakekurssien heilahduksia tai esimerkiksi kansainvälisten luototuslaitosten alaspäin meneviä rankkeerauksia ja luokituksia pelätään kuin ruttoa. Yksikin väärä lausunto väärässä paikassa taikka väärään aikaan koetaan niin vakavaksi riskiksi, ettei sen ottamista sallita ministereille. Monessa maassa ministeri, joka on puhunut "väärää" talouspolitiikasta, on saanut lähteä. Näin kävi täällä USA:ssa syksyllä 2002 talousministeri O'Neillille. Tietoisuus vaarasta on johtanut kaikkialla poliitikkojen itsekontrolliin. Tilanne näyttää olevan sama Suomessa.

Aivan omaehtoisia politiikan alan kaventamisia näyttää myös olevan useita. Juuri kun kansa oli vapautunut kylmän sodan painolastista, vuoden 1991 valtiollisissa vaaleissa pidättäytyttiin puhumasta EU-jäsenyydestä. Vuosi vaalien jälkeen jäsenyyttä haettiin lähes yksituumaisesti. Vuonna 1995 konsensuksen hengessä pidättäytyttiin puhumasta Emujäsenyyden merkityksestä Suomelle. Suomi liittyi jäseneksi ensimmäisten maiden joukossa vuonna 1998 ja jopa ilman Ruotsia. Jotta näin isoja ratkaisuja on voitu tehdä niin nopeasti vaalien jälkeen, on valmistelutyön pitänyt olla jo pitkällä vaaleja käytäessä, mutta vaaliteemoiksi niitä ei tuotu. Vaikka nyt EU:ssa laaditaan meille kaikille yhteistä perustuslakia ja Suomesta tulee entistä suurempi nettomaksaja, vuoden 2003 vaaleissa näitä isoja tulevaisuuden linjoja ei käsitelty kukaan. Vain kepun ja vasemmistoliiton vaaliohjelmassa ylipäätään EU on olemassa.

Vuoden 2003 vaaleissa oli ilmeisesti konsensuksen hengessä annettu ymmärtää, ettei Natoa puhuta. Hiljan eduskunnassa käsitellyssä puolustuspoliittisessa selonteossa asian ajankohtaisuus ikäänkuin eliminoitiin. Poiketen edellisistä tapauksista asian valmistelu on kuitenkin julkisesti käynnistetty, kun yhteistuumin on päätetty asettaa turvallisuuspolitiikan tulevaisuutta hiljalleen valmisteleva erityisselvitysryhmä, jossa hallituspuolueet ja oppositio ovat mukana. Kansan mielipide on ainakin muodollisesti ottaen Nato-asiassa tärkeämpi kuin EU:n ja Emu:n jäsenyyden kohdalla. Nato ei ota piiriinsä valtiota, jonka kansalaiset ovat sitä vastaan. Mielipidetiedusteluissa suomalaisten suuri enemmistö on kerta toisensa jälkeen yhä enemmän vastaan. Jossain vaiheessa siis niiden poliitikkojen, jotka haluavat jäsenyyttä, on tultava kansan piiriin asiassa. Pakote avata turvallisuuspolitiikan puhumattomuuden suojaverhoa tulee toistakin kautta. EU on valmistellut omaa turvallisuustrategiaansa, jossa eittämättä on aina kyse USA-johtoisen Naton jonkinlaisesta vaihtoehdosta tai vastineesta. Nyt näyttää siltä, että demokraattinen käsittely osuu Suomessa kesälomien aikaan.

Perinteisesti Suomessa pitkään vaiettu politiikan ala, ulko- ja turvallisuuspolitiikka, tuli vaalien aivan viime metreillä esille.

Etujärjestöjen vallasta ja konsensuksen ongelmista ei puhuta, vaikka kaikkialla Euroopasta kantautuu viestejä samaisen mallin syvistä ongelmista. Saksa, joka on pitkään väistellyt yhteiskunnan rakenneongelmien arviointia, voi tällä hetkellä todella huonosti.

On yksi aihe, josta niin vaaleissa kuin vaalien välillä kaikki Suomessa puhuvat. Se on hyvinvointivaltio. Onnetonta vain on, että siitäkin kaikki puhuvat yhtenevästi. Mallia ei millään tavalla kyseenalaisteta. Myönnetään, että 1990-luvulla poikkeuksellisen pitkän nousukauden aikana köyhät pysyivät köyhinä. Maassa on yhä 300 000–400 000 työelämän ulkopuolella ja neljännesmiljoona taloutta saa toimeentulotukea. Silti ei jotenkin ole sopivaa edes kysyä, miksi hyvinvointivaltio universaaliperiaatteen mukaisesti jakaa kaikkea hyvää kaikille, vaikka nähdään, että tätä ei riitä köyhille asti. Köyhyys on tietysti vaikeasti mitattava asia. Vuonna 2000 köyhiä perheitä oli pienimmillään 22 000 ja köyhiä lapsia 39 000 ja suurimmillaan köyhiä perheitä oli 80 000 ja lapsia 180 000. Köyhiä on joka tapauksessa liikaa ja hyvinvointimallista on tullut tabu tabujen joukkoon.

Työttömyydestä on tullut aivan omalla tavallaan politiikan tabu. Kun aiemmin 6 %:n työttömyyttä pidettiin täysin sietämättömänä ja lähestyttäessä 7—8 % oli jo kyse kansakunnan kriisistä, nyt IMF:n konsultaatioiden (artikla IV) yhteydessä käyttämää 18 %:n työttömyyslukua ei pidetä oikeastaan kuin kiusallisena. IMF:n lukuja ei ole ylipäättään edes tuotu julkisuuteen.

Jotta en antaisi hyvinvointivaltiokeskustelusta väärää todistusta, yksi esimerkki rohkeasta kannanotosta entiseltä opettajaltani Kauko Sipposelta, joka toteaa ensin, että kahteen alimpaan desiiliin kuuluvien kotitalouksien tulot eivät 1990-luvulla nousseet lainkaan tai erittäin vähän ja jatkaa:¹¹

¹¹ Kauko Sipponen: Lisää populismia, lisää jakopolitiikkaa. HS 21.1.2001.

"Jos maamme köyhimpien kansalaisten ottamista mukaan muiden nauttimaan taloudelliseen kasvuun sanotaan populismiksi ja tästä huolehtimista jakopolitiikaksi, niin maassamme tarvitaan lisää populismia ja lisää jakopolitiikkaa. Ehkäpä tarvitaan ravakkaa rabulismiakin. Suomen Kuvalehdessä on harjoitettavalle yhteiskuntapolitiikalle ehdotettu sopiva ohje: rikkaat rikastukoot, jos köyhälläkin menee silloin paremmin.

Tässä asiassa ei ole annettava yhtään periksi. Vai onko uuden perustuslain ensimmäiseen pykälään vallan turhaan kirjoitettu, että valtiosääntö – ja siis myös koko siihen perustuva valtarakenne – edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa?"

Jälkikirjoituksena vuoden 2003 vaaleista on todettavissa, että jotkut puolueet vihreiden aloitteesta kritisoivat ennen vaaleja, että Sailaksen työllisyystyöryhmän esitysten toimeenpanosta ei ennen vaaleja keskustella. Säästö- ja muut rankat toimenpiteet tuodaan pöytään virkamiesten valmistelemina vaalien jälkeen. Valtakunnan päälehti Helsingin Sanomat katsoo pääkirjoituksessaan, että poliitikkojen tehtävänä olisi tuoda Sailaksen työryhmän aiheuttamat poliittiset toimet esille. Kritiikki Sailaksen työryhmää vastaan ja keskustelemattomuus ovat lehden mukaan osoitus poliittisen järjestelmän heikkoudesta. Lehti jättää arvioimatta sen puolen vihreiden kritiikistä, joka koskee lehdistön asemaa. Lehdistö ei ole hoitanut vallaanjaossa sille kuuluvaa tehtäväänsä, kun se ei ole käsitellyt näitä vaikeita hyvinvointimallin rakenneongelmia.¹²

Kuhunkin edellä esitettyyn päätösvaiheeseen ja päätöstapaan – myös päätöksiin olla puhumatta ja päättämättä – on varmaan hyviä ja järkeenkäyviä selityksiä. Olennaista on, miten kansa tuntee, eikä se, miten tosiasiallisesti asiat ovat olleet. Vaalien ja tärkeimpien päätösten koettu kohtaamattomuus ei voi olla vaikuttamatta luottamukseen politiikkaa kohtaan. On luonnollista, ettei kansa äänestä, jos se katsoo, ettei sille tuoda vaaleissa esille tärkeitä, vaan toissijaisia asioita, tai jos tärkeät asiat tuodaan esille jälkikäteen.

On myös niin, että kun viime vaaleissa ainoa huomiota saanut haastava poliittinen ohjelma oli Sailaksen väliraportti, kansa otti edes siihen kantaa. Vähän siitä tiedettiin. Oikeastaan vain, että se oli tehty pääministerin toimeksiannosta, ja se merkitsi mahdollisesti tuntuvia veronalennuksia sekä työttömyys-, opinto- ja muihin etuuksiin puuttumista. Kukaan puoluejohtajista ei Sailaksen paperia selittänyt tai kertonut, miksi tällaista kurinlaista talouden kasvua ja työllisyyttä elvyttävää talouspolitiikkaa olisi noudatettava. Joka tapauksessa kansa äänestäessään äänesti ohjelman alas.

Terveessä demokratiassa kansa ottaa kantaa yhteiskunnan ongelmiin. Poliitikan tehtävänä on pitää yhteiskunnallisen keskustelun esityslista osuvana. On ilmeinen vaara, että Suomessa on äänestämättömyyteen otettu sama välinpitämätön kanta kuin työttömyyteen – se sallitaan ja lopulta sitä pidetään luontevana.

Eliitti riskinottajana. Ihmiset kokevat eliitin ottaneen haltuunsa heidän taloudellisen tulevaisuutensa. Eliitti on ottanut kantaakseen riskin maan menestymisestä. Jos katsoo esi-

¹² Vihreiden Osmo Soininvaara aloitti kritiikin raportin käsittelystä, VNK 2003/2. HS:n pääkirjoitus 26.2.2003.

merkiksi Sitran strategioita Suomen tulevaisuudesta, ne nojaavat kaikki Suomen hyvään osaamis- ja innovaatioperusteiseen kilpailukykyyn. Lähtökohtana on elitistinen Suomi. Tiedämme hyvin tarkkaan väestökehityksen ja sen vaateet työn ja työntekijöiden määrälle lähivuosikymmeninä, mutta tosiasiaa hyvin vähän tiedämme, mikä on innovaatiokymme ja osaamisemme aste. Huippuosaamista vaativat alat ovat kaikkein globaaleimpia ja avoimimpia aloja. Tietoyhteiskunnan työvoima on erittäin kilpailukykyistä ja -haluista. Se ei tunne maiden rajoja.

Suomen tulevaisuuden rakentaminen niin yksipuolisesti korkeateknologian varaan on jakamassa kansan pysyvästi kahtia – hurjassa teknologisessa uusiutumismuutoksessa oleviin ja jälkeensijain. Suomalaisen kilpailukykyyn kannalta teknologian uusimpien virtausten seuranta Suomessa on ollut elinehto, mutta ihmisten kannalta se on merkinnyt monelle vanhenevalle tai teknologiasta kiinnostumattomalle armoitonta uloslyöntiä.

USA eroaa Suomesta siinä, että USA:ssa on monentasoista markkinaa ja näille monentasoista työntekijää ja kuluttajaa, ja näin ollen myös monentasoista tuotannon mallia monentasoisine tekniikoineen. Varsinkin kun tuloerot ovat maailman suurimmat ja koko ajan maahan virtaa miljoonia ihmisiä vähän kehittyneistä maista, vanhallekin on aina käyttöä pitkissä tavara- ja palveluketjuissa. Niin koneelle kuin ihmiselle. Globaalitason kilpailutuotannossa vanhentunut kone kiertää vuosikymmeniä vielä kauan verstaita ja perheyriyksiä jauhaen työtä ja vaurautta. Viimeksi ne päätynevät rutiköyhälle meksikolaiselle tai intialaiselle. Vanhat koneet vaativat vanhaa osaamista eli ihmisetkään eivät jouda roskakoriin. Ihmiset voivat vanhentuessaan tai huomattaessaan teknologisen tietämyksensä olevan jälkeensijainta siirtyä talouden portailla alaspäin – huipputasoista firmoista vaatimattomiin ja pienempiin, suurkaupungeista pikkukaupunkeihin tai vaikkapa nettifirman vetäjästä atk-opettajaksi. Sisäinen siirtoliike on vilkasta. Ihmiset eivät tunne olevansa teknologian puristuksessa. He säilyttävät ihmisarvonsa. Työtä ja sen tekoa kunnioitetaan.

Helppoja rakennemuutokset eivät USA:ssakaan ole. Vuoden 2002 lopulla tehdyn yli 50-vuotiaille suunnatun kyselytutkimuksen mukaan 25 % vastaajista haluaa jäädä eläkkeelle, koska he eivät enää koe olevansa kunnioitettuja.¹³

Suomessa tasaisen tulonjaon maana ei ole isoa kansallista vähemmän koulutettujen väestöryhmää taikka suurta ulkomaalaisten joukkoa, jotka toimisivat "palvelijoina". Kuten asiantila on kansan suussa tiivistetty – *Suomi on itsepalveluyhteiskunta, jossa ei ole palvelijoita, jotka tekisivät toisen tason töitä ja nauttisivat toisen tason palkkaa*. Suomessa kaikki kilpailevat huippuosaamista vaativista töistä ja alati uusiutuvista työelämän vaatimuksista. Palkkauksesta ja muista etuuksista ei suostuta tinkimään. On liian suuri riski olettaa Suomen kaikkien työikäisten olevan kykeneviä kovimman kilpailun työmarkkinoille. Amerikan malli sai minut vakuuttumaan, että tarvitaan alemman tason taloutta, alemman tason työpaikkoja. Ja tarvitaan kaikkea työtä kunnioittava ilmapiiri.

Hyvän talouden 1990-luvulla harva halusi kuulla varoittavia signaaleja. Globaalitalouteen ankuroitunut vientivoittoinen korkean teknologian talous ei parhaimpinaan aikana

¹³ Washington Post, 11.12.2002, A33.

koskettanut lähes puolta miljoonaa todellista työtä vailla oleva ihmistä Suomessa. Miten valittu korkean teknologian strategia voisi pitää heikompina aikoina?

OECD:n uusimman kilpailukykytutkimuksen "*OECD Science, Technology and Industry Outlook 2002*" mukaan Suomi menestyy mittauksissa muuten hyvin, mutta jää armotta aivan omaan luokkaansa muihin Euroopan maihin verraten yhdessä asiassa. Suomeen ei tule innovatiivisia osaajia ulkomailta. Vaikka Suomi on koko 1990-luvun lopun ollut maailman lehdistössä esillä enemmän kuin koskaan nimenomaan korkean osaamisen maana, osaamisintoiset menevät mieluummin Kreikkaan kuin Suomeen. Tästä on vedettävä tiukkoja johtopäätöksiä. On muun muassa pakko pitää huolta, että koulutusysteemimme kehittyy ja että yhtään nuorta ei turhaan lähde maasta, ja että lähtijät palaavat tietoihin ja taitoihin.

Kaikkein pelottavin signaali löytyy investointitilastoista. Vaikka olemme maailman parhaita niin monessa asiassa, meihin ei uskota niin, että Suomeen sijoitettaisiin. Eivät edes suomalaiset ota riskiä ja sijoita riittävästi kotimaahansa. Suomesta valuu joka vuosi yli 10 miljardia euroa ulkomaille suorina sijoituksina. Kuinka moni 1990-luvun uusriikkaista pani rahansa poikimaan sijoittamalla suomalaisen teollisuuteen, tutkimukseen taikka aloitti uuden yrityksen?

Mitä kertovat äänestystutkimukset? Antavatko äänestyskäyttäytymistä selvittäneet tutkimukset viitteitä suomalaisen demokratian muuttumisesta elitistiseksi? Ne osoittavat, että Suomessa ne, joilla on paikka ja asema yhteiskunnassa, äänestävät. Heillä on aito tarve äänestää sen puolesta, mitä he ovat saaneet, ja sen puolesta, mitä he olettavat jatkossakin saavansa. Pelkistäen – ne, jotka ovat eniten demokratialta valtiiovallan kautta hyvinvointina saaneet, pitävät huolen, etteivät jää edunvalvonnassa syrjään. Ne, jotka ovat eniten avun tarpeessa ja joiden turvaksi kansanvalta on Suomeen perustettu, eivät usko kansanvaltaan ja politiikkaan sen vertaa, että äänestäisivät.

Tilastokeskuksen keräämästä valtavasta äänestysaineistosta tehty yhteenveto (jossa ei tietenkään ole vielä vuoden 2003 vaaleja) kertoo paljon. Sen mukaan:

- Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan verraten suomalaisten äänestysaktiivisuus on laskenut jyrkästi. Vielä 1960-luvulla mailla ei ollut eroa. Vuoden 1999 eduskuntavaaleissa suomalaiset jäivät taakse muista, äänestysprosenttien ero on yli kymmenen prosenttiyksikköä.
- Työttömistä 19–29-vuotiaista vain 40 % äänesti vuoden 1999 eduskuntavaaleissa. Äänestysaktiivisuuden ero työssäkäyvien (72 %) ja työttömien (55 %) välillä on 17 prosenttiyksikköä. Mitä kauemmin työttömyys kestää, sitä epätodennäköisempää äänestäminen on. Lyhytkin työttömyys irrottaa yhteiskunnasta, ja siitä seuraa vaalien jättäminen väliin.
- Nuoret äänestävät erityisen laiskasti. Kerran omaksuttu äänestämättömyys ei poistu iän mukana. Jos ei ole äänestänyt vuoden 1987 vaaleissa, ei todennäköisesti ole äänestänyt vuoden 1999 vaaleissakaan.

- Eläkeläiset äänestävät kuten ennenkin. Poliittisen osallistumisen taso on koko maan keskiarvoa selvästi korkeampi, 55–69-vuotiaiden ryhmässä 79 % ja 70–79-vuotiaidenkin äänestysaktiivisuus on vielä 75 %.
- Muuttoliike vähentää äänestämistä.
- Vaikka maa- ja metsätaloustuottajien määrä on vähentynyt voimakkaasti, maanviljelijät äänestävät ja heidän poliittinen sananvaltansa on säilynyt. Kahdeksan kymmenestä isännästä ja emännästä äänesti vaaleissa. Vanhempi työväestö äänestää myös uskollisesti.
- Hyvin koulutetut äänestävät hyvin. Mitä korkeampi koulutus ja paremmat tulot, sitä todennäköisimmin käy antamassa valtakirjan hoitaa asioitansa.
- Ruotsinkieliset ovat selvästi suomenkielisiä ahkerampia äänestäjiä.
- Paljon henkilökohtaista omaisuutta keränneet käyvät erityisen hyvin äänestämässä.

Moni tulkitsee tulosta niin, että ihmiset jättävät politiikan, koska se ei käsittele heille henkilökohtaisia arkielämän asioita. On totta, että eurooppalaisen demokratian mallimaassa eli Englannissa viime vuosien suurin ja onnistunein kansalaisten suoran demokratian liike ei koskenut globalisaatiota taikka ilmansaastumista, vaan bensan hinnan nousua. Kyselytutkimukset suomalaisten ongelmista tuovat esille nekin ihmisten varsin arkiset huolet. Helmikuussa 2003 suoritetun Helsingin Sanomien kyselyn mukaan noin 90 % vastanneista kansalaisista valitsi eduskuntavaalien kärkitekemoiksi seuraavat: 1) sairaiden hoito, 2) vanhusten hoito, 3) työttömyyden vähentäminen, 4) köyhien asema ja 5) varautuminen väestön ikääntymiseen. Melkein yhtä tärkeitä aiheita olivat rikollisuus, huumeet, talouden pito ja velka ja työttömien toimeentulo.

Edellä esitetystä huolimatta väitän, että asia on monimutkaisempi. Kun isossa kansainvälisessä kyselytutkimuksessa kysyttiin eri puolilla maailmaa ihmisten peloista ja huolenaiheista, useimmissa maissa ihmiset pelkäsivät eniten sairauksien leviämistä, uskonnollista ja etnistä väkivaltaa sekä ydinaseita. Seuraavina pelon aiheina tulivat talous, rikollisuus ja korruptio.¹⁴

Uskon, että suomalaiset ovat varsin tietoisia, että heidän elämänsä Suomessa on riippuvainen kansainvälisistä asioista, globaalitalouden kehityksestä, harjoitetusta EU:n rahapolitiikasta, euron ja dollarin suhteesta, tieteestä ja teknologiasta, sodista, USA:n politiikasta, kauppasaarroista, kansainvälisistä tekijänoikeussopimuksista ja WTO:n kauppaneuvotteluista. Kaikesta siitä, mistä uutiset kansalaisille joka päivä ovat koko 1990-luvun kertoneet. Ongelmat – edes heidän omansa – eivät ratkea useinkaan enää Suomessa tai ainakaan eivät ilman yhteyttä globaalin talouden, kansainvälisen tieteen ja tekniikan ja maailmanlaajuisen työnjaon ongelmiin ja niiden ratkaisuihin. Suomalaiset räkevät ja kokevat maailman muutoksen. Siitä he haluavat poliitikkojen puhuvan. Siihen he haluavat osallistua. Poliitikkojen tehtävänä on olla myös aloitteentekijöitä, nostaa politiikan kohteeksi tärkeitä asioita siinä modernissa Suomessa, jossa ihmiset elävät.

¹⁴ Amerikkalainen tutkimuslaitos PEW (www.peoplepress.org) haastatteli 38 000 ihmistä 44 maassa.

Vieraantumisen arjen politiikasta: turvallisuus. Edellä sanottu ei sulje pois sitä, että ihmiset turhautuvat politiikkaan myös alhaaltapäin, jos poliittiseen agendaan ei kuulu heidän arkensa kipeimpiä asioita. Ainakin yksi asia on jokaisessa maassa ihmisten mielissä heidän valmistautuessaan äänestämään. Se on oma ja läheisten turvallisuus.

Ihmiset menettävät luottamuksen politiikkaan, jos he katsovat, etteivät poliitikot ole pystyneet turvaamaan heille ja heidän perheilleen rauhallista ja pelotonta elämää. Kaikissa 1990-luvun vaaleissa Euroopassa arkipäivän turvallisuus on ollut vaaliteema, suoraan tai piilevästi. Suomi on kaikilla mittareilla maailman rauhallisimpia maita. Tilastollisesti Suomessa ei pitäisi pelätä. Tilastot ja tunteet ovat eri asioita. Ihminen vertaa yleensä asioita siihen, miten asiat olivat ennen. Ihmiset olettavat, että heidän ongelmiinsa jotenkin vastataan, vaikka ne suhteellisesti ottaen olisivatkin pieniä.

USA:ssa poliitikkojen on pakko huolehtia arkipäivän turvallisuudesta monesta syystä. Aseet ovat läsnä kaikkialla. Aseenkanto on perustuslaissa suojattu oikeus. Joissain osavaltioissa on pakko pitää kotona asetta. Esimerkiksi Atlantassa ajatellaan tietoisuuden siitä, että kaikilla on yöpöydän laatikossa ase, ehkäisevän kotimurtoja. Rikosluvut Atlantassa ovat kiistatta alhaiset. Sen sijaan koko maan aseturmaluvut ovat synkät. Maassa kuolee yli 11 000 ihmistä aseiden kautta, suojelusta, sen väärinkäytöstä tai huolimattomuudesta johtuen. Kanadassa on myös paljon aseita, mutta kuolemantapauksia on vain pieni murto-osa USA:n luvuista, useissa kaupungeissa ei lainkaan. Selitystä haetaan maan väkivaltaisesta historiasta, mutta selitys ei pidä, koska Saksassa on yhtä vähän asekuolemia kuin Kanadassa. Kaksi tänä aikana ilmestynyttä elokuvaa, Mooren Columbine Bowling ja Scorsesen New Yorkin jengi, kertovat maallikollekin jotakin maan asekuulttuurista ja sen historiasta. Silti on hyvä suhteuttaa asioita monella tapaa. Toisella tapaa laskien USA:n asesurmaluvuksi on saatu 30 000, jolloin luku sisältää tapaturmat, henkirikokset ja itsemurhat. Suhteutettuna väkilukuun se on 11 kuolemaa sataatuhatta henkilöä kohti. Suomen väkimäärästä luku vastaa 555 kuolemantapausta. Luku on alle puolet Suomen vuosittaisista itsemurhista (vuonna 2000 yhteensä 1 165).

1960- ja 1970-luvuilla USA:ssa koettiin samantyyppisiä demokratian rakenteiden kannalta vaarallisia hetkiä kuin Euroopassa nyt. Amerikkalaiset nostivat ihmisten arjen ongelmat – rikollisuus, rotusyrjintä, muukalaisviha ja köyhyys – keskustelun alle ja kansa alkoi liikehtiä monin paikoin uhkaavasti jakautuen toisilleen vihamielisiin ryhmiin alueittain, roduttain, ikäryhmittäin, väestöryhmittäin ja sosiaaliluokittain. Monet tutkijat, poliitikot ja muut yhteiskuntakehitystä ammattinaan tarkkailevat alkoivat nähdä tilanteen pelottavana. Ennustettiin sekasortoa. Toisin kävi. USA lähti ratkaisemaan ongelmia ja 1990-luvun lopulla – ennen terroristihyökkäystä – maa näytti rauhaisammalta kuin ehkä koskaan. Ihmiset kokivat kadut turvallisiksi. Kaikki väestöryhmät olivat työssä kiinni. Pienipalkkaisetkin ihmiset saattoivat päästä omaan taloon. Rotujen kesken vallitsi kunnioitus.

Uuden ja vanhan mantereiden välillä on tietysti suuria eroja. Yksi näistä on se, että Amerikkaan tulijat sopeutuvat maahan. Sulautuminen uuteen kotimaahan lähtee maahanmuuttajista itsestään. He ovat tulleet maahan omasta halusta ja haluavat sinne jäädä. Tosiasiasa he ovat tulleet tiukan seulan läpi. Euroopassa tilanne on melkoisen päinvastainen. Maahanmuuttajat ovat tulleet pakosta tai pakonomaisesti Ranskaan, Englantiin, Saksaan

ja Hollantiin. Tai heidät on valittu pakolaiskiintiöinä ja toimitettu johonkin maahan. Suomi on saanut isoimman pakolaisryhmänsä näin ilman laajempaa keskustelua ja valmistautumista. Eurooppaan virtaa väestöä, joka ei puhu yhteistä kieltä, ei omaa samaa historiaa tai kulttuuria ja uskontoa. Ero on olennaisesti syvempi vastaanottaviin ihmisiin kuin Amerikan mantereella.

Miten USA ratkaisi arkielämän turvattomuuden ongelmia, jotka olivat pahimmillaan 20–30 vuotta sitten? Miten sellaiset todella pahat rikosten valtaamat kaupungit kuin Washington, New York ja Los Angeles rauhoitettiin? Washington, vaikka on pieni kaupunki, on johtanut aina 1990-luvun alkuun väkivaltarikostilastoja. Sen väestöstä on ollut pitkään 70 % mustia. Kaupunki on vasta 1990-luvulla rauhoittunut ja siistiytynyt.

Kaikkein eniten USA:ssa turvallisuus on lisääntynyt 1990-luvulla niin yhteiskunnan kuin yksilön tasolla työtä tekemällä. Köyhät ihmiset, värilliset, heikompihahjaiset, huonon koulutuksen omaavat, vanhenevat ihmiset ja muut aiemmin muita vaikeammin työllistetyt ovat löytäneet helposti työtä. Työpaikka on avannut tien moneen muuhun elämän välttämättömyyteen. Ja mikä tärkeintä, ihmisillä on tunne, että tie eteenpäin on auki. Palkka käytännön palveluammateissa on usein niin pieni, ettei sillä elä, mutta se pitää väen pois kaduilta. Rahan pummaus kadulla ei saa ymmärrystä, jos liikkeiden ovissa on lappuja "*työntekijää etsitään*".

Toinen tietoinen poliittinen ratkaisu oli siirtää operatiiviset järjestys-, turva- ja valvonta-tehtävät värillisille, erityisesti afro-amerikkalaisille. Poliisit, sotilaat ja erilaiset turva- ja vartiomiehet, jotka vielä 20–30 vuotta sitten olivat vain valkoisia, ovat nyt nimenomaan ainakin suoritusasolla afro-amerikkalaisia. Heidän yhteiskuntaan sitouttaminen on toteutunut nopeasti ja tehokkaasti, mikä ilmeni syyskuun 11. päivänä. Amerikan lippujen määrästä päätellen kaikkein isänmaallisimpia olivat mustaihoiset.

Giulianin 0-toleranssi. New York tyhjensi kadut tehokkaimmin rikollisista. Pormestari Giuliani tuli maailmankuuluksi kaupunkinsa siistimisestä. Hän on kansallissankari, varsinkin hoidettuaan erittäin hyvin terroristihyökkäyksen. New Yorkin ex-pormestari Giuliani on saanut tästä syystä, mutta erityisesti 11.9. tilanteen hoidosta, kaikki kunniamerkit, arvokkaimman Englannin kuningattarelta. Silti jotenkin toista puolta 0-toleranssista kuvaa lehtiutinen, jossa Giulianin turvallisuuden takaamiskuluja halutaan vähentää. Hänen ja hänen morsiamensa turvallisuus maksaa miljoona dollaria vuodessa. Kun pariskunta kävi Pariisissa ostamassa sormusta, tarvittiin 6 poliisivirkailijaa mukaan.¹⁵

Amerikkalaiset aloittivat yhteiskunnan puhdistus- ja kunnostusoperaation kaupungeissa useilla tasoilla ja rintamilla. Lainsäädäntöä uusittiin niin, että rotusorto tehtiin entistä vakavammaksi rikokseksi. Käytäntöjä ryhdyttiin valvomaan. Syrjintä ja erottelu, kielenkäyttöä myöten, otettiin työpaikoilla ja yleisöpalvelussa erityiseen tarkkailuun. Alkoholia ei päivällä sovi tarjota taikka nauttia. Autolla ajon promillerajoja tiukennettiin ja niitä ryhdyttiin valvomaan. Kiroilua ja nimittelyä alettiin syvästi paheksua. Elokuvista ja TV:stä sensuroitiin loukkaava puhe ja kuva. Ja seksi. Kouluissa opettajaa oli teititeltävä. Vanhempien on seurattava entistä tarkemmin lastensa koulunkäyntiä. Huonosta käytök-

¹⁵ Washington Post 21.12.2002, A3.

sestä seuraa aina rangaistus. Vanhemmat saavat syytteen heitteillejätöstä, jos jättävät alle 16-vuotiaita lapsia kotiin yksin. Alle 18-vuotiaat eivät saa liikkua kadulla kello 10 jälkeen illalla. Nuorisolle ei myydy tupakkaa ja alkoholia. Jos omakotitalon sisäpihalla pensaidan suojissa nuoriso juo rauhaisasti olutta, soitetaan poliisille, vaikka perheen vanhemmat olisivat kotona. Nuoruuden raja on joissain osavaltioissa 24 vuotta.¹⁶

Suhtautuminen rikoksiin, nimenomaan tavallisiin rikoksiin, muutettiin tiukaksi. Kun vielä 1960-luvulla politiikassa, lainsäädännössä, lehdistössä, TV-uutisissa ja elokuvissa katurikollisuutta ymmärrettiin, nyt se tuomittiin ilman selityksiä ja poikkeuksetta. Aiemmin varsinkin nuorten kohdalla katurikollisuuden selitettiin johtuvan huonoista elinoloista, vanhempien työttömyydestä ja maahanmuuttajien eristäytymisestä, mistä syystä nuoriin rikosentekijöihin suhtauduttiin lempeästi. Rikosta ei mielletty yksilön omaksi, vaan yhteiskunnan, viaksi. Sitten siirryttiin toiseen laitaan, 0-toleranssiin. Jokaisesta pikkurikoksesta otettiin tekijä kiinni ja tuomittiin. New York aloitti puhdistusoperaatiot, mutta vähitellen täyskäännös tehtiin koko maassa. Rikoslakia tiukennettiin. Aloitettiin yksi suurimmista vankiloiden rakentamisohjelmista. Lopputuloksena oli, että muutamassa vuodessa 1990-luvun alussa kaduilta otettiin vankiloihin yli miljoona ihmistä.

Järjestyksen hintana on maailman suurin vankiluku. Maailman vangeista neljännes on USA:ssa. Noin 700 vankia sataatuhatta asukasta kohti, kun Suomessa ja yleensä Pohjoismaissa luku on 60–70. Kriitikot sanovat 0-toleranssin luoneen ikiliikkujan. Tuomituksi ja vankilaan joutuu pienestä ja vangit tunnetusti palaavat takaisin vankilaan. Noin 40 % vapautetuista vangeista on kolmen vuoden sisällä palannut vankilaan. Silti pahempi on toinen oravanyörä. Joka päivä noin 1 600 ihmistä jättää vankilan. Heille annetaan rahaa \$20–200 ja menolippu bussilla. Tällä pitäisi elämänalkuun päästä. Mitään muuta vastaanuloa tai sopeuttamiskoulutusta ei yleensä ole.¹⁷ Miten yhteiskunnan turvallisuus lisääntyy, kun nopean ja tehokkaan pidätyksen, tuomion, vankilan, vapautuksen, uuden pidätyksen ja tuomion kierre vain nopeutuu? En usko ihmisen yhteiskuntaan sopeutumiskykyjen tästä paranevan.

En siis kritiikittä hyväksy 0-toleranssia, mutta sen tunnustan, että yhdessä 1990-luvun taloudellisen nousukauden kanssa se on USA:ssa onnistunut murtamaan köyhyyden, rasmin ja rikollisuuden kierteen. Täällä ollessa jaksan ihmetellä, kuinka näin suuri maa, jossa asuu näin hajanainen kansa – kokonainen maanosa – on saatu rauhallisesti sosiaalistettua ilman suuria yhteenottoja näinkin lyhyessä ajassa.

Euroopasta Ranska Amerikan jäljillä. Kun tämän jakson otsikon muotoilin epäilyksi, seuraako Eurooppa Amerikan mallia, vastaus näyttäisi muotoutuvan myönteiseksi ainakin arkipäivän politiikan suuntaamisessa. Ranskassa lain ja kurin palautus oli pääteema niin presidentin vaaleissa kuin parlamenttivaaleissakin. Chiracin vaaliohjelman eräs tärkeimpiä lupauksia oli lisätä kansalaisten turvallisuutta. Sisäministeri Sarkozy valmisteli ja toi julkiseen keskusteluun syksyllä 2002 uuden sisäisen turvallisuuden lain, jonka vilkkaan keskustelun jälkeen kansalliskokous tammikuussa 2003 hyväksyi. Laki kriminalisoi monia aiemmin sallittuja tekoja ja lisää poliisin oikeuksia.

¹⁶ Toisessa matkakirjeessä kuvaan USA:n tuloeroja ja köyhyyden määrää.

¹⁷ Margaret Talbot: Catch and Release. The Atlantic, January - February 2003, 97–100.

Ranskan uusi laki sisältää muun muassa seuraavia kriminalisointeja: julkisesta prostituutiosta saa 2 kk:n vankeustuomion taikka sakkoa 3 750 euroa, luvattomasta yksityisen tai kunnan maille leiriytymisestä saa 6 kk vankeutta tai 3 750 euroa sakkoa, kerrostalon portaikossa ryhmässä kulun estäminen on rangaistava teko, josta saa 2 kk vankeutta tai 3 750 euroa sakkoa ja uhkauksesta tuomaria, asianaajaa, poliisia, vanginvartijaa taikka palomiestä tai tällaisen julkisen viran haltijan sukulaista tai läheistä vastaan saa maksimissa 5 vuotta vankeutta ja 75 000 euroa sakkoa. Vuonna 2003 poliisin määrärahoja lisättiin yli 4 % eli käytännössä seuraavan viiden vuoden aikana perustetaan 15 500 uutta poliisin ja santarmin virkaa. Oikeusministeriön budjetti kasvoi noin 7,5 % ja virkoja perustetaan 10 000 seuraavien viiden vuoden aikana. Suunnitteilla on rakentaa 13 200 uutta vankilapaikkaa. Poliisin valtuudet lisääntyivät olennaisesti. Poliisi saa kirjata rekistereihin epäiltyjen nimet ja hallintoviranomaiset saavat tietyin ehdoin tietoja niistä. Sormenjälkirekisteriin otetaan seksuaalirikollisten lisäksi jäljet myös väkivalta- ja vahingonteko- sekä yleistä turvallisuutta vastaan tehdyistä rikoksista tuomitut, jos tuomio on ollut vähintään 3 vuotta. Sormenjäljet on Ranskassa kerätty vain 1 200 ihmiseltä. Britanniassa rekisteri kattaa jo 1,7 miljoonaa ihmistä.

Uutta lakia perusteltiin kansalaisten tyytymättömyydellä. Jos rikollisuutta ei nyt oteta vakavasti, seuraavissa vaaleissa tyytymättömien kansalaisten määrä lisääntyy entisestään. Mielipidetiedustelujen mukaan jopa 40 % ranskalaisista oli vaalien aikaan samaa mieltä LePenin kanssa erityisesti arjen turvallisuudesta. Poliitikot eivät heidän mielestään olleet tarpeeksi kiinnostuneita tavallisten ihmisten lisääntyneestä turvattomuudesta. Poliittista eliittiä ravistellutta tulosta tukevat uudet mielipidemittaukset Sarkozyn laista. Ottaen huomioon ranskalaisen poliittisen kulttuurin kansan kannatus kurinpalautuslinjalle on ehdoton. 70 % ranskalaisista kannatti Sarkozyn ehdotusta. 71 % suhtautui myönteisesti jopa kriitikkojen eniten arvostelemaan osuuteen eli epäiltyjen rekisteröintiin. 65 % kannatti ehdotettua kovempia otteita luvatta toisen maalle asettautuneita vastaan. 53 % hyväksyi julkisella paikalla tapahtuvan prostituution kriminalisoinnin. Lailla oli vastustajansa ja jotkut ihmisoikeusjärjestöjen, ammattiyhdistysten ja puolueiden edustajat katsovat lain olevan suorastaan "sodan julistus köyhille" ja johtavan autoritaariseen valtioon.

Mitä kertovat arvotutkimukset suomalaisten maailmanhahmotuksesta? Vaikka muuttuvan maailman hahmotus on entistä vaikeampaa ja ihmiset kokevat ehkä toivottomuutta ongelmien edessä, suomalaisilla on vankka ote maailmaan. Suomalaisten arvot ovat kollektiiviseen hyvään sidottuja. Tästä johtuen ei ehkä ole niin suuri yllätys, että EVA:n arvomittauksissa on ollut vuosia yksi yhteinen tulos – suomalaiset kannattavat hyvinvointivaltiomalliaan. Hyvinvointipalvelujen turvaamiseksi ollaan valmiita maksamaan vaikka lisää veroja.

Keskeiset arvot ovat vain vahvistuneet 1990-luvulla. Vaikka siis suomalaiset ovat seuranneet ympäröivän maailman muutoksia ja nähneet makro- ja mikromaailmojen murtuvan, suomalaisten omat arvot ovat kestäneet. Suomalaiset on usein mainittu historiankirjoituksessa käytännölliseksi kansaksi. Toisen arvomittauksen mukaan suomalaisuus, vastuun kantaminen, yhteisestä hyvästä huolehtiminen ja eettinen kuluttaminen ovat nousus-

sa.¹⁸ Suomalaisuus ei merkitse kuitenkaan sitä, että torjuttaisiin ulkoisia vaikutteita. Suomi on päinvastoin avoimempi ulkomaisille vaikutteille kuin suuret eurooppalaiset maat ja selvästi avoimempi kuin Yhdysvallat. Suomalaisista suurempaa avoimuutta ulkomaisille vaikutteille kannatti lähes 80 %, eurooppalaisista 73 % ja amerikkalaisista noin 58 %. Sen sijaan suomalaiset ovat valikoivia vaikutteiden hyväksynnässä. Niiden osuus, joiden mielestä Yhdysvalloista ei ole Suomessa mitään opittavaa, oli lähes puolet. Vain Venäjä oli Yhdysvaltoja epäsuosittu.

Näyttää, että amerikkalaisuuteen liitetyt arvot ovat kasvavassa ristiriidassa suomalaisten arvojen kanssa. Vaikka on ilmeistä, että niin amerikkalaiset kuin suomalaiset ovat filosofian suhteen käytännöllisiä kansoja, amerikkalaisuuteen yhdistetään – oli totta tai ei – markkinoiden ylivalta, kaupallisuus, yksityinen etu, yksityisen ihmisen ja yrityksen maksimaalisen voiton tavoittelu, kilpailu sekä energian ja muiden luonnonvarojen tuhlaus. Suomalaiset, kansana, ovat puolestaan vahvasti yhteiskunnallisia. Kun amerikkalaisista vain 1–2 % lukee sellaisia lehtiä kuin New York Times tai Washington Post, joissa on paikallisten uutisten lisäksi myös kansainvälisiä uutisia ja tapahtumien taustoja, syitä ja seurauksia selvittäviä artikkeleita, vastaava luku Suomessa on 80 %. Suomi on maailman luku- ja kirjoitustaitoisin kansa, joka käy kirjastossa, kuuntelee uutisia ja lukee sanomalehtiä. Kuinka syvää tietoisuus on, on luonnollisesti vaikeammin mitattavissa. Ylipäätään lukujen taustoja on viisasta aina hieman pohtia. Harvemmin esimerkiksi kukaan yhdistää työnteon määrää ja lukuintoa – amerikkalaisilla ei kerta kaikkiaan ole työltään aikaa ja voimia lukea lehtiä ja kirjoja.

Omaehtainen esimerkki turhautumisesta ja paikkansa etsinnästä

Jokainen meistä on kokenut turhautumisen politiikkaan. Puran vieraantumisen yleensä kirjoittamiseen. Koska tämä oli myös tämän kirjoitustyön yksi motiivi, muutama sana siitä, mistä kirjoitus oikein sai alkunsa. Kirjoitus alkoi toiseksijännistä. Aivan konkreettisesti tämä kirjoitus alkoi toiseksijännistä suomalaisessa demokratiassa Kunnallistieteen XXIX päivillä 1.–2.11.2000 Kuopiossa. Yritin siellä saada osanottajia ymmärtämään, että Suomi tarvitsee lisää demokratiaa, että Suomen tulisi kansanvaltaistaa vihdoinkin vuoden 1918 hallitusmuodon mukaisesti aluetason vallankäyttö. Kun suomalaiset kokevat jääneensä vallankäytössä, politiikassa ja demokratiassa niin syrjään, etteivät edes äänestä, ei enää mikään vanha tai uusi vippaskonsti auta. On muutettava valtiollisen vallankäytön rakenteita. On jaettava valtaa takaisin kansalaisille ja heitä lähinnä oleville valtaelimille eli toteutettava valtiosäännön alkuperäinen pykälä maakuntaitsehallinnosta. Kukaan ei jakanut näkemyksiäni.

¹⁸ RISC Monitor-haastattelu loka-marraskuussa 2001.

Valitsin maakuntaitsehallinnon 1980-luvun alussa väitöskirjan aiheeksi, jossa prosessissa oli myös monta monituista toiseksijäännin vaihetta¹⁹. Sittemmin aina vaalien jälkeen, kun on keskusteltu kansalaisten heikosta asemasta demokratiassa, on ollut sopiva kohta viri-tellä kysymystä siitä, miksei maakuntatasolla ole vaaleilla valittuja valtaelimiä. Kun lää-nejä ja maaherran virkoja lakkautettiin, kysyin, miksei lakkautuksen sijaan annettaisi kansalaisille oikeutta valita vaaleilla alueiden johtajia, kun kerran kansa valitsi presiden-tinkin suorilla vaaleilla. Laitettaisiin heidät näin vastuuseen tehdystä ja tekemättömästä. Turhaan kysytty. Suomen EU-jäsenyyden yhteydessä tuli julkisuuteen fakta, että Suomi on Euroopan valtioista Turkin ohella ainut, jossa maakuntataso on epädemokraattinen. Lähestyin taas asiaa periaatteellisena, mutta myös aivan konkreettisena ongelmana – on-gelmana siitä, miten Suomi aikoo saada aluerahoja EU:lta, kun niiden saannin ehtona on demokratia. Turhaan sekin.

Taitoin peistä – edelleen yksinäni – valtiosääntöuudistuksen yhteydessä. En oikein äänestävänä kansalaisena nähnyt, miten kansanvalta lisääntyy, jos kansan suoraan valit-semalta linnanherralta siirretään valtaa toiselle linnan herralle, jota kansa ei saa valita. Linnan osoite siirtyy yhden korttelin verran. Vastuuketju pitenee. Uusi linnaherra on halutessaan vielä suurempi vallankäyttäjä kuin entinen linnaherra, jonka valtaa haluttiin jakaa. Kansalaisen, joka juuri sai oikeuden suoralla vaalilla valita vanhan linnaherran, näkökulmasta uusi linnaherra näyttäytyy varsin kaukaiselta. Kun sitten valtiosääntötoi-mikunta ilmoitti yksikantaan täysin teknisenä toimenä ("turhana") poistavansa valtio-säännöstä HM 52,2 pykälän eli mahdollisuuden aidosti lisätä kansalaisten valtaa kuntaa laajemman alueen kansalaisten itsehallintona, äimäännyin kirjoittamaan taas muutaman perusteellisemmän kirjoituksen. Onneksi oletettavasti kansleri Kauko Sipposen ak-tiivisuudella maakuntaitsehallinnon joskus tulevaisuudessa mahdollistava pykälä palau-tettiin valtiosääntökomiteassa paikalleen. Perusteluitta.

Moni asia näyttää erilaiselta nyt, mutta tämänkin opintomatkan yksi tulos on, että koska demokratiaa on vahvistettava, on se syytä tehdä molemmista suunnista – alhaalta ja ylhäältä. Itsepäisenä hämäläisenä intän edelleen, että kannattaisi aloittaa kansanvallan vah-vistaminen siirtämällä alaspäin julkista päätösvaltaa, ei pienimuotoista toimeenpanoa eikä vallan ulkoisia palatseja, vaan aitoa valtaa. Näin tehtäisiin samalla tilaa uusien päälle pakkaavien globaalin demokratian ongelmien käsittelylle ylimmissä valtioelimissä edus-kunnasta alkaen.

¹⁹ Ensiksi koko väitöskirjan teko alkoi siitä, kun jäin rannalle viranhaussa, jossa miespuolisen hakijan voittoa perusteltiin melkein tohtoriudella. Päätin olla seuraavan kerran kilpailussa tohtori. Toiseksi tutkimusai-heeni, HM 51,2 § maakuntaitsehallinnosta, oli ainoa vuoden 1918 HM:n pykälä, jota ei ollut koskaan toteu-tettu, ei koskaan oikeastaan edes tutkittu, saati sitten lainopillisissa oppikirjoissa tulkittu. Ottaen huomioon, kuinka puhkikaluttuja niin tieteen kuin politiikan foorumeilla muut valtiosäännön pykälät olivat, tunsin älyllistä uteliaisuutta niin huonoa tai epärealistista demokratian ilmentymää kohtaan, että se voitiin koko itsenäisyyden ajan negligoida ilman perusteluja. Aiheen kiinnostavuus sen kuin lisääntyi, kun professorini kehotti siitä hetimiten luopumaan, koska ei sellaista voi tutkia, jota ei ole olemassa.

Tästä pääsenkin lopuksi tämän kirjoituksen kirjoittamisen motiiveissa – yhä seuraten toiseksijäännin teemaa – henkilökohtaisista intresseistä takaisin globaalitasolle. Koko demokratia saattaa jäädä toiseksi. Edessä on pahimmillaan tila, jota en halua lukea tilastoista – saati sitten kokea ja tuntea.

Onko kyse hitaasti kasvavasta epäuskosta, jota seuraa "ketsuppireaktio"?

Demokratian taantumaa on vaikea havaita ja vielä vaikeampi tunnustaa. Talouden heikkenevät luvut ja se kipeä tosiasia, että pitkän 1990-luvun nousukauden aikana työttömyys ei hellittänyt, luovat kuitenkin oman paineensa nimenomaan Euroopassa pohtia mikä demokratiassa on vikana.

Tässä on taas yksi olennainen ero Euroopan ja Amerikan välillä. Amerikassa taloudella on niin suuri ylivalta yhteiskunnassa, että jotenkin ei vain tulisi mieleenkään ajatella poliittisen demokratian olevan tosiasiaa vastuussa ihmisten hyvinvoinnista, talouden kasvusta ja työpaikoista. Poliittinen järjestelmä on vain sellaiseksi muotoutunut, että rahoittajat ovat sen tärkein intressiryhmä. Lähtökohtaisesti luottamuspula USA:ssa on erilaista kuin Euroopassa. Euroopassa ihanne demokratiasta ja halu hoitaa tasapuolisesti yhteisiä asioita yleisen edun lähtökohdista on vielä kohtalaisen vahva. Talous ja markkinat eivät ole saaneet sellaista otetta yhteiskunnasta ja sellaisia vapauksia kuin Amerikassa. Puolueilla, parlamenteilla, hallituksilla ja työmarkkinajärjestöillä on edelleen selvä valtasema Euroopassa. Poliitiikka, demokratia ja valtio ovat Euroopassa selvemmin ja laajemmin vastuunkantajia ja ihmiset asettavat vaateensa sen mukaisesti. Pelkistäen, jos kansalaiset menettävät USA:ssa luottamuksensa demokratiaan, ei se kaada taloutta ja yhteiskuntaa, mutta Euroopasta en olisi niin varma.

Mistä kansallisen demokratian kuihtumisessa on meillä sitten kyse? Selitystä voisi etsiä samalla metodilla kuin ruotsalainen Assar Lindbeck, joka kritisoi kirjoituksissaan ruotsalaista hyvinvointimallia ja esittää sen pelastamiseksi rakenteellisia uudistusvaateita.²⁰ Lindbeck on jo 1980-luvun puolivälistä ahkerasti yrittänyt ratkoa talouden kautta laajan pohjoismaisen hyvinvointivaltion ongelmaa. Häntä pidetään usein liian pessimistisenä ruotsalaiseksi, mutta jota tulevaisuuden arvioijan on ehkä juuri tästä syystä viisasta kuunnella. Lindbeck nimeää pelkistäen kriisin kehityksen ja lopulta laukeamisen totaaliseen shokkiin ja sekasortoon ketsuppireaktioksi.

Euroopan komission viimeisin eli vuoden 2002 kilpailukykyraportti²¹ antaa tukea sille, että Ruotsissa on salakavalan hiljaa talouden kasvu hidastunut ja vauraus jäänyt jälkeen verrattuna muuhun Eurooppaan, mutta varsinkin Amerikkaan. Olennaista on, että Ruotsi on menettänyt asemaansa suhteessa muihin Euroopan maihin koko ajan 1970-luvun puo-

²⁰ Assar Lindbeck: Välfärdsstaten – drivkrafter, insatser, problem. Ekonomisk Debatt 4/88. Sama: Hushållens beteende – incitament och sociala normer. Ekonomisk Debatt, årg 25, nr 5. Sama Hur reformera den europeiska välfärdsstaten? Ekonomisk Debatt 1997, årg 25, nr 1. Sama ICT och den Nya Ekonomin. Ekonomisk Debatt 2000, årg 28, nr 6.

Lindbeck etc: Turning Sweden Around. MIT 1994.

²¹ COM(2002)262final

livälistä lähentyen sellaisia EU:n heikoimmin kehittyneitä maita kuin Espanja, Portugali ja Kreikka.

Kansantulo henkeä kohden 2001					
Luxemburg	137	Saksa	72	Espanja	57
Irlanti	83	Italia	70	Portugali	50
Tanska	83	Suomi	70	Kreikka	69
Hollanti	79	Englanti	70	EU-15	69
Itävalta	75	Ruotsi	69	USA	100
Belgia	73	Ranska	68	Japani	72

Kansantulon kasvu 1975–2001 (järjestys vuosien 1995–2001 mukaan)					
	1975–1985	1985–1990	1990–1995	1995–2001	2001
Irlanti	3,5	4,6	4,7	9,3	6,5
Luxemburg	2,4	6,4	3,9	6,0	4,0
Suomi	2,9	3,3	-0,7	4,3	0,5
Espanja	1,6	4,5	1,5	3,6	2,7
Kreikka	2,1	1,2	1,2	3,5	4,1
Portugali	3,0	5,7	1,7	3,5	1,7
Hollanti	1,9	3,3	2,1	3,3	1,5
Englanti	1,9	3,3	1,8	2,8	2,3
Ruotsi	1,6	2,5	0,6	2,7	1,4
Belgia	2,1	3,2	1,4	2,6	1,3
Tanska	2,1	1,3	2,0	2,4	1,3
Ranska	2,4	3,3	1,1	2,4	2,0
Itävalta	2,4	3,2	2,0	2,3	1,1
Italia	3,0	2,9	1,3	1,9	1,8
Saksa	2,2	3,4	1,5	1,6	0,6
EU-15	2,3	3,3	1,4	2,4	1,6
USA	3,4	3,2	2,4	3,6	1,1
Japani	3,8	4,9	1,4	1,1	-0,6

Ruotsin hyvinvointimalli, joka on oikeastaan koko menneen vuosisadan ollut mallina muulle maailmalle hyvin toimineesta demokratiasta ja inhimillisestä vaihtoehdosta kovan kilpailukapitalismin mallille, on vuosisadan loppupuolella menettänyt uskottavuuttaan. Hitaasti, mutta vakaasti. Ruotsalainen sosiaalidemokraattinen poliitikko ja pitkäaikainen valtiovarainministeri Kjell-Olof Feldt on kritisoinut ruotsalaista hyvinvointimallia ja vaatinut suunnanmuutosta. 1990-luvun puolivälissä hän nostatti debatin siitä, onko tarkoitus

turvata työpaikkojen synty vai sosiaaliturva työttömyyden varalle.²² Suomessa Seppo Lindblom on väitöskirjassaan samantyyppisesti kuvannut suomalaisen hyvinvointimallin ongelmia.²³

Jos Lindbeck on oikeassa Ruotsin hyvinvointivaltion tilasta, voiko Euroopan poliittinen järjestelmä olla samantyyppisessä hitaasti kypsyneen räjähdyskypä pisteessä?

Joka tapauksessa ihmisten luottamus keskeisiin demokratian instituutioihin on Euroopassa ollut alhainen jo kaksi vuosikymmentä. Nyt ollaan tilanteessa, jossa eurobarometri on vääjäämättä jo 1990-luvun puolesta välistä osoittanut, että kaikissa läntisen Euroopan maissa joka toinen kansalainen ilmoittaa, että hän on tyytymätön tapaan, millä demokratia toimii hänen maassaan. Mielipidemittaukset eivät osoita – ainakaan vielä – ihmisten olevan tyytymättömyydessään niin pitkällä, että haluaisivat hylätä demokratian. Mutta on otettava vakavasti se, että varsin monessa Euroopan maassa jo neljännes vastaajista valitsee kyselyissä jyrkimmän epäluottamuksen vaihtoehdon eli hylkää kokonaan olemassa olevan lain, nykyisen hallinta- ja yhteiskuntajärjestelmän ja uskoo ainoan ratkaisun olevan totaalinen yhteiskunnallinen muutos. Sellaisissa eurooppalaisen demokratian vanhoissa maissa kuin Ranska ja Englanti tilanteen pelätään olevan lähellä tätä.²⁴

Demokratian tutkimuksessa kansalaisten luottamuspulalla on nähty 1990-luvulla olevan neljä huolestuttavaa tunnuspiirrettä

1. *Pysyvyys*. Luottamusputa ei mittausten mukaan ole tilapäistä eikä tiettyyn tilanteeseen liittyvää, vaan mielipidemittausten ja tutkimusten mukaan epäluottamusta on monissa maissa jatkunut vuosikymmeniä ja suunta on alaspäin.
2. *Yleisyys*. Epäluottamus ei koske vain tiettyjä maita, vaan on kansainvälistä, eli se on levinnyt koskemaan kaikkia läntisiä demokratioita. Jopa Sveitsi on kokenut sen.
3. *Rakenteellisuus*. Epäluottamus on rakenteellista ja kattavaa koskien lähes kaikkia tärkeitä instituutioita ollen erityisen syvää edustuksellista demokratiaa kohtaan ja kaikkein syvintä sen ydintä eli parlamenttia ja politiikkoja kohtaan.
4. *Rationaalisuus*. Epäluottamus ei ole ideologista, toisin sanoen ei ole eroa oikeiston ja vasemmiston taikka liberalismiin ja sosialismiin välillä. Se on varsin käytännönläheistä, itse pääteltyä ja omakohtaisesti koettua.

Suomessa usko demokratiaan on ollut vahvaa. Jotakin poliittisen järjestelmän uudistamiseksi olisi ajoissa tehtävä, jos epäusko demokratiaan on ympärillämme muuttunut krooniseksi sairaudeksi, epidemiaksi, jonka syyt ovat rakenteellisia ja rationaalisia. On ilmeinen vaara, ettemme säästy tartunnalta.

²² Kjell-Olof Feldt: Alla dessa dagar i regeringen 1982–1990. WSOY 1991 ja Rädda välfärdsstaten! Sverige 1994.

²³ Seppo Lindblom: Kansankodin tuolla puolen. VATT 2002.

²⁴ Mattei Dogan: Erosion of Confidence in Advanced Democracies. Studies in Comparative International Development, Fall 1997, Vol 32, no.3, 3–29.

Perustuslakia uudistettaessa päähuomio oli presidentin ja pääministerin keskinäisissä valtasuhteissa. Kansan suorilla vaaleilla valitulta presidentiltä siirrettiin valtaa eduskunnalle ja pääministerille. Edustuksellisessa demokratiassa ei nähty muita ongelmia. Heikkona signaalina siitä, että johonkin ollaan valmiita ryhtymään, on perustuslain seurantatyöryhmän ehdotus kansanäänestyksistä, jotka jo 1970-luvulla osana silloista perustuslakikeskustelua koettiin eräänä keinona vahvistaa demokratiaa. Tämä ei riitä eikä välttämättä ole edes askel oikeaan suuntaan.²⁵

* * * * *

²⁵ Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2002:7.

Kirje kaksi

TYÖ, TERVE VÄESTÖPOHJA JA KILVOITTELU KAIKEN PERUSTA

Työ on kaikille tärkeä asia. Tässä kirjoituksessa otan esille muutaman työtä koskevan aiheen, joista kansalaisilla on oikeus vaatia demokratiassa vaaleissa ja vaalien välissä keskusteltavan ja yritettävän ratkaista. Aiheet ovat: työn, väestökehityksen ja hyvinvoinnin suhde, valtion rooli, luovuus ja työelämän murros, luottamus, työn johtaminen ja solidaarisuus ja tulonjako. Kuvaan myös sitä, miten USA:sta Eurooppaan levinnyt eläkemalli, jossa työstä saatavan eläkkeen karttumisriski on siirretty yksityisille ihmisille, on jaksanut USA:ssa näiden kahden vuoden aikana. Päädyn lopulta näiden teemojen kautta pohtimaan hieman yleisemminkin talous- ja yhteiskuntamallien kestävyyttä.

Myönnettäköön, että demokratian varhaishistoria nojautui vapauden tilassa yhteiseen asioiden pohdintaan. Silti väitän, että työ on ollut jo pitkään demokratian perusta. Amerikassa kuulee usein selitettävän kansalaisten heikon kiinnostuksen politiikkaa kohtaan johtuvan työstä, jota on tehtävä yhä enemmän yhä paremman elämän saavuttamiseksi. Eivät he ehdi seurata yleisiä asioita. Niin kauan kun on työtä ja mahdollisuudet vaurastua, poliitikot hoitakoot demokratian. Afrikassa selitetään demokratian tilan olevan niin heikko, kun ihmisillä ei ole työtä ja työttömyyden ja köyhyyden puristuksessa ei ole todellista kiihoketta johtajilla rakentaa toimivaa demokratiaa eikä kansalaisilla vaatia sitä. Aasiassa selitetään monessa maassa hyvän työllisyyden ja taloudellisen vaurastumisen riittävän – täysi riisikulho on ainoa aito demokraattinen oikeus, jolla on ihmisille todella merkitystä.

On niin helppo sanoa, että Suomi on eri asia. On vain niin, että työ on ollut myös Suomessa demokratian ja tasa-arvon tärkein perusta. Demokratian ja tasa-arvon siteet ovat monet.

Työllä rahoitettava hyvinvointi on malli, johon Suomessa on totuttu luottamaan. Jos työperusteisen hyvinvointimallin rahoituspohja pettää ja mallista on luovuttava, Suomi ei poikkea lopputulemassa muista maista. Eniten kärsivät köyhät ja pienituloiset ja toiseksi eniten suomalaisten suuri enemmistö eli keskiluokka. Rikkaat eivät ole meilläkään hyvinvointimallista riippuvaisia. Heille on aina tarjolla rahalla saatava vaihtoehto – jos ei Suomessa niin muualla. Sama pätee korkeasti koulutettuihin osaajiin.

1 Työn, väestökehityksen ja hyvinvoinnin suhde

1.1 Miten liian vähän työtä tekevä, ikääntyvä ja väestöltään kutistuva Eurooppa voi pärjätä Amerikalle?

USA:n ja Euroopan yhteiskuntarakenteissa ja elämänmallissa on ihmisen hyvinvoinnin kannalta yksi muita tärkeämpi ero. Se on työn määrä. Kaikilla tasoilla, kaikissa muodoissa, lyhyellä ja pitkällä aikavälillä.

Kun seuraavassa arvioin tulevaa kehitystä, oletan globaalitaloudessa nousu- ja laskukausien koskettavan molempia maanosia. Yhdellä ratkaisevalla tarkennuksella kuitenkin: uskon USA:n olevan sen verran kaikkia muita toimijoita vahvempi, että melkein missä tahansa kriisissä sillä on parhaimmat mahdollisuudet turvata omat etunsa. Valitettavasti Euroopan ja Japanin mahdollisuudet haastaa USA:n talousmahti, edustaa talouden taikka politiikan linjauksissa toista tietä, karisivat 1990-luvulla huomattavasti, kun ne eivät pystyneet harvinaisen pitkän nousukauden aikana riittävästi uusimaan talouden ja työelämän rakenteitaan. Syyskuun terrori-iskun sanotaan muuttavan paljon. Olen kuitenkin vakuutunut myös siitä, että vaikka melkein kaikki asiat voivat olla nyt toisin, yksi ei muutu: amerikkalaisten into tehdä työtä, vaurastua ja menestyä. Kukin tahollaan ja tasollaan. Sitten nousu on aina alkanut.

Työ on amerikkalaisille pakko, ilo tai välttämättömäksi koettu hyve. En väitä, että amerikkalaiset ovat ahkerampia kuin eurooppalaiset tai edes, että Amerikassa työt tehtäisiin ratkaisevasti tehokkaammin kuin Euroopassa. Tosiasiassa uudet syksyn 2002 IMF:n mitaukset osoittavat todeksi sen, minkä silmähavainnolla on jotenkin voinut aavistaa – eurooppalaiset ovat tuottavuudessa parempia. Mutta amerikkalaiset yksinkertaisesti vain menevät nuorempana töihin, lähtevät eläkkeelle vanhempina, tekevät pidempää päivää ja pitävät lyhyempiä lomia kuin eurooppalaiset. Yllättäen Amerikassa naisetkin ovat huomattavasti useammin töissä kuin Euroopassa, vaikka suomalaisten tuntemista lastenhoitojärjestelmistä ja hoitovapaista ei oikeastaan voi puhuaakaan.

Kyse on arvoista, yhteiskunnan rakenteista ja toimintamallista. Toisaalta työntekoa kaikissa muodoissa, palkkatyönä taikka vapaaehtoistyönä, kunnioitetaan. Työtä tekemättä on Amerikassa varsin vaikea olla. Vuokra on itse joka kuukausi maksettava ja ruokaa joka päivä ostettava. Toisaalta työtä on 1990-luvulla ollut tarjolla, työttömyyskorvaus on heikko ja kaikelle sosiaaliavulle asetettiin Clintonin kaudella viiden vuoden henkilökohtainen katto. Yksinhuoltajaäiditkin, joita ruokakupongit ja vuokratuki pääosin koskivat, pantiin pakolla 1990-luvun alussa koulutukseen taikka töihin. Yhteiskunta on niin rakennettu, ettei se kestä työttömyyttä. On suurin yhteinen ja yleinen etu, että jokainen amerikkalainen sosiaalistetaan työn kautta. Amerikassa rakastetaan riskinottoa, mutta yhdessä asiassa se ei kertakaikkiaan tule kysymykseen. Yksikään poliitikko tai taloustieteen tietäjä ei ota eikä suosittele ketään ottamaan riskiä siitä, miten Philadelphian tai Los Angelesin köyhät reagoisivat työttömyyden kasvaessa. Ei myöskään siitä, miten järjestyksenpi-

täjät tiukan paikan tullen toimisivat. Erona menneisiin vuosikymmeniin on nimittäin, että poliisit ja muut kurin valvojat katutasolla ovat tänä päivänä pääosin muita kuin valkoisia.

Lama – ainakin työttömyytenä – on pakko hoitaa heti pois, kun se vähänkään päätään nostaa. Niin tehtiin myös vuoden 2001 lopussa. Euroopassa tuudittauduttiin uskoon, ettei lama koske sitä, eikä tehty paljon mitään. Aivan kuten terrori-iskussa ja Enronin tapauksessa, täällä on uskallettu nuijia päätöksiä. Ensinnä korkoa on nakutettu alas kuin tikka puuta, nopeasti 3,5 % :sta 1,75 % :iin eli alhaisimmaksi sitten 1950-luvun lopun. Autolainaa on saanut korotta ja asuntolainan ehdot ovat suotuisimmat kuin koskaan. Kotimaan kulutustalous saatiin pyörimään. Ihmiset tekivät töitä ja ostivat. Ja rakensivat amerikkalaisia unelmia, omia taloja. Amerikkalainen markkinatalous on 80 % :sti kulutustalous. Toiseksi valtiontalous pantiin uusiksi – 48 tunnissa terroristihyökkäyksestä kongressi luopui valtiontalouden esteistä ja liittovaltion budjetti on heilahtanut 4 % BKT-osuudella, vuoden 2000 ylijäämä oli \$236 miljardia, kun vaje on vuonna 2002 jo \$200 miljardia. Kolmanneksi osakemarkkinoiden ja erityisesti IT-sektorin luottamuskriisiin vastattiin, jopa vangittiin muutama johtaja. Tosin tilannetta helpotti se, että tällä kertaa pankkisektori ei ollut kuplan rahoittajana. Se säilyi rytäkästä terveenä. Tuottavuus on pysynyt lamasta huolimatta hyvänä ja palkat ovat nousseet 3–4 % vuodessa. Perheiden ostovoima on säilynyt. Neljänneksi oltiin päättäväsiiä ja pidettiin valitusta linjasta kiinni. Samana loppuvuoden 2002 aamuna, kun työttömyysluku nousi ennätysellisesti 6 % :iin, iltapäivällä valtiovarainministeri neuvonantajineen erotettiin. Olen antanut itselleni kertoa, ettei hän ollut innokkaimpia uusien suurten veroalennusten ajajia.

Kaiken kaikkiaan, jos sota ei muuta ihan kaikkea, Amerikka näyttää tilastojen mukaan nousseen työn teolla tästäkin lamasta parhaiten. Vuonna 2001 maailman tuotannosta 31 % tuli USA:sta, EU tuotti 26 % ja Japani 15 %. Kiinan osuus on 4 %. Suurista talouksista vain USA on näyttänyt toipuneen vuoden 2002 aikana. Jos OECD:n ennuste toteutuu, USA tulee vastaamaan 52 % :sta maailman kysynnän kasvusta vuonna 2002. Kotimaan kysyntä tulee USA:ssa kasvamaan 2,8 % kun se Euroopassa tulee nousemaan vain 0,7 % ja olemaan Japanissa -1,4 %.²⁶

Amerikkalaisten työperäisen menestyksen takana on myös elämänasenne. Amerikkalaiset ovat optimisteja. Elämänmyönteisyys on parhaimmillaan yhdistyessään rehtiin kilpailuun ja kilvoitteluun. Jo kouluissa lapset oppivat kilpailemaan toisten ja itsensä kanssa. Kun me opetamme tasa-arvoa, amerikkalaiset opettavat kilvoittelua. Vanhemmat valitsevat asuinalueensa sen mukaan, miten hyvin alueen koulut ovat pärjänneet keskinäisissä paremmuusvertailuissa, joita tehdään jatkuvasti. Järjestelmä suosii kaikin tavoin kamppailua. Kamppailua ja kilpailua seurataan ja kaikki asiat rankeerataan. Voitoista, isoista ja pienistä, palkitaan niin ihmisiä kuin instituutioitakin. Palkitsemisesta esimerkiksi koulujen kohdalla seuraa kierre, jossa palkitut koulut ovat haluttuja ja varakkaat vanhemmat valitsevat ne muuttamalla alueelle asumaan. Koulujen rahoitus on paikallista ja jopa koulukohtaista. Eli kun hyvien tulosten koulut saavat lisää rahaa, jota vaurilla asukkailla on muutenkin varaa oman alueen kouluihin sijoittaa, ne menestyvät entistä paremmin. Asuntojen hinnat nousevat hyvien koulujen alueella entisestään. Tämä selittää, miksi köyhien ja rikkaiden alueiden julkisetkin koulut ovat kuin eri mantereelta Washingtonin seudulla.

²⁶ FT, World Economy, December 18, 2002, 11.

Kaiken kaikkiaan pohjoismaiseen tasa-arvoon tottuneesta näyttää siltä, että kilpailu kehdestä hautaan on saanut paljon pahaa aikaan, mutta se on myönnettävä, että yhteiskunta on koko ajan kaikilla tasoillaan liikkeessä. Ihmiset ovat vireitä ja valppaita. Kiihoke saavuttaa jotakin parempaa on kova.

Vielä ennen työn teon määrää koskevia vertailevia tilastolukuja muutama välähdys elävästä elämästä – aivan kuten amerikkalaisessa lehdistössä on tapana viestiä konkretisoida.

Barbecue-juhlat kesäkuussa omakotitalon takapihalla. Harmaahapsinen noin 85-vuotias miesvieras kertoo tekevänsä töitä konsulttina Afrikkaan. Isäntä, yli 60-vuotias, tarinoi tehneensä ensin täyden päivätyön Maailmanpankissa, siirtyneensä sitten maansa lähetystöön kaupallisiin tehtäviin ja jäätyään sieltäkin eläkkeelle tekevänsä nyt asiantuntijana töitä Aasiaan. Yli viidenkymppin näköinen miesvieras juttelee jääneensä perheensä takia isosta työpaikasta varhaiseläkkeelle, mutta tekevänsä nyt ex-työnantajalleen saman verran työtunteja kuin ennen, mutta tienäävansa paremmin kuin ennen. Paremmaksi panee kuitenkin hänen ehkä samanikäinen vaimonsa, joka muutaman lapsen kasvattamisen ohella on ehtinyt jäädä kolme kertaa eläkkeelle lääkärintoimestaan, mutta työskentelee nyt enemmän kuin koskaan ennen.

Tässä työn teon kilpalaulannassa ensimmäistä kertojaa lukuunottamatta kaikki tarinan henkilöt olivat Amerikkaan siirtyneitä asiantuntijoita, pääosin suomalaisia. Ovat omaksuneet työn teon pakoksi, iloksi tai välttämättömäksi hyveeksi varsin pian Amerikkaan tultuaan – vai liekö ollut yhtenä syynä muuttoon. Ja jos joku ajattelee, että työinto koskee vain valkoista hyvinkoulutettua väestöä, seuraavassa kuulemani tarina afro-amerikkalaisesta työkultuurista.

Suomalainen talouselämässä työskentelevä yli 5-kymppinen mies kävi vierailulla opiskeluaikansa harjoittelijanvaihtokodissa Philadelphiassa. Afro-amerikkalainen pappi valitteli, etteivät he vaimonsa kanssa voineet muuttaa poikansa luokse. Hän kuitenkin kertoi iloisesti käyvänsä joka viikonloppu auttamassa kirkonmenojen aikaan poikaansa, joka siis myös on pappi. Näky on mahtava: isokokoinen afro-amerikkalainen yli 9-kymppinen pappisasuinen mies vierellään samanikäinen vaimonsa kirkkoleninkiin ja hattuun sonnustautuneena kaasuttelee Amerikan eräällä vilkaimmalla 10-kaistan moottoritieellä Philadelphiasta Washingtoniin ja takaisin (yhteensä 500 km) joka viikonloppu töihin Capitolin luo, kun pojan työssä seurakunnassa apua kerran tarvitaan.

Kolmas elävän elämän kuvaus on suomalaisrouvien maailmasta.

Michiganista Washingtoniin muuttanut Edith Sauvola Hart halusi pitää yllä vanhemmiltaan perimäänsä suomenkielen taitoaan ja päätti kutsua puhelinluetteloa pläräten kaikki löytämänsä suomalaisrouvat pullakahville. Elettiin vuotta 1949. Kutsu lähti yli 50 suomalaisnimiselle. Kahville ilmaantui 13 rouvaa. Seuraava tapaaminen oli jo virallisempi. Perustettiin KIPINÄ-kerho. Sitten syntyi ajatus kahvia juodessa ja pullaa mutusteltaessa tehdä jotakin hyödyllistä eli käsitöitä ja lah-

joittaa varat hyvään tarkoitukseen. Vähitellen päädyttiin joulumyyjäisten järjestämiseen ja ensimmäinen Finnish Bazaar pidettiin vuonna 1952. Myyjäiset onnistuivat ja ovat onnistuneet vuosi vuoden jälkeen. Suomalaisrouvien myyjäiset ovat kaupungin parhaat ja tuottoisimmat. Varat lahjoitetaan Suomeen. Ensimmäinen sodan jälkeinen paketti vuodelta 1950 sisälsi vaatteita. Suurin osa on käytetty sittemmin sairaalatarvikkeiden ostamiseen. Suomalairouvat muistavat keskoslasten hengityskoneen olleen aikanaan iso asia. Tänä päivänä Suomi ei tarvitse samantyyppistä apua, mutta työnteon tarve on sama. Suomalaisbazaarissa on edelleen tarjolla kaupungin herkullisimmat leivonnaiset, kauneimmat lasiesineet ja käsityöt sekä upeimmat kirjat. Ja kaksi vuotta mukanaolleen voin vakuuttaa, että yhdesätekemisen ilo on jotakin, mitä ei rahalla saa.

Sitten lukuja niille, jotka uskovat lukujen voimaan. Uuden ja vanha mantereen ero työnteon määrässä näyttää seuraavalta:²⁷

- Tyypillinen amerikkalainen työskentelee 350 tuntia vuodessa enemmän kuin eurooppalainen.
- Lomaa pidetään viikko, korkeintaan kaksi.
- Eurooppalaisista työkäisistä vain 62 % käy työssä, kun vastaava luku USA:ssa on 74. Eurooppalaisista 55–64-vuotiasta miehistä vain alle puolet on töissä, kun amerikkalaisista samanikäisistä miehistä vielä 70 % puskee töitä.
- Vain hieman yli puolet 15–64-vuotiaista eurooppalaisista naisista on töissä, kun vastaavasti amerikkalaisista kanssaisärisistä 70 % tekee ansiotyötä.
- Työttömyys on EU:ssa laskenut 1990-luvun lopulla 12 %:sta 8 %:iin USA:n työttömyyden laskiessa 6 %:sta alle 4 %:iin. Yli 11 miljoonaa eurooppalaista on ilman työtä ja työttömyyden lasku on pysähtynyt (tosin USA:n työttömyys on myös alkanut kasvaa ollen noin 6 %).
- Työpaikkojen määrä on 1990-luvun lopulla Euroopassa vahvasti noussut, mutta noin puolet EU-alueen vuosien 1994–1999 uusista työpaikoista on tilapäisiä. Tilapäisyys on ollut luonteenomaista myös USA:n työpaikoille, mutta erona on, että yhä useammin 1990-luvulla tilapäisyys on ollut vapaaehtoista.
- Amerikka on pystynyt työllistämään myös heikomman työvoiman toisin kuin Eurooppa, ja vastoin yleistä luuloa vuosina 1993–1999 luoduista uusista työpaikoista yli 80 % on ollut laadultaan hyviä töitä, palkaltaan yli keskivertopalkan.

Mikään ei näytä horjuttavan halua tehdä työtä. Vain 8% amerikkalaisista haluaisi työskennellä vähemmän pienemmällä palkalla. Sen sijaan jo nyt huomattavasti amerikkalaisia vähemmän työtä tekevistä saksalaisista 38 %, englantilaisista 30 % ja jopa japanilaisista 30 % haluaisi vähentää työnteon määrää.

Ainoa, mistä työnteon kunnioituksen maassa ollaan oltu huolestuneita, on, että amerikkalaisten eläköitymishalut ovat kasvaneet. Vuonna 1963 miehistä ikäryhmässä 60–64 yli

²⁷ Robert Reich: The Future of Success 2001, Daniel.H. Pink: Free Agent Nation 2001, Martin Baily, U.S Economic Performance and the Challenge for Europe, The Brussels Economic Forum 3.5.2001, Looking for work Financial Times 10.7.2001 ja Schadenfreude Economics, The Wall Street Journal 12.7.2001.

80 % teki töitä, kun vuonna 2001 enää 57 % oli töissä, mikä on kuitenkin enemmän kuin 1990-luvun alussa, jolloin vain 53 % miehistä työskenteli. Vastaavan ikäluokan naisista 1990-luvun alussa teki töitä 38 % ja nyt 42 %. Amerikkalaisten ajattelutapaa kuvastaa, että kun osakekurssit tulivat vuonna 2002 alas ja eläkesijoittajat menettivät roimasti rahojaan, asian positiivisena puolena nähtiin heti, että eläkkeellejäännit siirtyvät.

Työinnolla ja kovan työn kunnioituksen kulttuurilla on hintansa. Muutama inhimillisen elämän esimerkki. Työtätekevillä amerikkalaisilla vanhemmilla on 22 tuntia vähemmän aikaa nyt lapsilleen kuin 30 vuotta sitten.²⁸ Kuvaava on myös, että puolet naisista, jotka tienaa yli \$100 000, on lapsettomia. Vain 14 % näistä naisista ilmoittaa, etteivät he halua lapsia. Saman huipputulosten ryhmän miehistä ainoastaan 9 % on lapsettomia.²⁹

Työntutkija ja Clintonin ajan työministeri Robert Reich korostaa, että amerikkalaiset eivät ole aiemmin olleet näin työntoivia verrattuna eurooppalaisiin. Mistä muutos johtuu? Reich torjuu väitteet amerikkalaisten työhologisteeneistä. Hän tulkitsee uudessa kirjassaan *The Future of Success* (2001) huomattavasti monimutkaisempaa ja muiden maiden vaikeammin seurattavaa tulevaisuuden menestystekijää näin:

"Tuleva talous tarjoaa ennenkuulumattomia mahdollisuuksia, yhä laajenevia valintoja loistaviin päätöksiin, tarunomaisia tuotteita, hyviä investointeja ja suurenmoisia töitä ihmisille, joilla on oikeat taidot ja kyvyt. Koskaan ennen ei ihmiskunnan historiassa ole niin monella ollut mahdollisuuksia niin paljon niin helposti."

1.2 Nuoret ja maahanmuuttajat Amerikan voima

Reichin analyysin kautta pääsen vielä syvemmillä vesillä, suurempiin lukuihin ja olennaisempiin eroihin vanhan ja uuden mantereiden välillä työn teossa. Mielestäni kaikkein ratkaisevin ero amerikkalaisten eduksi hyvän tulevaisuuden kannalta on nuoren työtätekevän väestön osuus.

USA:n väestö uusiutuu montaa tietä. Millään nyt kehittyneistä maista ei tule olemaan niin nuorta väestöä kuin USA:lla vuonna 2050. USA on poikkeus länsimaiden joukossa, jotka kutistuvat ja vanhenevat vauhdilla. Kuka olisi uskonut, että sotien jälkeen lapsirikas Italia on nyt eräs vähiten lapsia tekevä maa! Italiassa on maailman vanhin väestö. Yli 60-vuotiaita on 25 %, verrattuna kun luku USA:ssa on 16 %. YK:n arvion mukaan vuonna 2050 väestöstä 42 % on yli 60-vuotiaita. Euroopassa pahin tilanne on Suomen naapurissa eli Venäjällä. Onkin arvioitu, että jos kylmä sota ei olisi loppunut muutoin, väestökehitys olisi vääjäämättä pitänyt asiasta huolen.

²⁸ Karen Kornbluh: The Parent Trap. The Atlantic, January-February 2003, 111–114.

²⁹ Sylvia Ann Hewlett: CREATING A LIFE. Professional Women and the Quest for Children. 2002

Kaikkialla länsimaissa väestön keski-ikä on noussut. USA:ssa keski-ikä vuonna 1925 oli 28 vuotta, kun se nyt on 36 vuotta. Keski-ikänsä nousua selittävät läntisissä teollisuusmaissa seuraavat osatekijät:

- odotettava elinikä selittää 40 % keski-ikänsä muutoksesta
- hedelmällisyys selittää 51 % siitä ja
- kunkin maan ikäryhmien erot selittävät loput 9 %.

Väestökehitys näyttää seuraavalta:³⁰

- Kun väestön tasapainoon tarvitaan 2,1 synnytystä naista kohden, 1990-luvun b-pussa länsimaissa luku oli vain 1,5. Länsimaiden syntyvyys laskee ilman erityistoimia vuoteen 2050 mennessä 25 %:lla. Länsimaissa seuraavan 50 vuoden aikana kuolee 125 miljoonaa ihmistä enemmän kuin syntyy. Venäjän väestö kutistuu ennen, 146 miljoonasta 104 miljoonaan.
- USA:n hedelmällisyysluku on korkea, yli 2.
- Vuoteen 2050 Amerikassa keski-ikä on noussut nykyisestä 36 vuodesta 41 vuoteen, mutta muualla länsimaissa luku on noussut yli 49 ja Euroopassa 52. Elatus- taakka on ehkä vielä olennaisempaa. Amerikassa 40 % työikäisestä väestöstä tulee olemaan vuonna 2050 yli 65-vuotiaita, mutta Euroopassa luku on 60 %.
- Kun muut kehittyneet maat ryhmänä kutistuvat 15 %, Amerikka kasvaa 40 %. Intian ja Kiinan jälkeen se tulee olemaan maailman kolmanneksi suurin maa. Nyt kahta amerikkalaista kohden on yksi venäläinen, kun vuonna 2050 suhde on neljä-yksi. Sama on suhde japanilaisiin.
- Vuonna 1840 pisin odotettu elinaika oli ruotsalaisilla naisilla, jotka elivät hieman yli 45-vuotiaiksi. Tänäpä japanilaiset naiset johtavat, he elävät 85-vuotiaiksi. Teollistuneiden maiden naisten elinikä on nyt keskimäärin 80 vuotta ja miesten hieman sen alle. Amerikassa nyt syntyvä tyttöläpsi tulee elämään 100-vuotiaaksi.
- Ennusteet eliniän pitenemisestä lupaavat ihmisten voivan elää jo lähitulevaisuudessa 120-vuotiaiksi. Kaksi ikääntymistutkijaa on lyönyt korkeasta summasta vetoa, että ainakin yksi nyt elävä ihminen tulee elämään 150-vuotiaaksi.
- 1950-luvulta yli 100-vuotiaiden määrä on noussut yli 7 % vuodessa. Vuonna 1990 New Yorkissa asui 1 455 yli 100-vuotiasta. Vuonna 2000 heitä oli 1 787. Lisäys on melkein neljänneksen. Yli 100-vuotiasta 58 on yli 110-vuotiaita. Koko maassa 50 000 ihmistä on yli 100-vuotiasta ja heidän määränsä arvioidaan kasvavan vuoteen 2025 mennessä miljoonaan.³¹

Tällä kaikella on vaikutuksensa talouteen ja koko yhteiskuntaan. USA tulee olemaan jo lähitulevaisuudessa 500 miljoonan elinvoimaisen ja kulutusintoisen ihmisen maa, kun Venäjä on 100 miljoonan vanhenevan ja mahdollisesti edelleen köyhtyvän ihmisen maa. Eurooppa – ilman suurta politiikan muutosta – muistuttaa enemmän Venäjää kuin Amerikkaa. Arvioidaan, että vuoteen 2040 Amerikka viimeistään ohittaa laajenevankin Euroopan väestömäärältään.

³⁰ YK:n väestöennuste ja esim. Economist 26.8.2002

³¹ USA:n väestölaskenta

Maahanmuuttajat voimistavat Amerikkaa monella tavalla. Amerikka vastaanotti melkein puolet kaikesta kehitysmaista tulleesta uudesta väestöstä 1990-luvun lopulla. Vuonna 2001 USA:n työvoimasta eli 141,8 miljoonasta runsas 8 miljoonaa oli maahanmuuttajia. Syntyperäisiä amerikkalaisia työvoimasta oli 86 % ja ulkomailla syntyneitä 14 % eli melkein 20 miljoonaa. Uusien maahanmuuttajien osuus työvoiman kasvusta on ratkaisevasti noussut ollen vuosina 1970–1980 noin 10 %, 1980–1990 noin 27 % ja 1990–2001 peräti 50 %. Ilman uusia maahanmuuttajia työvoima ei olisi juuri lainkaan kasvanut New Yorkin ja New Englannin alueella. Maahanmuuttajat takasivat lähes yksin työvoiman kasvun alle 35-vuotiaissa. Kolmannes maahanmuuttajista oli tehdastyöläisiä tai suorittavaa työtä tekeviä, mutta melkein joka neljäs heistä teki tekniikan, hallinnon tai johtamisen ammattityötä. Yhdeksän kymmenestä maahanmuuttajasta sijoittui yksityissektorille. Puolet insinööreistä on ulkomaalaisia, tohtoritutkinnon suorittaneista 62 %. Taloustieteen tohtoreista on 54 % ulkomaalaisia. Sama on tilanne fysiikassa, matematiikassa, tietojenkäsittelyssä ja kohta lääketieteessä. Olennaista on, että 70 % kaikista tohtoritutkinnon suorittaneista jää maahan ja hankkii kansalaisuuden. Kaiken kaikkiaan uusimman työvoimatutkimuksen mukaan arvioidaan, että talouden nousu ei olisi ollut mahdollista ilman maahanmuuttajien tuomaa kasvua.³²

Puhutaan USA:n magneettimaisesta imusta. Maahanmuuttajien tulva siis jatkunee. Väitetään, että vaikka haluttaisiin, ei ole mitään hyvää keinoa estää maahanmuuttoa. Netto-maahanmuuttajista, joita arvioidaan vuosina 2000–2050 olevan kaikkiaan 77,6 miljoonaa, USA saanee 72 % ja Länsi-Eurooppa 28 %. Maahanmuuttolukujen takana on ihmisiä, perheitä, sukulaisia, tuttavuuksia ja mitä moninaisempia ihmisten taloudellisia ja sosiaalisia verkostoja. Kun pääosa Amerikkaan muuttajista tulee muualta kuin Euroopasta, amerikkalaisten luonnolliset yhteydet Eurooppaan vähitellen heikkenevät. Kaliforniaan tullut insinööripoika Intiasta pitää yhteyttä Intiaan, tuo osan perheestään mukanaan, perustaa ehkä yhteistyöfirman ja luo sitä kautta vahvat siteet maiden välille. Meksikosta Washingtoniin tuleva kielitaidoton ruohonleikkaaja vie ansaitsemansa rahat kotimaahan ja mahdollisesti muuttaa sinne takaisin, mutta mitä todenäköisemmin laittaa lapsensa englantia opettavaan kouluun, jotta hän mahdollisesti voisi tulla opiskelemaan tai parempiin töihin Amerikkaan.

Ihmisten mukana seuraavat kieli ja kulttuuri. Jo nyt espanja on Amerikan ensimmäinen vieras kieli. Yhä harvempi osaa sanaakaan saksaa taikka ranskaa. Motivaatio opiskella näitä kieliä vähenee sitä mukaa, mitä kauemmin on kulunut eurooppalaisten siirtolaisten maahantulosta. Musiikissa, ruuassa, lomailussa ja monessa muussa tavallisten ihmisten kanssakäymiseen liittyvässä Euroopan vaikutteet ovat jäämässä Meksikon, Latinai-Amerikan ja Tyynen meren varjoon. Tilastot eivät tällä kertaa valehtele: Latinot ohittivat vuoden 2000 väestölaskennassa afro-amerikkalaiset suurimpana vähemmistönä.

Mihin sijoittavat rahansa ja minne perustavat uudet tehtaansa taikka pääkonttorinsa sijoittajat? Missä tieteen ja tekniikan kehittäjät uskovat olevan tiedolleen, keksinnöilleen ja tuotteilleen parhaat näkymät? Mihin nuoret haluavat mennä siipiensä kantavuutta kokei-

³² Northeastern University Center for Labor Market Studies. Washington Post, December 2, 2002.

lemaan? Mihin muualle kuin lähelle isoja ja vauraita markkinoita. Ja sinne, minne muutkin. Amerikkaan.

Jätän nyt vain taustalle erääksi signaaliksi mahdollisesti suurestikin toisenlaisesta tulevaisuuskuvasta erään arvion terroristisodasta, sen Amerikan voittokulkua mahdollisesti pysäyttävästä kehityksestä. Foreign Affairs -lehdessä tammi-helmikuulta 2003 Philip H. Gordon erittelee asiaa pohtien sitä mm. USA:n ja Euroopan suhteen kannalta. Hän päätyy johtopäätökseen, että USA tarvitsee Eurooppaa. Ei sotilaallisesti eikä ylipäätään mitenkään materiaalisesti, vaan "hyvän maineen" takia.³³ Jos Amerikka hoitaa Irakin sodan ja muut terrorismisodan vaiheet huonosti ja menettää kunnioituksen, kuinka paljon se voi heikentää maan asemaa?

Väestökehityksellä on vaikutusta myös maailman hallintaan ja mahdolliseen demokraattiseen maailman johtamiseen. Jos jo nyt amerikkalaiset katsovat eurooppalaisten jättävän puolustuksensa rahoituksen hoitamatta, miten vaikeaksi tilanne muuttuu, kun vanhojen ihmisten määrä on kaksinkertainen? Euroopan merkitys lännen edustajana globaalitason instituutioissa vähenee verrattuna paitsi suuriin Aasian maihin myös suhteessa Amerikkaan. Näin käy riippumatta siitä, onko edustuksen pohjana väestömäärä, talouden koko taikka maksuosuus. Demokratiaa kannattavien eurooppalaisten on jotenkin varustauduttava antamaan eettisesti kestävä vastaus kysymykseen: Miten globaalien demokratian paikot jaetaan vuonna 2050, jos lähdetään siitä, että jokainen ihminen on yhtä arvokas?

1.3 Amerikka karkasi Euroopalta vasta 1990-luvun lopulla

Niin kansantalouden kuin yksityistalouden tasolla USA:n kasvu ajoittui 1990-luvun loppupuolelle.

Maailmansotien sanotaan turmelleen Euroopan nousun. Totta osin, mutta Eurooppa nousi varsin pian jaloilleen. Vielä pitkään toisen maailman sodan jälkeen Eurooppa kasvoi huomattavasti USA:ta voimakkaammin ollen maanosa, jossa vallitsi lähes täystyöllisyys. Vuonna 1950 keskimääräinen eurooppalainen tulo henkeä kohden oli 54 % amerikkalaisen tulosta, kun se 1990-luvun alussa oli yli 80 %. Sitten tapahtui selvä käänne amerikkalaisten eduksi. 1995–2001 kansantulo henkeä kohden kasvoi USA:ssa 2,3 %, kun vastaava luku Euroopassa oli vain 1,4 %. Vuonna 2001 tuottavuus oli Euroopassa tehtyä työtuntia kohden 87 % USA:n tasosta, mutta kansantulo henkeä kohden vain 67 %. Erosta selitetään 12 % olevan seurausta EU:n lyhyemmästä työajasta ja 8 % johtuvan siitä, että pienempi osuus väestöstä on töissä.

Koko 1900-lukua ajatellen ja ottaen huomioon, kuinka iso ja vaikeasti hallittava tämä maa on, on vaikea tajuta, kuinka nopeasti nämä ihmiset – pääosin täydellisiä tyhjätaskumaahanmuuttajia – ovat hyvinvointinsa luoneet. Miten 1990-luvulla ero vuosituhansia rikkautta ja rikkauten luonnin välineitä hioneeseen Eurooppaan on voinut niin rajusti kasvaa? OECD:n mukaan USA:n ja Euroopan tuloerosta henkeä kohden voidaan selittää

³³ Philip H. Gordon: Bridging the Atlantic Divide. Foreign Affairs 2003, January-February, 70–83.

varsin yksinkertaisesti sillä, että niin paljon pienempi osuus eurooppalaisista on työssä (OECD:n mukaan 66 %, kun USA:ssa luku on 75).

Amerikkalaisille 1960-luku oli nousevien palkkojen aikaa, 1970-luku kiinteistöjen arvon kasvun aikaa ja 1980-luku oli osakemarkkinoiden kasvun kausi. Viimeiset viisi vuotta ovat olleet suorastaan kulta-aikaa, koska kaikki kolme kotitalouksien vaurauden tekijää on ollut ennätysellisen voimakkaassa kasvussa. Reaalipalkat nousivat 16 %, yhden perheen talojen arvo 18 % ja kotitalouksien osakkeiden arvo – jopa alastulon jälkeen – 41 %.³⁴

Amerikan vaurauden nousu, aivan kuten Suomenkin, on ollut taloushistorian nopeimpia. Muutama tunnusluku amerikkalaisten vaurauden kasvuvauhdista ihmisten elämän kannalta:

- Yli kaksi kolmasosaa amerikkalaisista talouksista omistaa käyttämänsä asunnon. Vielä 1940-luvulla enin osa amerikkalaisista asui vuokralla asunnoissa, joissa ei ollut lämmitystä tai ilmastointia, 30 %:lla kotitalouksista ei ollut juoksevaa vettä ja 15 %:lla ei ollut WC:tä.
- 1960-luvun alussa tulot henkeä kohden USA:ssa olivat \$8.700 (nykyrahassa), kun nyt luku on \$20.000. Kun vuonna 2000 USA:n kansantulo henkeä kohden oli 100, EU:n kansantulo oli vain 69. Vaikka otetaan huomioon EU:n heikon talouden itäiset alueet, ovat hyvän talouden maidenkin luvut vaatimattomia, Saksa 73, Ranska 72, Italia 70 ja Englanti 69.
- Köyhyys on vähentynyt neljättä vuotta peräkkäin ollen vuonna 2000 noin 11,3 %, mikä oli tilastojen alin taso.³⁵

Amerikka on meidän aikamme tärkeimmässä vaurauden lähteessä, eli tiedossa, mitattuna vaikkapa Nobel-palkintojen määrällä, siinäkin mennyt verrattain myöhään Euroopan ohi. Ja taas kerran pelottavalla nopeudella. Ennen toista maailmansotaa Eurooppa oli saanut 109 Nobelin palkintoa, kun USA oli saanut vaivaiset 13. Vuoden 1950 jälkeen USA on saanut puolet kaikista Nobel-palkinnoista. Vuodesta 1969 Eurooppa on saanut 85 Nobelia ja USA 158. Saksa kahmi ennen II maailmansotaa Nobeleeja enemmän kuin mikään muu maa. Älykköjen ja juutalaisten puhdistus vaikuttaa Saksassa vieläkin. Englanti otti Saksan jälkeen johtoaseman tieteessä Euroopassa ja sai 46 Nobelia sodan jälkeen, mutta vuodesta 1984 lähtien se on saanut vain 12, joista niistäkin vain 3 työskentelee englantilaisessa yliopistossa. Ranskan, kuten niin monen muun Euroopan maan, yliopistoja sanotaan johdettavan kuin valtion byrokratioita, mistä syystä tiede ei kukoista. Italialainen sai syksyllä 2002 ensimmäisen Nobelin 20 vuoteen, mutta hänenkin akateeminen uransa on luotu USA:ssa.

Tieteen rahoitus on 1990-luvulla saanut USA:ssa mittasuhteet, joita Euroopan on vaatimattoman talouskasvun jatkuessa vaikea edes yrittää seurata. Toisaalta tieteen ja teknologian tutkimukseen lasketaan sotilaallinen tutkimus, mutta toisaalta puolustusta alun perin palvelleista innovaatioista on aina huomattava osa siirtynyt siviilipuolelle.

³⁴ BusinessWeek, April 29, 2002, 38.

³⁵ Vuoden 2001 luvut paljastivat yllättäen köyhyyden kääntyneen nousuun, josta myöhemmin tarkemmin.

Kuvaavaa on, että kun USA on viime vuosina joutunut joko kansainvälisistä taikka kansallisista syistä vastaamaan todella vaikeaan ongelmaan, vastausta etsitään tieteestä ja tekniikasta. Syksyllä 2002 tätä kirjoittaessani keskusteluun öljyn loppumisesta ja ilmastolon lämpenemisestä vastataan investoimalla tutkimukseen, jolla pyritään tuottamaan kaksi synteettistä bakteeria. Toinen niistä kuluttaisi carbon dioxidia eli tuhoaisi kasvihuoneilmiön aiheuttajaa ja muuntaisi sen raaka-aineeksi, jolla petrokemia korvataan. Toinen niistä tuottaisi vetyä, siis ei saastuttavaa polttoainetta, vedestä ja auringosta.³⁶

1.4 Tuottavuus yllättäen Euroopassa parempi

Joskus talouden mittarit ylättävät. Eräs viimeisimpiä on ollut tieto siitä, että Euroopassa tehdään töitä paremmin kuin USA:ssa. Talouden mittaukset ovat arvoituksellisia. Niin paljon riippuu, mitä lähtöoletuksia pidetään hyvinä. Mittarit ovat arvoasetelmista tehtyjä. Mittarit määräytyvät tietysti tieteenalan johtavista yliopistoista ja tutkimuslaitoksista, jotka ovat USA:ssa. Enin osa eurooppalaisista taikka aasialaisista johtavista taloustieteilijöistä on saanut jatkokoulutuksensa USA:ssa – siis samojen opettajien ohjauksessa. Monien USA:ssa toimivien kv-instituutioiden rekrytointipolitiikka on siten rakennettu, että ne ulkomaiset hakijat, joilla on amerikanopintoja ja -tutkintoja, tulevat valituiksi. Lopputuloksena on näin maallikon näkökulmasta varsin yhtenäinen taloustieteen ammattilaisten joukko.

Joka tapauksessa IMF:n syksyn 2002 talouskatsauksessa tutkijat Manmohan S. Kumar ja Maitland MacFarlan kumosivat vankan uskomuksen, että USA:n tuottavuus olisi parempi kuin Euroopan. Suurten eurooppalaisten maiden työtuntia kohti laskettu tuottavuus on Englantia lukuun ottamatta selvästi parempi kuin Amerikan. Englannin bruttokansantuote työtuntia kohden oli 15 % pienempi kuin USA:n, mutta Saksassa, Ranskassa ja Italiassa näin laskettu tuottavuus oli 5–17 % suurempi kuin USA:ssa. Toinen asia on henkeä kohden laskettu bruttokansantuote, joka nousi Euroopassa nopeasti kolmen vuosikymmenen ajan lähentyen USA:n lukuja, mutta pysähtyi 1970-luvulta lähtien suhteessa Amerikkaan. Viimeiset kolme vuosikymmentä se on ollut 65–70 %:n tasolla USA:n henkeä kohti lasketusta bruttokansantuotteesta.

Tämänkin raportin mukaan USA:n korkeamman bruttokansantuotteen takana on työn määrä eli vuotuiset työajat. Amerikkalaiset tekevät pidempää päivää ja viettävät vähemmän lomina kuin eurooppalaiset. Työllisyysaste on korkeampi ja työttömyys alhaisempi kuin Euroopassa. Eurooppalaiset tekevät niin paljon lyhyempää vuotuista työaika, etteivät he hyvästä tuottavuudestaan huolimatta ehdi kertakaikkiaan tuottaa yhtä paljon kuin amerikkalaiset. Jos USA:n vuotuista työaika kuvaava luku on 100, Saksan keskimääräinen työaika vuonna 2001 oli 69,7 %, Ranskan 73,8 % ja Italiassa 77,2 % USA:sta.

IMF:n talouskatsauksen mukaan tuottavuus kasvoi Euroopassa aina 1990-luvun alkuun nopeammin kuin USA:ssa, mutta erityisesti korkean teknologian aloilla ja sen käyttöön-

³⁶ Human Genome tutkijat Graig Venter ja Hamilton Smith, The Washington Post 21.11.2002 ja FT 22.11.2002.

otolla 1990-luvun puolivälin jälkeen USA:n kasvu on ollut selvästi nopeampaa. Yhdeksi syyksi Euroopan tuottavuuskehityksen hidastumiseen katsotaan olevan työmarkkinoiden rakennemuutokset, jotka paransivat työllisyyttä, mutta hidastuttivat tuottavuuden kasvua. Työllisyys kasvoi eniten alhaisen tuottavuuden aloilla. Työvoiman lisäyksestä huomattava osa johtui osa-aikatyöllisten ja naisten työllisyyden kasvusta. Korkeamman ammattitaidon tehtävissäkin kasvu keskittyi alhaisen tuottavuuden aloille kuten terveydenhuoltoon, palveluihin ja sosiaalisektorille.

1.5 Työnteon hedelmien jakaantuminen

Tämän kirjoituksen aiheena ei ole varsinaisesti tulonjako, mutta tietäen suomalaisen lukijan kysyvän heti sen perään, vastaan jo tässä vaiheessa lyhyesti kysymykseen. Työllä tehty hyvinvointi on siis kiistämätöntä, mutta samalla on tosiasia, että vauraus on kasautunut entisestään, mutta tämäkin tosiasia on tiedossa. Mielipidetiedustelun mukaan 75 % amerikkalaisista uskoo, että uuden talouden hyödyt jakaantuvat epätasaisesti.³⁷

Tilastojen sanoma on selkeä. Tuloerot ovat todella jyrkät. Vaurain viidennes ansaitsee kymmenen kertaa enemmän kuin köyhin viidennes. Suomessa vaurain viidennes tienaa korkeintaan neljä kertaa enemmän kuin köyhin viidennes. 1970-luvun lopusta 1990-luvun loppuun matalimman tulotason perheen reaalitytulot laskivat yli 6 %. Keskiluokan perheiden tulot nousivat 5 %. Ylimmän luokan tulot kasvoivat yli 30 %.³⁸ Vuoden 2002 tilastot kertovat, että tuloerot vain jyrkentävät. Ensimmäistä kertaa eniten ansaitseva viidennes sai enemmän kuin puolet kaikista tuloista ennen verotusta, kun se vuonna 1985 sai 45 % tuloista. Ylin 5 % eli yli \$150.000 ansaitsevat saivat 22,4 % tuloista. Vuonna 1985 köyhin viidennes sai 4 % kaikista tuloista, mutta nyt vain 3,5 %.

Monet arvioivat, että 1990-luvun aikana USA:sta on tullut kaikkien aikojen epätasa-arvoisin sitten New-Dealin aikojen, jolloin maa oli myös kehittyneen maailman epätasa-arvoisin maa.³⁹ The Atlantic-lehden mukaan ylin viidennes talouksista ansaitsee 56 % maan tuloista ja määrää 83 % maan vauraudesta. Ylin 1 % ansaitsee 17 % kansantulosta ja omistaa 38 % kansallisesta varallisuudesta. Kahdessa vuosikymmenessä miljonäärien määrä on kaksinkertaistunut ollen nyt 4,8 miljoonaa. Yli \$10 miljoonaa omaavien huippumiljonäärien määrä on enemmän kuin kolminkertaistunut samassa ajassa. Heitä oli 1970-luvulla 66 500 ja nyt 239 400. Lehti jatkaa todeten alimman 40 % ansaitsevan vain 10 % tuloista ja omistavan vähemmän kuin 1 % kansallisesta varallisuudesta.

Mitä luvut tarkoittavat yhteiskunnan rakenteiden tasolla? Minulle ne tarkoittavat, että Amerikka on luokkayhteiskunta – toisin kuin mitä olin luullut. The Atlantic-lehti, jonka vuoden 2003 ensimmäinen numero omistautuu kansakunnan tilan kuvaamiseen, tiivistää asian hyvin. Se toteaa varallisuuskuilun merkitsevän sellaisten varakkuustekijöiden kuten talon, maan, yrityksen taikka osakkeiden omistus, säästöt ja investoinnit mahdollistavan oman ja lasten tulevaisuuden suunnittelun. Vaikka työ ja tulot ovat tärkeitä, niitä ei voi

³⁷ Stevenson, Richard W: In a Time of plenty, The Poor are still Poor. The New York Times, 23.1.2000.

³⁸ Peterson, Janice: The Policy Relevance of Institutional Economics. JEI 1/2001.

³⁹ Esim. The Atlantic, January-February 2003.

siirtää tuleville sukupolville. Varallisuuden, sen tuoman statuksen ja sen suomat mahdollisuudet voi. Varallisuus tuo mukanaan vaikutusvaltaa – myös poliittista – jolla määritellään tuleva yhteiskunnallinen asema.⁴⁰

Mitä luvut tarkoittavat ihmisten arjen kannalta? Seitsemäsosa väestöstä eli 41 miljoonaa amerikkalaista on kokonaan ilman sairausvakuutusta, vaikka amerikkalaisilla on yksi maailman parhaista lääkäri- ja sairaalaverkostoista, johon on sijoitettu myös eniten maailmassa varoja. Yli 18 000 amerikkalaista kuolee vuosittain terveystakuun puutteen vuoksi.⁴¹ Neljännes amerikkalaisista on osapäivä- ja muissa tilapäistöissä, joissa ei ole yleensä kunnollista terveydenhuoltoa. Huonoin on tilanne lasten ja vanhusten kohdalla. On esitetty arvio, että liian monessa perheessä lääkäriin ei mennä kuin hädässä. Ennakollisesta terveydenhuollosta ei tässä systeemissä voi kansan keskuudessa oikein edes puhua. Imeväiskuolleisuus on USA:ssa vauraiden maiden korkein, jokaista tuhatta syntynyttä kohti 12. Suomessa luku on alle 2. Terveydenhuolto on hyvä, mutta se koskee täysimääräisenä vain ylintä luokkaa ja vaurasta keskiluokkaa. Näissä lapsikuolleisuus on sama kuin kaikissa muissakin teollisuusmaissa. Oletettavasti terveydenhuollon ongelmat osuvat paljolti samoihin perheisiin kuin luku- ja kirjoitustaidottomuus. Lehtitietojen mukaan joka viides aikuinen ei osaa kunnolla lukea ja kirjoittaa. Samoin viidennes noin 17-vuotiaina oppivelvollisuuskouluista valmistuvista nuorista ei osaa tyydyttävästi lukea eikä kirjoittaa.

Vanhat ihmiset kokevat epätasa-arvon kipeimmin yksityisestä eläkejärjestelmästä johtuvana heikkona eläketurvana. Noin 70 miljoonalla amerikkalaisella ei ole pääsyä verotuksessa tuettuun omaehtoiseen eläkesäästämiseen, joten he säästävät erittäin vähän vanhuuden varalle. Noin 60 % tämän päivän 47–64-vuotiaista työntekijöistä tulee saamaan alle puolet siitä, mitä he saivat lopetettuaan työnteon. ? liittovaltion tuesta eläkesäästämiseen (\$120 miljardia vuodessa) hyödyttää vaikutusvaltaisinta ja varakkainta viidennestä amerikkalaisista.⁴²

Jyrkistä tuloeroista huolimatta kokonaisuudessaan 1990-luku on ollut nousevien tulojen pitkä kausi lähes kaikille. Ensimmäistä kertaa lähes vuosikymmenen vuonna 2001 tulot pienenivät ja köyhyys kasvoi. Väestölaskentaviraston vuosiraportin mukaan keskimääräiset tulot perheissä tippuivat 2 % vuonna 2001 ollen nyt \$42.228. Kaikilla muilla alueilla paitsi maan koillisosassa perheiden tulot vähentyivät selvästi.

Neljän hengen köyhyysrajaksi on määritelty \$18.000. Vuonna 2001 peräti 1,3 miljoonaa amerikkalaista tipahti köyhyyteen. Köyhiä on nyt 12 % väestöstä eli 33 miljoonaa. Maailman vauraimmassa maassa on köyhiä lapsia lähes 12 miljoonaa. Enemmän kuin puolet afro-amerikkalaisista lapsista on köyhiä ja useimmat heistä kasvavat yksinhuoltajaäitien perheissä. Vakavasti köyhät eli ne, joiden perheiden tulot ovat vähemmän kuin puolet virallisesta köyhyyden rajasta, lisääntyivät myös lähes miljoonalla. Heitä on nyt yli 13 miljoonaa. Afro-amerikkalaisten talouksien tulot tipahtivat 3 %, valkoisten 1 % ja hispan-

⁴⁰ sama

⁴¹ sama, 89.

⁴² sama, 103.

jolien 12 %. Toisin kuin ennen laman kohdatessa, köyhyys on lisääntynyt selvemmin myös valkoisten parissa, lähiöissä ja maaseudulla ja erityisesti Etelässä.

Osaaminen, riskinoton suuruus ja vastuu ovat 1990-luvun tietoyhteiskuntakeskustelussa yleisiä selityserusteita huikeille tuloeroille. Entä kun toimitusjohtajan palkka on miljoonia dollareita, vaikka yritys lomauttaa kymmeniä tuhansia? Eikö opettajilta, sairaanhoitajilta tai palo- ja poliisimiehiltä vaadita osaamista ja eivätkö he kannan vastuuta? Näitä kysymyksiä harvoin kuulee. Vastauksia vielä harvemmin.

Työ ja oma koti ovat parhaiten sitoneet amerikkalaiset maahansa. Tuloeroista ei kanneta huolta, kun nämä kaksi pilaria kestävät. Jos kuitenkin lama etenee ja pienipalkkaiset, asuntovelkaiset ihmiset alkavat menettää työnsä, ainoan säännöllisen tulonlähtensä, ja asuntovelat laukeavat, on oletettavasti nykyistä vaikeampi perustella suomalaisittain käsittelemättömiä tuloeroja.

Voidaan sanoa, että Amerikalla on liian pienten palkkojen, suurten tuloerojen ja luokkayhteiskunnan aiheuttama köyhyysongelma ja Euroopassa pääosin työttömyyden aiheuttama syrjäytyneisyysongelma. Olennaista on, kumpi on tulevaisuuden kannalta pahempi ongelma ja halutaanko se ratkaista vai ei.

Amerikkalaiset ovat demokraattisesti mallinsa valinneet. Euroopassa on tottunut kuulemaan yleisenä lainalaisuutena väitteen, ettei mikään maa voi menestyä, jos tuloerot ovat liian jyrkät. USA on osoittanut tämän väitteen vääräksi.

1.6 Entä Suomi – vääristääkö työnteon raskaat rakenteet taloutta ja muutenkin yhteiskuntaa?

Työ on Amerikassa tärkein tasa-arvon väline. Jotakin erosta uuden ja vanhan mantereen ajattelutavassa kertoo amerikkalaisten tuttavieni usein esittämät seuraavat työttömyyttä ja työn teettämisen vaikeutta koskevat kysymykset.

Meille on opetettu, että monopoli on paha. Tällöin ajattelemme joko valtion viinamonopolia tai yksityissektorin yritysmonopolia. Amerikkalaiset keskustelukumppanini näkivät asian toisin. He kysyivät usein, että onko teillä siellä Suomessakin, kuten monessa Euroopan maassa, työn teon ja sen hinnoittelun monopoli. Ovatko keskeiset palvelut yhä julkisia monopoleja vai onko jo yksityistä kilpailua sallittu? Onko Suomessa, kuten Saksassa, ay-liike vartioimassa valtion kautta ja viime kädessä yleislakolla uhaten, että palvelut pysyvät suojatun sektorin tehtävinä? Onko ay-liike määrittänyt työn teettämisen kustannukset niin korkealle, ettei alemman palkan palvelutöitä synny? Onko koko hyvinvointivaltiomallista tulossa monopoli, jonka ehtoja ei kukaan tosiasiaissa voi kyseenalais-
taa? Onko vaaleilla enää merkitystä?

Kiusallisia kysymyksiä. Kuten meille melkein aina käy, jos joku ulkopuolinen kriittisesti arvioi pohjoismaista hyvinvointimallia, me alamme sinnikkäästi sitä puolustaa.⁴³ Selittämisessä onkin oltava hyvä, kun vastassa on IMF:n Suomen virallinen todellisen työttömyyden luku 18 %. Jouduin aina itselleni perustelemaan mallia alkaen arvoista. Oma ajatus kulkee jotenkin työn lähtökohdista näin. Suomalaiset ovat amerikkalaisten tapaan luoneet vaurautensa työllä. Työ on ollut meille ilo ja onni. Joutenoloa ei ole katsottu hyväksi, vaikka meillä olisi varaa ja halua kustantaa työelämästä kokonaan tai osin syrjään joutuneet. Kyse on viime kädessä meilläkin tasa-arvosta. Kaikilla on oltava oikeus olla hyödyksi.

Jatkan pohjoismaisen mallin puolustamista sillä, että Pohjoismaissa, toisin kuin monessa muussa maassa, on varauduttu eläköitymiseen ajoissa. Nimenomaan kolmikannalla on luotu systeemi, jossa on säästetty valmiiksi. Suomalainen työeläkejärjestelmä täytti 40 vuotta syksyllä 2002. Kaiken muun ohessa se vauhditti suomalaista elinkeinoelämää ja yritystoimintaa. Muistutan itselleni, että työeläkejärjestelmä on ollut muuntautumiskykyinen. Kun 1960-luvun alussa pojan elinikäodotus oli 65 vuotta, on se nyt 74. Vuonna 1962 syntyneistä pojista odotettiin vain puolen saavuttavan eliniän. Tytön elinikäodotus oli 1960-luvun alussa 73 vuotta, kun se nyt on 81 vuotta. Paljon on silti tässäkin asiassa vielä tehtävää. Yksityissektorilta jäi vuonna 2001 noin 52 000 henkeä eläkkeelle, joista vain 10 000 siirtyi vanhuuseläkkeelle. Valtaosa eli yli 40 000 jäi erilaisille varhaiseläkkeille. Työkyvyttömyyseläkkeille jäi eniten ihmisiä, eli 19 000 henkeä. Seuraavaksi yleisin oli työttömyyseläke, jolle jäi 14 500 henkeä.

Kun minulta kysytään, onko kolmikanta muuttunut kaksikannaksi, kun ay-liike on tullut niin syvälle valtion sisälle, joudun jonkun verran myöntelemään. Viime aikojen henkilövalintoja ja kehitystä katsoessa tulee eittämättä mieleen Aallon kolmijalkajakkara, joka pysyy – tosin monen mielestä hatarasti – pystyssä. Kaksijalkaista jakkaraa ei ole vielä kuitenkaan keksitty.

Kaikesta huolimatta, suomalaisen mallin puolustautuminen jatkuu. Työnteon monopoleja on alettu purkaa. Valtioneuvosto on jo asettanut tavoitteeksi remontoida koko eläkelaki vuoteen 2005 mennessä. Taustalla on, että keskeiset työmarkkinajärjestöt sopivat marraskuussa 2001 yksityisten alojen työeläkkeiden kehittämisestä. Tavoitteena on saada työntekijät pysymään töissä 2–3 vuotta kauemmin. Työttömyyden hoitoon keksittyä ns. eläkeputkea tukitaan ja sen alkua siirretään pari vuotta myöhemmäksi.

Suomessa on oikeastaan tehty käännös suhtautumisessa nuorena eläköitymiseen. Vielä jokunen vuosi sitten oltiin valmiita säätämään erityissäännöksiä, joilla estetään muun muassa työhalukkaita kansliapäälliköitä jatkamasta yli eläkeiän työssään. Helppoa ei tule olemaan kansalaisten pään kääntäminen yhtä nopeassa tahdissa. Tutkimusten mukaan enemmistö suomalaisista toivoo työelämän loppuvan 60-vuotiaana. Nyt töistä lähdetään keskimäärin 59-vuotiaana. Suuret ikäluokat eivät ole niin halukkaita siirtymään pois työelämästä kuin heitä vanhemmat, mutta toisaalta nuoret taas ilmoittavansa haluavansa nykyisiä 50-vuotiaitakin aiemmin eläkkeelle.

⁴³ Ks. esitelmiä esim. Jump from Poverty - Finland, The World Bank, 7th February 2002, julkaisussa Tie-toyhteiskunta ontuu – ainakin kansalaisten, yleisen edun ja demokratian näkökulmasta. Tieke 2003.

Riittääkö Suomessa eläkeiän nosto parilla vuodella? Britit ovat päätyneet laskelmissaan siihen, että ihmisten pitää jatkaa 70-vuotiaaksi töissä. Hallitus joutui ammattiliittojen vastustaessa hylkäämään esityksen nostaa 65-vuoden yleistä eläkeikää, mutta jos palkansaaja suostuu lykkäämään eläkkeen nostoa 70-vuotiaaksi, hänelle maksetaan sen jälkeen 50 % korotettua eläkettä. Suunnitelmissa on myös vaihtoehto, jossa 65-vuotias voi nauttia osasta eläkkeestään osa-aikatyötä tehden.

Työssäpahoinvoinnillekin on jotakin yritetty tehdä. Suomessa pahoinvointi ja varhainen eläköityminen ovat olleet yleisintä aloilla, joilla on taloudellisesti mennyt huonosti. 1990-luvulla pahin tilanne oli pankeissa, vakuutuslaitoksissa ja elintarvikealalla. Suomalaisten työpaikkojen ongelmista kertoo paljon se, että mielenterveyshäiriöt ovat työkyvyttömyys-tilastossa ohittaneet kaikki muut syyt. Kymmenen vuotta sitten tilastoa johtivat tuki- ja liikuntaelinvaivat eli pelkistäen selkäsairaudet. Pahoinvoinnin syy on useimmiten stressi ja henkinen työhädistys eikä fyysisen voiman ja kunnon heikkeneminen. Sanotaan, että jos eläkeputki tukitaan ja muutoinkaan ei ole mahdollisuutta vetäytyä syrjään – ei ole pakotietä ahdistuksessa, kuten psykologian asiantuntijat asian ilmaisevat. Ahdistus ja stressi vain lisääntyvät.

Riittääkö eläkeiän nostaminen muutamalla vuodella toimenpiteeksi tämän päivän politiikoilta, kun julkinen sektori vain kasvaa? Pitäisikö kellojen soida, kun hallitus marraskuussa 2002 ilmoittaa saadun aikaan niin paljon uusia työpaikkoja, että kuntien työpaikat ylittävät lamaa edeltäneen tason ollen nyt 430 000, muttei puhu juuri mitään yksityisen sektorin työpaikkojen kasvusta?⁴⁴ Sailaksen työllisyystyöryhmä väliraportissaan korostaa palvelutyöpaikkojen lisäämistä. Kun Suomessa kuitenkin suurin osa palveluista on ns. hyvinvointivaltion palveluja ja niitä ei haluta yksityistää, eikö linjaus johda siihen, että julkinen sektori paisuu entisestään? Suomessa on nyt 300 000 työpaikkaa enemmän kuin vuonna 1994, joista enin osa on palvelualalla, mutta näistäkin suuri osa on julkisen sektorin paikkoja. Työn tarvetta ei kiistä kukaan, ongelmana ovat talouden vääristymä entisestään julkiseen sektoriin ja sen rahoitusvaikeudet. Sailaksen työryhmä toteaa väliraportissaan yksityisen palvelusektorin olevan Suomessa kansainvälisesti vertaillen pieni. Sen osuus sekä tuotannosta että työpaikoista on peräti OECD-maiden alhaisimpia.⁴⁵

Sailaksen väliraportti tosiasiaa sisältää huolestuttavia tietoja, jotka syövät pohjaa uskolta palvelutyöpaikkojen pelastavasta voimasta. Tässä näistä vain muutama. Työvoimahalinnon työttömistä työnhakijoista 60 % oli pitkäaikais- ja toistuvaistyöttömiä. Yli 55-vuotiaat työttömät voivat jäädä ansiosidonnaisen turvan piiriin työttömyyseläkkeelle siirtymiseen saakka eli jopa 5 vuoden ajaksi (ennen vuotta 1997 tämä "työttömyyseläkeputki" avautui 53-vuotiaille). Tupo-neuvotteluissa on viime vuosina sovittu linjasta, jossa sopimuskorotukset ovat olleet suhteellisesti muita korkeampia matalapalkka-aloilla. Tämä on heikentänyt matalapalkkatyön kannattavuutta yritysten näkökulmasta ja vähentänyt siihen soveliaan työvoiman kysyntää. Ilman maahanmuuton merkittävää kasvua työikäisen väestön määrä kääntyy laskuun vuoden 2010 tienoilla, ja ellei vanhempien ikäluokkien työllistymisastetta saada kohotettua tuntuvasti, työvoiman määrä alkaa supistua

⁴⁴ Paavo Lipponen: Tulopolitiikka tukee vahvasti työllisyyttä. Turun Sanomat 25.11.2002.

⁴⁵ VNK 2003/2.

jo tätäkin aiemmin. Osaavasta työvoimasta on jo pula monilla erityisosaamista vaativissa tehtävissä. Suoran ulkomaalaisomistuksen kasvu toi uhkakuvan omistuksen ja pääkonttoreiden siirtymisestä ulkomaille sekä siihen liittyvistä yritysjärjestelyistä, joissa Suomen osaksi jäisi pelkkä tytäryhtiön asema. Tällainen kehitys johtaisi todennäköisesti myös tutkimus- ja kehitystoiminnan lisääntyvään siirtymiseen ulkomaille. Nuoret siirtyvät työelämään vanhempina kuin ennen ja huomattavasti myöhemmin kuin muualla. Vain kolmannes vuoden 2000 ylioppilaista aloitti opinnot heti lukion jälkeen ja uusista opiskelijoista oli neljännes yli 25-vuotiaita. Suomessa on lähimmän kymmenen vuoden päästä eläköitymässä 80 000 yrittäjää, joista puolelle ei oletettavasti ole jatkajaa.

Kaiken kaikkiaan Sailaksen työryhmälle tavoitteeksi asetetun 75 % työllisyysasteen toteutus vuonna 2010 vaatii 275 000 lisätyöpaikkaa vuoden 2002 tasoon verrattuna. Tämä edellyttää keskimäärin 1,4 %:n työllisyyden vuotuista kasvua. Tavoiteltu työllisyyden kasvu puolestaan vaatisi noin 4 %:n kokonaistuotannon kasvuvauhtia. Sailaksen työryhmän väliraportti julkistettiin ennen vaaleja ilman toimenpide-ehdotuksia. Ne julkaistaan myöhemmin. Kuitenkin jo nyt väliraportissa todetaan, että *"Koska realistisena pidettävä talouskasvu ei yksin riitä nostamaan työllisyyttä riittävän korkealle, tarvitaan myös rakenteellisia muutoksia"*. Ainakin yksi erhe on ilmiselvä – talouden kasvuluvut.⁴⁶

Sailaksen työryhmän väliraportissa ei tuoda esille toista pahan ilman ennustetta eli investointien heikkoutta ja rahavirtojen valumista Suomesta pois. Vaikka Suomi on ollut kilpailukykytilastojen ykkönen, edes suomalaiset eivät usko maahansa niin, että sijoittaisivat tähän tarpeeksi.⁴⁷

2 Julkinen valta voimistunut USA:ssa

2.1 Valtio ei ole kuollut

Suomesta Yhdysvaltoihin lähtiessäni olin monessa asiassa turhan yksioikoinen USA:n ja Euroopan/Suomen eroista. Eräs harhaksi osoittautunut käsitys koskee julkisen vallan roolia yhteiskunnassa. Olin ottanut todesta hokeman, ettei USA:ssa julkinen valta ole tärkeä toimija kuten eurooppalaisessa ja erityisesti pohjoismaisessa hyvinvointivaltiokonseptissa. Melkein kaikki hyvä on yksityistä ja markkinavetoista. Tästä erehdyksestä seurasi se harhaluulo, ettei valtiolla olisi muka asemaa myöskään yhteiskunnan kehittämisessä.

Valtio – niin Washingtonin valtakeskuksessa kuin alueellisesti osavaltioissa – osoittautui vahvaksi. Erityisen vahvaksi tietysti 11.9.2001 jälkeen. Globalisaation, kansainvälistymisen, integraation ja uuden tietotekniikan huumassa kansallisvaltiolle julistettu kuolema oli ennenaikainen. Juuri näillä tekijöillä USA:sta tuli valtiona entistä vahvempi. Ja tosiasiasa vuoden 2002 aikana alkoi ilmaantua otsikoita globalisaation lopusta. Muutama avaus teemaan poissulkien ulko- ja turvallisuuspolitiikan ja aloittaen tavallisen ihmisen tasolta. Kuka meistä uskoisi, että New Yorkissa on vuokrasääntely käytössä tänäkin päivänä?

⁴⁶ sama, 22. VM tarkisti talouden kasvunennusteita alemmaksi jo 25.2.2003.

⁴⁷ Suomen pankin mukaan vuonna 2001 Suomesta on viety suorina investointeina ulos 9 miljardia euroa, kun Suomeen on tuotu 4 miljardia euroa. Vuonna 2002 luvut olivat 11 miljardia ja 10 miljardia.

Kun kuulin kuvauksen Manhattanin Greenwich Villagen vuokrasääntelystä Amerikanserkulta, jolta kysyin, miten hänellä on freelance puutarhalehden toimittajana varaa asua niin kalliilla paikalla, siirryin vastausta kuunnellassani ajassa monta monta vuosikymmentä taaksepäin julkisen vallan sääntelyn historiaan Suomessa.

Sitten samalla asuntopolitiikan alalla pysyen isompiin rakennetekijöihin. USA:n talous on kulutustalous. Asuminen on kaikkialla kulutuksen perusasioita. Asuntomarkkinoita johtaa kaksi tosiasiassa valtiollista rahastoa, FannieMae ja FreddieMac. Ne rakentavat asuntoja, mutta ennenkaikkea rahoittavat niitä ja ostavat pankeilta ja muilta yksittäisiltä rahoittajilta asuntolainoja. Varallisuuden karttuessa ja sitä yhä lisää kerättäessä rahastot menivät pörssiin. Roosevelt perusti FannieMaen aikanaan pelastamaan amerikkalaisia perheitä ja antamaan pankeille ja muille rahoituslaitoksille taustatukea niiden rahoittaessa köyhtyneitä kansaa. Lähes 70 vuotta myöhemmin se on maailman suurimpia finanssipalvelulaitoksia, jonka läpi virtaa 8 triljoonaa dollaria vuosittain. FannieMae kertoo uusimmassa vuoden 2003 alun mainoksessaan Amerikan unelmasta; FannieMae on auttanut yli 30 vuoden aikana 49 miljoonaa perhettä saamaan oman kodin, 13–15 miljoonaa uutta kotitaloutta tulee markkinoille vuoteen 2010 ja FannieMaen tuloksellisuus on nostanut sen S&P 500 -yritysten listan kärkisijoille. Vaikka esimerkiksi Freddie yksityistettiin vuonna 1989, on se kongressin tukema laitos. Poliitikot istuvat molempien laitosten johtopaikoilla, lainat saavat valtioneuvoston ja niitä ei veroteta. Aina vuoteen 2002 niiden ei tarvinnut edes ilmoitella toimistaan osakevalvontaviranomaisille. Vuonna 2001 kongressin budjetivirasto raportoi, että valtio tukee laitoksia vuodessa \$11 miljardilla. Jokaista FannieMaeelle annettua kodinomistajalle tarkoitettua \$3 kohti \$2 jää osakkeenomistajalle ja laitoksen johtajille.⁴⁸

Eurooppalaisten kannalta on surullista, kun varsinkin 1990-luvun suuret voitot valuivat investointeina USA:n asuntomarkkinoille. Kuka nyt ei USA:n valtion suojeluksessa olevaan asuntorahastoon panisi rahojaan? Viime vuosina, kun teknologiaosakkeiden arvot ovat romahtaneet, FannieMaen osakkeen arvo on noussut \$50:sta \$70:iin. Kun katselee Washingtonin alueellakin käsittämättömän suurellista talojen rakentamista kymmenine huoneineen ja neljine autotalleineen, pohtii, mitä kaikkea sillä rahamäärällä eurooppalaiset olisivat saaneet omissa maanosassaan aikaan.

Julkinen valta on monessa muussa mukana. Professori Robert H. Nelson on arvioinut valtion koon kasvun niin suureksi, että se saattaa vaarantaa Bushin seuraavan presidenttikauden, koska hänen valtaantulonsa perustui lupaukseen pienentää valtiota.⁴⁹ Nelson muistuttaa, että Reaganin ajoista alkaen republikaaninen puolue on koostunut neokonservatiivien, liike-elämän, vanhoillisten uskonnollisten ryhmien ja erilaisten ajatuksen ja toimintavapauksien kannattajien usein vaikeasta liitosta. Noin viidenneksen amerikkalaisista sanotaan arvioivan politiikkaa vapauden lähtökohdista. Pelkistäen, jos pienikin osuus republikaanien kannattajista kokee presidentin toimineen vastoin vapauden periaatteita, on seuraava kausi vaarassa. Terrorismisodassa ja talouden eettisessä suursiivouksessa on äänestäjien usko vapauden arvoihin vaalien kannalta olennaisinta. Koska valtion, voimakkaan keskusvallan, on perinteisesti katsottu olevan ihmisten taloudellisen, uskon-

⁴⁸ Ross Guberman. Balancing Act. Washingtonian, August 2002.

⁴⁹ Arviointi perustuu hänen artikkeliinsa, Land of the un-free, FT Weekend, July 20, 2002.

nollisen ja poliittisen vapauden kahlitsija ja vapauden vaarantaja, on valtio pidettävä pienenä. Tämä voittoisaan presidenttiyteen johtanut periaate ei nyt vain käytännössä oikein näytä toteutuvan.

Liittovaltion budjetti on \$2.230 miljardia. Se on noin \$300 miljardia alijäämäinen ja USA:n kanantalous lainaa noin \$450 miljardia vuodessa. Budjetti on kasvanut nopeasti ja muuttunut 8 Clintonin kurinalaisen vuoden ja lopulta todella suuren ylijäämän jälkeen jo puolessatoista vuodessa (siis ennen Irakin sotaa) pahasti alijäämäiseksi. Clintonin ajan valtiovarainministeri Robert Rubin tiivistä kehityksen *"virtually the entire \$5.6 trillion, 10-year surplus projected when Bush came to office has disappeared"*. Alijäämä on nyt \$412 miljardia, josta vain \$27 miljardia johtuu syyskuun terrorihyökkäyksestä. Kun Reaganin aikana korkomenot valtion lainasta olivat \$95 miljardia, vuonna 2001 ne olivat \$359 miljardia eli joka päivä hallitus lainaa \$1 miljardin lainan hoitoon.⁵⁰ Osavaltioiden budjetit ovat yhtä huonossa tilassa. Luvattu verojen alennus syö valtion budjetista \$1.7 triljoonaa tällä vuosikymmenellä. Vaikka jätetään laskuista terrorismisodan menot, vuonna 2002 liittovaltion menot kasvavat 8 % ja ensi vuodelle ennustetaan 11 %:n hyppyä.

Muutama esimerkki rakenteellisesta valtion kasvusta:

- Koulutusbudjetti. Muun muassa ottamalla käyttöön valtakunnalliset testit otettiin iso askel kohti kansallistettua koulujärjestelmää. Vuonna 1994 liittovaltion opetusbudjetti oli \$25 miljardia, kun vuonna 2003 sen arvioidaan olevan \$54 miljardia.
- Maatalousbudjetti. Vuonna 2001 annettiin maanviljelijöille suorana tukena \$25 miljardia. Uusi ohjelma merkitsee kaikkiaan \$190 miljardia, josta vuonna 2002 jaetaan \$35 miljardia.
- Yritystuet. Maatalouden lisäksi yritysten kuljetus-, energia- ja urbaaniin kehittämisen ja muihin tukiin ohjattiin \$67 miljardia vuonna 2002.
- Maan omistus. Liittovaltio omistaa jo 30 % maasta ja osavaltiot 5 %, mutta liittovaltio lisää osuuttaan, koska vuoden 2002 budjetissa on siihen \$900 miljoonaa.
- Oikeuslaitos. Budjetti on noussut vuodesta 1994 \$10 miljardista \$29 miljardiin.
- Hallinto. Virkamiehistö on kasvanut. Suurin yksittäinen virkamieslisäys on tehty lentokentille, joissa turvatarkastukset valtiollistettiin eli nimettiin niihin tehtäviin 65 000 liittovaltion virkamiestä.

Valtio on ottanut vastatakseen suuren osan yksityisten yritysten riskistä terrorismin varalta. Yksityinen vakuutusjärjestelmä ei riitä takaamaan rakennus- ja muiden hankkeiden alkamista. Kyse on perimmiltään valtion suojaamista työpaikoista. Valtio pelasti esimerkiksi suoralla tuella syksyllä 2001 amerikkalaisen lentoliikenteen. Loppusyksystä 2002 halutaan valtion pelastavan \$2 miljardin lainatakuilla maailman toiseksi suurimman lentoyhtiön. Lentoyhtiöiden yhdistys haluaa miljardeja lisätukea turvatoimiin väittäen alan muuten kaatuvan kokonaan ja siirtyvän valtiolle.

⁵⁰ FT 30.7.2002

Valtion vaikutusvallan kasvua kuvaavat myös suojatullit. Terästeollisuuden 30 % suojatariffi merkitsee sitä, että terästeollisuuden jokaista valtion suojelemaa työpaikkaa muut amerikkalaiset tukevat \$600.000 jokainen vuosi. Kanadalaisen puuntuonnin 27 %:n suojatariffi merkitsee keskimäärin talon hinnan nousua \$1.000.

Muutama esimerkki 2002 syyskuun alun lehdistä siitä, mitä valtion tuki tarkoittaa käytännössä.

Brasilia ja Länsi-Afrikan maat ovat nostaneet WTO:ssa käsiteltäväksi USA:n valtion puuvillanviljelyyn antaman tuen. USA tuki 25 000 puuvillanviljelijäänsä vuonna 2001 runsaalla \$4 miljardilla, kun sadon arvo oli 3 miljardia. USA tukee kolme kertaa enemmän puuvillanviljelijöitään kuin mitä on koko sen apu Afrikkaan. Brasilia väittää USA:n tuen olevan puolet liian suuri, kun sallittu raja on \$1.9 miljardia. Puuvillan hinta on tullut alas 1990-luvulla romahtaen (80:stä 40:een euro/lb). USA:n puuvillanvienti on lisääntynyt 15 vuoden aikana ja kattaa nyt kolmanneksen kaikesta sen viennistä. Länsi-Afrikassa 10 miljoonaa ihmistä on riippuvainen puuvillasta. Mali esimerkiksi sai apua \$37 miljoonaa, mutta menetti \$43 miljoonaa alhaisempien vientitulojen takia.⁵¹ Toisaalta pitää tietysti muistaa, että EU tukee samalla lailla maatalouttaan. Maailmanpankin pääjohtajan Wolfensohnin mielilauseita onkin *'maailmassa elää 3 miljardia ihmistä alle 2 dollarilla/päivä aikana, jolloin keskiverto lehmä Euroopassa saa 2,50 dollaria ja keskiverto lehmä Japanissa saa 7,5 dollaria valtion tukea päivässä'*.⁵²

Puuvillasta ja lehmistä kovaan rautaan. Taiwan oli päättänyt ostaa 16 jettiä eurooppalaiselta Airbusilta arvoltaan \$2 miljardia hyläten amerikkalaisen Boeingin tarjouksen. USA:n kongressi lähti puolustamaan oman maansa lentokoneiteollisuutta ja neuvotteli sopimuksen avauksesta. Lopulta hallitus päätti purkaa sopimuksen ja jakaa tilauksen perustellen kantaansa *"If so happens that we are at war with China, who is going to rescue us? To be quite frank, the only possible assumption you can make is the United States."*⁵³

Puola päätti ostaa joulukuussa 2002 sotakoneita USA:sta eikä Euroopasta. Ruotsalainen lentokoneiteollisuus esimerkiksi olisi kipeästi tarvinnut tilauksia. Amerikka lupasi tukea Puolalle – USA:n hallitus muun muassa myönsi historian suurimman ulkomaisen puolustusrahoituslainan.⁵⁴

2.2 Aluepolitiikkakaan ei ole kuollut

Tärkein aluepolitiikan tekemuoto on valtion maataloustuki ja USA:ssa maanviljelijät saavatkin yllätyksekseni enemmän suoraa tukea kuin EU:ssa. Valtion ja julkisen vallan suhteesta teollisuuteen, sen rakenteisiin ja aivan konkreettisesti yksittäisen isojen yritysten investointeihin, erityisesti niiden alueelliseen sijaintiin ja työpaikkoihin, antavat kuvan muutamat vuosina 2001–2002 tehdyt päätökset.

⁵¹ FT 28.9.2002

⁵² Esim. Maailmanpankin 4. parlamentaarisen verkoston vuosikokous, Ateena 9.3.2003.

⁵³ Washington Post 30.9.2002.

⁵⁴ FT 28.12.2002.

Boeing-lentokoneiden pääkonttori siirtyi Seattlesta, sen vanhasta kotikaupungista, Chicagoon. Eräs keskeinen syy oli, että Chicagon kaupunki ja julkinen valta laajemminkin tukivat yrityksen muuttoa monin tavoin. Jotkut vertasivat siirtoa koripallojoukkueen oston – enemmän tarjoava voitti.

Detroitin alue on ollut autotehtaiden aluetta. Nyt DaimlerChrysler aikoo rakentaa kolmeen suureen Etelän kaupunkiin autotehtaansa. Charleston Etelä-Carolinassa, Savannah Georgiassa ja Jacksonville Floridassa tarjoavat useita yritykselle ylipääsemättömiä etuuk-sia. Saksalaisen sijoituksen arvo on vähintään \$600 miljoonaa. Työpaikkoja syntyy 3 000, mutta suurin vaikutus on tietysti alihankkijoiden kasvussa. Savannan teollisuusviran-omaiset arvioivat edellisen kerran, kun BMW rakensi tehtaan alueelle, että työpaikkoja tuli suoraan 4 000, mutta alihankkijoiden kautta syntyi 16 000 paikkaa.

Kyse ei ole halpatyöstä, koska palkoissa uusi tehdas on sanonut ylittävänsä 40 %:lla aiemmin maksetut palkat. Sen sijaan on otettava huomion, että työntekijät eivät ole Eteläs-sä voimallisesti järjestäytyneet. Tilanne on sama kuin pohjoisessa, kun autotehtaat siirtyi-vät järjestäytyneen työvoiman Detroitista alaspäin maaseudulle. Ohion pelloilla olevissa uusissa tehtaissa työvoima on rekrytoitu naapurustosta. He ovat maanviljelijöiden poikia, siis varsin erilaista työvoimana kuin suurkaupunkien ay-liikkeeseen kuuluvat parkkiintu-neet duunarit.

Nykyisten autotehtaiden Etelään siirtymisneuvottelujen suurin sysäys tuli, kun Georgian osavaltio tarjoutui sijoittamaan \$24 miljoonaa tonttiin, joka sijaitsee sataman ja suurim-man pohjoisesta etelään menevän valtatie I95:n varrella. Teknologian korkeakoulut ja college-t ovat uudelleensuunnanneet opintoja erikoistuen autoteollisuuteen. Osavaltio päätti myös budjetoida \$250 miljoonaa alueen taloudellisen kehityksen vauhdittamiseksi ja näistä \$110 miljoonaa on lehtitietojen mukaan korvamerkitty DaimlerChryslerille.⁵⁵ Eteläisten osavaltioiden – siis julkisen vallan yritystukien – keskinäisen kilpailun kovuut-ta kuvaa myös taistelu Mercedes Benzin tehtaasta. Floridan Jacksonville hävisi vuonna 1993, kun se tarjosi 250 miljoonan dollarin tukea Alabaman Vancellen tarjotessa \$253 miljoonaa. Toukokuussa 2002 Floridan osavaltio hyväksyi \$20 miljoonaa työntekijöiden koulutustukeen ja \$262 miljoonaa yritysten veroleikkauksiin. Jacksonvillen edustajat kat-sovat päätösten tehdyn DaimlerChryslerin houkuttelemiseksi. Kaupunki sijoittaa \$89 mil-joonaa teiden ja alueiden kunnostukseen. DaimlerChryslerin saamista alueelle verrataan toiseksi suurimmaksi talouden moottoriksi Orlandon Disney Worldin jälkeen.

Kyse on myös autoteollisuuden osaamisen uudesta keskityksestä. Honda, Hyundai ja Nis-san, jotka ovat myös sijoittaneet Etelään, kaksinkertaistavat alueen tehtaidensa koot.

Presidentin vapaiden kauppaneuvottelu-oikeuksien, joissa siis presidentti voi sopia ilman kongressia, sisällä on monenlaista valtion tukea teollisuudelle. Suomalaisia varmaan saat-taa ensin kummastuttaa, että suoraan työntekijöille annettavaa tukea⁵⁶ on tarkoitus lisätä esimerkiksi antamalla 52 viikosta 78 viikkoon amerikkalaisille työntekijöille koulutustu-

⁵⁵ FT, 26.7.2002.

⁵⁶ Washington Post, 27.7.2002.

kea, jos he menettävät amerikkalaisen yritysten ulkomaille siirtymisen johdosta työpaikkansa. Koulutusbudjetti nostetaan \$140 miljoonasta \$220 miljoonaan. Ulkomaille siirtyneiden työntekijöiden terveyskuluja tuetaan (65 % veroalennus).

Suurin vaikutus on tietysti itse kaupan vapautuksella, joilla avataan amerikkalaisille tuotteille ovet maailmalle. Maatalous- ja elintarviketuotteiden vienti kasvaisi arvioiden mukaan nopeasti, aivan kuten kauppaneuvotteluja valmisteleva virkamies asian konkretisoi esimerkillä pikaruokalaketjusta. Nyt esimerkiksi latinalaisessa Amerikassa amerikkalaiset pikaruokat hankkivat perunansa Kanadasta, koska ne ovat vapaakauppasopimuksen mukaan halvempia kuin USA:sta tuodut. Mutta kuten virkailija muutoksen tiivistä presidentin saatua neuvotteluoikeudet *"ne tulevat sitten olemaan meidän perunoita"*.⁵⁷

Alueellisen valtiollisen valvonnan otekin on tiukentunut. Esimerkiksi näin on käynyt oikeusvalvonnassa. Kun liittovaltion resurssit ovat olleet vaatimattomat, on seurauksena usein ollut, että epäkohtia ovat ryhtyneet korjaamaan osavaltiot ja erityisesti niiden yleiset syyttäjät. Nimenomaan osavaltiot nostivat kuuluisat koko maailman kannalta tärkeät kanteet Microsoftia, tupakkateollisuutta, Wall Streetin osakeneuvonta- ja välittäjäfirmoja ja lääketeollisuutta vastaan. Odotettavissa on puuttuminen myös eettis-moraalisiin ongelmiin, kuten pornografiaan, ja ehkä myös elintarviketeollisuuteen. Parhailaan valmistellaan suurta oikeudenkäyntiä pikaruokalaketjua vastaan, jota syytetään liikalihavuuden ongelmasta.

Talouselämän edustajat, jotka siis ovat ajaneet resurssien vähentämisen kautta liittovaltion oikeusvalvonnan minimiinsä, ovat kuitenkin havahtuneet. He pelkäävät osavaltioiden tiukan lainvalvonnan johtavan elinkeinoelämän vaikeuksiin. Näkökulma saattaa osavaltioissa olla varsin ahdas. Valtakunnan kokonaisuus voi unohtua. Normien ja niiden valvojien määrästä tulee myös oikeusvalvonnassa vaaransa. Globaalissa taloudessa mennään taaksepäin, jos kansainvälisesti toimivien yritysten on USA:ssa seurattava 50 osavaltion säännöksiä, joita valvoo 50 viranomaista yhden sijasta.

Toisaalta lehdistä on paljon oikeusjuttuja, joista käy ilmi, että liittovaltio ei olisi ajanyt syytteitä, joita osavaltioiden syyttäjät ajavat. Erikoisesti tällaisia ovat olleet talousrikokset. Esimerkiksi New Yorkin alueen yleinen syyttäjä, 82-vuotias Robert Morgenthau, on tullut kuuluisaksi nostaessaan syytteitä nimenomaan joitain kaikkein mahtavimpia vastaan. Hänen mottonsa on, että ihmisten on tajuttava, että jokaisen velvollisuus on maksaa veronsa. Bermudan veroparatiisiin pakenevat yritykset ovat hänen erityisalansa. Viimeksi hän sai syytteeseen Tycon johtaja Kozlowskin 1 miljoonan dollarin taulukauppojen veronkierrosta (vrt. tulot, jotka ovat vaatimattomat 100 miljoonaa). Taustalla on Morgenthauin inho veroparatiiseja kohtaan, ja Tycon kohdalla seuranta alkoi jo vuonna 1997. Syyttäjä Morgenthau on muuten ihmisenä moninaisen maansa tuote. Vaikka hän on vauraan liikesuvun perillinen, hän antoi vuonna 1944 lupauksen antautua julkiseen tehtävään, jos selviää sodasta hengissä. Saksalaiset ampuivat hänen hävittäjäkoneensa Algerian kohdalla Välimeren.

⁵⁷ The Washington Post 28.7.2002, A7.

3 Luovuus, työelämä ja uusi talous

3.1 Onko syntynyt uusi luovaa työtä tekevä yhteiskuntaluokka?

Esittelen seuraavassa lyhyesti kolme eniten näiden kahden Washington-vuoteni aikana esillä ollutta innovaation kannalta mielenkiintoista kirjaa, joissa on kaikissa eri näkökulma, eri painotus ja eri kirjoitustyyli, mutta lopputulos on sama – uskotaan luovan, innovatiivisen ja suhteellisen itsenäisen luokan olemassaoloon ja sen voimaan. Kirjat ovat:

- THE RISE OF THE CREATIVE CLASS⁵⁸; tekijä Richard Florida on alueellisen kehityksen professori ja kirja on tieteellinen tutkimus, jonka tutkimuksen pääasana sisältyy jo kirjan otsikkoon
- FREE AGENT NATION⁵⁹; tekijä, Daniel H. Pink, on tunnettu toimittaja, joka on kirjoittanut uudesta taloudesta, tekniikasta ja työelämän muutoksesta isoihin lehtiin, ja tässäkin tapauksessa kirjan nimi kertoo jo melko paljon hänen pääasamastaan ja
- BOBOS IN PARADISE, The New Upper Class and How they Got There; tekijä, David Brooks, on The Weekly Standardin päätoimittaja. Kirja nousi Bestsellerlistalle hetkessä terävyytensä ja hervottoman hauskuutensa vuoksi, mutta tällä kertaa kirjan pääotsikko ei kerro kenellekään, mistä on kyse. Siinä esitellään uusi käsite kuvaamaan viimeisintä yläluokkaa eli kirjan otsikko vain kirjoittaa lukijan ottamaan selvää siitä, ketä ovat BOBOt.⁶⁰

Florida: Luova luokka muuttaa työn, vapaa-ajan, yhteiselämän ja arkipäivän. Florida väittää luovaan luokkaan USA:ssa kuuluvan 38 miljoonaa ihmistä eli enemmän kuin 30 % työvoimasta.

Kuten aiemmatkin luokat tämän uuden vauraan luokan synnyn ja olemassaolon ehdot määrittää talous. Feodaaliaateli sai voimansa omistamalla perimänsä maan ja sen ihmiset. Porvaristo nousi mahtiasemaan, kun sen jäsenistö hoiti kaupan ja omisti tehtaat. Tänä päivänä, kun tieto – ja erityisesti uutta luova ja vanhoja prosesseja uudistava tieto – on talouden vauhdittaja ja pyörittäjä, luovista innovatiivisista ihmisistä on tullut uusi merkittävä luokka. Ymmärtämällä sen nousun mekanismeja ja sen arvoja voi ymmärtää paremmin koko länsimaisen yhteiskunnan tilaa ja kehitystä.

Florida väittää, että luovasta luokasta on tullut niin tärkeä, että sen vaateisiin pitäisi keskittyä eikä niinkään yritysten, jos maat taikka niiden alueet aikovat menestyä. Koko 1980-luku ja vielä pitkälle 1990-luvullekin niin USA:ssa kuin muissa kehittyneissä länsimaissa yritettiin selvittää yritysten tarpeita. Pidetään huolta korkeasta teknologisesta ympäristöstä. Piti saada tekniikka ja muu osaaminen yhteen ja tähän vielä sijoittajat ja riskinottajat. Kehiteltiin teknologia- ja tiedepuistoja entisten teollisuuskylien sijalle. Pelkistään matkittiin Silicon Valleysin nousun mallia höyryttämällä sitä hieman paikallisella kulttuurilla.

⁵⁸ Basic Books 2002.

⁵⁹ Warner Books 2001.

⁶⁰ Simon&Schuster 2000.

Floridan mukaan varsin pian huomattiin, ettei kopiointi lopultakaan onnistunut. Floridan oma yliopisto, Cargagie Mellon Pittsburgissa näki epäonnistumisen konkreettisesti Lycos-tekniikan (tunnettu mm. Internet-hakutoiminnoista) kohdalla. Kaikki alkoi vauhdikkaasti kaupungissa, mutta IT-osaaminen ja tuotanto siirtyi tuesta huolimatta Bostoniin. Syynä oli osaavien ihmisten halu päästä isompaan kaupunkiin. Luovat nuoret, osaavat ihmiset halusivat sinne, minne muutkin samanlaiset olivat menneet. Florida ei kuitenkaan tyytynyt liian helppoon selitykseen, vaan loi oman teoriansa luovan luokan noususta ja sen merkityksestä alueiden talouden kasvulle.

Pink: Jalkautuminen ja itsensä työllistäminen. Pinkin mukaan oman työn tekijöitä on vähän vajaa 30 % työvoimasta. Pink väittää amerikkalaisten tekevän paljon työtä ja tehneen niin paljon työtä siksi, että he ovat jalkautuneet isoista keskuksista ja alkaneet itse työllistää itseään. Näitä ihmisiä kiehtoo luovuus, innovaatiot ja halu olla mukana jossakin, joka vie maailmaa eteenpäin. He karttavat hierarkioita. Erona Eurooppaan on se, että Pinkin mukaan USA:ssa ei enää 1990-luvulla luotettu vain suuriin vanhoihin yrityksiin pysyvän ja vakaan työn antajana. Katsottiin, että varmin työllistäjä olet itse.

Pink siis väittää, että lisääntynyt ansiotyö on siirtynyt osin koteihin. Isot työnantajat eivät enää voineet turvata työn jatkuvuutta eikä sen mielenkiintoisuutta ja haastavuutta. Osa oman työn tekijöistä tekee toista työtä. Seuraavassa esitetään muutama luku kuvaamaan tätä 1990-luvun muutosta:

- Yhdysvalloissa on 33 miljoonaa oman työn tekijää eli joka neljäs työntekijä. Oman työn tekijöitä on enemmän kuin teollisuustyöntekijöitä tai hallituksen työntekijöitä. Heistä on 16,5 miljoonaa yksin työtään tekeviä, 13 miljoonaa mikrotyöntekijää ja 3,5 miljoonaa kausityöntekijää.
- Suurin yksityinen työnantaja ei ole General Motors, Ford tai Microsoft, vaan Milwaukee's Manpower Inc, jolla on 1 100 toimistoa toimialana työn vuokraus.
- Yhdysvaltain taloudessa on kaksi kertaa enemmän oman työn tekijöitä kuin ammattiosaston jäseniä, joita on 16,5 miljoonaa, joista 7 miljoonaa on hallituksen palveluksessa.

Pink keskittyy kirjassaan uuden talouden aikaan, vaikkei se ole hänen tutkimuskohteensa. Tosiasia on, että Amerikka on kasvattanut vauraudessa eroa Eurooppaan vasta 1990-luvulla. Miten ero vuosituhansia rikkautta keränneeseen Eurooppaan on voinut niin rajusti kasvaa? OECD:n tutkimuksen mukaan huomattavaa osaa USA:n ja Euroopan tuloerosta henkeä kohden voidaan selittää varsin yksinkertaisesti sillä, että niin paljon pienempi osuus eurooppalaisista on työssä (OECD:n mukaan 66 %, kun USA:ssa luku on 75).

Perhe-arvot ovat olleet paljon USA:ssa esillä. Puhutaan työuupumuksesta. Robert Putnam kantaa huolta sosiaalisen pääoman heikkenemisestä mittaamalla sitä keilailun määrän romahduksena. Se kuvaa perheiden ja pienyhteisöjen vuorovaikutuksen vähentymistä.⁶¹

⁶¹ Putnam, Robert D: Bowling alone: the Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 2000.

Silti työinto on entinen eikä merkkiäkään muutoksesta. Pink katsoo oman työn -mallin mahdollistavan ongelmistaan huolimatta perheen huomioonoton paremmin kuin vanhassa vakinaisen säännöllisen työnteon mallissa.

Niin Pinkin kuin monen muunkin työelämää käsittelevissä kirjoissa ollaan siis vakuuttuneita siitä, että amerikkalaiset haluavat tehdä töitä. Harva puhuu siitä, että palkat ylintä huippua lukuun ottamatta ovat sellaiset, että Amerikassakin on ollut pakko siirtyä nopeassa tahdissa – tosiasiaassa 1990-luvulla – kahden palkkapussin kotitalousmalliin kuten Pohjoismaissa, joissa tämä on ollut jo vakiintunut malli vuosikymmeniä.

Brooks: Uusi luova yläluokka – BOBO:t paratiisissa. Brooksinkin mukaan tietoyhteiskunnan uuden luovan yläluokan ydin muodostuu koulutetusta väestöstä. He ovat innovatiivisen yhteiskunnan ydin. He ovat irtaantuneet vanhasta elämäntavasta ja yhteiskunnan jäykistä toimintatavoista, koska heillä on koulutusta, itsetuntoa ja rahaa – tai ainakin mahdollisuus saada sitä. He ovat oivaltaneet, että vaurastua voi muutakin kuin perimällä.

Lukion käyneitä on 20 % aikuisväestöstä. Brooks tutki 1990-luvun lopun tietoyhteiskunnan luojien ja vaikuttajien arvoja, elintapoja ja ajattelua. Hän katsoo tietoyhteiskunnan eliitin olevan yhdistelmä porvarillisuutta ja boheemiutta ja sen jäseniä hän kutsuu BOBOiksi ottaen ensimmäiset kirjaimet sanoista bourgeois bohemians.

Kaikki alkoi siitä, kun vietettyään vuosia ulkomailla David Brooks huomasi kotimaahan palatessaan 1990-luvun lopulla sen muuttuneen. Lähiöihin oli ilmaantunut kahviloita, joissa juotiin pieniä eurooppalaisia kahviannoksia ja kuunneltiin vaihtoehtoista musiikkia. Keskikaupungille oli ilmestynyt monen miljoonan dollarin city-asuntoja. Kaikkialle oli tupsahtanut puutarhakauppoja, joista voi ostaa mitä ihmeellisintä tavaraa ja väki on valmis maksamaan älyttömältä kuulostavia hintoja tavarasta, jota ei taatusti tarvitse. Ruokakauppoihin oli ilmestynyt gourmet-tuotteita, eurooppalaisia herkkuja, ja kokonainen uusi hyvään, terveeseen ja luonnolliseen – ja hemmetin kalliiseen – ruokaan erikoistunut ruokaketju valloitti maata. Vapaa-aikana kaikki näkyivät pukeutuvan varsin rennosti.

Kaikkein eniten häntä hämmensi, ettei hän enää selvästi erottanut niin kuin aiemmin, ketkä olivat kapitalistisen porvariluokan edustajia ja ketkä boheemisen vastakulttuurin edustajia. Koko menneen vuosisadan eli teollistuneen ajan porvarit tekivät töitä yritykselle, asuivat lähiössä ja kävivät kirkossa. Vastakulttuurin eli bohemian edustajat olivat taiteilijoita ja älykköjä. He kävivät eri töissä, asuivat eri asuinalueilla, harrastivat eri asioita ja erottautuivat selvästi ulkomuodoltaan ja pukeutumiseltaan. Nyt nämä luokat olivat sekoittuneet. Lukion käyneet ihmiset paitsi pukeutuivat pääosin samoin, myös ajattelivat ja toimivat samoin – he sekoittavat elämäntyylissään eri aineksia – ylöspäin pyrkivää yrittäjyyttä, halua vaurastua, halua osata uusia asioita, kokeilla menestyksen rajojaan, tehdä jotakin erityistä, mutta myös viettää vapaa-aikaa ja nauttia taiteesta ja kulttuurista sekä hyvästä ruuasta. Olennaista oli halu luoda itse jotakin.

Porvariston ja bohemian suhtautuminen rahaan oli lähentynyt. Olihan pelkistäen 60-luvun radikaaleista ja hipeistä tullut ei ainoastaan politiikan, vaan myös talouden, johtajia. Brooks toteaaakin *"Indeed, sometimes you get the impression the Free Speech movement produced more corporate executives than Harvard Business School."* BOBOt olivat valanneet sellaisia työpaikkoja ja ammatteja, joita ei aiemmin katsottu akateemiseksi ja valkokaulusammateiksi. Toimittajat on yksi esimerkki.

Hän väittää tosiasiaassa, että uusi BOBOjen yläluokka on onnistunut yhdistämään älyn ja rahan, innovaation ja ison busineksen, haastavan työn molemmille vanhemmille ja perhe-elämän, miellyttävän asumisen ja vapaa-ajan harrastukset, kulttuurin ja elämännautinnon varsin oivallisesti. Sitä voi kirjan otsikon mukaan nimittää eloksi paratiisissa.

Huomattakoon kuitenkin, että kirja on julkaistu vuonna 2000 eli siis kirjoitettu ennen Internet-firmojen konkurssiaaltoa, uuden talouden romahdusta ja terrorismisodan alkua.

3.2 Vai onko kyse uuden talouden harhasta?

Amerikassa on tunnetusti tiedotusvälineillä suuri valta. Ne nostavat ja laskevat asioita ja ihmisiä. Tämä koskee myös talouden ja työelämän ilmiöitä. Vajaan kahden vuoden aikana Washingtonissa huomasin, että ne asiat, joista Suomessa lähtiessäni luulin Amerikassa julkisessa keskustelussa puhuttavan, olivat häipyneet julkisuudesta – josko olivat kunnolla siellä olleetkaan.

Suomessakin tunnetun julkisen keskustelun mukaan 1990-luku on ollut luovuuden ja innovaatioiden aikaa. Taloutta on kutsuttu uudeksi taloudeksi. Työelämän murrosta on ahkerasti analysoitu. On puhuttu milloin milläkin nimikkeelle vallankumouksellisesta muutoksesta. Tietoyhteiskunnan katsottiin ennusteiden mukaan vihdoinkin tulleen.

Politiikassa Clintonin aikaa on luonnehdittu ajaksi, jolloin äly nostettiin kunniaan. Hän keräsi ympärilleen nuoria ja korkealle koulutettuja ihmisiä. Yliopistoväki oli hyvin edustettuna hallituksessa ja lähimmissä neuvonantajissa ja virkanimityksissä (vaalien jälkeenhän paikat jaetaan aina uudelleen). Tietoteknologia oli kaikkien lempilapsi. Internet oli yksi tietovaltaisen talouden ja yhteiskunnan vallankumouksen käynnistäjä. Varapresidentti Gore erehtyi innoissaan julistamaan Internetin omaksi keksinnökseen, tosissaan tai pilanpäiten, mutta juttu elää urbaanitarinana vahvasti.

Viritys yhteiskunnassa oli äärimmäisen positiivinen. Luovuuden ja innovatiivisuuden käsitteet siirtyivät vähitellen oppineilta ja guruilta tavallisten ihmisten sanoiksi, jopa itseitsensä-kehittämisen niksikirjoihin, jotka muodostavat useassa amerikkalaisessa kirjakaupassa ja antikvariaatissa suurimman kirjojen lajin.

Kun helmikuussa 2001 aloin selvittää tietoyhteiskuntaa, uutta taloutta ja muita mielenkiintoisia tämän ajan ilmiöitä, varsin usein hätkähdin, etteivät asiat olleetkaan niin kuin kirjojen ja lehtien perusteella olin luullut. En vain jotenkin esimerkiksi havainnut koko yhteiskunnan lävistävää uutta innovatiivista tietotaloutta. Oliko kyseessä vain 1990-luvun

tiettyjen gurujen oppien vahva läpimurto voimaperäisen tiedotuksen kautta, jotka opit jäivät vain ajatukselliseksi uudistusaalloksi ehtimättä siirtyä käytäntöihin ja jotka opit ainakin menettivät julkisen mielenkiintoisuutensa? Korostan, että toki Euroopassakin on uuden talouden ja työelämän murroksesta paljon kirjoitettu ja keskusteltu. Eurooppalaisista yritys- ja työelämän guruista Charles Handy on ehkä tunnetuin vapaan luovuuden ja innovatiivisuuden vallankumouksen apostoli.

En ota innovatiivisuuden ja työelämän murroksen mahdolliseen kuplaan vielä kantaa. Sen sijaan tuon esille yhden olennaisen asian. Kun lähdin Suomesta, kaikki tuntuivat puhuvan IT-vetoisesta uudesta taloudesta ja sen tuomasta muutoksesta eri elämänaloille – myös työmarkkinoihin ja työelämään. Kun tulin tänne, harva puhui täällä uudesta taloudesta. Oli menossa IT-teollisuuden alastulo. Tätä seurasivat Wall Streetin syvät ongelmat ja terroristi-iskut. Viimeisen vuoden aikana ei uudesta taloudesta ole puhunut enää kukaan. Sitä ei kaikeksi ole olemassakaan. Arjen havainnoijan silmissä näytti siltä, että on palattu kaikeksi vanhaan – jopa pukeutumista myöten. Joka tapauksessa mustan puvun paluuta työpaikoille ei voinut olla huomaamatta.

BusinessWeek on huolissaan, että hallituksessa ei ole yhtään uuden talouden edustajaa eikä IT-sektorin asiantuntijaa. Kaikki isot perinteiset teollisuudenalat ovat sen sijaan vahvasti mukana. Hallitus ei rakenna tietoyhteiskunnan infrastruktuuria, vaan vahvistaa maataloutta. Lehti toteaa *"The result? The Bush Administration turns down a Silicon Valley suggestion that it invest money to wire every U.S. house with broadband and instead passes a \$182 billion bill to subsidize farmers."*⁶²

Kun katson, mitä Suomessa on näiden vajaan kahden vuoden aikana tutkittu, huomaan esimerkiksi Sitran suurimman kirjaprojektin keskittyneen uuteen talouteen, innovaatioon ja tietoyhteiskuntaan. Eli kun tulen helmikuun alussa takaisin, palaanko samaan maailmaan ja kuvaan siitä kuin mitä lähdin?

3.3 Vai onko Eurooppa taas vain jäljessä?

En pysty esittämään tilastoja siitä, kuinka totta amerikkalaisten kirjojen kuvaukset uusista virtauksista amerikkalaista työelämää koskien ovat. Sen sijaan Euroopasta on esittää virallisia tilastolukuja. Jokin on pielessä. Euroopassa ei näytä tilastojen mukaan mikään työelämässä muuttuneen. Onko niin, että Eurooppa on tosiaan niin erilainen, jäljessä Amerikan kehityksestä, vai niin, että amerikkalaiset ovat kuvanneet jotakin, jota ei oikeastaan olekaan tai jonka vaikutus on ollut vain väliaikaista – tai peräti kupla muiden kuplien joukossa?

Tilastojen sanoma Euroopasta on karu. Amerikkalaiset kuvaukset talouden ja työelämän murroksesta eivät päde. Mikään ei ole muuttunut. Esimerkiksi tätä kirjoittaessani arvostetuin eurooppalainen talouslehti Financial Times kirjoittaa artikkeleita, joissa kissankokoisin kirjaimin kumotaan amerikkalaisten gurujen opit. Esimerkiksi 27.5.2002 lehti otsikoi koko sivun juttunsa

⁶² BusinessWeek, December 23, 2002.

"THE WORKPLACE REVOLUTION THAT NEVER HAPPENED

Jobs are no longer for life, work is becoming increasingly temporary and more people are going freelance, right? Not according to statistics, says Stephen Ovell."

Joka tapauksessa jotakin uuden ja vanhan mantereen erosta – tai ainakin erosta, joka syntyy amerikkalaisen kirjallisuuden kuvauksia lukiessa – kertovat seuraavat välähdykset tämän päivän Euroopasta koskien esimerkiksi edellä esittelemiä amerikkalaisten innovaatiokirjojen pääväitteitä. Kuvaan Eurooppaa taloudeltaan ja työelämältään lähimpänä Amerikkaa olevan maan eli Englannin kautta. Otan mannerten vertailuun avuksi kaikkein luotettavimman työelämää koskevan lähteen eli tilastot Englannin hallituksen virallisesta tilastosta, tuoreesta Labour Force Service -selvityksestä.

Virallisen tilaston mukaan Englannissa maailma on kovin samanlainen kuin 10 vuotta sitten eli työelämän suurta murrosta ei tullutkaan ja joiltain osin on jopa menty tosiasiasa takaisin vanhaan ja turvattuun työnteon malliin. Nykyisin 2,5 miljoonaa eli 8,8 % työvoimasta on Englannissa täysipäiväisesti oman työn työllistämiä. Vuosikymmen sitten isoista organisaatioista irrallaan olevia, itsenäisiä ja luovia työntekijöitä oli enemmän, 2,6 miljoonaa eli 10 % työvoimasta. Itsensä työllistäminen jäi 80-luvun väliaikaiseksi ja heikoksi ilmiöksi. Tuolloin massairtisanomiset, monen perinteisen teollisuudenalan rationalisoinnit ja verotus tekivät oman työn tekemisestä joko pakon saneleman ratkaisun, hyväksyttävän tekosyyntä tai muuten toimivan perääntymistien.

Muut luovan innovatiivisen työn mallin trendit ovat myös jääneet Englannissa olemattomiksi. Vuonna 1984 tilapäistöissä oli 5,3 % kaikista työntekijöistä. Vuosikymmen myöhemmin, kun oli koettu kova työntö joustaviin työmarkkinoihin, luku oli noussut 6,5 %:iin. Vuonna 2002 heitä on edelleen 6,5 %. Lehdet ovat koko 1990-luvun pursuneet kirjoituksia kotona, työasemilla ja ties missä työtä luovasti tekevästä nuorista, vanhoista ja keski-ikäisistä. On povattu alueiden uutta nousua, kun suuret keskukset voi vanhan ajan jäänteinä unohtaa. Työ voidaan siirtää mihin vain uuden tekniikan avulla. Toisin kävi. Tänä päivänä 21,7 miljoonaa englantilaista 28,2 miljoonan suuruisesta työvoimasta tekee töitä perinteisessä pysyvässä työsuhteessa. Vain 1,1 miljoonaa ihmistä eli 3,9 % työvoimasta tekee täysipäiväistä työtä kotoaan ja 5 % tekee kotona tai muualla ns. toista työtä.

Miten kävi kaikkialla EU-seminaareissakin paljon puhutulle elinikäiselle oppimiselle ja työpaikan ja uran vaihtamisen opeille? Kuolivatko elinikäiset työpaikat? Eivät. Vuonna 1975 työntekijät pysyivät samassa työssä keskimäärin 6 vuotta ja kuukauden. Vuonna 1985 töitä tehtiin samassa paikassa 5 vuotta ja 5 kuukautta. Vuoteen 1995 mennessä luku on taas noussut ollen 5 vuotta ja 6 kuukautta. Kaiken kaikkiaan 3/4 työvoimasta on täysipäiväisiä työntekijöitä ja 93 % on pysyvässä työsuhteessa.

Miksi kirjaviisuus ja todellisuus eivät kohdanneet? Varsin moni selittää virheen olleen siinä, että kaiken ns. uuden keskipisteenä on ollut pieni oppinut elitistinen vähemmistö. Varsin usein keskustelua on hallinnut ennätysnopeasti nousseella IT-sektorilla

työskennellyt nuorten koulutettujen ihmisten pienen pieni joukko, sisäpiiriverkosto. Yksinkertaisesti unohdettiin enemmistö. Unohdettiin myös, että uusi talous ei ehkä hävittänyt kukaan kaikkea vanhaa ja perinteistä. 1990-luvun tietoyhteiskuntaan siirtyminen ei onnistunutkaan suunnitelmien ja ennusteiden mukaisesti ja muutokset jäivät vähäisiksi verrattuna 1980-luvulle, jolloin perinteinen manufaktuuri-teollisuus todella koki murroksen.

Tutkijat syyttävät alan guruja ja vaatimattomampia alan tiedonjakajia eli valtavaa konsulttien joukkoa myös tarkoitushakuisuudesta. Haluttiin irti vanhasta työvoimasta, haluttiin irti pysyvien työsuhteiden tuomasta sosiaaliturvasta, haluttiin yksityistää terveydenhuoltoa ja siirtää itse maksettuihin eläkkeisiin ja haluttiin myydä uutta tekniikkaa kaikille. Puhumalla paljon työelämän vallankumouksesta uskottiin tavoitteen toteuttavan itseään. Manipulaatio ei ole maailmasta kuollut.

Taloustieteen tutkijoiden piirissä näyttää olevan yksimielisyys vain siitä, että seuraavat työelämän muutokset ovat II maailmansodan jälkeen olleet todellisia: 1) manufaktuuri-teollisuuden vähentyminen, 2) työn naisvaltaistuminen, 3) osa-aikatyön kasvu ja 4) ammattiosaamisen lisääntyminen työvoimassa. Näiden trendien uskotaan jatkuvan.⁶³

Englannissa vuonna 1951 osa-aikaisia oli 831 000, kun heitä nyt on 7 miljoonaa, joista 5,5 miljoonaa on naisia. Vuodesta 1999 vuoteen 2010 ennustetaan syntyvän 2 miljoonaa uutta työpaikkaa. Näistä ? valtaavat oletettavasti naiset. Valtaosa tulee olemaan osa-aikaisia. Työllisyyden ennustetaan nousevan. Työllisyys on nyt 74,5 % ja vuoteen 2010 sen oletetaan nousevan 80 %:iin. Nousun turvaavat lisääntyvät liike-elämän palvelujen, ammattiosaamisen ja henkilökohtaisten palvelujen kasvava tarve.

Jatkuvuus ja muuttumattomuus eivät ole uutisaiheita. Tämä selittää luovan itsenäisen työn teorian guruja ja konsulttien sanoman näin suurta epäsuhtaa todellisuuden kanssa. Eräs englantilainen tilastotieteilijä tiivistikin tilastollisten tulosten esittelyn jälkeen syitä harhaan toteamalla alan tutkijoiden, kirjailijoiden ja lehtijuttujen tekijöiden kuuluvan usein samaan vapaiden agenttien (Free Agent, joka Pinkin kirjan nimikin) joukkoon. He kertovat itsekkäästi omasta elämästään ja heidän ympärillään pyörivien samanlaisten ihmisten elämästä. On korostettu oman työn tärkeyttä, tehty se houkuttelevaksi ja jopa kaudehdittavaksi.

1990-luvun yhden suosituksen eli verkostoitumisen voidaan katsoa tehneen tepposensa. Uuden talouden ja työelämän murroksen guruja verkosto on ollut liian pieni, liian yksioikoinen ja liian yksituumainen, jotta kukaan olisi kertonut, ettei keisarilla ole vaatteita. Tai sitten nuori polvi vain hävisi vahvemmalleen, hävisi vanhoille valtarakenteille. Aina-kin Euroopassa.

Onko kehitys todella Euroopassa niin erilainen kuin USA:ssa ja onko se hyvän vai pahan merkki? Onko kyse USA:ssa vain uuden talouden nopeasta noususta ja yhtä nopeasta alustulosta myös innovaation tässä esityksessä käsiteltyjen kehitysilmiöiden suhteen? Vai kuplaako kaikki, uuden perään vouhotusta maassa, jossa pätevyys osoitetaan usein siten,

⁶³ Office of National Statistics, IER ja Cambridge Econometrics.

että ollaan koko ajan uuden ajan ja muutoksen hermolla, ja jos sitä ei ole, se tarpeen vaa-
tiessa tehdään.

Olivat teorioiden ja tilastojen erot mitä vain, on tietysti mahdollista, että amerikkalaiset
ovat 1990-luvulla kokeneet muutoksia, joita ei voi perinteisin mittarein mitata. Olisiko
siis kyse sellaisesta luovuuden, kiihokkeen ja innovatiivisuuden yhdistelmästä, jonka
vangitseminen tilastoluvuiksi ei voikaan onnistua? Jos muutokset ovat hyväksi ihmisten
hyvinvoinnille, on uusi manner todella taas ottanut hypyn eteenpäin vauraudessa Euroop-
paan nähden. Vaurauden jakaminen, kuten tässäkin kirjoituksessa olen korostanut, on
ihan eri asia.

Aikaa muutosten – todellisten tai luultujen – arviointiin on. Talouden lama ja siirtyminen
pitkän terrorismisodan kauteen muuttaa joka tapauksessa amerikkalaista yhteiskuntaa niin
syvältä, että niin 1990-luvun teorit taloudesta ja työelämästä kuin reaalin kehitys jou-
tuvat uudelleen arvioitaviksi. Sama saattaa koskea Eurooppaa ja Suomea.

3.4 Suomessa muutos ennakoitiin aika hyvin 1980-luvun lopulla

Suomessa kansanedustaja Martti Tiuri kuvasi vuonna 1984 kirjassaan *"Tulevaisuus alkaa
nyt"* erittäin hyvin tietoyhteiskunnan, erityisesti sen työtehtävien muutoksen. Hän ei kui-
tenkaan analysoinut, miten käy niille kansanjoukoille, jotka eivät ole kehityksessä syystä
tai toisesta mukana. Tämän puolen ennakoi puolestaan vuonna 1987 erinomaisesti Matti
Kortteinen kirjassa *"Hallittu rakennemuutos?"* Viitaten Holkerin hallituksen tunnettuun
termiin ja läpikäyden Holkerin hallituksen kunnianhimoista työelämää uudistavaa halli-
tusohjelmaa Kortteinen kirjoittaa:

*"Nämä toimenpiteet muodostavat kokonaisuuden, jolla tähdätään kohti sellaista
'uudenaikaista hyvinvointiyhteiskuntaa', jossa rakenteellinen joukkotyöttömyys ei
ole kärjistyvä ongelma, jossa keskimääräinen ammattitaito- ja koulutustaso on
kohoava ja jossa työelämän sisäiset rakenteet demokratisoituvat taloudellisesti
terveeltä perustalta.*

*Juuri tämä on se sanoma, joka tällä hetkellä herättää innostusta. Kysymys on
suuren luokan poliittisesta lupauksesta."*⁶⁴

Kortteinen esittelee Georg Henrik von Wrightin teoksen *"Vetenskapen och Förnuftet"*
vuodelta 1987 eräänlaisena kiistakirjoituksena Holkerin hallituksen ohjelman perusjuo-
nteelle. Von Wright ei usko niitä rauhoittavia puheenvuoroja, joissa esitetään, että tieto-
tekniikan tulon myötä on syntymässä uusia työpaikkoja ja että tarvitaan vain uudelleen-
koulutusta ja työ voiman liikkuvuuden edistämistä. Hän sanoo:

*"Kaikki tämä on totta. Mutta se ei poista sitä tosiseikkaa, että työttömyys on teol-
isuusmaissa kasvava paha: näkyvin vapaiden työmarkkinoiden maissa, mutta pii-*

⁶⁴ Matti Kortteinen: *Hallittu rakennemuutos?* Helsinki 1987, 10.

levänä läsnä myös niissä yhteiskunnissa, joissa jokaisella kansalaisella on muodollisesti oikeus työhön".⁶⁵

Von Wright jatkaa varsin synkkää ennustusta, joka aikanaan yleisessä keskusteluissa torjuttiin, seuraavasti:

"...tämä ihmisen kaksinkertainen vieraantuminen, aluksi luonnosta ja sitten työstä, luo myös viihtymättömyyttä ja tyytymättömyyttä vallitsevaan asiantilaan. Passiiviset todellisuudenpakoiset voivat ehkä paeta alkoholiin ja huumeisiin. Aktiivisista ja väkivaltaisista tulee rikollisia tai terroristeja. Ja ne jotka vielä tuntevat kaipuuta elämän henkiseen sisältöön, pitäytyvät niihin uskonnon korvikkeisiin, joita erilaiset mystiset pelastusopit ja kaikenlainen taikauskoinen ennustemerkkien lueskelu tarjoavat – toisinaan tieteellisyyden, toisinaan ikivanhan viisauden kaapuun puettuna."⁶⁶

Kortteinen toteaa, että jos yhtenä lähtökohtana on synkkä näkemys teknosysteemin kehityssuunnasta ja toisena liberaalis-porvarillisen demokratian arvostus, on loogista von Wrightin tapaan penätä julkista keskustelua ja toivoa, että ihminen järkensä avulla pystyisi kuitenkin kehitystä ohjaamaan.⁶⁷

4 Yhteiskuntamallien kestävydestä

Kun läntisessä maailmassa anglo-amerikkalainen yhteiskuntamalli on ollut hallitsevassa asemassa vuosikymmeniä, on suomalaisen demokratian ja hyvinvointivaltion kriittisessä arvioinnissa syytä pohtia joitakin mallin viimeaikaisia ongelmia. Jos ei sota tilannetta täysin muuta, uskon, että Amerikan voittokulku jatkuu ja monet näistä ongelmista osoittautuvat varsin mitättömiksi. Silti, tulevaisuudentutkimuksen termejä lainaten, on syytä myös tarkkailla heikkoja signaaleja, niin hyvässä kuin pahassa, ja jos ei muutoin, niin oman mallinsa vahvistamiseksi.

4.1 Luottamus ja itsesäätely Amerikan mallin keskiössä

Markkinat, valtio ja kansalaisyhteiskunta. Amerikkalainen demokratia rakentuu markkinoiden, valtion ja kansalaisyhteiskunnan – tässä järjestyksessä – varaan. Kansalaisten luottamus, jota mitataan mielipidemittauksissa, on tärkeä vallankäytön väline ja heilahdukset otetaan vakavasti. Hallitukseen luottamusta on mitattu lähes 50 vuotta. Se oli korkealla (76 %) 1960-luvun alussa ennen kuin Vietnamin sota, Watergate ja sarja skandaaleja vei luottamuksen alas, josta se ei oikeastaan ennen syyskuun 11. päivän terrorismi-iskuja ole noussut. Kesästä 2001 kevääseen 2002 kansalaisten myötämielisyys on kehittynyt hallitusta, yrityksiä ja mediaa kohtaan seuraavasti:

⁶⁵ Georg Henrik von Wright: Vetenskapen och Förnuftet 1987, 146.

⁶⁶ sama, 148–149.

⁶⁷ Kortteinen 1987, 15.

	heinäkuu 2001	lokakuu 2001	toukokuu 2002
hallitus	50 %	78 %	60 %
yrietykset	61 %	65 %	56 %
media	56 %	66 %	59 %

Amerikkalaisessa demokratiakäsityksessä ei olla niin huolissaan politiikan ja julkisen vallan maineesta, koska täällä arvot ovat melkoisen päinvastoin kuin Pohjoismaissa. On saatu läpi ihanne, että mitä pienempi valtio sitä parempi. Valtio onkin itsesääätelyn mallin mukaan kutistunut vain turvallisuudesta ja yrittämisen hyvistä toimimisehdoista huolehtivaksi. Tässä ajattelutavassa valtion ei uskota pystyvän olemaan pienen ja heikon puolella. Valtiota ei mielletä tuloerojen tasaajaksi ja hyvinvointipalvelujen antajaksi.

Kukin vallassa oleva presidentti luonnollisesti hermostuu, jos valtion ja hallituksen kannatusluvut alkavat laskea, mutta yhteiskunnan toimivuuteen sillä ei katsota olevan niin paljon merkitystä kuin Euroopassa.

Sen sijaan liikehdinnän yhteiskunnassa sai aikaan kirkko alkukevästä 2002, kun alkoi paljastua sarja katolisen kirkon pappien lapsien hyväksikäyttötapauksia. Kirkolla on niin paljon suurempi merkitys USA:ssa kuin Euroopassa. Uskonto on eri asia Euroopassa kuin USA:ssa. Kirkot hoitavat monia opetus-, terveys- ja sosiaalialan tehtäviä (ylläpitävät lastentarhoja, kouluja, sairaaloita, yliopistoja ja tutkimuslaitoksia) ja on varsin tavallista, että perheet käyttävät vain oman kirkkonsa palveluja ja instituutioita läpi elämänsä. Kirkossa käynti on tärkeä sosiaalinen tapahtuma. Amerikkalaisista noin 40 % käy kirkossa joka sunnuntai. Suomalainen käy keskimäärin kerran vuodessa ja helsinkiläinen vain 0,5 kertaa vuodessa. Vuonna 1995 Gallup osoitti, että enemmän kuin 1/3 amerikkalaisista aikuisista sanoo Jumalan puhuvan heille suoraan. Katolisen kirkon ongelmissa on siis kyse enemmän kuin yhdestä kirkosta.

Amerikassa kansalais- tai siviiliyhteiskunta on todella tärkeä asia. Sen luottamus kärsi kolauksen pari vuotta sitten. Valtio ja kirkko ovat erotetut toisistaan ja sopimukseen kuuluu, että kirkko saa sisällään toimia vapaasti. Liberaaliin demokratiaan kuuluu kuitenkin yksi ehdoton sääntö, jota kirkon on noudatettava. Rikos on tutkittava ja syylliset tuomitava. Kun katolinen kirkko otti oikeuden pitää sisällään tiedon vuosikymmeniä jatkuneesta pappien lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista, rikottiin amerikkalaisen yhteiskunnan perussääntöjä. Kirkko petti luottamuksen niin valtiota kuin kansalaisia kohtaan. Kirkko sulki itsensä rikoslain yläpuolelle. Asian ilmaisee hyvin Washington Post kysyessään "*Miksi kirkko ei kutsunut poliisia?*" Näin olisi tullut tehdä, kun ensimmäinen lapsen kohdistunut seksuaalirikos tapahtui eikä tyytyä kirkon sisäiseen terapiahoitoon ja rikollisten sijoittamiseen syrjäisempään paikkaan.⁶⁸

Itsesääätely ontui ja luottamus laski. Valtio ja kirkko ovat molemmat toissijaisia markkinoihin nähden. Iso pyörä lähti liikkeelle vasta, kun usko liike-elämään ja yrityksiin alkoi horjua. Tilannetta pahensi, että alastulo alkoi samaan aikaan kuin siviiliyhteiskunnan puolella Amerikan katolinen kirkko kävi historiansa erästä vaikeinta arvokeskustelua.

⁶⁸ Washington Post, June 7, 2002 Why Didn't the Church Call the Cops?

Epäluottamuksen nopeaan kasvuun on sekä rakenteellisia pidemmän ajan syitä että kasvava joukko aivan päiväkohtaisia konkreettisia väärinkäytöksiä, jotka kuitenkin suuruudeltaan ja röyhkeydeltään ylittävät moneen vuosikymmeneen nähdyn. Taustalla on uuden talouden, sen telekommunikaation ja dotcom-yritysten rakettimainen nousu ja yhtä rakettimainen lasku.

Itsesäätelyyn nojannut markkinatalous on pelisääntöjen ryvetyttyä USA:ssa vajonnut epäluottamukseen. Alastulo alkoi konkreettisesti Enronista marraskuussa 2001. Se on kevään 2002 aikana levinnyt lähes kaikille aloille niin, että monet amerikkalaiset asiantuntijat kuvaavat sitä vaikutuksiltaan jopa syyskuun 11. päivän terrorihyökkäystä vakavammaksi. BusinessWeek (June 10, 2002) arvioi eettiseksi epidemiaksi nimeämäänsä tilannetta markkinataloudessa USA:ssa näin:

"It is affecting major industries – telecom, accounting, software, Wall Street, and energy. And it shows no signs of ending anytime soon. The stakes are enormous. The U.S. economic system depends on the accuracy of information. To make a high-growth, high-risk equity culture work, people must have honest financial data available to inform their decisions. What's at stake is nothing less than popular trust in the markets. The trust must be restored."

Vuoden 2002 alusta lähes joka päivä lehdissä oli uusia tapauksia, arvostettuja ja isoja firmoja kaikilta aloilta, jotka joutuivat valvontaviranomaisten tutkintaan. Osakekaupan valvojalla Securities & Exchange Commissionilla oli ensimmäisen neljänneksen aikana puolta enemmän tapauksia (64 kpl) kuin koko edellisenä vuonna.

Kesäkuun alussa 2002 Economist⁶⁹ arvioi epäluottamuksen muistuttavan USA:ssa 1930-lukua, jolloin vuoden 1929 talouden romahduksen jälkimaininkeina Wall Streeristä tuli kaikkien vihollinen numero yksi. Samaan tapaan kuin silloin pörssikuplan puhjettua on luonnollista, että häviäjät etsivät syyllisiä. 1930-luvulla tilanne johti tiukentuneeseen lainsäädäntöön, josta osa aiheutti lehden mukaan vahinkoja esimerkiksi pankkisektorille vuosikymmeniksi ilman, että markkinat olisivat muuttuneet turvallisemmiksi. Lehti varoittaa tekemästä nyt samaa virhettä.

Toisaalta paljon on luottamuksen eteen tehtävä. USAssa koettiin uusi tilanne, kun tehtaat tuottivat tavaraa nopeammin kuin ennen ansaiten voittoa enemmän kuin vuoteen, tilauskirjat täyttyivät ja kuluttajat kuluttivat enemmän kuin ennen, mutta osakesijoittajat eivät sijoittaneet. Financial Times⁷⁰ nojaa ekonomisteihin, jotka sanovat syyn olevan pelon – markkinoita ohjaavat ahneus ja pelko.

Pidemmän päälle ehkä kaikkein tuhoisinta on, jos kansalaiset eivät luota toisiinsa. On mitattu, että vuodesta 1966 kansalaisten luottamus hallitukseen on tipahtanut puoleen. Vastaavasti, kun vuonna 1966 peräti 55 % amerikkalaisista luotti yrityksiin, nyt luku on vaivaiset 16. Kirkkoihin eli organisoituun uskontoon luottaa enää 23 %, joka on myös puolta vähemmän kuin 1960-luvun puolivälissä. Silti vaikuttavinta on amerikkalaisten kasvanut

⁶⁹ June 6th, 2002.

⁷⁰ June 8-9, 2002.

epäluottamus toisiin ihmisiin, koska sitä eivät selitä mitkään yksittäiset tapahtumat ja luottamuksen lasku on ollut tasaista. Vuonna 1960 vielä 55 % amerikkalaisista luotti toisiin ihmisiin, mutta nyt enää 30 %. Osa tästä varmaan selittyy sillä, että elämme uudenaikaisessa toimintaympäristössä. Kun ihmiset vastaavat, etteivät he luota toisiin ihmisiin, he tarkoittavat luottavansa useimpiin ihmisiin, jotka tuntevat, mutta he tuntevat yhä vähemmän ihmisiä, joiden kanssa ovat tekemisissä. Silti sellaisessa modernissa ja kansainvälisessä maassa kuin Norja 65 % ihmisistä sanoo luottavansa toisiinsa.⁷¹

Yleisesti ottaen hyvinvointi ja vauraus näyttävät kasvavan lähes 1990-luvun ennätyskellisen pitkän nousukauden tapaan, mutta vain, jos työnteko jatkuu yhtä intensiivisenä kuin ennen ja talouden malliin luotetaan.

Muutama vanhan mallin jatkuvuutta ehkä hieman heikentävä talouden ja politiikan tapahtuma on mainitsemisen arvoista: uusi presidentti alkoi virkakautensa miehittäen talouspolitiikan johtopaikat vanhan talouden manufaktuurimiehillä, uuden talouden kuplat puhkesivat, teknologiaosakkeet tulivat pörssissä rämisten alas, kansa laamantui pernaruton ja isorokon pelossa, maahan hyökättiin ja alkoi sotatila, valtion sota- ja turvallisuusbudjetti kasvoi ennätysmäisesti, alettiin puhua pitkästä lamasta ja sopivasti jouluksi paukahti yritystalouden historian suurin konkurssi, jota seurasivat kymmenet muut isot yritykset ja mikä johti lopulta markkinatalouden ydinasioiden uudellenmäärittelyyn.

Kuvaan seuraavassa lyhyesti keskustelua teknologiasektorin ongelmista, mutta valtion roolia ei tule unohtaa. Erityisesti IT-sektori on ollut huolissaan uuden hallituksen käänntymisestä tukemaan vanhaa manufaktuuritaloutta. BusinessWeek esimerkiksi jaksaa viikosta toiseen huomautella, että kaikki muut teollisuuden alat ovat edustettuina hallituksessa paitsi IT ja yleensä uusi talous.

Enron, Andersen, Tyco, Global Crossing, WorldCom, Xerox, Vivendi, Merck, Elan, Halliburton ja Harken Energy ovat joko suurimpia tai periaatteellisesti tärkeimpiä kesän 2002 USA:n talouselämän luottamuskriisin yrityksiä. Teksasilaisen monialayrityksen Enronin ja mukaanvedetyn tilintarkastus- ja konsulttijätin Arthur Andersenin alasajo on nostanut vakavan pohdinnan amerikkalaisen talousmallin uskottavuudesta. Onhan mallia tai brandiä vuosikymmeniä koko maailmalle oikeana myyty. Tilanne näytti omien kansalaisienkin silmissä huolestuttavalta tilanteesta, jossa kansa oli viritetty terrorismin vastaisen sodan jatkuessa entistä kovempaan työntekoon, yksituumaisuuteen ja solidaarisuuteen. Aivan mitätön ongelma ei ollut sekään, kun tavalliset ikääntyvät ihmiset oli joukoin juuri opetettu sijoittamaan osakkeisiin eläketurvaksi tarkoitetut varansa, ne hävisivät taivaan tuuliin.

1990-luku oli uuden teknologian osakekausi. Teknologiaosakkeiden Nasdaq on menettänyt ensin puolet ja sitten $\frac{3}{4}$ arvostaan. Tämän vielä amerikkalainen kestäisi selittämällä, että on uskottava, että osakkeet tulevat alas ja ylös, mutta kun samaan aikaan Enronin johto ja muu eliitti kääri välistävetäen mielikuvitukselliset voitot, usko yritysmaailman itsesäättelyyn alkoi rapista vahvauskoisiltakin. Amerikkalaiset lehdet, myyvät populistiset kirjat ja television talk show -ohjelmat ovat loppusyksystä 2001 aina kesään 2002 täyty-

⁷¹ Jedediah Purdy: Suspicious Mind. The Atlantic, January-February 2003, 82–86.

neet sotautusten ohella kertomuksilla Enronin ja sen seuraajien kuulusteluista senaatissa ja muissa valvontaelimissä. Rikosten, rikkomusten ja eettisesti epäilyttävien liiketoimien määrä on kasvanut kuulusteluiden edetessä. Amerikka on juristien luvattu maa, mistä syystä pidätyksiä on tehty vain muutamia.

Sijoitusmaailman uskottavuusongelma näkyy tiivistettynä BusinessWeekin kansilehdissä. Amerikkalaiset ovat innokkaimmin vaatineet esimerkiksi Itä-Euroopan tai muiden kehitysapua saavien maiden lainoituksen ehdoksi julkisen sektorin alasajoa, korruption kitkemistä ja kaikenlaisen säätelyn purkamista. Syksyllä 2001 BusinessWeekin kannen otsikko kirkui "*WALL ST. How Corrupted Is It?*"⁷²

Päätelyssä oltava varovainen. Jos edellä sanottu Euroopassa tulkitaan uuden talouden, itsesäätelyn ja deregulaation, verkottumisen tai jonkun muun amerikkalaisen talouselämän linjan epäonnistumiseksi, on rehellisyyden ja tasavertaisuuden nimissä ensin kuitenkin vastattava seuraavaan kysymykseen:

Missä muualla kuin Amerikassa olisi ollut mahdollista Enronin, Andersenin ja WorldComin kaltaisten talouden jättäjäisten ja uuden uljaan maailman johtotähden alasajo?

Jos ei Euroopassa nyt aivan ihmeitä ole viime aikoina tehty, Enronin kaltaisia tapauksia löytyy niin vanhan kuin uuden talouden puolelta. Erona vanhaan mantereeseen on, että täällä uskalletaan toimia.

Vaikka näyttää, että luottamus kapitalistiseen markkinatalouteen on USA:ssa koetuksella, uskon keskustelun johtavan puhdistukseen ja järjestelmät toimivat sen jälkeen entistä ehompina. Tässä on amerikkalaisen yhteiskunnan voima suhteessa Eurooppaan, jossa konsensus on niin syvällä yhteiskunnassa, ettei kukaan rohkene aloittaa pyykin pesua. Systemit jämähtävät paikalleen ja niitä uusitaan vain pakon edessä. Yrityksiä ei päästetä konkurssiin, vaan valtio tulee viime kädessä pelastamaan ne.

USA:n elinkeinoelämän voima on kilpailu. Joku voi ajoittain päästä monopoliasemaan tai joku voi tehdä voittoa jonkun aikaa väärillä luvuilla, mutta ajan oloon kilpailu tuo vääritymät ja väärinkäytökset esille. Eräs tuore esimerkki erosta kahden mantereiden välillä on suhtautuminen yritysvaltauksiin. USA:ssa ajatellaan, että yritysvaltauksen pelko pitää yritykset, niin yritysjohton kuin omistajat, valppaina ja tehokkaina. Euroopassa halutaan turvata omien yritysten markkinoita valtaajia vastaan. Tämä on johtanut siihen, että elinkeinoelämän rakenteet eivät uusiudu. Kansalliset edut ovat estäneet EU:ssa yli kymmenen vuotta valmisteilla olleen kilpailua edistävän direktiivin läpisaannin. Erityisen voimakkaasti direktiiviä on vastustanut Saksa, jonka vanhakantaista suojelevaa yrityslainsäädäntöä pidetään osasyynä sen talouden taantumiseen.

⁷² BusinessWeek, May 2002.

4.2 Työn johtamisen uskottavuus ja solidaarisuus koetuksella

Otan Enronista alkaneesta laajasta konkurssiaallosta esille yhden aiheen, jonka uskon olevan suomalaiselle lukijalle työn teeman, globaalien talouden ja loppujen lopuksi myös demokratian kannalta ehkä muita tärkeämpi. Aihe on johtajuus, palkitseminen ja näihin kytkeytyvä solidaarisuus.

Vanha talouden tietäjä, Peter Drucker, on pitkään varoittanut läntisiä hyvinvointimaita kalvavasta taudista. Drucker väittää⁷³, että johtajien ja työntekijöiden välinen palkkakuilu vaarantaa vähitellen koko johtamisen uskottavuuden. Varsinkin suomalaisen työelämän vankan solidaarisuuden huomioon ottaen hänen teesinsä tarkoittaa samalla vaaraa työmoraalille ja ihmisten yhteisyydelle. Druckerin mukaan, jos johtajat ottavat liian suuren osan voitoista, he tekevät pilaa kaikkien muiden työpanoksesta. Koko vastikkeellisen työn ja työstä palkitsemisen ajatusrakennelma murenee.

Drucker korostaa, että USA:ssa on pidetty kattona johtajien ja työntekijän välisen luottamuksen säilyttämiseksi ja uskon työn vastikkeellisuudesta säilymiseen sitä, ettei kukaan johtaja saa ansaita enempää kuin 20 kertaa enemmän kuin yrityksen vähiten palkkaa saava työntekijä. Vuonna 1973 keskiverto toimitusjohtaja tienasi 45 kertaa enemmän kuin hänen firmansa keskivertotyöntekijä. Nyt toimitusjohtaja ansaitsee 450 kertaa enemmän kuin työntekijänsä. Johtajien palkitseminen on varsin nopeasti, tosiasiallisesti 1990-luvulla, karannut hallinnasta. Kun viime vuosikymmenenä ns. rank-and-file-palkat nousivat 36 %, toimitusjohtajien palkat nousivat 340 %, 11 miljoonan dollariin.

Vertailun vuoksi toderttakoon, että suomalaisen pörssiyhtiön toimitusjohtajan palkka vastaa keskimäärin 18 työntekijän ansioita. Suhde on suurin Nokiassa, jossa pääjohtaja katsotaan yhtä arvokkaaksi kuin 61 työntekijää. Stora Enson suhdeluku on 35, Elcoteqin 33, UPM-Kymmene 31, SanomaWSOY:n 29 ja Sammon 25.⁷⁴

Mihin 1990-luvun huikatut voitot USA:ssa menivät? Tuottavuus tunnetusti kasvoi 1990-luvulla ja oletushan on, että se tarkoittaa voittoja, jotka saavat osakkeisiin sijoittajat, yritysten omistajat. Vuodesta 1993 vuoteen 1997, kun tuottavuus alkoi nousta osaketta kohti, voitot S&P 500 -listan yrityksissä pomppasivat \$22:sta aina \$40:een. Mutta vuoden 1997 jälkeen tuottavuuden kasvaessa edelleen, voittoja ei tullutkaan. Hallituksen lukujen mukaan voitot vuodesta 1997 vuoteen 2000 pienenevät 6 % ja romahtivat 10 % vuoden 2001 lamassa. Raha meni pääosin palkkoihin ja palkkioihin. BusinessWeek väittää pääkirjoituksessaan toimitusjohtajien syöneen huikatut voitot.⁷⁵

Viimeisten 30 vuoden aikana palkat ovat kehittyneet vaatimattomasti ollen vuonna 1970 keskimäärin \$32.522 ja vuonna 1999 noin \$35.864. Kolme vuosikymmentä sitten 100 eniten tienavaa toimitusjohtajaa saivat \$1.3 miljoonaa, joka oli 39 kertaa sen kuin kes-

⁷³ Ks. hänen sivunsa <http://drucker.cgu.edu/html/aboutdrucker>

⁷⁴ Balance Consultingin selvitys. Kauppalehti 9.4.2003.

⁷⁵ BusinessWeek, Profits: No Pain, No Gain, November 4, 2002.

kimäärin työntekijä, kun he nyt saavat \$37.4 miljoonaa eli 1 000-kertaisesti sen kuin tavallinen työntekijä.⁷⁶

Vielä enemmän luottamusta on horjuttanut tapa, jolla CEO-landiaksi nimetty oma maailmansa, joka noudattaa omia pelisääntöjään, on noussut kaiken yläpuolelle.

Washington Postissa (12.6.2002) kuvataan johtajien palkan määrittymistä ystävöitoimitusjohtajien keskinäiseksi sopimukseksi. Verkostot toimivat. Kunkin palkasta ja eläkkeistä sovitaan vuorotellen, kun kunkin yritystä johdetaan tuttujen verkostojen avulla eli istuen toistensa johtokunnissa ristiin ja rastiin. Kuusi kymmenestä johtokunnan jäsenestä on yleensä mieskollegoja, eikä heitä kiinnosta filosofointi liian korkeista palkkioista. Yksi johtokunnan jäsen on hiljainen nainen ja yksi yhtä hiljainen vähemmistön edustaja.

CEO-landiassa palkkojen keskenään yhä korkeammaksi sopimisesta seuraa huikea eläketaso. Muutama esimerkki samasta kesäkuun puolivälin lehdestä. WorldComin CEO saa \$1.5 vuosittain elinikänsä eläkkeenä, jos suorittaa lyhennyksiä yritykseltä saamastaan \$400 lainasta. Andersenin toimitusjohtaja käväisi 18 kk töissä Webvanissa ja sai tuolta ajalta \$375.000 eläkettä/vuosi ja sekin lopuksi iäkseen (57-vuotias). General Electricin CEO sai \$9 miljoonaa vuodessa, Dynegyn CEO sai erorahaa enemmän kuin, jos olisi ollut työssä sopimuksen loppuun (8 kk) eli \$18- 33 miljoonaa.

Toisaalta monet varsinkin liikelämässä ajattelevat, että johtajien palkitseminen on oltava suurta, jos heidän aikanaan yritys on suuresti kasvanut ja voitot lisääntyneet. Esimerkiksi WorldComin vastaus Washington Postille toimitusjohtajan elinikäisestä \$1.5 miljoonan erorahasta oli, että hän oli yrityksessä 19 vuotta nostaen sen tyhjästä \$32 miljardin yritykseksi. Toisaalta New York Timesin tunnettu talouskolumnisti, Paul Krugman, jaksaa tämän tästä muistuttaa, että Ciscon johtaja nettosi vuonna 2000 palkkiota \$157 miljoonaa aikana, jolloin firma oli tyhjän päällä. Markkina-arvo laski \$400 miljardia kuplan puhjetua.⁷⁷

Republikaanien presidentti Bush on kevään 2002 aikana jo monta kertaa julkisesti puolustanut investoijia ja työntekijöitä yritysjohtajien CEO-landiaa vastaan vaatien Amerikan yritysjohtoa ottamaan henkilökohtaisen vastuun yrityksistään ja työntekijöistään. BusinessWeek kirjoittaa pääkirjoituksessaan kaikille varoitukseksi maaliskuun lopussa (March 25,2002):

"Bush has proposed that CEOs vouch for accuracy of their companies' public disclosures, be forced to return bonuses and options profits based on false financial statements, disclose personal transactions in company stock, and be disqualified from holding other corporate roles if they abuse their positions. These are tough measures."

Talouselämän moraalinen jouduttua kesään 2002 mennessä kuitenkin yhä laajamittaisemman kritiikin kohteeksi ja luottamuksen liike-elämään romahdettua presidentti lupasi pi-

⁷⁶ Paul Krugman, For Richer, New York Times, October 20, 2002.

⁷⁷ Paul Krugman, Clueless in Crawford, New York Times, 13.8.2002.

tää puheen Wall Streetillä. Puhetta edelsi liike-elämän laaja mainoskampanja. Lehdissä oli kokosivun isot julistukset, joissa Amerikan CEO:t ilmoittivat kissankokoisin kirjaimin viestistään. Se sisälsi kolme teesiä:

"First, corporate financial statements must be totally open."

"Second, corporate boards of directors must be independent."

"Third, there must be fairness."

Kauan odotettu ja paljon etukäteen mainostettu presidentin Wall Streerin puheen pääsanoma oli, että luottamuspuolan syy on *"muutamassa mädässä omenassa"* eli ahneuden valtaamassa muutamassa toimitusjohtajassa. Muuten elinkeinoelämä on puhdas. Puhe sisälsi tämänmukaisesti monia kovia uudistuksia, kuten, että nostetaan valkokaulusrikollisuuden maximia 5 vuodesta 10 vuoteen, lisätään valvontaelimen (Securities and Exchange Commission) budjettiin 100 miljoonaa dollaria ja laitetaan toimitusjohtajat henkilökohtaisesti allekirjoituksellaan vastaamaan lukujen oikeellisuudesta.

Kalifornian yliopiston professori Lynn A. Stout (Washington Post 10.7.2002) kiteytti epäilyn puheen merkityksestä muistuttamalla, että osakekauppojen rikollisuus on institutionaalinen ongelma. Se ei ratkea kiinnittämällä huomioita yksilöihin ja näin esimerkiksi rankaisemalla muutamaa pahaa kiinnijäänyttä johtajaa. Clintonin ajan korkea virkamies Leon E. Panet totesi puheen menneen vikaan. Petos ei ole ongelma, joka pitää ratkaista, vaan "tule-rikkaaksi-nopeasti" -kulttuuri ja "nosta-hetkessä-osakearvot" -ympäristö. Koko järjestelmä, josta johtajien huikeat palkkiot ovat vain osa, rakentuu näille lähtökohdille.

Pääosin valtalehtien artikkeleissa epäiltiin, ettei tuomioita tule, koska juridisesti pitävää syytettä on niin vaikea viedä loppuun ja se ei olisi kohtuuskaan ottaen huomioon kirjanpidon luovan muotoilun yleisyyden. Todistettiin, kuinka laajalle levinnyt nyt tuomittava luova kirjanpito on ollut. Vuosi 2001 oli trendin huippuvuosi, kun 270 yritystä uudelleenmuovasi taloustietojaan. Vuosina 1997–2001 kaikkiaan 1089 yrityksen on todettu olleen uudelleenmuotoilussa mukana, yrityksiä kaikilta aloilta, isoja ja pieniä ja keskisuuria.⁷⁸ Vaatimusta saada jatkossa hallituksiin, johtokuntiin ja tilintarkastukseen riippumattomia ihmisiä taas kritisoitiin siitä, että päteviä sellaisia ei läpeensä verkottuneessa talousmallissa kertakaikkiaan ole. BusinessWeekin Marcia Vickersin mukaan useat strategit ja ekonomistit arvioivat, että yritykset ovat yliarvioineet tulonsa 15 % vuosittain yli viiden vuoden ajan.⁷⁹

Miten tärkein taho eli markkinat reagoivat presidentin paljon etukäteen rummutettuun vetoamukseen? Bushin 27-minuutin puheen aikana Wall Streetillä Dow Jones putosi 178 pistettä ja Standard&Poorin 500 -osakkeen indeksi laski eniten viiteen kuukauteen. Sama pudotus toistui aina, kun presidentti myöhemmin saman viikon sisällä puhui yritysten moraalin kohotuksesta. Dow Jones tippui 15 % kahdessa viikossa. Heinäkuun lopulla (29.7.2002) BusinessWeek vertasi tuhoa bin Ladenin aikaansaannoksiin *"After the September 11 attacks, the Dow Jones industrial average lost 6.8 % of its value before finding a bottom. Since news of the corporate scandals began to snowball in mid-May, the Dow*

⁷⁸ Washington Post, July 14, 2002.

⁷⁹ BusinessWeek, July 22, 2002, 37.

is down 18 %. In other words, corporate wrongdoers have done more than twice as much damage to the U.S. stock markets as Osama bin Laden."

Heinäkuun 2002 sijoitusmarkkinatilasto osoitti luottamuksen laskun merkittävyyden. Skandaalien jälkeen USA:n pääomamarkkinoilta (equity funds) vedettiin ennätysmäärä varoja, \$50 miljardia. Tämä on historian suurin kuukausittainen nettosiirto.

Toisaalta kansa päättää demokratiassa. Syksyn 2002 vaaleissa, joissa republikaanit saivat enemmistön sekä senaatissa että edustajainhuoneessa, kansa antoi kiistattoman tuen harjoitetulle talouspolitiikalle. Toisaalta amerikkalainen yhteiskunta on niin rakennettu, että talouden luottamuksen niin rikkoo kuin rakentaa talous itse.

4.3 Verkostotalouden kavala mato

Saksalainen filosofi Habermas muistuttaa, että verkottuminen merkitsee eriarvoisuutta siten, että eri toimijoilla ja edun ajajilla on kovin erilaiset mahdollisuudet eli rahaa, ase-mia ja julkisuutta. Verkottuminen vain kasaa mahtavuutta. Verkottumalla yhdistetään voimia, varoja, intressejä, jotta kilpailussa pärjätään. Verkostoon kuuluvat eivät toisiaan vastaan nouse. Enron ja Andersson ja koko telekommunikaatioala ovat olleet huippuverkottuneita. HyväVeli -verkotot ovat verkostotalouden ydintä, mutta ne ovat olleet käytäntö jo kauan ennen kuin verkostoista mitään mallina puhuttiin.

Koska verkostotaloudesta on Suomessakin kirjoitettu niin paljon positiivista ilman kriittikää, avaan seuraavassa kahden tositapauksen kautta sen toista, vahingollista puolta. Pelkistäen on kysymys siitä, että myös niin isossa maassa kuin USA on mahdollista, että verkot kudotaan liian tiheiksi. Mikään kritiikki ja valvonta, vaikka oltaisiin jo rikoksen puolella, ei kulje kumpaankaan suuntaan, ei verkkoon eikä verkosta ulos. Tietyt yhteiskunnan rakenteet – kuten kalliit eliitin suljetut koulut – ovat varmistaneet, että vakiintuneen eliitin ulkopuolelta tulevat nousevat hyvät sijoittuvat hyvin verkkoon.

Ensimmäisessä kuvataan yhden toimialan, telekommunikaation johtoverkkoa. Toisessa tapauksessa kuvataan sitä, kuinka kahdessa suuressa tapauksessa tosiasiasa vain miesjohtajien verkostojen ulkopuolella oleva nainen saattoi ryhtyä vastarintaan.

Telekommunikaation sisäpiiriverkosto. Muutama tunnusluku alkuun siitä, kuinka paljon tuhoa pienen telekommunikaatioalan sisäpiiriin väärinarvioinnit, väärinkäytökset ja lopulta rikokset saivat aikaan. Lopullista laskuahan ei vielä tiedetä. Vaikeinta on arvioida luottamuspuolan, niin investoijien ja eläkesäästäjien kuin kuluttajien, vaikutusta.

BusinessWeekin⁸⁰ mukaan Amerikassa heinäkuun 2002 loppuun mennessä telealaan investoijat menettivät \$2 triljoonaa osakekurssien laskiessa 95 % tai enemmän niiden huippuhinnoista. Miljardit esimerkiksi laajakaistiaan ja muuhun verkkoon valuvat melko tyhjään, kun vain 3 % uudesta kaukoliikenneverkosta on käytössä ja investoijat pakenevat aiheuttaen alan innovaatioiden jälkeenyjäänin. Viimeisen kahden vuoden aikana puoli

⁸⁰ BusinessWeek, August 5, 2002 ja esim. FT 17.8.2002.

miljoonaa työntekijää on menettänyt työpaikkansa. Useita kymmeniä alan yrityksiä on ajautunut lopulliseen konkurssiin, joista WorldCom on samalla USA:n historian suurin konkurssi.

Financial Times⁸¹ tutki 25 suurimman vuoden 2001 tammikuusta lähtien konkurssiin menneen USA:n yrityksen toimitusjohtajien ansioita ottaen mukaan palkat ja muut sellaiset selvät ansiot kuin optioiden lunastus ja osakkeiden myynti. Mukaan ei otettu sellaisia henkilökohtaisia etuja kuin henkivakuutus, terveydenhoito taikka yksityissuihkukoneiden käyttö. Selvityksen 25 suurimman konkurssiyrityksen, joista suurin osa oli telekommunikaatio- ja Internet-alalta, 208 johtajaa veivät mukanaan \$3.3 miljardia. Näistä 52 vei enemmän kuin \$10 miljoonaa, 31 enemmän kuin \$25 miljoonaa, 16 enemmän kuin \$50 miljoonaa ja 8 enemmän kuin \$100 miljoonaa. Kaikkein eniten voitti Global Crossing-yhtiön (telekommunikaatio) johtaja, joka ansaitsi \$512 miljoonaa.

Telekommunikaatioalan sisällä väitetään⁸² sisäpiirin koostuneen 6 johtajasta ja yhdestä asiantuntijasta. Heitä yhdisti yksi mies, huippuasiantuntija, Salomon Smith Barney'n (osa suurta pankkia Citigroup) telekommunikaatioanalysti Jack B. Grubman. Hän kohosi vähitellen erääksi Wall Streetin vaikutusvaltaisimmaksi pelaajaksi, joka hankki rahoitusta, lainaa, poliittista ja muuta tukea ja ylistäviä arvioita suuresta tulevaisuudesta. Vuoden 1986 telealan säännöstelystä vapautuksen jälkeen hän hankki rahoitusta 81 telealan yritykselle. Hän hankki työntajalleen suuret tulot saaden myös itse \$20 miljoonan palkan vuodessa tästä neuvontatyöstä. Grubmanin sanotaan pitäneen luomallaan verkostolla kaikki ohjausnarut itsellään. Hän antoi ja otti. Hän ei tyytynyt vain analysoijan osaan, vaan istui yhtiöiden johtokunnissa, otti ja erotti johtajia ja osallistui muutenkin aktiivisesti niiden toimintaan. Hän oli niin vaikutusvaltainen sisäpiirivekostonsa takia, etteivät syytökset roolien sekoituksesta johtaneet mihinkään. Sisäpiirin lojaalisuus toisiaan kohti piti ja koska nämä 6 huippujohtajaa määrittivät alempiensa ja monien yhteistyökumppaniensa lojaalisuuden, julkisia ulostuloja ei ollut.

Kongressin kuulustelussa Grubman puolusti toimiaan ja perusteli rahoitustoimiaan sillä, että hän uskoi telealalla olevan loistavan tulevaisuuden. Mitään muuta ongelmaa hän ei nähnyt kuin, että hän oli analyysissaan väärässä.

Kaksi verkostojen ulkopuolista naista vastarintaan. Kaksi verkostomallin linnaketta, toinen talouden ja toinen politiikan ja hallitsemisen aloilta, saivat kokea jotain, johon ei ollut varauduttu – oman organisaation nainen viheltää peliä poikki – kuten termi suomeksi kaiketi kuuluisi. Koska molemmat naiset olivat vahvoja ammattilaisia, keskittyivät väärinkäytöksiin eivätkä ihmisten syyttelyyn ja toimittivat kritiikkinsä ainakin ensin lojaalisti omassa organisaatiossa ylimmälle tasolle, heitä ei voi sanoa ilmiantajiksi.

Naisilla ei tärkeissä vallan verkostoissa ole juurikaan ollut asemia. Naiset eivät yleensä näy TV-uutisissa eivätkä lehdissä. Kaksi naista pääsi saman vuoden aikana pääuutisiin sankareiksi noustuaan kääpiöinä jättiläistä vastaan tavoitteena pelastaa se. Enron, Amerikan uuden talouden mahtavimmaksi yhtiöksi korotettu, joutui Senaatin kuulusteluissa

⁸¹ FT 31.7.2002

⁸² BusinessWeek, 5.8.2002

vastaamaan naistyöntekijänsä sisäisessä muistiossa esitettyihin väittämiin huonosta taloudesta. Puolen vuoden päästä FBI:n johto oli Senaatin kuulustelussa vastaamassa naistyöntekijänsä tekemän sisäisen arviointimuistion erittelemiin koordinointi- ja johtamisongelmiin. En voi arvioida näiden kahden tavallisen oletettavasti eettisesti vahvan naisen merkitystä, mutta vähäinen se ei kummassakaan tapauksessa ollut. Koska institutiot, joita vastaan naiset nousivat, ovat monessa merkityksessä globaalistikin ajatellen jättiläisiä, ja koska molemmilla vastuunkantajana on ollut yhtenevyyksiä, tapauksilla on enemmän symboliarvoa kuin ehkä osataan arvata.⁸³

Onko sattumaa vai vain muoti-ilmiö, että EU:nkin verkostossa on nainen, entinen pääkirjanpitäjä Marta Andreasen, yrittänyt viheltää peliä poikki. Kesällä 2002 Andreasen Lontoossa pidetyssä tiedotustilaisuudessa väitti, ettei Santersin komission eroon johtaneista ajoista ole mitään opittu. Hän kieltäytyi pääkirjanpitäjänä hyväksymästä vuoden 2001 tilejä, koska hän väitti systeemin olevan niin huono ja korruptoitunut, ettei hänellä *"ole hajuakaan, mitä pitäisi allekirjoittaa"*. Andreasen vapautettiin välittömästi tehtävästä ja hän joutui kurinpitotoimen kohteeksi.⁸⁴

⁸³ Enronin varatoimitusjohtaja (ei tittelistä huolimatta korkealla, koska amerikkalaisessa yrityksessä voi olla satoja tällä tittelillä), keski-ikäinen Sherron Watkins, nousi koulutuksensa, tilintarkastus- ja muun asiantuntemuksensa avulla urallaan. Hänellä on vahva uskonnollinen tausta. Vaatimattomista oloista sisämaasta tullessaan, hänen on täytynyt tehdä kovasti töitä. Hän sai ensin hyvän aseman New Yorkissa, mutta valitsi kuitenkin Texasin Houstonin ja siirtyi Enronin pääkonttoriin. Perusti perheen. Muutama vuosi sitten hän ryhtyi kyseenalaistamaan johdon piirissä tilintarkastusta ja sen kohteena olevien Enronin tiettyjen toimintojen kestävyyttä. Jäätyään sisäisessä kritiikissä toiseksi, mutta tuntien tuskaa osavaltionsa suurimman yrityksen ilmeisestä vakavasta vaarasta, hän lopulta laati systemaattisen kriittisen arvion Enronista osoittaen sen olevan osin tyhjän päällä. Hän laitoi muistion virkatietä toimitusjohtajalle, joka lähetti sen konsultifirmalle arvioitavaksi, mikä johti verkostotalouden vastaukseen, ettei aihetta huoleen. Watkins jätti asian sikseen. Muistio, joka osoittautui paikkansapitäväksi, tuli julkisuuteen vasta myöhään senaatin tutkinnassa kerättyjen asiakirjojen tultua julkisiksi ja kun ihmeteltiin, miksei kukaan johtajista ollut varoittanut väärinkäytöksistä.

Toinen merkittävä välistäviheltäjä oli Coleen Rowley. Hän on kotoisin Iowasta, 3600 hengen pikkupaikkakunnalta ollen viisilapsisen perheen vanhin. Hän on lapsesta asti halunnut FBI:n agentiksi. Omaten vahvan uskonnollisen taustan hän kävi luterilaisen kirkon collegen ja lähti sitten lukemaan lakia. Meni naimisiin synnyttäen neljä lasta, mutta samalla edeten asteittain miesten hallitsemassa organisaatiossa eli FBI:ssa. Vuodesta 1990 hän on työskennellyt FBI:n Minneapolisin toimistossa, nyt laillisena pääneuvonantajana. Rowley kirjoitti toukokuun lopussa FBI:n pääjohtajalle 13-sivuisen muistion, jossa käsiteltiin organisaation ongelmia, mutta erityisesti sitä, miten estää samanlaiset virheet kuin tehtiin yhden pääterroristin eli Moussaouin kohdalla. Minneapolisin toimisto oli kuulustellut häntä elokuussa 2002 ja varoittanut päämajaa terroristivaarasta, mutta joutui Washingtonin johdon tuen puutteen takia laskemaan hänet vapaaksi. Varoitukset unohtuivat johonkin organisaatiossa. Rowley on työtovereidensa mukaan äärimmäisen tunnollinen, periaatteiltaan tiukka ja vaatimaton. Itse hän luonnehti vuoden jälkeen kuuluisaksi tullessaan muistiossa itseään *"Tiedän, että minua tuntevat todennäköisesti kuvaisivat minun olevan luonteeltani henkilö, jolla on ylitsevuotavan vahva mielipiteenmuodostus ja joka ei ole aina niin diskreetti kuin pitäisi."* – Uudessa eri yksiköistä koostuvasta jättimäisessä kotimaan turvallisuutta hoitavassa ministeriössä on kielletty välistäviheltämisen mahdollisuus kokonaan.

⁸⁴ FT 3.8.2002 More tales of fraud.

4.4 Rikkaus ja demokratia

Taloudessa on nousunsa ja laskunsa. 1990-luvun uuden talouden tietoteknistä kuplaa ja sen puhkeamista voi tarkastella tältä pohjalta, mutta ainakin yhdessä asiassa on kyse pysyvämmästä ilmiöstä. Uusi talous rakentui jyrkille tuloeroille. Ero entiseen oli selkeästi arvopohjainen ja ideologinen.

Suomi ja USA ovat eronneet kauan ja ratkaisevasti suhtautumisessa rikastumiseen. Suomessa uskotaan demokratiaan kuuluvan, että valtio huolehtii tuloerojen tasauksesta. Tuloterot ovat lähtökohtaisesti paha asia. USA:ssa tuleroja pidetään luonnollisena ja erityisesti 1990-luvun talousajattelun mukaan niiden kasvua on pidetty tavoiteltavana, koska silloin ja vain silloin yhteiskunnassa säilyy tarpeeksi kiihoketta.

Suomessa palkkaerojen kasvua ei sallita. Suomen Pankin pääjohtaja Matti Vanhala piti puheen 22.10.2002 Pohjanmaa-seminaarissa Helsingissä käsitellen aihetta ja sai ryöpyn niskaansa. Hän sanoi: *"Laajamittainen työttömyys tarkoittaa, että työmarkkinat eivät toimi tyydyttävästi... Jos sopimukset toteutuvat kattavana tulopoliittisena kokonaisratkaisuna, odotettavissa on, että sovittu palkankorotus tulee valtaosalle maan palkansaajista jokseenkin samansuuruisena... Suomen työmarkkinoita motivoinee tällaiseen toimintatapaan yksinkertaisesti pyrkimys ehkäistä palkkaerojen kasvua... Joustavassa taloudessa yritykset kilpailevat työvoimasta tarjoamalla kukin maksukykyensä mukaista palkkaa. Hyvin menestyvät ja kasvukykyiset alat kykenevät maksamaan korkeampia palkkoja ja siten houkuttelemaan sopeutumiskykyisintä ja pätevintä työvoimaa huonosti kannattavilta aloilta... Ratkaisua on syytä etsiä hajautetusta, työmarkkinoiden tilaan ja työntekijän osaamiseen perustuvasta palkanmuodostuksesta, toisin sanoen palkanmuodostuksen siirtämisestä sinne, missä kunkin työpaikan ja työntekijän olosuhteet parhaiten tiedetään... Palkkojen yhtenäistäminen sopimusteitse ei rakennemuutosten maailmassa vielä tuota tasa-arvoista yhteiskuntaa. Todennäköisemmin se osaltaan johtaa korkeaan työttömyyteen, joka on Suomessakin suurin epätasa-arvoa ylläpitävä ja syrjäytymistä synnyttävä tekijä."*

Seuranneessa keskustelussa toisaalta vaadittiin Vanhalan erottamista ja toisaalta ihmeteltiin, että joku uskalsi kysyä työttömyyden ja tulopolitiikan kytkennän perään. Demareissa viimeksi Lindblom on muistettavasti puhunut samansuuntaisesti. Kepun työreformi upotettiin suohon voimalla. HS:n kolumnisti ilmaisi asiointilan Vanhalan puheenvuoron jälkeen *"vaurautta luovaa voimaa kahlitaan pakottamalla kaikki yritykset, kaikki laitokset, kaikki virastot, kaikki ulkoministeriöstä Inarin terveyskeskukseen ja Stora Ensosta mikkeliläiseen Kotileipomo Siiskoseen maksamaan työntekijöilleen samansuuruiset palkankorotukset. Sitten seminaareissa hämmästellään, että mikä hemmetti on, kun työpaikkoja ei synny."*⁸⁵

Seuranneessa keskustelussa näytettiin myönnetyn, että monilla aloilla maassa on työvoimapula. Pääkaupunkiseudun liikenne ei olisi sujunut ilman maahanmuuttajia ja väkeä työvoimakoulutuksesta. Vanhainkoteihin, lastentarhoihin ja sairaaloihin tarvitaan lähitu-

⁸⁵ HS Merkintöjä – Antti Blåfield. Valvo ja vapauta, 30.10.2002.

levaisuudessa 60 000 uutta työntekijää. Joillakin aloilla työnteko ei enää kannata, koska verotus ja työssäkäynnin kustannukset syövät työntekemisen hyödyn.⁸⁶

Pikaisessa keskustelussa korostettiin, että konsensuspolitiikassa, jossa keskitetyt työmarkkinaratkaisut ovat olleet tärkeitä, on etunsa, mutta jossain vaiheessa menettely menee monopolin puolelle. Suomessa on menetetty voimakkaan talouskasvun lihavat vuodet 1990-luvulla. Kriittisimmät arvioijat sanovat suoraan työn hinnoittelun monopolin paitsi ylläpitävän vanhaa työttömyyttä myös luovan uutta. Se on heittänyt toisaalta nuoret ja toisaalta vanhat ulos samalla, kun monopolin sisällä olevat työntekijät ovat vain vahvistaneet asemiaan ja vaurauttaan. Suomessa ja yleensä Euroopassa on monen mielestä jarrutettu talouden kasvua ja työllisyyttä pitämällä kiinni palkkauksen tasa-arvosta. Tasaisen tulonjaon puolustajat korostavat, että tuleroja ei ole sallittu viime kädessä demokratian takia.

USA:ssa on suunta ollut juuri päinvastainen. 1990-luku on ollut eriarvoistumisen aikaa.

Ehkä parhaan kuvan USA:n tilanteesta antaa republikaanien tunnettu ideologi, vaikuttaja ja historiantutkija Kevin Phillips, jonka kirja *Wealth and Democracy: A Political History of the American Rich* (2002) on ollut bestseller-listan kärjessä vuonna 2002. Hän katsoo, kuten jo edellisessä vuonna 1990 ilmestyneessä kirjassaan *The Politics of Rich and Poor* (1990), että rikkaat käyttävät rahojaan vaikutusvallan ostamiseen ja valjastavat talouden, politiikan ja valtion palvelemaan omaa yhä kasvavaa vaurastumistaan. Olennaista on, että rikastuvien piiri on kaventunut mitättömän pieneksi. Se ei ole enää useimpien tilastojen ylin kymmenes, vaan 1 %:n suuruinen amerikkalaisten megarikkaiden keskinäinen kerho.

Kun aiemmin rikkaiden ryhmää kuvattiin ylimpänä kymmenyksenä, on 1990-luvulla siirrytty puhumaan vain sen kymmenesosasta, jotka ansaitsivat vuonna 1998 yli \$230 000. Väitetään, että 60 % ansioista kohdistuu 0,1 %:lle, joiden tulojen alaraja on \$790 000 ja melkein puolet näistäkin kohdistuu 0,01 %:lle eli 13 000 veronmaksajalle, joiden tulot ovat vähintään \$3.6 miljoonaa ja keskimäärin \$17 miljoonaa.⁸⁷

Phillips kuvaa megarikkaiden luokan syntyä ja asemaa. Hän kuvaa myös kolmea historiallista sykliä, jolloin talouden ja politiikan voimat ovat aikaansaaneet talouden kuplia, spekulatiota, poliittisia skandaaleja, inflaation ja deflaation ryöppyjä jne, joihin on aina liittynyt sota (sisällisota, I maailmansota ja Vietnamin sota). Lopputuloksena on ollut politiikan ja valtion käyttäminen kaikkein vauraimpien hyväksi, heidän vaurautensa kasvatamiseen, useimmiten moninkertaistamiseen. Phillipsin mukaan nyt olemme viimeisen tällaisen kauden harjalla. Megarikkaiden saadessa kuten ennenkin talouden kasvun hedelmät keskiluokka joutuu tekemään yhä pidempiä päiviä elantonsa ja terveys- ja eläketurvansa maksamiseen. Kotitalouksien keskimääräiset tulot ovat säilyneet kaksi viimeisintä vuosikymmentä muuttumattomina, kun rikkain 1% on kasvattanut tulojaan (\$256 000:sta \$644 000:een).

⁸⁶ Ks. esim. Turun Sanomat, 19.8.2002

⁸⁷ Paul Krugman, For Richer, The New York Times, October 20, 2002.

Saatoimme arjen tasolla saada vihiä siitä, miten Amerikka on kehittynyt suhteessa Suomeen tutkailemalla lähisukulaisia molemmilla mantereilla eli neljän sukupolven savolaisia toisaalta Savossa ja toisaalta Vermontissa, New Hampshiressä ja Massachusettsissa. Amatöörin tekemän sosiologisen vertailun mukaisesti perhetarina on seuraava:

1910-luvulla savolaisen maatilan viidestä nuoresta sisaruksesta yhtä lukuunottamatta kaikki lähtivät Amerikkaan köyhyyttä pakoon. Tarkemmin ilmaisten suku oli kuulemma menettänyt aikanaan ison talonsa tuettuaan erään tunnetun liikenaisen liiketoimia, jotka menivät konkurssiin. Amerikoissa tehtyään töitä ensin kaivoksilla ja metsissä saivat savolaissukulaiset suomalaisten osuustoimintapankin kautta lainan ja siirtyivät maanviljelijöiksi. Tässä sukupolvessa ja vielä seuraavassa Amerikan sukulaiset olivat selvästi vauraampia kuin sukulaiset Suomessa. Amerikanserkuissa on muun muassa paljon naisopettajia, nyt jo 70–80-vuotiaita rouvia, kun vastaavan polven naiset Suomessa ovat jääneet ilman koulutusta ja kunnan ammattia. Itä-rannikon tuntumassa oleva alue ei ole parasta maanviljelyaluetta, josta syystä kovallakaan työllä ei Amerikan suku vaurastunut. Serkut siirtyivät muihin ammatteihin. Sama tietysti Savossa Kuopion seudulla, mutta erona on koulutus. Suomen serkut ja heidän lapsensa voivat opiskella, vaikka ovat vähävaraisia, mutta amerikanserkut eivät. Hyvä koulutuspaikka maksaa niin paljon, ettei suvulla ole varoja kustantaa sitä. Vain yksi Amerikan pikkuserkuista on korkeakoulussa, kun Suomessa vastaavasta sukupolvesta lähes kaikki hankkivat opisto- tai korkeakoulututkinnon. Varsin monella 50-vuotiaalla amerikanserkulla on huoli, miten turvata eläkepäivät, kun ei ole ollut tarpeeksi varaa säästää. Onneksi suku on tervettä perimältään molemmiin puolin Atlanttia. Sairastuminen olisi ongelma Amerikassa vähävaraiselle. Kaiken kaikkiaan vauraus on kääntynyt tässä suvussa Suomen eduksi.

4.5 Kansasta osakesijoittajia ja eläkeriskin kantajia

Konkurssiaalto on saanut aikaan keskustelua eläkejärjestelmästä. Tavallisten ihmisten, joita on kannustettu ja joiltain osin käytännössä pakotettu sitomaan eläkerahansa osakkeisiin, eläkkeet ovat pienentyneet tai joskus hävinneet kokonaan. On tietysti niin, että osakkeet nousevat ja laskevat. Kun eläkkeiden kertymisen riski on siirretty ihmisille itselleen, on heidän kannettava osakevaihteluiden taakka. On osattava sijoittaa oikein. Eettiseksi ongelmaksi tilanne tulikin vasta, kun osaavat ja huolella eläkevaransa sijoittaneetkaan eivät välttyneet romahdukselta, koska yritysten tilinpäätöksiin ja muihin lukuihin ei voinut luottaa.

USA:ssa eläkejärjestelmän yksityistäminen ja yksilöittäminen on viety läpi nopeasti. 1990-luvulla useat muutkin länsimaat suunnittelivat ratkaisevansa ikäänymisongelman suosimalla yksityisiä eläkejärjestelmiä ja rohkaisemalla ihmisiä sijoittamaan eläkevaransa osakkeisiin yleensä eläkerahastojen kautta. Englanti, Saksa ja Ruotsi olivat Euroopan maista niitä, joita malli kiehtoi. Ranska ei ollut innostunut.

Amerikan mallille eläkejärjestelmän yksityistämisen kannalta lama ja erityisesti Enronista alkanut luottamus kriisi on vaikea, koska tavallisten ihmisten usko osakesijoittamiseen olisi saatava palautumaan.⁸⁸

1970-luvun puolivälissä amerikkalaiset alkoivat siis siirtyä sijoitus pohjaiseen eläkejärjestelmään. Järjestelmiä on monia, osa sellaisia, joissa eläkerahastoon sijoittavat sekä työnantaja että työntekijä, ja verottaja tulee vastaan verohelpotuksin. Osa on puhtaasti työntekijän aktiivisuuden varassa. Useimmiten varat sijoitetaan työntekijän valinnan mukaan erilaisten sijoitusrahastojen kautta arvopaperimarkkinoille. Vuonna 1978 noin 38 % työntekijöistä oli vanhan ja vakaan eläkesysteemin piirissä eli sellaisen, joka takasi heille tietyn eläkkeen ja 18 % oli sellaisen varassa, jossa heidän tulee itse sijoittaa varansa eläketurvaa varten. Vuonna 1997 vain 21 % oli vakaan eläkkeen piirissä ja 42 % sijoitus pohjaisen eläkkeen piirissä. Trendi on jatkunut samansuuntaisena viimeiset viisi vuotta.

Valtio eli verottaja on tukenut osakesäästämistä. Tavoitteena on ollut saada investointeihin varoja ja ylipäättään sijoitusmarkkinoihin liikettä. Verottaja kohtelee tasapuolisesti niin säästämistä kuin sijoitusta ja vakuuttamista. Tavallisen ihmisen kannalta olennainen ero Suomeen on, että USA:ssa voit vähentää tuloverotuksessa suoria osake- ja muita sijoituksia \$3 000 vuodessa ohjatessasi sijoitukset henkilökohtaiselle eläketilille. Voit myös myydä eläketililtä osakkeet ja sijoittaa ne uudelleen. Voitoista ei tarvitse maksaa veroa ennen kuin eläkkeellä ollessasi, jolloin vero on normaalin tuloveroasteikon mukainen. Vero maksetaan vasta, kun nostat eläkettä (ikäraja 59,5 vuotta). USA:n valtio tukee yksityisten kansalaisten eläkesäästämistä myös toisella tavalla. Et saa vähentää säästösomua verotuksessa, mutta saat eläkkeen kokonaan verovapaana (täytettyäsi 59,5 vuotta). Luonnollisesti ne, jotka osaavat sijoittaa hyvin, voittavat eniten tällä systeemillä.

Miten on käynyt? Sekä vanhassa että uudessa sijoitus pohjaisessa eläkejärjestelmässä eläkeläisten enemmistö on menettänyt varoja. BusinessWeek⁸⁹ toteaa, että vanhassa järjestelmässä kotitalouksien ylimmän 30 %:n eläke on pudonnut vuodesta 1983 vuoteen 1998 18 %, mutta 70 %:n enemmistöllä pudotus on ollut 40 %. Uudessa 401 (K) ja vastaavissa sijoituseläkkeissä vain ylin luokka on runsaasti voittanut, nousu on vuodesta 1983 vuoteen 1998 kymmenkertaistanut eläkkeen. Kaikkiaan molemmat eläkkeet huomioon ottaen yläluokka on pystynyt nostamaan eläkkeensä arvon 77 % sen ollessa keskimäärin \$188 000. Sen sijaan enemmistö eli 70 % on kokenut 11 %:n laskun eläkesumman ollessa nyt keskimäärin \$29 000.

Eläkevarat keskimäärin nettona vuoden 1998 dollareissa						
	vanha eläke		401 (k) ja vastaavat		muut varat	
	1983	1998	1983	1988	1983	1988
ylin 30 %	94 000	76 000	12 000	112 000	673 000	775 000
alin 70 %	32 000	20 000	600	8 700	36 000	33 000

⁸⁸ Employee Benefit Research Institute

⁸⁹ Businessweek, 29.7.2002, 106

Olennaista on myös, että iso enemmistö on rahoittanut sijoituspohjaisia eläkkeitä siirtämällä rahaa muista varoista. Muut säästöt ja varallisuudet kuin eläkkeisiin laitetut ovat kehittyneet samalla lailla vinosti. Rikas kolmannes on kasvattanut vuodesta 1983 noin 15 % varojaan ollen nyt keskimäärin \$775 000, mutta 70 % enemmistö on kadottanut 9 % varoistaan, jotka nyt ovat \$33 000 keskimäärin. Vaikka luvut ovat vuodelta 1998, ovat ne osakekurssien alas tultua melko ajan tasalla. Eläkejärjestelmät ovat toimineet hyvin kaikkein vauraimmalle osalle, muttei valtavalle enemmistölle.

Tämä kaikki merkitsee, että amerikkalaisten on tehtävä töitä entistä pidempään. Lehdissä onkin alettu luoda optimismia muun muassa kirjoittamalla siitä, kuinka eläkerahojen katoaminen voi olla hyväksi.⁹⁰ Jutuissa varoitetaan, että liian moni oli aikeissa lähteä liian varhain eläkkeelle. Kun suuret ikäluokat ovat tulossa eläkeikään, lääketieteen edistysaskelten takia yhä suurempi osa ikääntyvästä väestöstä on hyvässä kunnossa ja elää pidempään. Tyypillisellä amerikkalaisella 60-vuotiaalla miehellä on jo nyt odotettavaa elinaikaa 22 vuotta. Suurenevat ja kauemmin elävät vanhukset tarvitsevat hoitoa ja palveluja. Yli 65-vuotiaita on nyt 13 %, kun vuonna 2030 heitä on 20 %. Nuorten taakkaa ei voi kohtuuttomasti kasvattaa. Tuottavuutta ei voi päästää laskemaan. Terveiden ikääntyvien, jos eivät jatka nykyisessä työssään pidempään, on varauduttava tekemään toista työuraa esimerkiksi opettajina tai jättävä tekemään vanhoille työnantajilleen konsulttisopimuksilla töitä.

Monet yritykset ovat kehottaneet työntekijöitä sijoittamaan omaan työnantajayritykseen. Kehotuksen ja pakotuksen raja on ollut käytännössä ohut. Tuskaa lisäsi, että kun Enron ja monet muut alkoivat tosiasiaissa heiketä, työntekijöille vakuutettiin yhtiön olevan loistokunnossa. Lopulta heitä kiellettiin myymästä, vaikka konkurssi oli jo selvä. Monet jäivät kokonaan ilman eläkettä.

Yleisesti ottaen osakekurssien laskettua lähes kaikilta on eläkkeen arvo pienentynyt. Wall Street Journal lehti arvioi heinäkuun lopussa 2002, että osakkeiden arvosta on kadonnut 8 000 miljardia dollaria. Tästä on eläkerahaa 687 miljardia dollaria. Keskimäärin tavallisen eläkesäästäjän salkusta on kadonnut neljännes kahden viime vuoden aikana. Puolet kotitalouksista ei ole viime vuonna säästänyt mitään, ei eläketilille eikä muuallekaan.

Tietysti yksityisten ihmisten menetyksien riippuu siitä, koska on sijoittanut. Huipustaan (eli maaliskuusta 2000) 500 suuren huippuyrityksen arvot (S&P 500-indeksi) ovat laskeneet kesään 2002 mennessä puoleen. Jos sijoittamien on aloitettu aiemmin, tilanne on vielä lohdullinen. Indeksillä on lähes 18 % yli tammikuun 1997 arvon. Kokonaisuutena vuoden 1996 lopusta kotitalouksien osakkeiden arvo on noussut 41 %.

On myös muistutettu kesän 2002 aikana siitä, että, jos nousu nyt alkaa, on kaikenkaikkiaan koettu vain ennätysellisen lyhyt laskukausi. Se kesti 8 kuukautta ja kansantulo laski vain 1 % verran. Fed arvioi keväällä 2002 talouden nousuksi loppuvuodeksi ja ensi vuodeksi 3,5 %, joka on tietysti alle viimeisten viiden vuoden huippukasvun, mutta parempi kuin 2,5 % kasvu vuosina 1975–1995. Arvioita on sittemmin tarkistettu alaspäin.

⁹⁰ Esim. Robert J. Samuelson Retirement Delayed – Maybe for the Better. Washington Post 31.7.2002

4.6 Kestääkö Main Streetin ja Wall Streetin sidos kansankapitalismissa?

Yli 60 % amerikkalaisista kotitalouksista omistaa osakkeita. 84 miljoonaa amerikkalaista investoi joko suoraan tai sijoitusyhtiöiden kautta taikka suurimman eli 401(k) eläkejärjestelmän kautta. Amerikkalaiset tavalliset ihmiset ovat suurin joukoin siirtyneet vasta 1990-luvulla osakesijoittajiksi. 1980-luvun alussa vain runsas 10 % kotitalouksista omisti osakkeita, kun nyt 60 % amerikkalaisista 106 miljoonasta kotitaloudesta omistaa osakkeita.

Kuvaavaa sille, miten kansankapitalismi on tullut arjeksi, ovat sijoituskerhot. 31 000 pääosin kotirouvien ja muiden amatöörien investointiklubia toimivat kaikki saman kaavan mukaan kevyesti ohjattuina. Piensijoittajien keskusjärjestön opastuksella asuinalueen tai työpaikan ihmiset perustavat klubin, jossa on yleensä noin 20–50 ihmistä, ainoana tehtävänä sijoittaa ja sijoittamalla tutustua yritysmaailman toimintatapoihin. Klubit kokoontuvat yleensä kodeissa. Näissä on puoli miljoonaa jäsentä, jotka ovat sijoittaneet \$130 miljardia osakkeisiin. Itse yhteen naisten sijoitusklubiin osallistuneena väitän, että amerikkalaisten yksityishenkilöiden osakesijoittamista on hidastanut pankki- ja osakekauppajärjestelmän tekninen vanhakantaisuus. On-line-järjestelmät eivät ole vielä kunnossa. Asiointi tapahtuu shekeillä ja on hidasta ja monimutkaista. Osakkeiden ostossa ja myynnissä on käytännössä pakko olla välittäjä, mikä vie suurimman osan pörssikurssien seurannan ilosta.

Kotitalouksien merkitys sijoittajina on määrällisesti vaatimaton. Olennaista on, että toisin kuin ennen kansa on nyt suorassa yhteydessä osakemarkkinoihin. Kyse on heidän rahoistaan, heidän eläketurvastaan tai tulevaisuuden haaveistaan. Amerikkalaisessa yhteiskunnassa talouden ja ihmisten suhde perustuu luottamukseen. 1800-luvulla rautateiden rakentaminen merkitsi ammattisijoittajien luokan suurta nousua, mutta myös loi mahdollisuudet kytkeä rahamaailma ja tavalliset amerikkalaiset uudella tavalla toisiinsa. 1990-luvulla koettiin uudenlainen sijoitusmaailman ja kansan liitto. Uuden teknologian nousu, Internet ja kansalaisten ryhtyminen omien rahojensa sijoittajiksi merkitsivät sitä, että Wall Streetistä tuli tärkeä paikka kaikille amerikkalaisille.

Wall Street on aika ajoin ollut tiukoilla pitääkseen suhteensa Main Streetiin hyvinä. Vuonna 1929 koettiin romahdus. Tarvittiin paljon työtä luottamuksen palauttamiseksi. Erona tämän päivän tilanteeseen on, että nyt koetellaan eliitin lisäksi laajojen kansankerosten eli kansankapitalismin osallistujien sietokykyä.

Hyvän työllisyyden ja vaurauden kaudella tavallisista amerikkalaisista tuli omistajia kahdella tavalla. Kansa omistaa paitsi osakkeita myös asuntoja. 1990-luvulla tapahtui suuri hyppäys vuokra-asunnoista omistusasuntoihin ja nimenomaan hyppy amerikkalaiseen unelmaan eli omaan taloon. 3/4 amerikkalaisista asuu omassa asunnossa. Asunnon omistajat vaihtoivat isompaan taloon tai ainakin laajensivat asuinpinta-alansa.

Ihmiset elävät riskillä. Kotitaloudet, siis myös uudet talojen omistajat, ovat syvästi velkaisia. Asuntojen todella mukavat lainaehdot ja suotuisa verokohtelu ovat suorastaan sy-

sänneet perheet suurten lainojen ottajiksi. Autoja on vaihdettu 0-korolla. Osakesäästäminen riskinotto on ollut osin pakon sanelemaa, kun vanha työnantajapohjainen eläkejärjestelmä vaihtui Amerikassa nopeasti yksilökohtaiseen eläketurvan suunnitteluun.

Uusi talouskasvu saattaa antaa odottaa. Telealalla nähtiin selvästi ensin, että tarjontaa on liikaa ja kysyntää liian vähän. Sama näkyy lentoliikenteessä, toimistotiloissa ja monessa muussa. Washingtonin alueella 25 % toimistotilasta on tyhjänä, Dallasissa 24 % ja San Franciscossa 18 %. Kaliforniassa Victorvillessä seisoo 500 upouutta matkustajajettikonetta ilman ostajaa. Ylituotanto laskee autojen, vaatteiden, koneiden ja hotellihuoneiden hintoja. Lähes kaikki myydään alennuksella. Tästä taas seuraa, että voitot pienenvät ja uusia työpaikkoja ei synny. Alkusyksystä 2002 tilastojen mukaan teollisuus käyttää vähemmän kuin 3/4 kapasiteetistaan. Kuluttajien luottamus talouteen on pohjassa ollen syksyllä 2002 alimmillaan sitten 9 vuoteen. Työttömyys on noussut 6 %:iin. Huolestuttavana pidetään myös, etteivät hyvinkoulutetut nuoret saa töitä kuten ennen. Kaikkein parhaimpien 30 kauppakorkeakoulujen valmistuneista vain 70 % on kevään jälkeen loppuvuoteen 2002 mennessä saanut töitä. Harvard Business Schoolin dekaani kertoi, että heillä 20 % valmistuneista on ilman töitä.⁹¹

Osakemaailman laman pitkittyessä kysymys on myös kriisin vaarasta itsetunnon tasolla. 1990-luku on merkinnyt monelle amerikkalaiselle sitä, että kasvu, edistys ja voima – myös heidän omassa elämässään – on sama kuin osakekurssien nousu. Kurssien alastulo ja yritysmaailman rötökset koetaan vahvasti omakohtaisina. Petokset eivät tapahdu kuten aiemmin jossakin kaukana raharikkaiden keskinäisinä välienselvittelyinä, joista ei tarvinnut välittää. Nyt on kyseessä omat eli itse työllä tienatut rahat. Kun peli koetaan epärealiseksi, vie paljon kauemmin ennenkuin kansa saadaan luottavaiseksi. Kansankapitalismissa itsetunnon menettäjiä on paljon, ja he eivät ole niin ketteriä kipuamaan alastulon jälkeen taas ylös.

Vuoden 2002 talouselämän kriisi alkoi yksittäisten ahneiden yritysjohtajien virheiden ja ilmiselvien laittomuuksien paljastamisella. Sitten se levisi vauhtisokeuden ja ahneuden teemaksi, mutta kohteena olivat edelleen talouselämän ammattilaiset ja asiantuntijat. Mitä pidemmälle aika kului, sen laajempi oli syyllisten etsinnän piiri. Sanottiin, että ihmiset, yli puolet kansasta, oli uskonut ihmeisiin. Korostettiin, ettei kyseessä ole kapitalismin kriisi, vaan hyvä järjestelmä vain aika ajoin korjaa virheensä. Nyt oli remontin aika. Muistutettiin myös vanhasta totuudesta: kurssit nousevat ja laskevat.

5 Tulevaisuuden ennustuksia

5.1 Kuka uskoo mihinkin malliin, mutta olennaista on, mihin investoidaan

Investoinnissa on kyse tulevaisuuden ennustamisesta niin, että osallistutaan sen tekemiseen. Investointiluvut paljastavat sen, mihin talouden toimijat uskovat. Hyvää tulevaisuutta ei saavuteta ilman sijoituksia siihen.

⁹¹ BusinessWeek, November 4, 2002

Investointien taustalla ovat tietysti ihmiset uskomuksineen. Jotkut mielipidemittaukset osoittavat amerikkalaisten ja eurooppalaisten olevan perusarvoiltaan yllättävän samanlaisia.⁹² Amerikkalaiset ovat tyytyväisiä elämäänsä ja malliinsa elää. Eurooppalaiset ovat myös tyytyväisiä elämäänsä. Varallisuuseroa amerikkalaisiin selitetään sillä, että ranskalaiset, saksalaiset ja muut eurooppalaiset haluavat pitää runsaan vapaa-aikansa. Elämä on eurooppalaisille paitsi työtä myös nautintoja. Tähän ei ole paljon vastaansanomista.

Kahden vääjämättömän mittarin – valuutan arvo ja investoinnit – valossa amerikkalaiset uskovat omaan maahansa ja siihen näyttävät uskovan tai ainakin uskoneen myös muut. Dollari on pysynyt vahvana, vaikka kevään 2002 kuluessa yhä useampi kv-talouden ennustaja on alkanut katsoa sen yliarvostuksen tulevan pakosta alas. Entä sijoitukset? Eurooppalaiset ovat sijoittaneet kilvan rahansa Amerikkaan. Euroopan keskuspankin sanoma on selvä.⁹³

"Pääoman nettovienti suorina sijoituksina ja arvopaperisijoituksina oli tammi-kuun 2002 rahoitustaseessa yhteensä 36,9 miljardia. Tämä johtui lähinnä 41,3 miljardin euron suuruisesta pääoman nettoviennistä arvopaperisijoituksina. Pääoman nettotuonti suorina sijoituksina pysyi kuitenkin vähäisenä (4,3 miljardia euroa)."

Niin kauan kuin talousjohtajat ja suursijoittajat laittavat rahansa Amerikan talouden ja hyvinvoinnin kasvattamiseen, kuulu Eurooppaan kasvaa. Heidänkään syyllistämisenä ei saa olla kohtuutonta. Jokainen meistä haluaa rahoilleen parhaan tuoton. Jokainen suomalainen, joka antaa roponsa sijoitusrahastoille ammattilaisten sijoitettavaksi, myöntää uskovansa Amerikan malliin. Samoin kuin jokainen eurooppalainen, joka ostaa amerikkalaisen kahvilaketjun Starbucksin kahvia Euroopassa. Eettinen kysymys kuuluukin: Millä perusteella arvostellaan mallia, johon itse sijoitetaan?

Mielenkiintoista on muuten, että viime vuosina eniten Amerikkaan ovat sijoittaneet vahvimmin julkisuudessa amerikkalaista elämänmuotoa kritisoivat ranskalaiset. Suomesta on vuosittain virrannut myös noin 10 miljardia euroa ulkomaille suorina investointeina.

Amerikan taloudessa on kulutustalous voinut lamasta ja terrorismihyökkäyksestä huolimatta melko hyvin. Sille on ainakin kaksi syytä. Ihmiset ostavat autoja ja rakentavat taloja. Velaksi tietenkin. Autoja ostetaan, koska siihen saa korotonta lainaa. Asuntolainat ovat myös erittäin edullisia. Rahoittajina ovat pääosin eurooppalaiset. Asuntomarkkinat ovat olleet USA:n viimeisen laman todellinen poikkeus. Ala voi todella hyvin – jotkut pelkäävät, että aivan liian hyvin. Taloja rakennetaan ja asuntoja kunnostetaan vauhdilla ja voimalla. Vuoden 2001 aikana talojen hinnat nousivat keskimäärin 9,3 % ja kasvu on vielä vuoden 2002 aikanaikin 6 %:n luokkaa. Omistusasuntoja on jo 67 %:lla talouksista, kun Suomessa luku on vain 60 %. Nostokurkia on joka kolkassa. Kuten aiemmin kerroin, ilman valtion tukea ja eurooppalaisia investointeja asuntomarkkinat eivät vetäisi näin.⁹⁴

⁹² Mm. mielipidetiedustelu Chicago Council on Foreign Relations and German Marshall Fund.

⁹³ Esim. huhtikuun 2002 kk-katsaus, s. 32

⁹⁴ Ks. kirje 2, alaluku 2, Julkinen valta voimistunut USA:ssa.

Vai olisiko jokin käänne sittenkin tulossa? Kesällä 2002 ensimmäistä kertaa pitkään aikaan Eurooppa olisikin rahavirtojen kohteena ohitse USA:n. Ja dollari on tullut alas.

Mihin raha menee? BusinessWeek vastaa, että Japaniin ja Eurooppaan ja osakkeista käteiseen ja tarkentaa virtoja seuraavilla luvuilla.⁹⁵

Ulkomaiset sijoittajat, virta USA:sta miljardeina dollareina

2. neljännes	Euro-alueelle	Japaniin
USA:n velkakirjoista	23	38
USA:n osakkeista	35	17

Rahavirrat ja osakekaupat dollareina

2. neljännes	maailma	USA	Euro-alue	Japani	Britannia
osakkeiden myyntirahat	785	400	195	90	100
käteiseksi	275	150	75	35	15
kiinteistöihin	210	100	40	25	45
valtion velkakirjoihin	170	80	50	20	20
velanmaksuun	101	60	22	4	15
hedge-rahastoihin	29	10	8	6	5

Toisaalta Amerikka ja amerikkalaisuus on muutakin kuin raha. Se on elämänmuoto – tosin sekin usein rahaksimuutettavissa. Amerikkalaisten tuotteiden ja markkinoinnin voitokulku jatkuu. Esimerkkinä Starbucksin kahvilaverkosto, joka on vuodessa kasvanut ennätyksellisesti. Starbucks on saanut alkunsa Amerikassa kahvilakulttuurin puuttumisesta. Kahviloita ei 1990-luvun alussa ollut ja kahvi huoltoasemilla oli kuulemma litkua. Wienissä on eniten maailmassa kahviloita. Kahvila jokaista 530 ihmistä kohti, mutta niin vain kävi, että tässä eurooppalaisen kahvilakulttuurin mekassa Starbucks avasi 4 kahvilaa ja suunnitelmissa on avata yksi joka kuukausi Itävallassa.

Kukaan ei pakota amerikkalaisten pikaruokaloiden tai kahviloiden ovesta sisään.

5.2 Muutama USA:n tulevan kehityksen ennustus

Voisiko Krugman olla oikeassa USA:n talouden heikosta pohjasta? Paul Krugmania pidetään usein tuomiopäivän mustana lintuna. Hänen viestinsä Amerikan markkinoiden laskusta yhdistettynä uuteen tilastotietoon, jonka mukaan loppukeväästä 2002 sijoitusvirta olisi ensimmäistä kertaa 1990-luvulla kääntynyt Euroopan eduksi, saa ainakin meidän eurooppalaisten mielissä uuden sävyn.⁹⁶

Krugmanin mukaan ekonomistien keväällä 2002 ennustama talouden nousu, joka olisi samanlainen kuin vuonna 1983, on vain toiveunta. Reaganin ja Bushin ensimmäiset vuo-

⁹⁵ BusinessWeek, August 5.-12.2002.

⁹⁶ Paul Krugman: Where's The Boom? The New York Times 26.5.2002.

det näyttävät samanlaisilta: molemmat presidentteinä runnoivat vauhdilla läpi suuret veronalennukset, ohjasivat ennennäkemättömän suuret rahat armeijan kasvattamiseen ja lähtivät taisteluun vihollista vastaan. Fed toimi samalla lailla. Krugmannin mukaan vuoden 1983 kopiaointi ei onnistu, koska lamat ovat erilaiset. Suurin ero on rakentamisessa, vuoden 1983 nousubuumi oli talonrakennuksen buumi. Nyt rakennusinvestoinnit ovat jatkuneet laman ajan voimakkaina ja ylöspäin ei voi mennä enää. Työllisyyskehitys on epävarmaa.

Krugmanin mukaan ulkomaiset Amerikkaan investoijat ovat nyt ratkaisevasti eri asemassa kuin 1983. Nousukausi alkoi aiemmin USA:n markkinoita karttaneen ulkomaisen rahan tulvimisena maahan. Amerikka tarvitsi ulkomaista rahaa maahan \$1.2 miljardia joka päivä ulkomaan vajeen kattamiseksi. Nyt esimerkiksi eurooppalaiset ovat monta vuotta sijoittaneet Amerikkaan ja ovat vetämässä rahojaan. Arabimaissa on sama suunta. Hän lopettaa analyysinsä väittämällä amerikkalaisen median laiminlyöneen keskustelun siitä, mitä merkitsee USA:n taloudelle, jos ulkomaiset sijoittajat ovat menettäneet uskonsa Amerikan kykyyn johtaa ja sen instituutioiden vakauteen. Enron, luova ja aggressiivinen tilinpito ja tilientarkastuksen rämettyminen, budjetin alijäämä, terästariffit, maataloustulilaki, FBI:n sekaannukset ovat osa pitkää ketjua, jossa usko instituutioihin on laskenut.

Krugman on myös ankarasti arvostellut tuloerojen kasvua. Vaikka Amerikalla on suurin kansantulo henkeä kohden, ei se merkitse kaikille hyvinvointia. Krugman sanoo esittävänsä radikaalin ajatuksen: *Jos rikkaat saavat enemmän, kaikille muille jää vähemmän.* Hän on alkanut epäillä systeemin kykyä korjata vinoumia. Hän myöntää olleensa mukana niiden ekonomistien joukossa, jotka ovat etsineet 1980-luvun puolivälissä havaitulle tuloerojen räjähdysmäiselle kasvulle ns. hyviä selityksiä. Tunnetuimmat teoreettiset selitykset – globalisaatio, osaamisperusteisen teknologian nousu ja supertähti-ilmiö – on nyt kuitenkin nähty riittämättömäksi.⁹⁷

Sotatalven 2003 edetessä Krugman on siirtynyt kritiikissään talouspolitiikasta muille yhteiskunnan alueille. Hän katsoo olevan ilmeinen vaara, että vaikka sota voitetaan, riski pitkän aikavälin tappiosta on suuri. Krugmanin eräs tunnetuin väite on, että Yhdysvaltain maailmalla menettämää luottamusta ei sodan tuoma uskottavuus voi korvata. Suomeen tultuani huomasi entisen norjalaisen rauhantutkijan, nykyisen hawaijilaisen tulevaisuudentutkijan Johan Galtungin ennustaneen, että USA menettää mahtiasemansa 20 vuodessa. Hän ilmoitti, samalla kun kertoi ennustaneensa oikein Neuvostoliiton hajoamisen ja Berliinin muurin kaatumisen, aientaneensa Yhdysvaltain murentumista viidellä vuodela.⁹⁸

Voisiko Phillipskin olla oikeassa demokratian huonosta tilasta? Toin aiemmin esille valtion vahvan roolin Amerikan taloudessa ja yhteiskunnassa. Toin myös esille arvostetun konservatiivisen politiikan tutkijan Kevin Phillipsin käsityksiä siitä, kuinka tuloerot ovat syventyneet ja siitä, kuinka kaikkein rikkaimmat – viime kädessä 1 % väestöstä – ovat valtion avulla kahmineet rikkauudet. Päätän tämän työtä, taloutta ja hyvinvointia koskevan

⁹⁷ Paul Krugman: For Richer. The New York Times, October 20, 2002.

⁹⁸ YLE, Maailmanpolitiikan arkipäivää 28.2.2003.

jakson demokratian tilan arviointiin. Pitäydyn käsittelemään tässä aihetta Phillipsin ajatusten avulla.⁹⁹

Pelkistäen Phillips väittää Amerikan siirtyneen finanssipolitiikan kauteen, jossa koko yhteiskunta – mukaan lukien demokraattiset elimet – pyörii rikkaiden sijoittajien ja heidän toimiansa ympärillä lopputuloksena rikkaiden rikastuminen. "Financialization" kytkeytyy ensinnäkin siihen, että raha- ja finanssitalouden rooli globaalissa yhteiskunnassa on kasvanut. Phillips kuvaa muutosta New York Cityn tulojen kasvulla, josta vuosina 1992–1997 peräti 55 % tuli yksinomaan vakuutussektorilta.

1980- ja 1990-luvuilla talouden sektoreista rahatalous, josta hän käyttää lyhennettä FIRE – finance, insurance and real state – vahvisti asemiaan monta tietä, joista tärkeimpiä olivat: 1) siirryttiin vapaaseen valuuttaan, 2) irtaannuttiin sääntelystä ja 3) hyödynnettiin tietotekniikkaa. Nämä mahdollistivat uusien strategioiden synnyn, joissa odotuksilla, optioilla ja derivaateilla oli keskeinen sija. Tämä kaikki vaati valtion ymmärrystä ja tukea lainsäädännön muutoksia myöten. Mutta kaikkein olennaisinta oli valtion tuki hädän hetkellä. Valtiollisten ja valtioiden välisten finanssi-instituutioiden tehtävänä on ollut FIRE-sektorin pelastaminen kotimaisilta ja kansainvälisiltä kriiseiltä. Greenspan pelasti osakemarkkinat 1987, Citicorpin kriisi hoidettiin 1991–92, samoin kuin Texasin pankit ja Continental Illinois sekä Long-Term Capital Management, Meksikon peso pelastettiin ja koko latinalaisen Amerikan velkaantuneiden maiden lukuisat tukiopeeraatiot. New Yorkin ja Washingtonin finanssitalouden sisäpiiri ja verkosto toimivat.

Phillips sanoo lueteltuaan monia poliittisia ja hallinnollisia ratkaisuja, joilla FIRE-sektori nostettiin valtaan, että

"As a backstop, beyond these factors, you had what I think was absolutely central in the role that financialization achieved - and that is the extent to which the Federal Reserve, the Treasury, the Federal Deposit Insurance Corporation, and other, lesser agencies, periodically reinforced by the International Monetary Fund, the World Bank, and several other institutions, basically rescued the financial sector time and again."¹⁰⁰

Konkretisoidakseen, mitä valtion finanssipolitiikka on merkinnyt, Phillips väittää, että ilman Greenspanin väliintuloja, Dow ei olisi koskaan pompannut tähtiin, eikä olisi syntynyt sellaista osakemarkkinoiden kuplaa. Ja luonnollisesti pankkiosakkeiden arvo olisi neljänneksen alhaisempi. Osakemarkkinat mahdollistivat rikkauten kasauman pienenlele eliittijoukolle 1990-luvulla. Finanssipolitiikan kauden tuloksia kuvastaa 30 rikkaimman perheen varallisuuskehitys. Vuonna 1982 näiden varallisuus vaihteli \$500 miljoonasta \$8.6 miljardiin (DuPont). Vuonna 1999 oli 30 rikkaimman perheen varallisuus kohonnut jyrkästi ollen alimmillaan \$7 miljardia ja korkeimmillaan \$85 miljardia. Osakemarkkinoiden kautta voittoja tekevät toimitusjohtajat saivat osan voitoista. 1980-luvun

⁹⁹ The Politics of Rich and Poor (1990), Wealth and Democracy: A political History of the American Rich (2002) ja Too Much Wealth, Too Little Democracy, Challenge, Vol 45, no5/October 2002, p 6-20.

¹⁰⁰ Gchallenge, September-October 2002, 8.

alussa 10 parhaiten ansainnutta toimitusjohtajaa sai keskimäärin \$3 miljoonaa, kun he vuonna 2001 saivat jo \$155 miljoonaa.

Amerikassa kritisoitiin 1980-luvulla, että teollisuuspolitiikalla tuetaan epäterveesti tiettyjä teollisuuden aloja. Näin ei Phillipsin mukaan lopultakaan tapahtunut. Sen sijaan ilman että kukaan äänesti sen puolesta taikka kukaan edes ymmärsi mitä oli meneillään, finanssipolitiikalla vahvistettiin finanssi-, vakuutus ja kiinteistösektorien asemaa niin, että ne menivät 1990-luvulla teollisuuden ohi. Vuosina 2000–2001 ne saivat jo enemmän voittoa kuin teollisuus.

Harjoitettu finanssipolitiikka on Phillipsin mukaan täysin vapaan markkinatalouden periaatteita vastaan. Phillips päättää arvionsa

"It is neo-mercantilism for finance, it is state capitalism, it is socialized credit risk, it is everything that free enterprise theory says should not be done."¹⁰¹

On muistutettava tilastoista, joiden mukaan Amerikka on menettänyt viimeisen 5 vuoden aikana hyvätuloisista teollisuus- eli manufaktuurityöpaikoistaan 11 %. On arvioitava, että keskimäärin jokainen teollisuustuotantotyöpaikka luo kolme kertaa enemmän lisätyöpaikkoja kuin palvelutyöpaikka.¹⁰² Valkokaulustyöpaikatkaan eivät itsestään selvänä pysy maassa. Vuoteen 2005 arvioidaan 588 000 akateemisen tai hyvän koulutuksen työpaikan siirtyvän ulkomaille, pääosin Aasiaan. Amerikkalaiset yritykset teettävät myös osaamista vaativaa työtä niin paljon halvemmalla ulkomailla.¹⁰³

Phillips katsoo kansalaisten tahdon tulleen syrjäytettyä. Finanssisektorilla on vahvimmat aseet politiikkaan, sillä on sekä rahaa että vaikutuskanavia. Vaalirahoitusjärjestelmä takaa, ettei kukaan asetu poikkiteloin. Äänestysprosentti on laskenut ollen presidentinvaaleissa 49–50 % ja kongressivaaleissa 37–38 %. Kansalaisilla ei ole vaaleissa aitoa vaihtoehtoa harjoitetulle finanssipolitiikalle. Neljä kertaa viime vuosikymmeninä kansalaiset ovat saaneet mahdollisuuden osoittaa epäluottamusta ja he ovat sen tehneet. Ross Perot kritisoi monikansallisia yrityksiä vastaan, Pat Buchanan puhui 'tappajatoimitusjohtajista', John McCain katsoi kahden pääpuolueen myyvän maan suurimmalle tarjoajalle ja Ralph Nader puhui erityisesti yliopistoväelle järjestelmän korruptiosta.

Kun Phillipsiltä kysyttiin, mitä hänen mielestään pitäisi nyt tehdä, hän vastasi muun muassa näin:

"First, I would like to see a tax structure that would go part of the way back to the 1950s. The 1950s were a very good decade in the eyes of a lot of people. The tax structure back in the 1950s had about six different brackets for people in the top 2 percent of the country income-wise...Second would be public funding of elections...Third, I think we could have a second New Deal in terms of reregulation

¹⁰¹ Sama, 9.

¹⁰² David Friedman: One-Dimensional Growth. The Atlantic, January-February 2003, 109-110.

¹⁰³ Pete Engardio, Aaron Bernstein, Marjeet Kriपालani: Is your job next? BusinessWeek, February 3, 2003, 50/60.

of the behavior of corporations, the investment community, CEOs, and boards of directors. ... Some form of corporate pay-scale democratization. Why could shareholders not be required to approve CEO compensation? "

Vielä astetta vaikuttavampi on hänen kirjansa viimeinen kappale. Phillips sanoo:

*"As the twenty-first century gets underway, the imbalance of wealth and democracy in the United States is unsustainable, at least by traditional yardsticks. Market theology and unelected leadership have been displacing politics and elections. Either democracy must be renewed, with politics brought back to life, or wealth is likely to cement a new and less democratic regime – plutocracy by some other name. Over the coming decades, American exceptionalism may face its greatest test simply in convincing the American people to continue to believe in its comfort and reassurance."*¹⁰⁴

Sota on asettanut Phillipsin, kuten monien muidenkin ennustajien, tulevaisuuden kuvat ja visiot uuteen valoon. USA voittaa valtavalla ylivoimallaan minkä tahansa sodan, mutta talouden ja hyvinvoinnin kannalta niin paljon riippuu siitä, miten nopeasti sota käydään, miten se voitetaan, miten käynnistetään jälleenrakennus ja miten ragoidaan seuraavaan uhkaan.

Entä James USA:n tulevaisuudesta maailmanjohtajana? Princetonin yliopiston historian professori Harold James, joka on tunnettu muun muassa kirjastaan *The end of Globalization*, menee Krugmania ja Phillipsiä pidemmälle Amerikan tulevaisuuden arvioinnissa. Hän kehottaa lukemaan Edward Gibbonin klassisen tutkimuksen vuodelta 1776, mikä sattuu olemaan sama vuosi, jolloin Amerikka allekirjoitti itsenäisyysjulistuksen.

Gibbon kuvaa Rooman valtakunnan heikkenemistä ja James liittää asiat tämänpäivän maailmanhallinnan asetelmiin. Hän kysyy, kumpi on oikeassa, pitkän linjan historiotsijat, jotka kertovat suurvaltojen aina nousevan ja laskevan ja USA:n nyt muistuttavan Augustuksen valtakuntaa, vai yhteiskuntatieteilijät, jotka katsovat USA:n olevan nyt niin vahva, että se voi pakottaa yksin muun maailman rauhaan ja demokratiaan.

James tuo esille USA:n taloudellisen perustan heikkouden. Toisin kuin aikanaan Britannian suurvalta, USA nojaa velkaan ja talous on pahasti alijäämäinen. Amerikkalaiset usein selittävät muun maailman ostavan investoinneilla turvatakuunsa. James kuitenkin muistuttaa, että mikään ei takaa sitä, että ulkomaiset sijoittajat jatkavat USA:n osake- ja asuntomarkkinoiden tukemista. Hän päättää jutunsa arvioimalla USA:n muistuttavan 19. vuosisadan Britannian sijasta enemmän ehkä 16. vuosisadan Espanjaa, joka myös rahoitti maailmanmahtinsa velalla ja oli pahasta alijäämäinen.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Wealth and Democracy: A political History of the American Rich (2002), 422.

¹⁰⁵ Lyhyesti mainio kuvaus esim. FT Lessons to learn from the decline and fall of empire, December 30th, 2002.

5.3 Jälkisanat

Demokratiassa kansa määrää, ja Amerikan kansa on toista mieltä kuin Krugman, Phillips ja James. Se osoitti syksyn 2002 kongressivaaleissa vankkumattoman tukensa valitulle linjalle ja harjoitetulle politiikalle. Saattaa olla, että puolueet ovat niin lähellä toisiaan, että demokraattien politiikka olisi lopulta ollut varsin samanlaista. Suurin osa edellä kuvatun epätasa-arvon rakenteista luotiin nimittäin Clintonin 8-vuotiskautena.

Joka tapauksessa Amerikka on täynnä paradokseja. Eräs tuore yhteenveto näyttää seuraavalta:¹⁰⁶

Amerikkalaiset ovat
parhaita/huonoimpia

kansantuotteessa	köyhyydessä
tuottavuudessa	taloudellisessa tasa-arvossa
yrittäjien aloittamisessa	hiili-päästöissä
työllisyydessä	odotettavassa eliniässä
koulutusmenoissa	lapsikuolleisuudessa
yliopistotutkinnoissa	murhissa
tutkimus- ja kehitysmenoissa	teveydenhuollon kattavuudessa
korkeateknologian viennissä	HIV-tartunnoissa
elokuvien viennissä	teiniraskauksissa
osakeomistuksen levinneisyydessä	yksilöiden säästämässä
vapaaehtoistyössä	äänestysaktiivisuudessa
hyväntekeväisyydessä	liikalihavuudessa.

Tällä ristiriitoja täynnä olevalla yhteiskuntamallilla on joka tapauksessa pitkään pärjätty loistavasti. Eurooppalaisille on ollut ehkä vaikeinta myöntää, että vastoin teorioita ja opinkappaleita, USA on käytännössä osoittanut, että suurista tuloeroista huolimatta malli on toiminut hyvin.

Monessa yhteydessä tässä matkakirjeessä on korostettu luottamuksen tärkeyttä. Sotaa käyvässä maassa se on ehto. Kahden Washington-vuoteni ajan vain yksi merkittävä taho on säännönmukaisesti ja reippaasti kritisoinut talouspolitiikkaa. Taho on Business-Week. Maaliskuun lopussa 2003 lehden pääjutussa sen kuuluisa pääkirjoitussivun johtava toimittaja Bruce Nussbaum otsikolla "*The High Price of Bad Diplomacy*" ruotii taas sodan välittömiä ja välillisiä kustannuksia. Nussbaum esittelee tilaston siitä, miten maailmalla sotaa vastustetaan: Britanniassa 65 % ihmisistä ei hyväksy Bushin Irak-politiikkaa, Ranskassa 71 % katsoo Bushin Irak-politiikan epäoikeutetuksi, Saksassa 86 % ja Venäjällä 87 % vastustaa sotilaallisia toimia Irakissa ja Meksikossa 68 % pitää hyökkäystä Irakiin ei-oikeutettuna. Hän päättää artikkelinsa

¹⁰⁶ Ted Halstead: The American Paradox. The Atlantic, January-February 2003, 123-125.

"The Price the Bush Administration is paying for its failed diplomacy is high and it promises to rise even further. A world divided between multilateral economic and unilateral security policies is an uncertain and risky place. It is not likely to encourage economic growth or prosperity. The Administration risks turning what was once trumpeted as the American Century into the Anti-American Century."

Omien kansalaisten luottamuksesta samainen BusinessWeek kertoo, että amerikkalaiset tukevat presidentin Irak-politiikkaa, mutta esittää otsikon *"Sudddenly, He´s vulnerable"* alla paljon puhuvan taulukon luottamuksen kehityksestä muilla politiikan aloilla:

	ulkopolitiikan ja terroristisodan hoito		talous		jos vaalit tänään...	
	hyväksyy	ei	hyväksyy	ei	ehdotto- masti Bush	ehdotto- masti muu
maaliskuu 4.-6.2003	55 %	38 %	43 %	51 %	38 %	37 %
tammi- maalis- kuu 2002	83 %	15 %	66 %	32 %	54 %	20 %

Optimismi on amerikkalaisten voima. Jos sota saadaan päätökseen nopeasti ja jälleenrakennus ripeästi käynnistettyä, amerikkalaiset nostavat katseensa parempaan tulevaisuuteen varsin nopeasti. Ja jos työ ja talous alkavat luistaa, on se tässä globaalitaloudessa meidän eurooppalaistenkin etu.

* * * * *

Kirje kolme

ALUEET JA INNOVAATIO

Miksi USA:ssa kaupungit, joissa ei ole homoja ja rock-bändejä, häviävät talouden kehityksen kilpajuoksussa?

Tämän kirjoituksen sisäänajotekstin taustalla on uusi laaja alueellisen innovaation tutkimus, josta keskusteltiin Amerikassa paljon kevään 2002 aikana. Tosiasiassa kysymys on suora käänös yhden lehtikirjoituksen tiivistetystä pääsanomasta. Samalla se kertoo siitä melko poikkeuksellisesta tavasta, jolla kuuluisaksi tulleen alueellisen kehityksen tutkimus pääsi tekijän mukaan oikean selityksen jäljille.

Professori Florida kertoo hieman sattuman kautta keksineensä yhteyden, joka vallitsee hyvin menestyvien alueiden ja vapaamielisyyden välillä. Kun hän tutki tavanomaiseen tapansa syitä, miksi jotkut alueet menestyvät ja jotkut eivät ja listasi parhaiten menestyneitä alueita, samaan aikaan tohtorinväitöskirjaa tekevä Gary Grates tutki homojen sijoitumista. Yhtäkkiä hän huomasi, että hänen listansa parhaiten menestyneistä korkean teknologian paikoista muistutti Garyn listaa paikoista, joissa oli homojen keskittymät. Lähes kaikki nämä olivat vapaamielisestä ilmapiiristä tunnettuja kaupunkeja.

Jos tutkimusta ei olisi tehty maineikkaassa Pittsburgin Carnegie Mellon -yliopistossa, voisi epäillä teknistä korrelaatiota (vrt. syöpä ja kumisaapas). Kaupunkihan on maailmankuulu raskaan metalliteollisuuden keskus, jossa luotiin yhden aikakauden – terästeollisuuden – suuri vauraus ja jossa sellaiset teollisuuden suurmiehet ja suvut kuin Carnegie, Frick, Mellon, Heinz ja Westinghouse vaikuttivat. Tutkimuksen tekijänä on alueelliseen kehitykseen erikoistunut professori Richard Florida. Kirja on nimeltään THE RISE OF THE CREATIVE CLASS (Basic Books 2002).

Kaikkialla maailmassa on 1990-luvulla korostettu alueellisen innovaatiotoiminnan olevan kiinni sellaisista tekijöistä kuin pääoma, tekniikka, koulutus, osaaminen, yrittäjäyys ja sitoutuminen. Paljon vähemmälle huomiolle on jäänyt sellaisen tekijän kuin työ- ja asuin-ympäristön vapaamielisyyden merkitys innovaatiolle ja erityisesti sen alueelliselle kehitykselle. Syitä ilmapiiriin, alueiden yleisen henkisen ilmaston unohtamiseen tutkimuksissa ja arvioinneissa on monia, joista yksi on yksinkertaisesti, että asiaa on paljon vaikeampi tutkia kuin ns. kovia konkreettisia tekijöitä.

Floridan tutkimuksen edetessä ja lukuisia muuttujia ja riippuvuuksia läpikäydessä ja virhetekijöitä pois karsittaessa lopputulokseksi jäi silti lopultakin, että USA:ssa homo-indeksi on voimakas tekijä jonkun alueen korkean teknologian menestystä analysoitaessa. Kuusi vuoden 1990 ja viisi vuoden 2000 kymmenestä tiheimmistä homoalueista ovat samoja kuin kymmenen menestyneintä korkean teknologian aluetta. Seuraava taulukko kertoo yhden keskeisen tuloksen laajasta tutkimuksesta:

Homo-indeksi ja korkeateknologia

High Tech -indeksi	Alue	1990 homoindeksi	2000 homoindeksi
1	San Francisco	1	1
2	Boston	18	22
3	Seattle	5	8
4	Los Angeles	3	4
5	Washington DC	7	11
6	Dallas	12	9
7	Atlanta	8	7
8	Phoenix	23	15
9	Chicago	17	24
10	Portland	22	20 ¹⁰⁷

Homojen määrä ei osu yhteen ainoastaan teknologiateollisuuden nykyisen sijainnin kanssa, vaan sen kasvun kanssa. Neljä kymmenestä eniten vuosina 1990–1998 kasvaneista teknologian alueista oli samoja kuin homoindeksin kärkialueet niin vuosina 1990 kuin vuonna 2000.

Tutkija varoittaa tulkitsemasta tilannetta, että insinöörien elämäntyyli olisi selitys tulokselle. Selitys löytyy yleisestä vapauden kunnioituksen periaatteesta, erilaisen elämäntyylin sietokyvystä ja ylipäättään sallivasta ilmapiiristä korkean teknologian kaupungeissa, joissa asuu osaavia, lahjakkaita ja kyvykkäitä ihmisiä. Homoindeksi korreloi positiivisesti luovan luokan kanssa, mutta negatiivisesti työväenluokan kanssa. Se korreloi myös positiivisesti sellaisen tekijän kuin ulkomailla syntyneiden määrän kanssa eli kyse on yhteiskunnan moninaisuudesta ja sen sallimisesta.

Onko alueiden menestys kiinni kolmen Tn – Tolerance & Talent & Technology -yhdistelmästä?

Aivan kuten kaikkialla maailmassa Amerikassa jotkut alueet menestyvät ja jotkut kuihtuvat ja jotkut alueet eivät näytä koskaan edes nousevan. Rakennemuutokset ja lamat koetelevat eri tavoin eri alueita.

Yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa on tehty viime vuosinakin paljon tutkimuksia talouden rakennemuutosten vaikutuksista alueiden kehitykseen ja testattu erilaisia teorioita siitä, mikä selittää joidenkin alueiden kasvun toisten jäädessä yhä enemmän jälkeen. Seuraavassa kolme viime vuosikymmenten hallitsevaa erilaista näkemystä tai linjausta taloustieteen kolmesta Mekasta, joista linjauksista kaksi ensimmäistä ovat vanhoja tunnettuja ja kolmas aivan uusi.

¹⁰⁷ Yli miljoonan asukkaan alueista

1. Harvardista politiikan tutkija Robert D. Putnam katsoo sosiaalisen pääoman teorian mukaan kasvun olevan sidoksissa siviiliyhteiskunnan toimivuuteen. Mitä enemmän ihmiset osallistuvat ja sitoutuvat yhteisöjensä kehittämiseen, sen nopeampi taloudellinen kasvu ja ihmisten hyvinvointi.
2. Chigagosta taloustieteen tutkija Robert E. Lucas, joka on ihmispääoman teorian kehittäjä, väittää koulutettujen ja osaavien ihmisten olevan talouden kasvun lähde.
3. Pittsburghista aluetieteilijä Richard Florida väittää luovan pääoman teoriassaan, että alueiden kehitys on kiinni kolmen T:n yhdistelmästä – *"most successful places are the ones that combine all three Ts – tolerance, talent and technology"*.

Floridan kolmen T:n kasvuteorian mukaan alueen, joka kasvaa, täytyy omata kaikki kolme hyvän ja menestyvän talouden tekijää. Jokainen tekijä on välttämätön, mutta yksin kukin on riittämätön. Alueiden on oltava teknologisesti edistyneitä, niiden on koulutettava ja kasvatettava tai houkuteltava ulkoapäin osaavia ihmisiä ja niiden on viehätettävä luovia ihmisiä käynnistääkseen ja ylläpitääkseen innovaatioita ja näin kiihottaakseen talouden kasvua.

Floridan kolmen T:n (Technology, Talent and Tolerance) ja luovuuden yhdistelmä näyttää seuraavalta:

Teknologia	Osaaminen	Sietokyky	Luovuus
1. San Francisco	Raleigh-Durham	San Francisco	San Francisco
2. Boston	Washington DC	San Diego	Austin
3. Seattle	Boston	Los Angeles	Boston
4. Los Angeles	Austin	Austin	San Diego
5. Washington DC	San Francisco	Seattle	Seattle
6. Dallas	Hartford	Sacramento	Raleigh-Durham
7. Atlanta	Atlanta	Washington DC	Houston
8. Phoenix	Denver	Atlanta	Washington DC
9. Chicago	Minneapolis	Minneapolis	New York
10. Portland	Dallas	Houston	Minneapolis

San Francisco, Boston, Washington DC, Austin ja Seattle ovat kasvavia ja menestyviä, koska ne täyttävät kaikki kolme tämän alueellisen kasvuteorian ehdot.

Florida myöntää Putnamin ja Lucasin olleen sosiaalisen ja ihmispääoman teorioissaan oikeassa, mutta katsoo oman luovan pääoman teorian osuvan paremmin alueellisen kehityksen ytimeen. Alueiden taloudellinen kasvu saa voimansa luovista ihmisistä, jotka pitävät aiempaan verrattuna parempana työ- ja asuinpaikkoja, joissa sallitaan erilaisuus ja joissa ollaan avoimia uudenlaiselle ajattelulle.

Moninaisuus lisää kiihottavuudessaan ja vetovoimaisuudessaan utelaisuutta, halua mitä erilaisempien ihmisten vaihtaa ajatuksia ja toimia yhdessä ja kilvotella. Kilpailu osaamisesta ja uusista ajatuksista tarvitsee otollista kasvualustaa ja ajattelun kriittistä massaa. Keskittymisen kautta todennäköisyys siihen, että syntyy uusia kombinaatioita, lisääntyy.

Moninaisuus ja keskittyminen vauhdittavat tiedon ja osaamisen liikettä. Pelkistäen, mitä suurempi ja moninaisempi on luovan pääoman keskittymä, sitä suurempi innovaatio, parempi korkea teknologia, enemmän uusia työpaikkoja ja nopeampi talouden kasvu.

Alueiden kehityksessä on otettava huomioon, että lähes kaikki USA:n kaupungit pienevät, jos niiden kasvu on vain syntyvyyden varassa. Olennaista on, miten paljon ne viehättävät ulkopuolisia muuttamaan sinne ja ketä ja millaisia nuo ulkopuoliset ovat.

Maantieteellinen sijainti on ollut aina tärkeää, mutta ei ratkaisevaa

Maantieteellisellä sijainnilla on aina ollut merkitystä. Aiemmin teollisuusmiehet ja alueelleen teollisuutta haluavat poliitikot, kaupunkien ja kuntien johtajat korostivat, että on saatava edullista maata teollisuustontteja varten, hyvät kuljetusväylät ja halpaa työvoimaa. Kaikki alati kasvavat vaateet kohdistuivat yrityksiin – niiden hyvinvointiin ja niiden houkuttelemiseen alueelle. Sitten huomio kiinnitettiin ihmisiin, alettiin korostaa työvoimaa ja vaadittiin koulutuspaikkoja. Kun siirryttiin yhä selvemmin kohti ihmisten – tekijöiden ja heidän perheidensä – tarpeita, puhtaalla ja kauniilla ympäristöllä alkoi olla myös arvoa. Sitten tulivat hyvän tietoliikenteen vaatimukset. Jotkut uskoivat tietoliikenteen hävittävän maantieteellisen sijainnin merkityksen jopa kokonaan. Viime vuosina on puhuttu osaamisen ja innovaation ratkaisevasta merkityksestä talouden kasvulle.

Moninaisuus on ollut alueiden kehitystä tutkineiden taloustieteilijöiden linjauksissa vahvasti esillä jo pitkään. Esimerkiksi John Quigley väittää aluetalouksien hyötyvän, jos firmat ovat monipuolisia. Jane Jacobs todisti jo kauan sitten, että suuret kaupungit ovat paikkoja, joissa niin yritysten kuin ihmisten moninaisuus yhdistyvät. Suuriin kaupunkeihin tulevat ihmiset voivat omaamatta mitään taustaa tai asemaa tuntea olevansa tervetulleita luomaan omaa ja muiden menestystä luovuttamalla energiansa ja ideansa.¹⁰⁸

Useat tutkimukset USA:ssa osoittavat maahanmuuttajien tuovan innovaatioaallon tai hyvän innovaatioalustan mukanaan. Monet amerikkalaiset kaupungit ovat muotoutuneet uudelleen voimakkaan maahanmuuton takia. Vuoden 2000 väestölaskenta osoittaa kiistatta talouden kasvun ja maahanmuuton yhteyden. Vanhoista kaupungeista New York ja Chigago ja uudemmissa Atlanta ja Phoenix ovat taloudellisesti vauraita ja laajan maahanmuuton alueita. Vuonna 1999 yli 40 % kaikista New Yorkin asukkaista oli syntymään ulkomaalaisia, kun vuonna 1990 heitä oli vain 28 %. Chicago ei ollut kasvanut yli 50 vuoteen kunnes se koki maahanmuuttoaallon 1990-luvulla. Silicon-laakson asukkaista neljännes ja high-tech-asiantuntijoista kolmannes on ulkomaalaisia. 30 % vuoden 1995 jälkeen aloittaneista yrityksistä on ulkomaalaisten käynnistämiä.

Florida käy tutkimuksessaan läpi monia alueiden talouden kasvun tekijöitä, mutta kiinnostui kuitenkin eniten mittamaan vaikeita elämäntyylytekijöitä ja kehitti ensin Carnegie Mellon -tutkimusryhmässä ns. Bohemia-indeksin, jolla mittaa kirjailijoiden, muusikkojen, näyttelijöiden, valokuvajien, tanssijoiden, ohjaajien ja muiden taitelijoiden määrää.

¹⁰⁸ John M. Quigley Urban Diversity and Rconomic Growth. 1998 ja Jane Jacobs The Death and Life of Great American Cities. 1961.

Kymmenestä parhaiten menestyneestä high-tech-alueesta on viisi samalla boheemiuslistan kärjessä. Hän jatkoi uuden indeksinsä kehittelyä ja nimesi sen moninaisuusindeksiksi. Tulokset voidaan tiivistää seuraavaan taulukkoon:

Korkeateknologia ja moninaisuus

High-Tech Indeksi	Alue	Moninaisuus- Indeksi
1	San Francisco	1
2	Boston	4
3	Seattle	8
4	Los Angeles	2
5	Washington DC	7
6	Dallas	14
7	Atlanta	13
8	Phoenix	18
9	Chicago	15
10	Portland	16 ¹⁰⁹

Kansainvälisissä vertailututkimuksissa oli saatu tuloksia, että suurkaupungit, joissa on kulttuuri-, urheilu- ja muita virikemahdollisuuksia, ovat taloudellisesti menestyneitä ja innovaatioaste hyvä. Florida halusi tutkia myös pienimuotoisempaa virikkeellistä elämää – mikä yhteys sillä on talouden kasvuun. Hän tuli siihen tulokseen, että isojen kaupunkien suuret teatterit, konsertit ja urheiluhallit eivät loppujen lopuksi olleet niin tärkeitä innovaatioiden ja luovan luokan kannalta. Paljon parempi selittäjä oli esimerkiksi niin yksinkertainen asia kuin vilkas katuelämä.

Olennaista Floridan mukaan on, että luovat ihmiset asuvat ja työskentelevät paikoissa, joissa on kaduilla, toreilla, kouluilla ja muilla ihmisten luontevilla tapaamispaikoilla toimintaa, tanssiesityksiä, uudenlaista musiikkia, kulttuuritapahtumia, eläviä kirjakauppoja kahviloineen jne. Vaihtoehtoisuus verrattuna suurkaupunkien usein vanhaa toistavaan kulttuuriin on ratkaisevaa. Myöskään suurkaupunkeihin keskittyvät ns. vetävät muotipaikat – cool-ones – eivät aina ole innovaation keskuksia. On menestyviä korkean teknologian kaupunkeja, joissa ei ole yhtään kuuluisaa teatteri-, tanssi- tai urheiluinstituutiota, mutta niissä on muuta, esimerkiksi lukuisa joukko kokeilevan uuden musiikin bändejä taikka paljon ulkoilmateatteriesityksiä. Tällainen on esimerkiksi Austin.

Suurkaupungit, joissa on valtavat teknologiset voimavarat ja maailmankuulut yliopistot ja tutkimuslaitokset, eivät silti näytä automaattisesti pärjäävän taloudellisesti. Floridan mukaan niiltä puuttuu kolmas välttämätön talouden kasvun ja alueen menestyksen tekijä eli korkea moninaisuuden sietokyky ja kyky houkutella luovia lahjakkaita ihmisiä tulemaan ja jäämään alueelle. Tällaisia kilpailun häviäviä suurkaupunkeja ovat tutkijan oma kaupunki eli Pittsburgh ja esimerkiksi Baltimore ja St. Louis. Toisaalta sellaiset suurkaupun-

¹⁰⁹ Yli miljoonan asukkaan alueista.

git kuin Miami ja New Orleans ovat tunnettuja menevän ja eloisan elämäntyylin keskuk-
sia, mutta eivät menesty taloudellisesti näissä mittauksissa, koska alueilta puuttuu tekno-
logia.

Väestö, innovaatio ja sijoittaminen

Kun yritys tai sijoitusrahasto miettii, mihin laittaa varansa, ensin katsotaan, missä ovat kasvavat markkinat. Kun yksityinen ihminen sijoittaa varoja, kuka tahansa kasvavasta vanhemmasta vauraasta väestöosasta vaikkapa Euroopassa ja Suomessa, hän ohjaa niin miljoonansa kuin roponsa sinne, mistä saa parhaan voiton. Sijoitus voi olla suora, mutta tavallisten ihmisten ollessa kyseessä useimmiten epäsuora. Ihmiset kääntyvät jonkun va-
roja ammatikseen sijoittavan puoleen.

Mihin varat ohjautuvat? Sinne, missä ovat isot markkinat, ihmisillä on varaa kuluttaa, raha liikkuu ja kauppa käy. Tulevaisuuden kuluttajia ovat kaikenlaiset ja kaikenikäiset ihmiset. Parasta on, kun ihmisiä on paljon ja heillä on tarve ostaa. Väestön on uusiuduttava. Sen on tehtävä töitä. Sen on haluttava vaurastua. Sanotaan, että kaikki on melko yksinkertaista.

Siellä, missä on paljon ihmisiä, suuret markkinat ja mihin rahat ohjautuvat, on myös muita suuremmat mahdollisuudet luoda uutta. Ja siellä, missä on uusiutuva väestö, tiede ja osaaminen yleensä kukoistavat.

Useilla aloilla, niin teoreettisella kuin käytännön puolella, on pitkään puhuttu kriittisen massan tärkeydestä. Sama keskustelu on käyty myös koskien innovaatiotoimintaa. Seuraavassa otan amerikkalaisesta kokemustaustasta esille kaksi innovaatiotoiminnalle tärkeitä kriittistä massaa. Nämä ovat pelkistäen

1. yleinen väestökehitys ja
2. jonkin alueen väestö ja siinä nimenomaan innovaatioille otollisen väestön määrä.

Jos maan väestö ei kasva ja uusiudu, ei ole toimivia ja kasvavia markkinoita, ei riittävästi erilaisen työn tekijöitä, ei riittävä pohjaa tieteelle ja innovaatioille eikä täten talouden terveille kasvulle.

Olennaista on, että USA:n väestö kasvaa ja uusiutuu monta tietä. Aivan ratkaisevaa on ollut, että Amerikka vastaanotti melkein puolet kaikista kehitysmaista tulleesta uudesta väestöstä 1990-luvun lopulla. Heidän kauttaan väestö on uusiutunut. He myös synnyttävät enemmän kuin muut. USA tulee olemaan jo lähitulevaisuudessa 500 miljoonan elinvoimaisen ja kulutusintoisen ihmisen maa, kun Venäjä on 100 miljoonan vanhenevan ja mahdollisesti edelleen köyhtyvän ihmisen maa. Eurooppa – ilman suurta politiikan muutosta – kuuluu myös häviäjiin.

Muutos on ollut nopea. Eurooppa oli vuonna 1950 puolta isompi kuin Amerikka. Eurooppalaisia oli tuolloin 304 miljoonaa, kun amerikkalaisia oli 152 miljoonaa. Nyt eu-

rooppalaisia on 380 miljoonaa ja amerikkalaisia 280 miljoonaa. Ennusteiden mukaan jo ennen vuotta 2030 Amerikka menee ohi Euroopan. Vuonna 2050 amerikkalaisia olisi yli puoli miljardia, kun eurooppalaisia olisi vain 360 miljoonaa. Amerikka olisi siis puolta isompi kuin nyt. Jos oletetaan, että amerikkalainen säilyy noin kolmanneksen rikkaampana kuin eurooppalainen, on uudella mantereelle 550 miljoonaa rikasta ihmistä – maksukykyistä kuluttajaa.

Amerikka vetää uusia nuoria työntekijöitä, koska maahanmuuttajat, joista arvellaan vuosina 2000–2050 yli 70 % tulevan Amerikkaan, houkuttelevat jatkossakin heidän sukulaisiaan ja tuttaviaan. Koska muuttajat ovat pääosin Meksikosta ja Aasiasta, yhteydet näihin suuntiin lisääntyvät. USA:n painopiste siirtyy vähitellen myös näihin – pois pienenevästä Euroopasta.

On melko helppo vastata kysymykseen, mihin sijoittaja sijoittaa ja missä tieteen ja tekniikan kehittäjät uskovat olevan tiedolleen, keksinnöilleen ja tuotteilleen suuret markkinat. USA on ylivoimainen, kunnes tulee Kiina. Koska kuluttajien ostohalu ja ostovoima ovat kaikkein tärkeintä, suuret kuluttajien massat ovat Aasiassa. Vuoteen 2020 mennessä kuluttajien, joiden tulot ovat yli \$5 000, määrä kasvaa 226 miljoonasta 1,2 miljardiin. Financial Times kuvaa joulukuun 2002 pääkirjoituksessa asian hyvin otsikoinnissa "*Global demand is moving East. US consumers are overspent. Long live Asian consumers.*"¹¹⁰

Läntisessä maailmassa lapsiluku on tärkeä. Talouden yhtämittainen kasvu selittää pääosin USA:n hyvää lapsilukua. Talouden numerot eivät yksin riitä selitykseksi. Taustalla on myös vahva perheen kunnioitus. 1990-luvulla, jolloin USA:n naiset ovat olleet enemmän ansiotyössä kuin naiset Euroopassa, haluan tehdä useampia kuin yksi lapsi on muitakin tekijöitä. Eräs tällainen on elämäninto ja ilo. Katsotaan, että elämässä on menoa, vauhtia, toimintaa, innostusta, puhtia – ja puhdasta iloa – kun talossa on lapsia ja nuoria. Uskotaan, että itsekin vanhetessa pysyy ainakin mieleltään nuorena, jos ympärillä on aktiivisia lapsia.

Samat perusasetelmat kuin maailman väestökehityksessä koskevat alueiden kehitystä Suomessa. Jos ei jollakin alueella ole riittävän suurta osaavien, luovien ja vapaamielisten ihmisten joukkoa, ei synny markkinoita, ei kiihokkeita yrittää, eikä myöskään innovaatioita.

Suomessa on havaittu, että ne alueet, joissa on yliopisto, ovat kehittyneet hyvin. Kyse ei ole ollut ainoastaan osaamisen kasvusta, vaan yleisen yhteiskunnallisen vireyden noususta. Ja kun yliopistokaupungit ovat olleet vireämpiä kuin muut alueet, ovat ne vetäneet kuin pesusieni kaikenlaista muutakin osaajaa, yrittäjää, maailmanmenosta kiinnostunutta, ja sen myötä tietysti on tarvittu asuntoja, palveluja ja kaikkea sitä, millä aktiivinen elämä ja sen myötä talous pyörii.

Kansantaloustieteen ja myös markkinatieteiden peruskursseilla on vuosikymmeniä Suomessa opetettu keskittymisen lakeja tarinalla jäätelönmyyjistä uimarannalla. Kun pitkällä uimarannalla on yksi jäätelökioski – joko keskellä uimarantaa tai vaikkapa aivan

¹¹⁰ FT, pääkirjoitus 27.12.2002.

toisessa laidassa – ja olet perustamassa jäätelökioskiasi, minne sijoitat sen ajatellen parasta voittoa? Teorioiden ja käytännön tutkimusten mukaan laitat sen jo olemassa olevan viereen. Massoista ja virroista on kyse tässäkin.

USA:ssa tutkimukset osoittavat, että luovat innovatiiviset ihmiset hakeutuvat toistensa luo. He valitsevat paikkansa tehdä työtä ja asua. Ne isot uusiutuvan väestön valtaamat alueet, joissa ovat yliopistot, joissa ovat uuden tekniikan keskittymät, ovat myös innovaation keskuksia. Työväestön ja mekaanisen teollisuuden hallitsemilla alueilla kehitys on juuri päinvastainen.¹¹¹ Uusimmassa amerikkalaisessa innovaatiokirjallisuudessa käytetään uusiutuvasta taloudesta, yhteiskunnasta ja alueista ilmaisua, että niitä ohjaa yhä selvemmin luovuuden ja innovaation eetos.

Aiemmin ihmiset syntyivät tietyille paikkakunnalle ja etsivät joko sieltä taikka lähistöltä ammatin. Perustivat sinne perheensä. Nyt nähdään, että kun luovasta luokasta, jonka arvellaan muodostavan 30 % työvoimasta, on tullut talouden kasvun tärkein tekijä, asuin- ja työpaikat valitaan eri kriteerein kuin ennen. Ihmiset haluavat luoda oman identiteettinsä, eikä ottaa sitä annettuna. He eivät halua, että heidän elämänsä määrittyy vanhan perusteella, traditioiden, perheen, suvun, tietynlaisen työn, organisaatioiden jne.

Alueellinen sitoutuminen ei ole kuollut, mutta alueellisen kasvun tutkijat väittävät, että ihmiset haluavat valita työ- ja asuinalueensa itse. Kaikkein voimakkain tarve tähän on luovilla ja innovatiivisilla ihmisillä. Tämä ei tarkoita, että luovat ihmiset heittäytyisivät jotenkin yhteiskunnan ulkopuolelle. He vain etsivät paikkansa tietoisemmin ja tarkemmin kuin ennen. Luovuus ja hyödyksi oleminen kuuluvat yhteen. Jos nuoret ihmiset löytävät mahdollisuudet luovuuden harjoittamiseen isoissa organisaatioissa, he tekevät sen, koska usein isoissa yrityksissä, tutkimuslaitoksissa tai muissa organisaatioissa raha ja muut etuudet lisäävät mahdollisuuksia.

Luovuuden ja innovatiivisuuden eetos on positiivisesti nähden itsenäisyyttä ja omaehtoisuutta. Negatiivisesti nähden se on itsekeskeisyyttä ja omahyväisyyttä.

Luovuuden eetoksella on vaikutuksensa moneen asiaan yhteiskunnissa, myös ajankäyttöön. Ei ainoastaan siihen, miten ihmiset päivänsä tunnit käyttävät, vaan myös siihen, miten he jaksottavat elämänsä. Luovuuden ja innovatiivisuuden katsotaan kuuluvan nuoruuteen. Ihmiset pyrkivät saamaan mahdollisimman paljon itsestään irti nuorena. Eräs konkreettinen ilmentymä edellä kuvatusta kehityksestä on nähtävissä naisten kohdalla. Paitsi että USA:ssa naiset ovat menneet töihin, he ovat siirtäneet lasten tekemisen aikaa. Ensimmäistä kertaa maan historiassa naiset tekevät keskimäärin yli 30-vuotiaina lapsia. Samaan aikaan maata järjestytti väestölaskennan uusi tieto, että vain 23,5 % amerikkalaisista elää ydinperheissä (isä, äiti ja lapsia).

¹¹¹ Richard Florida, *The Rise of the Creative Class* 2002.

Luovan talouden asiantuntijat korostavat, että voimakas talous rakennetaan pitkäjänteisesti. Luovuus ja innovaatiot vaativat myös systemaattista pitkän aikavälin huolenpitoa. Puhutaan luovuuden ja innovatiivisuuden infrastruktuurin rakentamisesta.¹¹²

USA:ssa luovan talouden infran rakentaminen on ottanut vuosikymmeniä ja se koostuu seuraavankaltaisista tekijöistä:

- Systemaattinen investointi luovuuteen tutkimus- ja kehitysvaroina: 1950-luvun alussa R&D-sijoitukset olivat \$5 miljardia, kun ne 2000-luvun alussa ovat \$250 miljardia; patenttien määrä on kasvanut ollen 25 000 vuosisadan alussa, 43 000 vuosisadan puolessa välissä ja nyt 150 000.
- Systemaattinen sijoitus tekniseen osaamiseen eli insinöörien ja tiedemiesten määrän lisääminen; vuonna 1900 jokaista 100 000 ihmistä kohti oli 55 insinööriä ja tiedemiestä, vuonna 1950 luku oli 400 ja nyt luku on 1 800.
- Taide- ja kulttuuri-ihmisten eli ns. bohemian voimakas lisäys; ammattimaisia kirjailijoita, maalareita ja muita taiteilijoita oli 1900 jokaista 100 000:tta kohti vain 250, vuonna 1950 jo 350, mutta nyt luku on lähes 1 000.

Kaikki tämä vaatii kuitenkin hyvän väestöpohjan. Jos katsotaan Suomen menestystä, löydetään paljon samoja menestyksen tekijöitä. Suomella ja sen parhaiten kehittyneillä alueilla on lisäksi monia aivan omia vahvoja tekijöitä. Ongelmatkin näyttävät tutkimusten mukaan samankaltaisilta. Yksi ongelma on kuitenkin muita kipeämpi. Suomen eikä sen alueiden väestö kasva ja uusiudu.

Jotteri tulisi liian yksipuolista kuvaa siitä, että tulevaisuus on nuorena luovassa luokassa, muutama muistutus siitä, että ainakin USA:ssa vanhat ihmiset ovat niitä, jotka säästävät ja omistavat. Suurimmat yksittäiset sijoittajat ovat jo pitkään olleet eläkesäätiötä. Paradoksaalista on, että säästämisaste on tilastojen mukaan korkein viimeisinä elinvuosina.

USA:ssa on kiinnitetty huomioita, että paitsi säästöt myös voitot osakemarkkinoilta kasaantuvat vanhuksille. Nuorten ihmisten varat kuluvat elämiseen, lapsien koulutukseen ja talonrakentamiseen. Vanhempi väestö säästää sijoittamalla. 1980-luvun aikana vanhat ihmiset omivat voitoista suurimman osan. Vuonna 1970 yli 65-vuotiaat saivat 44 % kaikista koroista, osingoista ja kiinteistötuloista, vuonna 1978 luku oli 47 %, vuonna 1981 jo 51 % ja 53 % vuonna 1985.

Silicon-laakson tilanne

Itsellisyys. Oletan Kalifornian Silicon-laakson tarinan, joka alkaa vuodesta 1933, jolloin Stanfordin yliopistossa kaksi opiskelijaa nimeltään Bill Hewlett ja Dave Packard alkoivat yrittäjiksi, olevan tunnettu. Laakson on sanottu monta kertaa vuosikymmenten aikana olleen niin alavireessä, että on povattu sen näivettymistä samaan tapaan kuin on käynyt ai-

¹¹² Peter Druckerin tutkimukset, esim *Managing in the Next Society*, ennakkopainos 2002 tai John Howkins: *The Creative Economy* 2001 ja Thomas A. Stewart: *Intellectual Capital* 1997.

kanaan puuvilla- ja tupakkateollisuuden, rautateiden taikka terästeollisuuden voimakkaile keskuksille. Aina se on vain lamasta noussut.

Koska Suomessa ehkä on oltu enemmän kiinnostuneita alueen tietotekniikasta ja siihen liittyvistä innovaatioista, korostan, että amerikkalaisille laakso edustaa paljon laveammin huipputiedettä, keksintöjä, uutta teollisuutta, kokeilevaa taidetta, modernia arkkitehtuuria, uusia elämäntapoja – pelkistäen kaikkea uutta. Ja tietysti unohtamatta Hollywoodia, Disneylandiä ja muuta viihdeteollisuutta.

Sanotaan esimerkiksi, että melkein kaikki, mitä USA:ssa on tehty ympäristön hyväksi lainsäädännön, kansalaisten aktiivisuuden taikka yritysten itsesäätelyn avulla, on saanut alkunsa Kaliforniasta. Kun jokin ympäristölaki taikka parannusohjelma valtakunnasta saadaan vuosien taistelun jälkeen läpi, on sama normi ollut Kaliforniassa käytäntöä jo kauan. Osavaltiothan ovat itsenäisiä ja Kalifornia on aina – myös Reaganin vuosina – ollut rohkeiden lainsäätäjien ja aktiivisten kuvernöörien aluetta.

Tupakanpolton kieltäminen levisi Kaliforniasta muuhun maahan. Esimerkkinä ajankohtaisesta uudesta ympäristölainsäädännöstä on kemiallisten pesuloiden käyttämän kemikaalin nimeltä perch (perchloroethylene) kieltäminen. Kaliforniassa on valmisteilla laki, joka kieltää tämän yleisesti käytetyn kemikaalin, mikä käytännössä kuolettaa pesulat, elleivät ne uusi kemiallisen pesun laitteitaan päästöiltään ympäristöystävällisiksi ja terveydellisiksi tai siirry vesipesuun. Kemikaalin on todettu olevan hengitetylle ilmalle ja koko ilmastolle haitallista. Sen on todettu aiheuttavan syöpää, vaurioittavan keskushermostoa, aiheuttavan monia muita sairauksia ja myös saastuttavan vettä. Aivan tuoreen tutkimuksen, jossa tutkittiin 1 700 kemiallisen pesuloiden työntekijää, mukaan syöpäriskin todettiin pesuloissa olevan 25 % suurempi kuin muilla työntekijöillä.

Lakiehdotus tulisi voimaan hitaasti, vuoden 2004 heinäkuusta lähtien asennettavat koneet olisivat jo uusia ja vuodesta 2019 koko osavaltiossa kemikaalin käyttö olisi kiellettyä. Kyse on elämäntavasta. Amerikkalaiset eivät juuri pese vaatteitaan, ne eivät ole edes vesipesun kestäviä. Pesulat ovat kemiallisia. Ne ovat halpoja (paita alle dollarin kappale). Perch ottaa tahrat helposti kangasta vaurioittamatta. Pesulat ovat korealaisten maahanmuuttajien lähes monopolistisessa hoidossa. Uusiin koneisiin investointi maksaa. Asiantuntijat arvioivat, että paine kohti vesipesua lisääntyy muun muassa siksi, että vesipesu laskee energiakuluja 45 %. Mutta vesipesuun siirtyminen lisää työtä ja nostaa näin hintoja ja vaatii, että koko kangas- ja vaateteollisuus uusii tuotantonsa, siis siirtyy vesipesun kestäviin kankaisiin. Pesuloista ei amerikkalaisten oleteta luopuvan niin kauan kuin korealaiset pyörittävät niitä halvalla.

Jottei syntyisi väärää kuvaa, pitää kuitenkin muistaa, että Kalifornia on ympäristöongelmien pesäke. Siellä on esimerkiksi kaikkein saastunein ilma USA:ssa. Juuri nyt arvioidaan naisten rintasyöpävaaran olevan 40 % korkeampi Kaliforniassa joillakin alueilla kuin muualla.

Olellaisinta on kuitenkin ollut, että ajattelun – myös toisinajattelun – vapautta kunnioitavassa osavaltiossa on yleensä ensimmäisenä tuotu julki jokin uusi yhteiskunnallinen

tavoite. Rauhanliike eteni Vietnamin sodan aikana Kaliforniasta. Ei olekaan sattumaa, että kun nyt koko muu maa on kuulemma ja näemmä yhtenäisesti Irakin sodan takana, siis myös yliopistot, lehtimiehet ja muu älymystö, ainoat mielenosoitukset löytyvät Kaliforniasta. 1960-luvun opiskelijanoususta tunnettu valtionyliopisto Berkeley taas johtaa suurten mielenosoitusten organisointia. Kiinnostus sodan erittelyyn on saanut mittasuhteet, jossa professorit valittavat sen vievän kaiken ajan. Valtakunnan lehdistössä taikka TV- ja radiouutisissa, jotka perinteisesti ovat Washington-painotteisia, opiskelijoiden ja yliopistoväen mielenilmaisusta ei kuitenkaan ole näytetty kuin ohimennen joskus nopea välähdys. Asetelma on vanhastaan tuttu, Kalifornia elää omaa elämäänsä.

Kalifornian itsellisyys varsinkin 1990-luvun talouden mahtavan nousun kautena oli niin syvää, että alettiin puhua sen poliittis-taloudellisesta itsenäistymisestä, siis irtaantumisesta kokonaan omaksi valtioksi. Syitä oli monia, joista tärkein tietysti alueen talouden suuruus ja voimakas kasvu. Olihan Kalifornia 1990-luvun lopun huippuvuosina maailman viiden suurimman talouden joukossa. Vuonna 2000 peräti 43 Forbes-lehden 400 rikkaimmasta amerikkalaisesta asui laaksossa. Heidän omaisuutensa arvo oli 184 miljardia dollaria. Joka päivä nimettiin 60 uutta miljonääriä. Osa alueen ihmisistä katsoi heidän kustantavan liikaa muun maan liian helppoa elämää ja erityisen karsaasti katsottiin byrokraattisen Washingtonin elävän kalifornialaisten innovatiivisuuden ja tuottavuuden siivellä. Asetelma oli vähän kuin Italiassa, jossa Pohjois-Italian vauraat teollisuus-, kauppa- ja pankkikaupungit katsovat Rooman poliitikkojen ja byrokraattien vain tarvelevän heidän tuloksensa.

Teknis-taloudellisen muutoksen neljä mallia. Kalifornia ja nimenomaan Silicon-laakso koki suurimman nousunsa uuden talouden myötä. Se tuotti ne innovaatiot, jotka usein pitkänkin tuotanto- ja palveluketjun kautta päätyivät osakkeiksi Wall Streetille. Kun nyt ICT:n johtaman uuden talouden kupla on puhkaistu, olisi harha luulla koko innovatiivisen ajan jääneen taakse. Moni asia on toisin osakemarkkinoilla, pankeissa, konsulttitoimistoissa ja koko taloudessa, mutta tiedemiehet jatkavat tutkimista, insinöörit jatkavat kokeiluja, keksintöjä syntyy, patenteja lunastetaan, toimintoja tehostetaan ja rationalisoidaan, työtä vaativia kalliita työvaiheita automatisoidaan jne. Muutoksen tutkijat jopa varoittavat, että tosiasiallisesti on kypsymässä entistä suurempi teknis-taloudellinen murros.

Suuri haaste on, miten kytkeä uusi teknologia, vanha talous ja sosiaaliset rakenteet toisiinsa. Innovaatioiden on otettava huomioon, etteivät ne voi lähteä vain teknologian taikka talouden lähtökohdista, vaan myös niitä omaksuvan ja toteuttavan ihmisen. Talouden vaateet ja sosiaaliset tarpeet on saatava osaksi innovaatioprosessia. Innovaatioiden eteneminen ei onnistu vain pienen eliitin toimesta.

Tuoreessa Eurooppaan keskittyneessä talouden ja innovaation suhdetta koskeneessa laajassa tutkimuksessa¹¹³ katsotaan innovaation mittaukset ongelmallisiksi. Liian usein keskitytään mittaamaan tavaratuotannon innovaatioita, koska ne ovat selkeästi mitattavissa. Palvelut ja tuotannon prosessipuoli on jäänyt vähemmälle. On tyydytty liian yksinkertai-

¹¹³ Esitelty muun muassa International Review of Applied Economics -lehden vuoden 2002 numeroissa (Vol 13 ja 16, 2002).

siin mittareihin, kuten R&D ja patentit. Liian yksioikoisesti on kiinnitetty huomiota panospuolella tutkimukseen ja kehitystyöhön ja tuotospuolella patenttien lukumäärään.

Erityisen pahasti edellä esitetyn kaltaiset rakenteelliset vinoumat innovaation mittaamisessa kohtelevat palveluja. Huolimatta palvelualan nopeasta uusiutumisesta, sen muutokset ja innovatiivisuus eivät näy tarpeeksi tilastoissa. Osa selittyy mittaustavoista, mutta osa ICT:n täysimääräisen hyödyntämisen viiveestä. Vain neljännes yksityisen sektorin R&D-panoksesta on palvelussa. Palvelujen osuus patenttihakemuksista on alle 15 %.

Mitä pidemmälle tieteellis-tekninen vallankumous on edennyt ja mitä monimuotoisemmaksi esimerkiksi ICT:n käyttö on yhteiskunnassa tullut, sen vaikeampaa on arvioida innovaatioiden merkitystä muutoksessa.

Liian kapeasta näkökulmasta innovaatiotoimintaan on hidasta luopua. Traditionaalinen tapa tarkastella innovaation kulkua oli lineaarinen alkaen keksinnöstä, patentista taikka tutkimustuloksesta edeten markkinatuotteeksi. Tosiasiassa innovaatioprosessi on moniulotteinen, sisältäen monimutkaisia vaiheita, lukuisia yhteistyömuotoja, eri toimijoiden ketjuja ja tietovirtoja. Kansalliset innovaatiojärjestelmät ovat muuttaneet lineaarista yksinkertaista innovaatioketjua. Innovaation katsotaan koostuvan sellaisista osista kuin uusista tuotteista ja prosesseista, uusista organisaatiomuodoista, uusista markkinoista, uusien tietojen ja taitojen kehittämisestä ja sosiaalisesta pääomasta.

Viime aikoina on innovaatiotutkimuksessa korostettu innovaation neljää mallia, jotka ovat

1. *ICT-keskeinen innovaatio.* Tässä mallissa innovaatiotoiminta keskitetään ICT-pohjaisiin toimintoihin ja ICT-sovelluksiin. ICT:n teknologiset mahdollisuudet ovat nousun työntövoima. Mallissa lähdetään melko kapeasta teknologistaloudellisesta osaamisesta. Menestyksen koetinkivi on, kuinka hyvin saadaan laajennettua sovellutukset talouden eri aktiviteetteihin.
2. *Oppimiskeskeinen innovaatio.* Tässä mallissa ihmisten ja organisaatioiden oppiminen on innovaation avain. Teknologiavetoisen kasvun sijaan muutos tulee ihmisten ja heidän yhteisöjensä tiedollisesta noususta, pätevyyden korostamisesta, taloudellis-teknisten taitojen kohottamisesta, joustavasta erilaisten kykyjen hyödyntämisestä jne. Tämä johtaa laadullisesti korkeampaan talouden kasvuun ja työllisyyteen.
3. *Tuotekeskeinen innovaatio.* Firmoissa, joilla on hyvät markkinat, keskitytään innovaation avulla tuotteiden parantamiseen, uusien tuotteiden luomiseen ja uusien markkinoiden valtaamiseen. Kilpailupaineen vallitessa strategia onnistuessaan kasvattaa sekä tuotantoa että työllisyyttä.
4. *Prosessikeskeinen innovaatio.* Tässä mallissa keskitytään enemmänkin vanhan talouden uudistamiseen. Kilpailun vallitessa etsitään innovaatioista apua tuotantokustannusten vähentämiseen. Tuloksena on usein keskittyminen ja työvoiman vähentäminen.

Silicon-laakson tulevaisuuden arvioidaan riippuvan paljolti siitä, miten se pystyy omaksumaan kaikki nämä eri innovaation muodot. Jos se pystyy liikkumaan joustavasti näillä eri alueilla ja pääsemään johtavaan asemaan, sillä on tulevinakin vuosina etulyöntiasema ja ennen kaikkea sillä on tavaroita, palveluja ja osaamista, mitä muille myydä.

Tarjonta on nähtävästi tulevaisuudessakin kunnossa. Ongelmana on, että maailmanmarkkinat eivät vedä. Varsinkin ICT-painotteisille tuotteille ja palveluille ei ole ostajia. Kokonaiset maanosat – Afrikka, Etelä-Amerikka ja osin Aasia – kamppailevat taloutensa kanssa. Euroopassa työllisyys on ollut heikkoa ja palkkakehitys pysähtynyt. Niin investoijat kuin kuluttajat ovat varovaisia, myös USA:ssa.

Toinen vähemmälle huomiolle jäänyt innovaatioiden etenemisen este on niiden sovelta- jien ja käyttäjien heikko tietotaito. Tämä ei koske vain alikehittyneitä maita, vaan myös vauraita länsimaita, erityisesti nopeasti ikääntyvää Eurooppaa ja Aasiaa. Ikääntyvät kou- lutetut ja rikkaat läntisen maailman ihmiset eivät osaa käyttää ICT-painotteisia tuotteita ja palveluja täysimääräisesti hyödykseen. Tätä osaamista ei peritä. Jokaisen on itse opiskel- tava ICT:n käyttö. Tarvitaan sosiaalisia ja kulttuurisia innovaatioita tekniikan ja ihmisen välille.

Sama koskenee myös Suomea.

Miten laakso näyttää nyt voivan? Poissulkien nyt edellä esitetyn piilevän uuden innovaa- tioaallon ja sen tuoman nousun voidaan sanoa laakson ulkoisesti voivan huonosti, jos mittareina käyttää laajoja irtisanomisia, investointien kuivumista ja tyhjinä ammottavien massiivisten liiketilojen rivistöjä. Talouden lama ja erityisesti ICT-vetoisen Wall Streetin kriisi on luonnollisesti iskenyt laaksoon. Monet taloustieteilijät jumputtavat taas kerran, että laskun jälkeen tulee nousu. Useimmat arvioivat kuitenkin IT-sektorin rajujen yli- investointien ja muiden tavallista suurempien rakenteellisten virheiden aiheuttavan sen, että nousun povataan alkavan arvioitua myöhemmin vuonna 2003.

San Francisco Chronicle arvioi laakson 200 huipputeknologiayrityksen menettäneen vuonna 2001 \$91.3 miljardia. Toimitiloja ei juuri ollut vapaana 1990-luvun lopulla, kun nyt luku on noin 20 %. Työttömyys nousi vuoden aikana 2 %:sta 8%:iin. Venture- pääoma tippui 70 % viime vuodesta. Arvioidaan, että 90 % niistä 400 venture- pääomaryhmittymästä, joita 1990-luvulla syntyi, kuoleutuvat. Vuoden 2002 ensimmäisen puoliskon aikana 30 laakson huippuluokan IT-yritystä on leikannut 5 % tuotekehittely- ja tutkimusrahoista. USA:n patenttiviraston mukaan patenttien (joista suuri osa Kalifornias- ta) määrä nousee tänä vuonna vain 1,3 %, kun se on noussut 10 % vuodessa 1990-luvun loppuvuosina. Tällaista kehitysrahoituksen ja innovaation alasmenoa ei ole tapahtunut vuosikymmeniin.

Vastakohtana Silicon-laakson alamäelle Länsirannikon Pohjolassa eli Seattlen lähellä oleva Microsoft ilmoittaa nostavansa R&D-budjettiaan 20 % eli 5,2 miljardiin dollariin.

Valtion tilauksia, erityisesti turvallisuuden aloilla, on pidetty monen firman pelastuksena. Ensimmäistä kertaa pitkään aikaan valtiolla on rahaa tilata tuotteita ja palveluja. Valtiolla

on rahaa investoida tutkimukseen ja kehittämistyöhön. Viihdeteollisuus on saanut aivan uudentyyppisiä suuria tilauksia Washingtonin hallinnolta. Siirtymä nettimaailmasta puolustus- ja turvallisuusmaailmaan ottaa aikansa, mutta laakson mukautumiskyky on aina ollut hyvä. Sanotaan, että tavoitteena on auttaa hallitusta seuraamaan kansalaisia yhtä hyvin kuin Amazon seuraa asiakkaitaan.¹¹⁴ Esimerkkinä uudesta tehtävästä ja mukautumiskyvystä olkoon tunnetuin tietokonepelien kehittäjä Gilman Louie, joka on vuodesta 1998 ollut CIA:n palveluksessa. Louie ilmoittaa tarkastelevansa maailmaa kuin yhtenä suurena systeeminä – yhtenä suurena pelinä. Toinen esimerkki on isompi yrittäjä, Oracle. Oraclen johtajalta Larry Ellisonilta kysyttiin, onko maailmanlaajuinen tietokanta realistinen. Ellison vastasi: *"I do think it will exist, and I think it is going to be an Oracle database."*

Muutama arvoituksellinen erityisesti Silicon-laaksoa koskeva laman piirre on saanut huomiota. Yllättäen kyllä kiinteistöjen hinnat eivät ole romahtaneet. Nuoret kalifornialaiset eivät ehkä voi enää jäädä alueelle, koska heillä ei ole siihen varaa palkkojen ja voittojen laskettua tai työttömyyden takia.

Huippuvuosina puhuttiin paljon aivovuodosta eli siitä, kuinka Intiasta, Kiinasta ja muista köyhistä maista parhaat nuoret imetään Kaliforniaan. Informaatioteknologian työvoimasta 30 % koostuu intialaisista software-insinööreistä, kiinalaisia on lähes toinen mokoma. Lama on johtanut siihen, että osa heistä on palannut takaisin kotimaahansa perustaen sinne oman yrityksen. Tärkeämpää kuitenkin on, että tuore kalifornialainen tutkimus¹¹⁵ maahanmuuttajien verkostoista kertoo, että maahanmuuttajat pitävät laajasti yhteyttä kotimaahansa. Tutkijat sanovatkin, että aivovuodon (brain drain) sijasta pitäisi puhua aivoierrosta (brain circulation). Tämä hyödyttää kaikkia.

Kalifornian innovatiivisuus on avaintekijä. Uuteen nousuun uskovat viittaavat usein alan guruun ja hänen uusimpaan kirjaansa, Princetonin professori William Baumol, *The Free-Market Innovation Machine: Analyzing the Growth Miracle of Capitalism* 2002. Mielenkiintoista Kalifornian kannalta on, että hän pitää liioiteltuna pelkoa innovaatioiden monopolivaikutuksesta. Innovaatioiden leviäminen tapahtuu paljon nopeammin kuin ennen. Hän tutki 46 teollisuusinnovaatiota ja päätyi johtopäätökseen, että jos 1880-luvulla otti keskimäärin 33 vuotta ennen kuin kilpailijat pääsivät samoille markkinoille, nyt ne tulevat sinne 3 vuodessa.

Silicon-laakson voima on ollut riskinotossa ja yrityskulttuurissa, jossa epäonnistuminen ei ole synti, vaan oikeus. Uutta teknologiaa voidaan keksiä muualla, Intiassa, Kiinassa tai USA:n muissa osavaltioissa, mutta sovellukset – uudet tuotteet – tullaan tekemään Kaliforniaan paljolti tästä syystä. Monet uskovat kalifornialaisten selviävän näillä ainutlaatuisilla eväillä muita nopeammin tästäkin lamasta. Vuonna 1991 edellisen Silicon-laakson laman aikana lehdet kirjoittivat, että nyt laakson aika on auttamattomasti ohi. Rakennukset on purettava ja maa käännettävä mullalle, jotta saadaan takaisin edes hedelmätarhat.

¹¹⁴The New York Times Magazine, April 14, 2002.

¹¹⁵ Public Policy Institute of California, PPIC, Local and Global Networks of Immigrant Professionals in Silicon Valley.

Jos pitää paikkansa, että talouden syklit ovat nopeutuneet, näemme varsin pian, miten Silicon-laaksolle tällä kertaa kävi.

* * * * *

Kirje neljä **KETKÄ OVAT OIKEASSA GLOBALISAATIOSSA?****Keskustelu köyhyydestä**

Keskustelua globaalistumisesta käydään eri ulottuvuuksilla. Sitä pidetään hyvänä tai pahanana. Globalisaatio jakaa ihmisten mielipiteitä kaikkialla maailmassa. Yksi poliittisimmista kysymyksistä on globaalistumisen vaikutukset köyhyyteen ja tuloeroihin. Vastustajien kovin väite on, että globalisaatio on lisännyt köyhyyttä, kun taas kannattajat väittävät globalisaation vähentäneen sitä. Kahtiajako on sama, oli sitten kyseessä ekonomisten sisäinen asiantuntijakeskustelu, lehtimiesten uutisointi, poliitikkojen puheet, nuorten maailmanhahmotus, järjestöaktivistien julistukset, ay-miesten edunvalvonta tai maanviljelijöiden pohdinta siitä, kannattaako pojan jatkaa isän tilalla.

Maailmanpankki on yksi keskeisistä keskustelijoista ja tiedon tuottajista asiassa. Erityisen ajankohtaiseksi globaalistumisen ja köyhyyden teema on tullut pankille siitä syystä, että pankki on 1990-luvulla nostanut köyhyyden torjunnan tärkeimmäksi tavoitteekseen. Pankin visio kuuluu seuraavasti: *Our dream is a world free of poverty*. Todellisuus on kuitenkin hyvin kaukana tuosta tavoitteesta, sillä tänään maapallolla on kuusi miljardia ihmistä, joista viisi miljoonaa asuu kehitysmaissa. OECD-maissa elää miljardi ihmistä. He saavat 80 % maailman tuloista. Maailmassa on tällä hetkellä yli 1,2 miljardia ihmistä – noin 20 prosenttia maailman väestöstä – jotka elävät alle dollarilla päivä kohti. Alle kahdella dollarilla päivä elävien ihmisten määrä on kolme miljardia. Tällaista tulonjakoa ei voida pitää hyväksyttävänä millään perusteella.

Suomessakin on puhuttu kehitysmaapolitiikasta 1960-luvulta lähtien. Miltä pelkistäen tilanne ihmisten tasa-arvon kannalta näyttää nyt? Näiden 40 vuoden aikana rikkaimpien maiden ihmisten keskimääräinen tulotaso on kaksinkertaistunut verrattuna köyhimpien maiden ihmisten tulotasoon. Rikkaimpien 20 maan ihmisten tulotaso on 37 kertaa suurempi kuin köyhimpien 20 maan ihmisten.¹¹⁶

Tulevaisuus ei sekään näytä kovin valoisalta, sillä seuraavan 30 vuoden aikana maailman väkiluku kasvaa noin 2 miljardia, eli nykyisestä 6 miljardista 8 miljardiin. Tosiasiassa tuo kasvu osuu maailman köyhimpiin maihin, sillä rikkaiden maiden väkiluku kasvaa vain noin 50 miljoonalla ihmisellä. Seitsemän miljardia elää kehitysmaissa tai siirtymätalouksien maissa.

Näistä isoista luvuista usein kuvitellaan virheellisesti, että tilanne ei ole parantunut, vaan kulkenut huonompaan suuntaan koko ajan. Näin ei ole kuitenkaan käynyt, vaikka muutos on ollut tuskastuttavan hidas. Toisen maailmansodan jälkeen ja erityisesti 1960-luvun jälkeen kehitystä edistäviä instituutioita on rakennettu ja uutta teknologiaa on otettu käyttöön. Maailman väestön odotettavissa oleva elinikä on noussut viimeiset 20 vuotta, luku-

¹¹⁶ World Bank Press Review 8.5.2003.

taidottomuus aikuisten keskuudessa on alentunut 47 %:sta 25 %:iin kehitysmaissa viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana, ja vaikka alle dollarilla päivässä elävien määrä kasvoi jatkuvasti lähes kaksi sataa vuotta, kahden viimeisen vuosikymmenen aikana luku on laskenut. Paremman talouspolitiikan ansiosta, ennen muuta Kiinassa ja Intiassa, alle dollarilla päivässä elävien ihmisten määrä on pudonnut 200 miljoonalla, vaikka maailman väkiluku on kasvanut 1,6 miljardilla.

Koska Maailmanpankin keskeinen tavoite on köyhyyden vähentäminen, sen tärkein politiikkakeskustelujen kysymys on, kuinka köyhyyttä torjutaan. Tuon pohdinnan tueksi pankki tarvitsee tietoa harjoitetun politiikan vaikutuksista ja arvioita siitä, kuinka eri politiikat palvelevat tavoitteen saavuttamista. Keskustelua siitä ei käydä vain Maailmanpankissa, vaan myös muissa kansainvälisissä rahoituslaitoksissa, YK:ssa, kaikissa maissa ja kansalaisten sekä tutkijoiden keskuudessa.

Pankki pyrkii perustamaan politiikkansa tietoon, mistä syystä se puhuu itsestään myös tietopankkina. Se tekee tutkimuksia aiheesta. Peruskysymys köyhyyden poistamisen ja tuloerojen supistamisen alueella on, mitä on tapahtunut köyhyydelle viimeisten vuosien ja vuosikymmenten aikana maailmassa ja eri maissa. Mitkä tekijät ovat aiheuttaneet muutokset? Ovatko köyhyys ja tuloerot lisääntyneet, ja jos, mistä syystä? Kysymys on yksinkertainen, mutta vastauksista ei ole yksimielisyyttä.

Onko köyhyys lisääntynyt?

Mikä on siis pankin vastaus köyhtymiskiistään? Pankissa on asiasta erilaisia näkemyksiä, mutta virallisinta kantaa edustanee vuoden 2001 lopulla julkaistu tutkimus.¹¹⁷ Tutkimuksen tekijöistä David Dollar on pankin tutkimusjohtaja ja Paul Collier on kehitystutkimusryhmän johtaja. Tutkimuksen tulokset ovat herättäneet keskustelun sekä pankin sisällä että tutkijoiden keskuudessa eri puolilla maailmaa. Keskustelu ei koske pelkästään sitä, mitkä ovat keskeisimmät tekijät köyhyyden vähenemiseen ja tuloerojen supistumiseen, vaan myös käsitteiden määrittelyä ja käytettäviä aineistoja.

Maailmanlaajuisesti toimivassa tietoyhteiskunnassa globalisaatiokeskustelua – kuten muitakin elintärkeitä aiheita – voidaan seurata Internetin kautta kaikkialla maailmassa samaan aikaan. Suomeenkaan ei tarvitse odotella kirjoja tuovia laivarahteja. Internetin kautta jokainen voi vaihtaa mielipiteitä silloin, kun asia on ajankohtainen, ja ennen kaikkea olla mukana arvioimassa asioiden merkitystä itse omista lähtökohdistaan.¹¹⁸

Dollarin ja Collierin antama vastaus on pelkistäen seuraava: maailman ihmisten huomattava enemmistö – myös kaikkein köyhimmät – ovat hyötynet globalisaatiosta. Nämä

¹¹⁷ Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy. David Dollar, Paul Collier. December 2001 by Oxford University Press, World Bank. Ks. Myös Dollar, David, Kraay, Art: Spreading the Wealth. Foreign Affairs, Vol. 81, No. 1, January, February 2002, 120-133.

¹¹⁸ Maailmanpankki julkaisi tutkimuksen heti sen ilmestyttyä omilla internet-sivuillaan. http://econ.worldbank.org/prr/structured_doc.php?sp=2477&st=&sd=2857. Pankki on julkaissut myös monia muita pankin tutkijoiden laatimia selvityksiä köyhyydestä ja tuloerojen kehityksestä. Ne edustavat kunakin kirjoittajan omia henkilökohtaisia mielipiteitä.

ihmiset asuvat maissa, jotka ovat osallistuneet maailmankaupan vapautumiseen. Lukumääräisesti suurin osa kehitysmaista ei ole osallistunut globalisaatioon ja näiden maiden ihmisten enemmistö ei ole siitä hyötynyt. Osa kaikkein köyhimmistä on köyhtynyt entistään.

Pankki jakoi globalisaation kolmeen aaltoon, joista ensimmäinen oli vuosina 1870–1914, toinen vuosina 1950–1980 ja kolmas on meneillään alkaen 1980-luvun alusta. Ensimmäisessä aallossa henkeä kohti lasketut tulot kasvoivat nopeasti, mutta tämä ei estänyt köyhien ihmisten määrän kasvua.¹¹⁹ Toinen aalto merkitsi rikkaiden teollisten maiden yhentymistä ja vaurastumista, mutta jätti köyhät maat riippuvaisiksi alkutuotteista. Kolmannessa aallossa, viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana, monet köyhät maat ovat onnistuneet tunkeutumaan rikkaiden maiden teollisten tuotteiden markkinoille ja vaurastuneet. Toisaalta, erityisesti 1980-luvulla ovat teknologisesti kehittyneet teollisuusmaat kyenneet kasvattamaan varakkuuttaan muita maita nopeammin. Köyhien, ja erityisesti väkirikkaiden, globalisaatioon osallistuneiden maiden talouksien kasvu nopeammin kuin kehittyneiden maiden talouksien kasvu on kuronut umpeen kansainvälisiä tuloeroja ja poistanut köyhyyttä.

Dollar ja Collier korostavat jopa sitä, että ei ole enää mieltä jakaa maailmaa rikkaisiin ja köyhiin maihin. Meneillään olevassa globalisaatiossa maat ja kansat jakautuvat rikkaisiin maihin ja kahteen kehitysmaiden ryhmään, globalisaatioon eli pelkistäen maailmankaupan vapauttamiseen osallistuneisiin ja sen ulkopuolelle jääneisiin (ei-osallistujiin). Menestyneitä kehitysmaita tutkimuksessa on 24, joista parhaita ovat Kiina, Intia, Unkari ja Meksiko. Menestyneiden maiden joukkoon lasketaan myös Vietnam ja Uganda. Noin kolme miljardia ihmistä koki globaalistuneissa kehitysmaissa viiden prosentin tulonnousun 1990-luvulla verrattuna rikkaisiin maihin, joissa nousu oli kaksi prosenttia. Köyhyyden vähentymisen lisäksi ihmisten palkat ja elinikä nousivat sekä koulutustaso parani. Mutta samaan aikaan kaksi miljardia ihmistä on jäänyt globalisaation ulkopuolelle. Keskimääräinen tulotaso on alentunut, eikä koulutus ole paljonkaan parantunut. Tämä koskee ennen muuta Afrikkaa ja entisen Neuvostoliiton valtioita.

¹¹⁹ Kahden sadan vuoden mittaisessa tarkastelussa valtioiden välisten tuloerojen todetaan kasvaneen jatkuvasti samalla, kun maailman taloudet ovat integroituneet toisiinsa. Tämä ei kuitenkaan koske valtioiden sisäistä tuloerojen kehitystä. Lindert ja Williamson väittävät, että eniten globalisaatiosta ovat kahdensadan vuoden aikana hyötynneet valtiot, jotka ovat siihen osallistuneet hyötymistarkoituksessa ja siitä ovat vähiten hyötynneet ne, jotka ovat pysyneet sen ulkopuolella. Globalisaation vaikutus on kuitenkin pieni selittämään tuloerojen kehitystä. Lindert, Peter H. and Williamson, Jeffrey G.: Does globalization make the world more unequal? NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. WORKING PAPER SERIES (U.S.); No. 8228:1-1-[56], April 2001, <http://www.nber.org/papers/w8228> Ks. myös Rourke, Kevin, H.: Globalization and Inequality: Historical Trends. *Aussenwirtschaft*, 57. Jahrgang, Heft I, 2002, 65- 101. Ks. Milanovicin kriittinen tulkinta globalisaation historiallisesta menestystarinasta; Milanovic, B.: *The Two Faces of Globalization: Against Globalization as We Know it*. (<http://www.worldbank.org/research/inequality/pdf/naiveglob1.pdf>) ja myös Chang, Ha-Joon: *Kicking Away the Ladder: Policies and Institutions for Economic Development in Historical Perspective* (Anthem World Economics Series) 2002.

Seuraava taulukko tiivistää köyhyyden kehityksen kehitysmaissa:

	24 globalisaatioon osallistunutta kehitysmaata	49 globalisaation ulkopuolista kehitysmaata
Asukasluku	2,9 miljardia	1,1 miljardia
BKT/henkilö 1980	1 488 dollaria	1 949 dollaria
BKT/henkilö 1997	2 485 dollaria	2 133 dollaria
Inflaatio 1980	16 %	17 %
Inflaatio 1997	6 %	9 %
Peruskoulu 1980 (vuosia)	2,4	2,5
Peruskoulu 1997 (vuosia)	3,8	3,1

Köyhyyden lisäksi olennaista on tulonjaon kehitys. Tulokset ovat vaihtelevia. Tutkimuksessa on monia esimerkkejä globaalistuneista kehitysmaista, joissa tulonjako on tasaantunut, mutta on myös päinvastaisia tapauksia. Kiinassa tuloerot ovat kasvaneet merkittävästi. Kiinan suuruuden johdosta sen vaikutus tilastoissa on hallitseva. Sieltä löytyy valtava määrä sekä köyhtyneitä että asemaansa parantaneita. Samanlaisia tapauksia löytyy kehittyneistä maista. 1990-luvulla, vahvan globalisaation kaudella, OECD-maiden tuloerot ovat kasvaneet. Pankin tutkijoiden tulokset vuoden 1960 jälkeisestä globaalista tuloerojen kehityksestä ovat karkeasti ottaen seuraavat: vuosina 1960–1975 globaalit tuloerot kasvoivat, mutta sitten tasaantuivat vuoteen 1995 saakka, lähinnä Kiinan ja Intian ansiosta. Jos tarkastelu kohdistetaan äärimmäisessä köyhyydessä oleviin, niin ensimmäistä kertaa vuosina 1987–1998 alle dollarilla päivässä elävien osuus maailman väestöstä laski (28 %:sta 23 %:iin).

Kun globalisaatioon osallistuneiden kehitysmaiden talouden kasvu on ollut kaikkein nopeinta (5 % henkeä kohti/vuosi) maailmassa 1990-luvulla verrattuna kehittyneisiin maihin (2,2 % henkeä kohti/vuosi), kansainväliset tuloerot supistuvat. Toisaalta näiden kahden maaryhmän ero ei-globalisaatioon osallistuneisiin maihin kasvaa, sillä näiden talouden kasvu on ollut heikkoa 1990-luvulla (1,45 henkeä kohti/vuosi). Tuloerot jyrkkenevät näin ollen kehitysmaiden kesken, mutta globalisoijat saavuttavat kehittyneitä maita.¹²⁰

Sala-i-Martinin tutkimustulokset tukevat Dollarin ja Collierin tuloksia. Hänen mukaansa köyhyys on supistunut maailmassa vuosina 1970- 1998. Sala-i-Martinin tutkimus perustuu 125 maan henkilökohtaisten tuloerojen ja köyhyysasteen analyysiin ja alle dollarilla päivässä ja alle kahdella dollarilla päivässä eläneiden lukumäärätietoihin. Ensinnäkin, köyhyysaste laski oleellisesti kahdenkymmenen vuoden aikana. Toiseksi, alle dollarilla päivässä eläneiden lukumäärä laski 235 miljoonalla ja kahdella dollarilla päivässä eläneiden määrä laski 450 miljoonalla vuosina 1976 ja 1998. Positiivinen kehitys johtuu pää-

¹²⁰ Ks. myös Dollar, David and Kraay, Aart: Trade, growth, and poverty. INTERNATIONAL MONETARY FUND SEMINAR SERIES (INTERNATIONAL), No. 2001-70:1-45, March 2001 ja Dollar, David and Kraay, Aart: Growth is good for the poor. Policy research working paper; 2587, April 2001, (<http://econ.worldbank.org/resource.php?type=5>)

asiassa Aasiasta, erityisesti vuoden 1980 jälkeen. Latinalaisessa Amerikassa köyhyys aleni 1970-luvulla, mutta ei myöhemmin. Heikoin kehitys oli Afrikassa, jossa kolmenkymmenen vuoden aikana alle dollarilla päivän eläneiden määrä lisääntyi 175 miljoonalla ja kaksi dollaria päivässä saaneiden määrä lisääntyi 227 miljoonalla vuosina 1970 ja 1998. Afrikassa oli 11 % maailman köyhistä vuonna 1960, mutta 66 % vuonna 1998.¹²¹ Toisen, samaan aineistoon perustuvan Sala-i-Martinin tutkimuksen mukaan alle dollarilla elävien osuus aleni 20 %:sta 5 %:iin viimeisen 25 vuoden aikana. Alle kahdella dollarilla päivän eläneiden osuus aleni 44 %:sta 18 %:iin. Köyhyyden kehitystä arvioitiin tutkimuksessa seitsemän eri mittarin avulla. Kaikki ne osoittavat kansainvälisten tuloerojen alentuneen vuoden 1980 ja 1998 välillä. Tuloerot selittyvät maiden välisillä, ei maiden sisäisillä, tuloeroilla. Tärkein selittäjä on jälleen Kiinan kehitys, sillä Kiinassa ovat 1,2 miljardin ihmisen tulot kasvaneet. Ellei Afrikassa asuvien ihmisten tulot ala kasvaa lähitulevaisuudessa, maailman tuloerot kääntyvät nousuun.¹²²

Lehdistössä syntyi vilkas keskustelu tuloksista. Tutkijat, lehdistö sekä kansalaisjärjestöt olivat aktiivisesti liikkeellä. Keskustelu kokosi niitä mielipiteitä ja valmisteltuja kannanottoja, joita Maailmanpankin julkaisun laadinnan aikana syntyneet muut julkaisut¹²³ ja vuoden 2000–2001 Maailmanpankin vuosiraportti World Development Report – Attacking on poverty, olivat synnyttäneet.¹²⁴ Kovatasoisimpia keskustelijoita ja analyysejä ovat olleet Dani Rodrik (Harwardin poliittisen taloustieteen professori) ja Robert Wade (London School of Economicsin poliittisen taloustieteen professori) ja Maailmanpankin sisältä pankin tutkija Banko Milanovic. Erityisesti Milanovic on käsitellyt ristiriitaisten tulosten ja niiden tulkinnan syitä erittelemällä tutkijoiden käsitteitä ja mittaustapoja. Itse hän edustaa toisenlaista tulkintaa kuin Dollar ja Collier. Milanovic in tulkinnat köyhyyden ja tuloerojen kehityksestä tekee mielenkiintoiseksi se, että hän käyttää samoja aineistoja kuin Maailmanpankin virallinen köyhyyttä koskeva kehitysraportti ja Dollarin ja Collierin tutkimukset, mutta päätyy toisenlaisiin tuloksiin. Aineisto on Maailmanpankissa, mutta se ei ole kokonaisuudessaan ulkopuolisten tutkijoiden käytössä. Tutkijat ovat kiinnittäneet tähän huomiota.¹²⁵

Milanovic näkee tutkimustulosten taustalla erilaiset käsitelmääritykset ja tilastoaineistot. Hän erottaa kolme erilaista käsitettä. Käsitteen yksi (= painottamaton kansainvälinen

¹²¹ Sala-i-Martin, Xavier: The world distribution of income estimated from individual country distributions. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. WORKING PAPER SERIES (U.S.); No. 8933:1-65, May 2002. (<http://www.nber.org/papers/w8933>)

¹²² Sala-i-Martin, Xavier: The disturbing "rise" of global income inequality. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. WORKING PAPER SERIES (U.S.); No. 8904:1-[71], April 2002 (<http://www.nber.org/papers/w8904>). Tutkimuksessa mitattiin tuloerojen kehitystä seuraavien mittareiden avulla: (Gini kerroin, log-tulojen varianssi, kaksi Atkinsonin indeksiä, logaritmin keskipoikkeama, Theil indeksi ja vaihtelukerroin).

¹²³ Ks. esimerkiksi Ravallion, Martin: Growth, Inequality, and Poverty. Looking beyond Averages. Policy Research Working Paper no 2558, World Bank, Washington DC 2001, Dollar, David and Kraay, Art: Trade, growth and poverty. Policy Research Working Paper no 2199, World Bank, Washington DC 1999, Dollar, David, Kraay, Aart: Growth is Good for the Poor. Policy Research Working paper no 2587. The World Bank Washington DC, 2001.

¹²⁴ World development report 2000/2001 - attacking poverty. The World Bank, Oxford University Press, New York 2002.

¹²⁵ Deaton 2002.

eriarvoisuus) mukaisesti mitaten tuloerot ovat kasvaneet maailmassa viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Kaikki ovat tuloksesta yksimielisiä. Käsitteen kaksi (= painotettu kansainvälinen eriarvoisuus) mukaisesti tuloerot ovat 20 vuoden aikana kaventuneet, sillä Kiinan kehitys selittää yksin tämän. Kaikki ovat siitäkin yksimielisiä. Muutoin yhteistä trendiä ei ole. Käsitteen kolme (= maailman "todellinen" eriarvoisuus) perusteella tehdyistä tuloksista tutkijat ovat eri mieltä. Milanovic, Dikhanov, Ward, Dowrick ja Akmal katsovat tuloerojen kasvaneen, Sala-i-Martin, Dollar ja Kraay katsovat tuloerojen pienentyneen sekä Bourgignon ja Morrison katsovat tuloerojen kärjistyneen.¹²⁶

Käsitteen yksi mukainen kehitys ei ole ollut yhdenmukainen maailmassa, sillä eri alueiden väliset tuloerot ovat kasvaneet. Erityisesti Afrikka on kehittynyt heikosti. Jos tarkastelu-aika jaetaan kahteen ajanjaksoon, vuosiin 1960–78 ja vuosiin 1978–98, kuva täsmenyy. Ensimmäisen kauden aikana kaikkien maiden taloudet ovat kasvaneet. Toisella kaudella erityisesti rikkaimmat maat ovat kasvattaneet tulojaan. Kun ajanjaksoa verrataan, huomataan, että köyhimpään ryhmään kuuluvien maiden lukumäärä on kasvanut oleellisesti ja rikkaimpien maiden ryhmä on supistunut.

Milanovic on julkaissut vuosien 1988 ja 1993 tuloerojen kehityksestä erillisen tutkimuksen, joka perustuu kotitaloushaastatteluihin. Haastattelut kattavat noin 84 % maailman väestöstä ja 93 % maailman BKT:stä. Tilastot osoittavat tuloerojen kasvun kiihtyneen maailmassa 1990-luvun alussa. Maailman epätasa-arvo lisääntyi sen mukaan Gini-kertoimella mitaten 62,8:sta vuonna 1988 66:een vuonna 1993. Valtioiden väliset tuloerot selittävät epätasa-arvosta 75–88 %. Keskeisimmin tuloerojen kehitykseen vaikuttivat väkirikkaiden maiden, ennen muuta Kiinan, Intian ja Bangladeshin köyhän maaseutuväestön heikko kehitys ja Kiinan kaupunkiväestön tulojen nopea kasvu.

Maailman tuleva tuloerojen kehitys riippuu Milanovicin mukaan siitä, mitä tapahtuu Kiinan ja Intian sekä Yhdysvaltain, Japanin, Saksan, Ranskan ja Iso-Britannian suhteelliselle asemalle. Milanovic on nostanut tutkimuksestaan esille eräitä tilannetta selkeästi kuvaavia lukuja. Yksi prosentti maailman rikkaimmista saa yhtä paljon tuloja kuin alin 57 % tai toisin sanoen alle 50 miljoonaa rikkainta ihmistä saa yhtä paljon kuin 2,7 miljardia ihmistä. Yhdysvaltain köyhimpään kymmenykseen kuuluva on keskimäärin paremmassa asemassa kuin ? maailman väestöstä. Yhdysvaltain rikkaimpaan kymmenykseen kuuluvat (25 miljoonaa) saavat yhtä paljon tuloja kuin maailman köyhin 43 % (eli 2 miljardia ihmistä). Maailman köyhimpien tulot pienenevät vuosina 1988–1993 ¼:lla, kun maailman rikkaimman viidenneksen tulot kasvoivat 12 % reaalisesti, ts. sen tulot kasvoivat enemmän kuin kaksi kertaa enemmän kuin maailman keskimääräiset tulot (5.7 %).¹²⁷

Milanovic ei ole tutkimuksessaan voinut tutkia maailman maiden välisten ja maan sisäisten tuloerojen ja köyhyyden syitä.

¹²⁶ Three Concepts of International Inequality, 1950- 1998, Branko Milanovic (World Bank). <http://www.worldbank.org/research/inequality/0618RTPapers.htm>.

¹²⁷ Milanovic, Branko: True World Income Distribution, 1988 and 1993: First Calculations Based on Household Survey Alone. The Economic Journal, 112 (January 2002, 51- 92. Ks. Myös Milanovic, Branko: The Two Faces of Globalization: Against Globalization as We Know it. Second Draft, May 2002, <http://www.worldbank.org/research/inequality/pdf/naiveglob1.pdf>.

Toinen samaa aineistoa, mutta eri metodologia käyttävä tutkimus, osoittaa maailman tulojen muuttuneen epätasa-arvoisemmaksi vuosina 1988–1993. Yhteneväisesti Milanovicin kanssa tutkimus osoittaa Gini-kertoimella mitaten epätasa-arvon kasvaneen 6 %. Edelleen se osoittaa, että maailman väestön köyhimmän kymmeneksen tulot putosivat 27 %, kun vastaavasti rikkaimman kymmeneksen nousivat 8 %.¹²⁸

Köyhyyden syyt ja keinot sen torjumiseksi

Maailmanpankin analyysit köyhyyden kehityksestä ja köyhyyden torjumisesta vaikuttavat ja ovat vaikuttaneet pankin kehityspolitiikan tavoitteisiin ja keinoihin. Esimerkkinä tällaisesta käsitteestä ja kehityspoliittisesta konseptista voidaan mainita hyvä hallinta. Kaikki keskustelijat eivät ole yksimielisiä keinojen tehokkuudesta ja edes suunnasta.

1990-luvulla kysymys köyhyyden torjumisesta ja tuloerojen kehityksestä on esitetty muodossa: Kuinka globalisaatio vaikuttaa köyhyyteen? Kysymys ei ole yksinkertainen, sillä käsite globalisaatio on moniulotteinen ja monitulkintainen. Onko globalisaatio edes ilmiö, jonka tehtävänä on köyhyyden torjuminen ja kehityksen aikaansaaminen kaikkialla maailmassa, vai onko globalisaatio ilmiö, joka palvelee muita tarkoituksia? Mikä on kansainvälisten rajoituslaitosten rooli globalisaatiossa? Yksinkertaistava vastaus varmaan on, että globaalistuminen ei ole kansainvälisten rahoituslaitosten keksintö, eikä maailman tuloerojen tasaaminen ole globalisaatiota edistävän politiikan keskeinen motiivi. Se on kuitenkin ilmiö, johon kansainväliset kehitysrahoituslaitokset ovat ottaneet kantaa. Ne näkevät globaalistumisen auttavan kehitysmaita kehittymään ja vähentämään köyhyyttä. Köyhyyden ja globaalien tuloerojen kannalta katsoen globaalistuminen tarkoittaa yleensä markkinoiden vapauttamista ja usein Washingtonin konsensuksen nimellä tunnetun kehityspoliittisen doktriinin seuraamista.

Washingtonin konsensus -termi syntyi 1990-luvun alussa. Se perustui tutkijoiden analyysiin kehitysrahoituslaitosten harjoittamasta kehityspolitiikasta. Poliitiikkaa ryhdyttiin kutsumaan Washingtonin konsensukseksi. Sen sisältö on tiivistettävissä seuraaviksi ohjeiksi kehitysmaiden hallituksille: Hallitusten tulisi 1) pyrkiä makrotaloudelliseen vakauteen hillitsemällä inflaatiota ja vähentämällä valtiontalouden alijäämää, harjoittamalla kurinalaista finanssipolitiikkaa, määrittelemällä julkisen talouden prioriteetit, toteuttamalla verouudistukset, 2) avata taloutensa muulle maailmalle vapauttamalla kauppa- ja finanssimarkkinat ulkomaisten suorien sijoitusten houkuttelemiseksi maahan sekä 3) liberalisoida kotimaiset tuote- ja teollisuusmarkkinat yksityistämällä ja purkamalla sääntelyä. Washingtonin konsensus on uusliberalistinen paradigmanmuutos.¹²⁹ Usein se tiivistetään seuraaviksi iskusanoiksi: privatisointi, deregulaatio ja kaupan vapauttaminen.

¹²⁸ Tutkimuksen tekijät ovat Yuri Dikhanov ja Michael Ward. Ks. siitä Wade, Robert: *Winners and losers*. *Economist*, Apr 26th 2001.

¹²⁹ Ks. esimerkiksi Gore, Charles: *The Rise and Fall of the Washington consensus as a Paradigm for Developing Countries*. *World Development*, Vol. 28, no 5, 2000, 789- 804.

Washingtonin konsensuksen mukaisen politiikan onnistuneisuutta ei pidä arvioida pelkäämään tuloerojen kannalta, sillä Maailmanpankki on määrittänyt köyhyyden torjunnan verraten myöhään keskeiseksi tavoitteekseen. Toisaalta Washingtonin konsensuksen toisen keskeisen toimijan, IMF:n, joka on Maailmanpankin sisarorganisaatio, keskeinen tehtävä ei ole tuloerojen tasaaminen. Sen tehtävä on edistää kansainvälistä rahapoliittista yhteistyötä, valuuttojen vakautta ja vaihdettavuutta, edistää taloudellista kasvua ja korkeata työllisyyttä, tarjota tilapäistä rahoitusapua maille, jotka tarvitsevat apua maksutaseen tasapainottamiseen. Vaikka köyhyyden torjunta on tullut verraten myöhään Washingtonin konsensuksen tavoitteeksi ja siten sen onnistuneisuuden arviointikriteeriksi, kansainväliset rahoituslaitokset, valtiovarainministerit ja johtavat ekonomistit lähtevät siitä, että kansantalouksien markkinavetoinen kehittäminen on tuloerojen ja köyhyyden torjunnan keskeinen keino. Kun kansantaloudet verkottuvat keskenään kaupan ja investointien avulla, tuloerot tasaantuvat. Globalisaation vastustajat pitävät kansainvälisen vapaakaupan ja finanssimarkkinoiden avaamista tuloerojen kasvamisen syynä.

Robert Hunter Wade pitää erityisen tärkeänä viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajan tuloksia, sillä tuo kehitys vaikuttaa siihen, kuinka suhtaudutaan markkinaehtosiin ratkaisuihin ylipäättään. Waden mukaan pääosa ekonomisteista hyväksyy tai hyväksyy varauksin väitteen tuloerojen tasaantumisesta viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Jos väite tuloerojen tasaantumisesta markkinaehtoisilla ratkaisuilla pitää paikkansa, ja maat hyötyvät integroitumisesta kansainväliseen talouteen (globalisoitujat), halpamaat, joilla on pula pääomista (kehitysmaat), hyötyisivät enemmän kuin kehittyneet maat, joilla on korkea kustannustaso ja runsaasti pääomia. Köyhien maiden tulisi siten alentaa tulleja, poistaa kaupan esteitä ja antaa etuja ulkomaisille sijoituksille, ottaa vastaan ilomielin ulkomaisia pankkeja, jne.

Wade perustaa kriittisen kantansa niihin tuloksiin, jotka hän saa verrattuaan kahdeksaa kansainvälisten tuloerojen kehitystä koskevaa tutkimusta. Hänen mukaansa tutkimukset eivät osoita selkeästi tuloerojen tasoittuneen viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana.¹³⁰ Sen sijaan tuloerot ovat kasvaneet. Siihen on useita syitä. Köyhien maiden voimakas väestönkasvu ja ei-öljytuotteiden hintojen aleneminen ja velkaloukku ovat heikentäneet köyhien maiden asemaa. Teknologian kehitys on puolestaan suosinut rikkaita maita.

Maailmanpankin julkaisemissa tutkimuksissa globaalistumisen keskeisenä ulottuvuutena usein pidetään kaupan vapauttamista. Pankki perustaa tuloksensa vapaakaupalle avanneiden maiden eli globalisoijien kehitykseen, erityisesti Kiinassa ja Intiassa. Ajatus lähtee siitä yksinkertaisesti havainnosta, että taloudellinen kasvu on kaikkein tehokkain keino köyhyyden torjunnassa. Siitä ei kuitenkaan välttämättä seuraa, että kasvun vaikutukset kohdistuisivat aina ja tasaisesti nimenomaisesti köyhiin.¹³¹ Jotta kasvu tukee köyhyyden torjuntaa, hallituksen on harjoitettava tietoista talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa, jossa otetaan kantaa siihen, missä tahdissa markkinat avataan ja mitä sektoreita markkinoiden

¹³⁰ Wade, Robert, Hunter: The Rising Inequality of World Income Distribution. Finance & Development, December 2001, 37- 39.

¹³¹ Ks. esimerkiksi keskustelu Intian 1990-luvun alussa avaaman talouden vaikutuksesta köyhyyteen Deaton, Angus: Is World Poverty Falling. Finance & Development, June 2002, Vol 39, No 2.

avaaminen koskee. Tässä yhteydessä on muistettava talouden perusoppikirjojen keskeinen havainto: markkinat eivät ole tuloerojen tasaamisen väline.

Kysymys kehitysmaiden markkinoiden avaamisen vaikutuksesta kansalliseen tulo muodostukseen on varsin vähäisen keskustelun kohteena. Tutkimuksissa on usein todettu, että talouden rakennemuutoksessa tarvitaan suuria investointeja, mikä edellyttää korkeaa säästämisastetta. Pääomien puute on kehitysmaiden talouden suuria ongelmia. On selvää, että markkinoiden avaamisen vaikutuksesta syntyneistä tuloista tulisi tietty osa ohjata tulevaisuuden kasvua tukeviin investointeihin. Kuinka se tehdään? Mikäli hallitus jakaa tulot poliittisen päätöksen perusteella tasaisesti, säästämisaste ei kohoa. Toisaalta tulojen ohjaaminen korkean verotuksen kautta julkiselle vallalle ei myöskään ole nykyisessä tilanteessa erityisen suositeltava ratkaisu. Tulojen jättäminen yrityksille puolestaan sisältää sen vaaran, että varat ohjataan ulkomaille.

Tutkijat, jotka eivät usko vapaakaupan siunauksellisuuteen, kritisoivat globalisaation puolustajia nimenomaan Kiinan ja Intian tapauksilla, sillä maat käynnistivät uudistukset itse, ilman kansainvälisten rahoituslaitosten ohjausta.¹³² Ne eivät myöskään avanneet markkinoitaan ilman suojelutoimenpiteitä. Intian myönteinen kehitys ei selity nimenomaan markkinoiden avaamisella, vaan säännellyllä markkinoiden avaamisella.¹³³ Tähän on vastattu sillä oleellisella argumentilla, että ratkaisevaa ei ole se, kuinka uudistukset käynnistetään, vaan se, että kyseiset maat osallistuvat kansainväliseen kauppaan ja avaavat markkinansa.¹³⁴

Keskustelu köyhyydestä ja tuloeroista pyörtyy vapaakaupan toteuttamisen tapaan eli uusliberalistiseen ajatukseen perustuvan Washingtonin konsensuksen mahdollisuuksiin. Washingtonin konsensus puolestaan perustuu edellä mainitulle taloudellisen kasvun ajatukselle. Sen tavoitteena on edellytysten luominen kestäväälle taloudelliselle kasvulle, mikä on parasta lääkettä köyhyyttä vastaan. Integroituminen maailmantalouteen, kokonaisaloudellinen tasapaino, markkinoiden mahdollisimman vapaat ja vakaat toimintaedellytykset sekä julkisen talouden tasapaino turvaavat parhaiten talouden kasvun.

Keskustelussa köyhyydestä korostetaan usein maailmankaupan merkitystä. Globalisaation kannattajat pitävät kehitysmaiden osallistumisesta siihen keskeisenä välineenä päästä irti köyhyyden kierteestä, voimistaa taloudellista kasvua ja päästä mukaan kansainväliseen vaihdantaan. Talouden avoimuuden ei katsota sinänsä lisäävän tuloeroja. Globalisaation vastustajat tuovat esille sen, että kauppa hyödyttää enemmän kehittyneitä maita kuin köyhiä kehitysmaita ja siten lisää tuloeroja, vaikka se loisikin edellytykset köyhyyden vähenemiselle.¹³⁵

¹³² Ks. esimerkiksi Gahlbraith, James, K: By the Numbers. Foreign Policy, Vol. 81, no 4, July/August 2002, 178- 179.

¹³³ Milanovic 2002, 17- 20.

¹³⁴ Collier, Paul, Dollar, David: More integration will help poor countries to catch up. Financial Times 2.2.2002 ja Dollar and Kraay Reply Foreign Affairs, Vol. 81, no 4, July/August 2002, 182- 183.

¹³⁵ Ks. esim. Oxfamin edustajan argumentit asiassa: Watkins, Kevin: Making Globalization Working for the Poor. Finance & Development, March 2002, 24- 27.

Washingtonin konsensuksella ja erityisesti sen toteuttamistavalla on runsaasti kritikoita. Esimerkiksi Ha-Joon Chang¹³⁶ osoittaa, että kehitysmaiden kasvua verrataan kehittyneiden maiden nykyisiin kasvulukuihin. Kehittyneiden maiden taloudellisesta kehityksestä ja talouspolitiikasta runsaan sadan vuoden ajalta esitetään liian positiivinen tulkinta, sillä useimmat teollisuusmaat ovat tosiasiallisesti 1800-luvun ja 1900-luvulla harjoittaneet vahvaa protektionistista politiikkaa monin eri tavoin ja suojelleet teollisuuttaan. Ne ovat ohjanneet talouttaan keskitetysti ja olleet hyvin kaukana laissez faire -ihanteen mukaisesti vapaiden markkinoiden ohjaamasta kehityksestä. Changin analyysi Yhdysvaltain ja Englannin kehityksestä tuo tämän ilmi erityisen selvästi. Talouden suojeleminen on ollut välttämätöntä, sillä maiden kehitystasot ovat vaihdelleet erityisen voimakkaasti.¹³⁷

Vaikka Suomi kuuluu nykyään EU:n kehittyneimpien maiden joukkoon ja on erilaisten kilpailukykykymittaisten kärjessä, oli se Euroopan köyhimpiä 1900-luvun alussa. Suomi on kyennyt ottamaan kiinni muuta Eurooppaa ainoastaan vahvan valtiojohtoisen teollisuuspolitiikan, ulkomaankaupan tietoisien suojelun, strategisen integraatioon osallistumispolitiikan¹³⁸ ja talouden sääntelyn ja työvoiman suojelun avulla. Erityisesti tätä tarvittiin itenäisyyden alkukaudella, toisen maailmansodan aikana ja pitkälle sen jälkeen.

Lisäksi Chang osoittaa, että kehittyneiden maiden historia hyvän hallinnan eri ulottuvuuksilla on ollut myös kovin lyhyt. Demokratia ei ole ollut yhtäjaksoista todellisuutta Euroopassa kuin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Hallinto on ollut korruptoitunutta ja perustunut nepotismiin ja patronaattisiin suojelujärjestelmiin. Lisäksi hallinto on ollut hyvin byrokraattista. Oikeuslaitoksen riippumattomuudessa on ollut myös toivomisen varaa. Corporate governance -järjestelmät ovat saaneet vakiintuneet ja säädellyt muodot vasta toisen maailmansodan jälkeen. Hyvinvointi-instituutiot ovat kehittyneet nykyiseen muotoonsa useimmissa maissa vasta sodan jälkeen. Rodrik korostaa myös voimakkaasti sitä, että kun kehittyneet maat avasivat markkinansa ulkomaiselle kilpailulle, ne rakensivat myös vahvat sosiaaliset suojaverkot.¹³⁹ Jokainen muistaa, kuinka sosialidemokraatit asettivat Suomessa EEC-sopimuksen edellytykseksi niin sanotut suojalait ja kuinka EU-jäsenyyden tuomia talouden rakennemuutoksia varten rakennettiin rahasto.

Changin aineisto osoittaa, että kehittyneet maat ovat rakentaneet nykyiset hyvän hallinnan instituutiot pitkän ajan kuluessa ja että tuon rakennuskauden aikana talouden kasvuvauhti ei ole ollut yhtä voimakas kuin se on ollut ”kapitalismin kulta-aikana” eli 1950–1973. Lisäksi maat rakensivat hallinnan instituutioita tietoisena kansallisista eduista lähtevän suojelupolitiikan turvin.

Chang suosittaa varovaisuutta uusliberalistisiin ajatuksiin perustuvien suositusten ajamisessa ja oppien hankkimista kehittyneistä maista. Kehittyneet maatkin ovat rakentaneet

¹³⁶ Chang 2002.

¹³⁷ Ks. myös Waden vakuuttava tutkimus Itä-Aasian kehityksestä Wade, Robert: *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1990. Rodrik 2001, on käynyt laajan joukon tutkimuksia kaupan vapauttamisen prosesseista ja niissä toteutetusta suojelupolitiikasta. Ks. myös hänen analyysinsä finanssimarkkinoiden vapauttamisen ongelmista ilman suojelupolitiikkaa, Rodrik 2001, 103- 105.

¹³⁸ Seppinen 2001. *Mahdottomasta mahdollinen Suomen tie Euroopan unioniin*. Helsinki, 2001.

¹³⁹ Rodrik 2001, 95.

instituutionsa hitaasti omien etujensa lähtökohdista. Kehityspolitiikan perustaksi tulisi tuottaa enemmän tietoa kehittyneiden maiden omista kehittymiskokemuksista. Insituutioita ei pitäisi rakentaa politiikkasidonnaisten ehtojen avulla niin kuin 1980-luvulla käytönotetut IMF:n ja Maailmanpankin sopeutuslainat ovat edellyttäneet. Kritiikki on oikeutettua, mutta tähän maailmanpankki ja IMF vastaavat, että ne tukevat erityisesti kehitysmaiden köyhyyden torjuntaohjelmia, jotka pyrkivät rakentamaan markkinoiden rinnalle tarvittavia sosiaalista vakautta, turvallisuutta ja koheesiota tukevia järjestelmiä.¹⁴⁰

Dani Rodrickin suositukset ovat samansuuntaiset, vaikka ne perustuvatkin toisenlaiseen lähtökohtaan. Myöskään Rodrick ei hyväksy ilman ehtoja tapahtuvaa kehitysmaiden markkinoiden avaamista kansainvälisille yrityksille ja pankeille. Markkinauudistukset ovat oleellisia, mutta niitä on täydennettävä markkinoiden toimintaa tukevilla julkisilla instituutioilla. Rodrikin mukaan kansainvälinen kauppa muuttaa jokaisessa maassa työvoiman kysynnän joustoja, sillä rajojen avaamisen seurauksena työvoima menettää vanhat suojaverkkonsa. Markkinoiden syntyessä ihminen irtaoo vanhoista sitoutumista, jotka ovat perustuneet kehitysmaissa suvun, perheen, kylän ja muiden ympärille. Perinteiset riskien jakamisorganisaatiot – eräänlaiset perinteiset sosiaalivakuutusjärjestelyt – katoavat ja menettävät tehonsa.¹⁴¹ Ne joko ulkoistetaan, siirretään markkinoille tai poistetaan kokonaan, ellei hallitus tietoisesti päättä, että markkinoiden vapauttamisen tueksi rakennetaan tietyt suojaverkot. Toiseksi ulkomaankauppa johtaa aikaa myöten perinteisten kansallisten instituutioiden erityispiirteiden heikkenemiseen ja yhdenmukaistumiseen muiden maiden instituutioiden kanssa. Erityisesti hän mainitsee kollektiiviset tuloneuvottelut, sosiaalisten järjestelyt ja hyvinvointijärjestelmät. Kolmanneksi ulkomaankaupan avaaminen kytkeytyy sosiaalivakuutukseen. Historiallisesti on osoitettavissa, että maat, jotka ovat taloudellisesti avoimia, ovat markkinoittensa avaamisen yhteydessä rakentaneet sosiaalisia turvaverkkoja. Globalisaation jatkuminen on kuitenkin tehnyt ja tekee niiden ylläpitämisen vaikeaksi, sillä yritysten ja pääomien vapaa liikkuminen vaikeuttaa muista poikkeavien verokantojen ylläpitämistä.¹⁴²

On itsestään selvää, että talouden kasvun turvaaminen edellyttää tietoista kokonaistaloudellista tasapainoa, jossa turvataan kansantalouden perusasioiden vakaus ja kestävyys pitkällä aikavälillä. Tämä tarkoittaa myös sitä, että markkinoiden vapauttamisen tueksi rakennettavien suojaverkkojen on oltava kestäväällä pohjalla. Niitä ei saa rakentaa velan varaan julkisen talouden pitkän aikavälin tasapainoa vaarantamatta.

Kehittyneiden maiden harjoittama protektionistinen politiikka on nostettu esille myös globaalia köyhyyttä koskevassa keskustelussa. On kiinnitetty huomiota siihen, että kehittyneet maat ovat poistaneet esteet keskinäiseltä kaupalta, mutta pitävät yllä niitä kehitysmaita kohtaan. Kehittyneet maat tukevat omaa talouttaan, erityisesti maatalouttaan. Ke-

¹⁴⁰ Nämä ohjelmat tulee sisällyttää kehitysmaiden laatimiin köyhyyden vähentämisstrategioihin (Poverty Reduction Strategy Paper, PRSRP), jotka kuuluvat Maailmanpankin välineistöön. IMF käsittelee köyhyyden torjuntaa köyhyyden vähentämisen ja kasvun edistämisen ohjelmissa (Poverty Reduction and Growth Facility, PRGF).

¹⁴¹ Rodrik, Dani: Development Strategies for the 21st Century. In: Annual World Bank Conference on Development Economics 2000, Edited by Poris Pleskovic and Nicolas Stern. The World Bank, Washington DC, 2001.

¹⁴² Rodrik, Dani: Has Globalization Gone Too Far? Challenge, vol. 41, no 2, March/April 1998, 81- 94.

hittyneiden maiden maatalouden tukemisen ja dumpppauksen on sanottu olevan suuruusluokaltaan jopa miljardi vuodessa. Vuonna 1999 OECD:n jäsenmaat tukivat maataloutta kuusi kertaa enemmän kuin antoivat kehitysapua. EU:n tuen suuruus oli 361 miljardia dollaria. Samana vuonna kehitysavun suuruus oli noin 0,24 prosenttia OECD:n BKT:sta.¹⁴³ IMF:n pääjohtaja Hans Köhler nimitti kehittyneiden maiden maatalouden tukemista "perverssiksi".

Kehitysapu on koko 1990-luvun dollarimääräisesti pysynyt kutakuinkin samana eli noin 54–55 miljardin dollarin tasolla, mutta avun suhteellinen osuus kehittyneiden maiden bruttokansantuotteesta on sitä vastoin alentunut vuoden 1990 0,33 %:sta 0,22 %:iin vuonna 2000. Samaan aikaan kehitysmaiden väestön määrä on kasvanut 17 %:lla ja Kiina lukuun ottamatta yhdellä dollarilla päivässä elävien osuus on pysynyt samana. Ainoastaan seitsemän maata täyttää G-7 maiden Riissa vuonna 1992 kehitysavulle asettaman 0,7 % BKT-osuustavoitteen. Yhdysvalloissa osuus on 0,1 prosenttia. Monterreyssä Yhdysvallat lupasi kohottaa kehitysapunsa määrän 50 %:lla eli 5 miljardiin dollariin/vuosi muutaman vuoden sisällä ja EU lupasi kasvattaa kehitysapunsa määrän 0,39 %:iin BKT:sta, mitkä tuovat yhteensä noin 7 miljardia dollaria vuodessa.

Päätelmiä

Tässä kirjoituksessa käsitellyt Maailmanpankin tutkimukset ja niiden taustaksi tehdyt selvitykset ovat erityisen tärkeitä Pohjoismaiden kannalta, sillä niissä käsitellään globaalistumista meille tärkeiden arvojen, tasa-arvon ja köyhyyden vastaisen politiikan kannalta. Tutkimukset auttavat meitä selkeyttämään globalisaation tavoitteita. Tutkimusten nostamat teemat kytkeytyvät suoraan arvoja koskevaan keskusteluun. Tutkimukset antavat aiheen mitä erilaisimmille päätelmille ja keskustelun avauksille. Tässä yhteydessä nostetaan esille vain kaksi teemaa, eli kasvavan eriarvoisuuden hyväksyminen ja toiseksi tuhduttavan köyhyyden ja eriarvoisuuden riskit kehittyneille maille.

Wade kiinnittää huomiota siihen, miten vähän Maailmanpankki, IMF ja muut globaalit organisaatiot ovat kiinnostuneita tulonjaon kasvun trendeistä. Maailmanpankin World Development Report 2000, eli köyhyysraportti, toteaa, että tuloerojen kasvua "ei saisi nähdä negatiivisena", jos köyhimpien tulot eivät putoa ja köyhien määrä laskee. Tämä osoittaa Waden mukaan, etteivät nämä organisaatiot ole aitoja maailmanorganisaatioita. Ne eivät ajattele globaalisti vaan valtiokeskeisesti.

Valtaeliitin jäsenet niin rikkaissa kuin köyhissä maissa ovat taipuvaisia ajattelemaan, että tuloerot ovat insentiivien lähde. He, kuten viktoriaanisen Englannin uudistajat, huolehtivat köyhyydestä näkemättä maailman kasvavien tuloerojen ja köyhyyden yhteyttä toisiinsa.

¹⁴³ Samana päivänä, 6.12.2001, kun Maailmanpankin globalisaatiotutkimus julkistettiin, kongressi (alahuone) antoi pitkällisen taistelun ja lobbauksen jälkeen yhden äänen enemmistöllä valtuudet presidentille jatkaa maailmankaupan vapauttamisneuvotteluja. Päätös on historiallinen, sillä Yhdysvalloissa on vanhastaan hyvin protektionistinen perinne. Presidentti Clintonilta kongressi nämä valtuudet eväsi. Ratkaisevan äänen antoi dramaattisessa tilanteessa Etelä-Carolinen edustaja, joka viime minuuteilla suostui vaihtamaan mieltä saatuaan lupauksen, että Karibian maissa ja Andeilla valmistetuissa vaatteissa, jotka tuotetaan Yhdysvaltoihin, on oltava Yhdysvalloissa valmistetut, värjätyt ja viimeistellyt kankaat.

sa. He ajattelevat, että köyhyys voidaan hoitaa köyhäinavulla ja antamalla köyhille mahdollisuuksia muuttamatta sellaisia laajempia rakenteita kuin tulot ja varallisuus. Akateemisilla analyysoijilla on vastuu tuoda maailmanlaajuisen keskustelun agendalle köyhyyden ja maailman tuloerojen kasvun kytkennät.

Syyskuun 11. päivän terroristi-iskut World Trade Centeriin New Yorkissa ja Pentagoniin Washingtonissa panivat monen ihmisen pohtimaan, onko globaalilla köyhyydellä ja maailman tuloeroilla keskinäistä yhteyttä. Muutama kuukausi ennen iskuja Jeffrey Sachs arvioi The Washington Quartelyyn kirjoittamassaan artikkelissa maailman eriarvoisuuden strategisesta merkityksestä,¹⁴⁴ että tuloerojen kasvaminen kohtuuttomiksi johtaa monessa valtiossa hallintakyvyn romahtamiseen (failed states), mikä puolestaan vaarantaa Yhdysvaltain strategisia etuja. Monet analyytikot ovat iskujen jälkeen todistelleet, että terroristi-iskujen tekijät olivat pääosaltaan Saudi-Arabiasta kotoisin olevia kohtuullisesti koulutettuja hyvätuloisista perheistä olevia nuoria miehiä. He eivät olleet henkilökohtaisesti köyhiä ja kasvavan taloudellisen eriarvoisuuden uhreja.

Maailmanpankin pääjohtaja kytki terrorismin köyhyyteen. Taistelu köyhyyttä vastaan on samalla taistelua terrorismia vastaan. Hän vaati kaksinkertaistettavaksi kehitysmaille annettavan tuen. Kehittyneiden maiden on lakattava tukemasta teollisuutta ja maataloutta ja poistettava esteet kehitysmaiden kaupalta. Maatalouden tuki kehitysmaissa – 350 miljardia dollaria vuodessa – on kuusi-seitsemänkertainen kehitysapuun verrattuna. Terroristiskujen vaikutukset ovat kaikkein suurimmat niissä köyhissä maissa, jotka ovat riippuvaisia turismista ja kaupasta kehittyneisiin maihin. Niissä kaupan pysähtymisen yhteys "elämän ja kuoleman" välillä on kaikkein kiintein.¹⁴⁵

Yhdysvaltain presidentti Georg W. Bush otti myös asiaan kantaan YK:n järjestämässä Monterreyn kehitysrahoituksen konferenssissa 14.3.2002. Hän yhdisti terrorismin ja köyhyyden seuraavasti:

"Köyhyys ei aiheuta terrorismia. Köyhyys ei tee ihmisestä murhaajaa. Useimmat syyskuun 11. päivän tekijät olivat kasvaneet hyvissä oloissa." ... "Kuitenkin jatkuva köyhyys ja sorto voi johtaa toivottomuuteen. Ja kun hallitukset epäonnistuvat kansalaistensa perustarpeiden tyydyttämisessä, nämä kriisivaltiot voivat tulla terrorismin taivaiksi." Afganistania hän piti esimerkkinä. "Me taistelimme toisessa maailmansodassa tehdäksemme maailman turvallisemmaksi, sittemmin jälleenrakensimme sitä. Kun me käymme sotaan tänään tehdäksemme maailman turvallisiksi terrorismilta, meidän on myös työskenneltävä, jotta maailma tulisi paremmaksi kaikille sen ihmiselle."... "Me emme saa jättää puolta ihmiskunnasta jälkeen, kun rakennamme itsellemme parempaa tulevaisuutta."¹⁴⁶

Jeffrey Sachsin mukaan maailmantalouden kasvu palvelee Yhdysvaltain taloudellisia intressejä. Näin ollen sitä on tuettava kaikin tavoin. Kehitysmaiden taloudellinen epäonnis-

¹⁴⁴ Sachs, Jeffrey: The Strategic Importance of Global Inequality. The Washington Quarterly, Summer 2001, 187- 198.

¹⁴⁵ Washington Post 14.11.2001.

¹⁴⁶ Los Angeles Times 15.3.2002.

tuminen (economic failure)¹⁴⁷ voi puolestaan johtaa pahimmillaan valtion romahtamiseen (state failure). Esimerkkeinä taloudellisesta epäonnistumisesta Sachs mainitsee kestäättömän köyhyden, valtion vararikon, likviditeettikriisin, yhteiskunnan vakauden vaarantavat transition epäonnistumiset. Talouden epäonnistumiset vaarantavat Yhdysvaltain ja kehittyneiden maiden sotilaallisia, taloudellisia ja terveydellisiä intressejä ja aiheuttavat ympäristöongelmia. Kaikki kehittyneet maat kokevat kehitysmaiden taloudellisen kriisiytymisen viennin supistumisena ja investointien vaarantumisena. Köyhyys synnyttää kansainvälistä rikollisuutta, ylläpitää huumekauppaa, johtaa ympäristön tuhoutumiseen ja estää tarttuvien tautien vastaisen taistelun.

Jälkisanat

Tämä matkakirje on tehty paljolti kuvaamaan Maailmanpankin ajattelutapaa, mistä syystä sen keskiössä on ollut pankin asiantuntijoiden David Dollarin ja Paul Collierien paljon keskustelua aiheuttanut tutkimus. Kritiikistä pitäisi kirjoittaa aivan oma juttunsa. Tähän ei ole mahdollisuutta, mutta jotakin asian perinjuurin vaikeasta luonteesta kertoo se, että maaliskuussa 2003 maailmalle levisi otsikoita, joissa Maailmanpankin "isonveljen" IMF:n sanottiin myöntävän globalisaation hyödyntäneen rikkaita maita. Tosiasiassa pie-nehkön kohun takana oli taas tutkijoiden kiista erilaisista mittaustavoista, mutta myös perimmiltään erilaisista tulkinnoista.

Lopputulena on kuitenkin, että edelleenkin osa tutkijoista väittää, että köyhyys on 1990-luvulla kehitysmaissa jyrkästi laskenut, ja osa tutkijoista väittää, että globalisaatio on aiheuttanut entistä syvemmän köyhyiden. Jotkut tutkijat väittävät kivenkovaan tuloerojen maailmassa kasvaneen ja toiset väittävät yhtä tiukasti käyneen päinvastoin. Maailmanpankin tutkimusjohtaja Martin Ravallion korostaa eroa absoluuttisen ja suhteellisen köyhyiden ja absoluuttisen ja suhteellisen tuloerojen kasvun välillä. Oletetaan, että taloudessa on vain kaksi kotitaloutta, joista toinen ansaitsee 1 000 dollaria ja toinen 10 000 dollaria. Jos molemmat kaksinkertaistavat tulonsa, rikas on yhä 10 kertaa rikkaampi, mutta absoluuttinen ero heidän tuloissaan on kaksinkertaistunut 9 000 dollarista 18 000 dollariin. Ravallion sanookin tutkimustulosten erojen johtuvan:

"in part from differences in the data and methods used but also from important conceptual distinctions. For example, proglobalizers appear to be more relativist about inequality, taking the view that if all incomes grow at the same rate, inequality is unchanged. Antiglobalizers, in contrast, tend to be absolutist about inequality, emphasizing the increase in absolute differences in levels of living that accompany economic growth even when relative inequality does not change. Neither is right or wrong; it is simply a question of interpretation". ... "some recent claims of rising inequality in the world are based on the fact that poorer countries have tended to grow relatively slowly over the past 40 years. But taking into account the enormous variations in population size between countries, the picture of rising inequality among people in the world changes dramatically: There is no

¹⁴⁷ Se on määritelty: Sachs 2001, 188- 189.

*clear trend in relative inequality around the world over the past 20 years. Inequality has risen within many growing countries, including China and India, but these two countries' high economic growth rates have been a major factor in keeping down overall inequality."*¹⁴⁸

* * * * *

¹⁴⁸ Ks. esimerkiksi Martin Ravallion , IMF-SURVEY March 17, 2003; Measuring poverty: pitfalls, prescriptions, and policy implications.

Kirje viisi **GLOBALISAATION POLITIIKKAA: Joseph Stiglitz**¹⁴⁹

Johdanto. Maailmanpankkia voi monesta arvostella, mutta ainakin kahdessa asiassa se meni komeasti ohi mistään siitä, mihin olen aiemmin Euroopassa törmännyt. Ensimmäinen koskee tiedonhallintaa. Upeampaa tiedon keruuta, lajittelua ja analysointia sekä kaiken tämän jakelua työntekijöille saa hakea. Puolisona pääsin tästä osalliseksi siten, että sain ensimmäisenä päivänä kuvallisen kulkukortin kaulaani ja näin ollen kaksi vuotta luvan käydä talon seminaareissa, kuuntelemassa lounasluentoja, tutkailla kirjastossa tietokantoja ja seurata ylipäätään kaikkea sitä, mitä isolla talolla oli parasta tiedonjakelussa tarjolla. Tämä kirjoitus on syntynyt siitä, että kuulemistani luennoitsijoista kaksi ylitti muut: Jeffrey Sachs ja Joseph Stiglitz. Koska viimeksi mainittu aiheutti enemmän kiistaa ja sai sittemmin Nobelin palkinnon, esittelen hänen vuonna 2002 julkaistun teoksensa *Globalization and its Discontents*.

Stiglitz, kuten niin moni guru USA:ssa, on huippuälykäs, mutta myös tietoinen osaamisestaan. Usein nämä lahjakkuudet ovat myös varsin herkkätuntoisia. Menemättä lainkaan Stiglitzin eroon Maailmanpankin pääekonomistin paikalta, halusin tuoda esille sen, että näin ulkopuolisena tuntui hyökkäys nimenomaan IMF:ää vastaan, ja erityisesti sen yhtä johtajaa vastaan, jotenkin kohtuuttomalta. Sai ulkopuolisena tarkkailijana sen kuvan, kuin IMF ja Maailmanpankki vastaisivat kaikesta siitä, mikä maailmassa on mennyt pieleen. Niin suurta niiden valta ei nyt sentään ole. Eurooppalaisena on tottunut talouden, politiikan ja demokratian ongelmia tarkastelemaan rakenteiden kannalta, eikä niin tapauskohtaisesti. Amerikassa lehtiartikkelit, mutta myös tiedemiesten kirjat, ovat usein varsin omakohtaisia. Henkilökohtaisen kaunan IMF:ää ja sen eräitä johtohenkilöitä kohtaan olisin keskusteluista kuitenkin suonut jäävän pois. Mutta keskustelukulttuuri purevuudessaan nyt vain oli tältäkin osin niin erilaista Amerikassa kuin mihin olin Pohjolassa tottunut.

Muuten, se toinen iso plussa Maailmanpankissa oli myös henkilöstöpoliittinen: alaisten aito osallistuminen johtajuuden arviointiin. Johtajat, isot ja pienet, arvioitiin tarkasti kerran tai kaksi vuodessa. Kirjalliseen arviointiin johtajista osallistuivat myös alaiset. Kun johtaja sai huonot pisteet alaisiltaan esimerkiksi sosiaalisesta kanssakäymisestä, tie ylöspäin sulkeutui. Johtaja sai siirron muihin tehtäviin tai sitten yksinkertaisesti potkut.

Stiglitzin tapauksessa oli lehtitietojen mukaan kyse kuitenkin vain talouspolitiikan linjaroista.

Mikä on demokratian ja eduskunnan kannalta Stiglitzin sanoma? Tärkeintä on, että hän tässä kirjassaan kuin aiemmissakin ylistää julkisuuden, avoimen keskustelun ja aktiivisen

¹⁴⁹ Kirjoituksessa on hyödynnetty paljon Seppo Tiihosen aineistoja ja kirjoituksia niihin erikseen viittamatta.

tiedonjakamisen tärkeyttä. Avaan asian vain yhdellä käytännön pienellä jutulla, jonka takana on toki paljon periaatteellista. Stiglitz sai Nobelin opeilla talouspolitiikan julkisuudesta. Miten Suomessa julkisuuden hoitaa valtiovarainministeriö? Washingtonissa Netistä tietoja etsiessäni ja menoa Suomessa seurattessani en voinut kuin ihmetellä. Internet on tärkeä tietolähde nykyaikana. Halusi tai ei. Suomi on saanut kiitosta tietoyhteiskuntamaana. Itse Suomi korostaa varsinkin muihin EU-maihin nähden erinomaista politiikan ja hallinnon julkisuuskulttuuriaan. Kun siis yritin tuon kahden vuoden Washington-aikana seurata, mitä Suomen valtiovarainministeri sanoo globaaleista, eurooppalaisista taikka suomalaisista talouspolitiikan asioista maailmalla ja Suomessa, en löytänyt puheita. Valtiovarainministerin on kuitenkin kahden vuoden aikana täytynyt niitä pitää paljon. Pidettiinkö niitä vuosina 2001–2002 suljetuille joukoille? Miten kansanedustajat saivat tiedon Suomen linjauksista? Entä lehtimiehet, tutkijat taikka kansalaiset?

Stiglitz ja hänen kirjansa. Vuoden 2001 taloustieteen Nobel-palkinnon voittanut Joseph Stiglitz on julkaissut keväällä 2002 tärkeän kirjan globalisaatiosta nimeltä *Globalization and its Discontents*.¹⁵⁰ Kirjan kritiikki harjoitettua politiikkaa kohtaan on harvinaisen kova, mutta on kirjoittajalla vahvat perusteetkin sanomalleen. Hän on toiminut 1990-luvulla alan johtavana vaikuttajana käytännön talouspolitiikassa – presidentti Clintonin talouspoliittisten neuvonantajien neuvoston puheenjohtaja (the President's Council of Economic Advisers) ja Maailmanpankin pääekonomisti helmikuusta 1997 – ja yliopistotutkijana Yhdysvaltain parhaissa yliopistoissa – professoriputki alkoi 26 vuotiaana Yalessa ja on jatkunut sen jälkeen Massachusetts of Technologyssa, Oxfordissa, Princetonissa, Stanfordissa ja nyt 56-vuotiaana parhaillaan Columbiassa.

Stiglitz on herättänyt huomiota kirjoituksillaan jo pitkän aikaa. Kriitikon maineen hän sai jo 1990-luvun lopulla arvostellessaan kansainvälisten rahoituslaitosten, ennen muuta IMF:n, tapaa hoitaa globalisaatiota. Arvosteluansa hän ei aloittanut heti, vaan vasta vuoden virassa toimittuaan. Hänen mukaansa IMF käsitteli Itä-Aasian kriisin väärällä tavalla. Tuoreessa haastattelussaan hän sanoo tullessaan Maailmanpankkiin kuvitellessaan, että hän kykenee vaikuttamaan globalisaation käsittelyyn sisältä päin. Toisin kävi, sillä hän huomasi joutuneensa organisaatioihin, joiden linjauksia hän ei kyennyt muuttamaan. Kuitenkin hän koki, että harjoitetussa politiikassa oli kyse köyhien elämästä tai kuolemasta. *"Jos minä en kyennyt sitä sanomaan julki, kuka sitten. Minä elin demokratiassa, jossa oli vahvat suojajärjestelmät. ... Pahinta, mitä he kykenivät tekemään hänelle, oli erottaminen."* Julkisuus tulkitsi, että hänet erotettiin, mutta itse hän sanoo: *"Ei, minua ei koskaan erotettu. Perustaltaan minulle kerrottiin, että minä voin jäädä pankkiin, mutta jos jäisin, minun tulisi perua ajatukseni. Niin minä valitsin eroamisen."* Eroamista ajoi Yhdysvaltain valtiovarainministeriö ja erityisesti valtiovarainministeri Lawrence Summers, joka teki Maailmanpankin pääjohtaja James Wolfensohnin elämän vaikeaksi kunnes Stiglitz eroaisi. Pääjohtaja oli Stiglitzin mukaan samaa mieltä asioista hänen kanssaan, mutta ei pitänyt siitä, että pankki joutui vaikeaan asemaan.¹⁵¹

¹⁵⁰ Joseph E. Stiglitz: *Globalization and its Discontents*. W.W. Norton & Company. New York, London 2002.

¹⁵¹ A Beautiful Mind at the Barricades. Financial Times, 13/14 heinäkuuta 2002.

Stiglitzin ristiriita entisen työnantajan ja Maailmanpankin sisarorganisaation, IMF:n, kanssa globalisaatiosta johtunee monista seikoista, mutta yksi keskeisimpiä selityksiä lie-nee Stiglitzin keynesiläinen taloustieteellinen viitekehys, joka on ristiriidassa kansainvä-listen rahoituslaitosten 1990-luvulla noudattaman uusliberalistisen ajattelun kanssa. Toi-nen, yhtä keskeinen syy lienee myös hänen toimintatapansa. Hän oli järjestelmässä mu-kana, mutta kritisoi sitä julkisesti.

Stiglitz arvioi globalisaatiota keynesiläisittäin, mutta kansainväliset finanssiorganisaatiot rakensivat globaaleja markkinainstituutioita uusliberalistisesta lähtökohdasta käsin. Kir-jassaan hän kuvaa globalisaation hallintaa 1990-luvulla hankkimiensa käytännön koke-mustensa perustalta ja esittää suosituksia globalisaation tulevaisuudesta.

Kirjassa on vahva mukana elämisen tuntu. Se antaa aavistuksen siitä poliittisesta pelistä, jota nämä niin sanotut Bretton Wood -instituutiot, eli IMF ja Maailmanpankki, jotka pitä-vät pääkonttoreitaan Washingtonissa 19. kadun vastakkaisilla puolilla, ovat käyneet kiil-lotettujen julkisivujensa takana. Pelaajia ovat olleet poliitikot ja taloustieteen tutkijat ja finanssilobbarit. Kaikki sekaantuvat toistensa pelikentille.

Globalisaatio tarkoittaa Stiglitzille vapaakaupan esteiden purkamista ja kansallisten ta-louksien lähentymistä. Sen hän näkee luovan edellytykset köyhien ja köyhien maiden aseman parantamiselle. Kirjan mukaan globalisaatiota on tähän saakka toteutettu tavalla, joka ei ole palvellut köyhiä, vaan on jopa vahingoittanut heitä. Se on kirjan kirjoittamisen ilmeinen ponnin. Ensimmäisen kerran hän esitti tämän teesin julkisuudessa tunnetussa WIDER:n luennossaan *More Instruments and Broader Goals: Moving Towards the Post-Washington Consensus* Helsingissä tammikuussa 1998.¹⁵²

Stiglitzin ajattelussa on vahvassa asemassa informaation taloustieteen oletukset, eli ky-symykset avoimuudesta ja pääsystä informaation lähteille. Kysymys ei vaikuta pelkästään siihen, kuinka informaation avoimuudella voidaan edistää markkinoiden toimivuutta, vaan myös siihen, kuinka hänen mielestään Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF), Maa-ilmanpankin ja Maailman kauppajärjestön (WTO) päätöksenteon salaisuus tulisi rikkoa ja päätöksenteko tehdä julkiseksi. Kyse on julkisista organisaatioista, joita hän vaatii poliit-tisen vastuun piiriin.

Kirja on oivallinen kuvaus globaalien taloushallinnan tämänhetkisestä tilasta. YK:n asema maailman poliittisen hallinnan alueella on rakennettu aivan toisella tavoin kuin talouden hallintajärjestelmä. Siitä vastaavat Bretton Wood -organisaatiot eli Maailmanpankki ja IMF, jotka eivät ole kansallisten ulkoasiainministeriöiden, vaan keskuspankkien ja val-tiovarainministeriöiden, ohjauksessa. Tuon ohjaussuhteen Stiglitz näkee varmistavan sen, että markkinaintressit tulevat talouden hallinnassa otetuksi huomioon poliittisia näkökan-toja vahvemmin.

Kirjassa arvioidaan kansainvälisen talouden hallinnasta vastaavien instituutioiden toi-minnan onnistuneisuutta. Maailmantalouden vaihtelut, jatkuvat kriisit, sietämättömän

¹⁵² Esitelmä on julkaistu teoksessa *The Rebel Within. Joseph Stiglitz and the World Bank*. Edited with a commentar by Ha-Joon Chang. Anthem World Economics. London 2001, 17- 56.

korkealla tasolla pysyvä köyhyys sekä 1900-luvun lopulla voimistuneen globaalistumisen vaikutusten epäoikeudenmukainen jakautuminen osoittavat epäonnistumista. Suurin vastuu siitä on Stiglitzin mukaan IMF:lla ja Yhdysvaltain valtiovarainministeriöllä, jotka ajoivat hänen erottamistaan pankista. Maailmanpankkia hän ei juuri käsittele. Lieneekö syynä hänen oma toimintansa pankissa vai selitys, jonka hän antaa instituutioiden valtasuhteista. IMF:n tehtävä on vastata globaalin talouden tasapainosta. Kehitysmaiden ja kriisitalouksien asioita käsitellessään IMF vastaa makrotaloudesta ja Maailmanpankki rakenteellisista kysymyksistä. Pankin alkuperäinen ja virallinen nimi eli Kansainvälinen jälleenrakennus ja kehitys pankki tuo tämän roolin esille selvästi. Kun Stiglitz syyttää IMF:ää imperialistisesta otteesta, Maailmanpankki jää toisen viulun soittajaksi. Historioitsija voisi sanoa Stiglitzin tulkitsevan suhdetta isäntä-vasalli-suhteeksi, mistä syystä Maailmanpankkia on turha edes arvostella. Tulkinta on kovin yksioikoinen jättäessään pankin viattomaksi käskyläiseksi.

Maailmanpankin ja IMF:n jännitteet purkautuivat pahasti pinnalle, kun pankki järjesti kirjasta keskustelutilaisuuden kesäkuussa 2002. Pankki pyysi kirjan arvioijaksi IMF:n tutkimusosaston johtajan Kenneth Rogoffin. Hänet tunnetaan rauhallisena ja asiallisena virkamiehenä, mutta tuossa tilaisuudessa hän arvosteli kärjekkäästi Stiglitzin kirjaa vaatien sen poistamisen myynnistä. Erityisesti hän oli loukkaantunut Stiglitzin huomautuksesta, että IMF:n entinen varapääjohtaja palkittiin hyvällä pankkimaailman viralla niistä päätöksistä, joilla hän edisti Wall Streetin itressejä kehitysmaissa.¹⁵³ Sali oli täynnä molempien organisaatioiden virkamiehiä. Keskustelu videoitiin ja se on ollut nähtävissä Maailmanpankin sisäisillä intranet-sivuilla. IMF on julkistanut Rogoffin puheenvuoron IMF-Survey-sarjassa.¹⁵⁴

Rogoff kritisoi Stiglitzia mm. siitä, että hän ei ota kritiikissään huomioon riittävästi ylivelkaantuneiden maiden ahdinkoa ja niitä käytännön vaikeuksia, jotka IMF:lla on edessään. Teoreettiset ratkaisut eivät auta siinä. Torneissaan elävät teoretikot, nerot, joilla on kaunis mieli, eivät tuota kestäviä ratkaisuja ongelmiin tässä ja nyt. Rogoff torjui myös kritiikin siihen, että IMF uskoisi liiaksi markkinoihin. Hän sanoi sekä IMF:n että Maailmanpankin pyrkivän parantamaan valtion hallintakapasiteettia, sillä hänen mukaansa valtion virheet ja kyvyttömyys käsitellä asioita on pahempi kuin Stiglitzin korostamat markkinoiden virheet ja kyvyttömyys.

Stiglitzin kirja koettiin IMF:ssä varmaan loukkaavana, sillä siinä mm. väitetään, että IMF:n henkilökunta on kolmannen luokan ekonomisteja, jotka asuvat kehitysmaissa viiden tähden hotelleissa. Heidän neuvonsa hallituksille tulevat kuin korkealta ammuttavat pommitukset, joita mietittäisiin kahdesti, jos neuvonantajat tietäisivät, kenen elämää he tuhoavat. Stiglitz on myöhemmin yrittänyt selittää lausuntonsa tarkoittavan sitä, että IMF:n kannanottoja luetaan kehitysmaissa turhan kirjaimellisesti. Hän sanoo osanneensa arvioida niiden tasoa presidentin talouspoliittisena neuvontajana ja antaa niille sen ar-

¹⁵³ Stiglitz 2002, 207- 208. Ks. Lehtiartikkelit keskustelutilaisuudesta Financial Times 3.7.2002: Top Economists Engage in Bickering, ja FT 6/7. 7.2002, The Old Couple of Global Finance.

¹⁵⁴ Rogoff, Kenneth: An Open Letter to Joseph Stiglitz. IMFSurvey, vol 31, no 13, July 8, 2002, 209- 214. (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/surveyx.htm>)

von, mikä niille kuuluu, mutta köyhien maiden edustajilla ei ole mahdollisuutta arvioida niiden perusteita.¹⁵⁵

Stiglitzin kritiikkiä kansainvälisiä finanssiorganisaatioita ja ennen muuta IMF:ää kohtaan pidetään liioittelevana. Sanotaan, että arvostettu tiedemies on vanhetessaan mennyt vähän sekaisin, jolloin hänen kritiikkinsä valtaviiran taloustiedettä kohtaan ja kansainvälistä talouspolitiikan establishmentia kohtaan voidaan sivuuttaa huomiotta.¹⁵⁶

Kirjassa esitellään globaalin talouden kriisejä ja talouden tasapainottumisen epäonnistuneita tapauksia 1980-luvulta alkaen. Kantavana teemana ovat ns. Washingtonin konsensuksen hengessä toteutetut markkinaehtoiset virheratkaisut. Washingtonin konsensus on keskeinen osa globalisaatiota ja se perustuu uskoon, että markkinoiden vapauttaminen tuottaa kasvua. Investointien aikaansaamiseksi on yksityistettävä, vapautettava markkinoita ja luotava makrotaloudellinen tasapaino. Kun kehitysmaihin saadaan ulkomaisia investointeja, maan tekninen osaaminen paranee, maan tuotteet pääsevät kansainvälisille markkinoille ja sitä kautta syntyy uusia työpaikkoja. Washingtonin konsensus ja ennen muuta sen nopea toteuttaminen ovat Stiglitzin maalitauluna. Itä-Aasian, Venäjän ja Argentiinan kriisi ja epäonnistuneet maakohtaiset avustushankkeet saavat kirjassa laajan huomion.

Ilmaus Washingtonin konsensus johtuu siitä, että Washingtonissa toimivien finanssi-instituutioiden ja Yhdysvaltain valtiovarainministeriön politiikka yhdenmukaistui ja perustui markkinoiden vapautta ja roolia korostavaan yksinkertaistettuun malliin. Koska malli ei jätä suurta sijaa valtiolle, mallia on kutsuttu uusliberalistiseksi tai markkinafundamentalistiseksi. Sitä on toteutettu harjoittamalla tiukkaa finanssipolitiikkaa, yksityistämällä ja vapauttamalla markkinoita.

Stiglitz kritisoi ahdaskatseista tulkintaa markkinoiden ylivoimaisuudesta valtion säätelyyn nähden. Hän arvostelee sitä tapaa, jolla finanssiorganisaatiot ovat harjoittaneet yksityistämistä, sillä ne eivät ole huolehtineet siitä, että yksityistäminen ei muuta julkista monopolia yksityiseksi monopoliksi. Finanssiorganisaatiot ovat jättäneet hoitamatta markkinoiden valtiollisen valvonnan. Markkinoiden vapauttamisen kovimman kritiikin hän kohdistaa rahoitusmarkkinoiden vapauttamiseen, sillä se avasi ovet kansainvälisesti ylivoimaisille pankeille. Suurimman hyödyn tästä ovat korjanneet läntiset yritykset. Kun markkinuudistuksien tueksi ei ole rakennettu sosiaalisia turvaverkkoja – niihin ei ollut varaa – uudistusten vaikutukset ovat olleet tuhoisat köyhille. Positiivisena esimerkkinä hän mainitsee Kiinan. Toisaalta Kiina on tärkeä esimerkki markkinasäätelyn purkajien argumenteissa, sillä köyhyyden vähenemisen vaikutukset Kiinassa näkyvät koko maailman tasolla. Koko maailman köyhyys ja tuloerot ovat supistuneet.

Markkinaehtoisissa uudistuksissa ei ole otettu huomioon yhteiskunnan instituutioiden uudistamista eikä kovien talouspoliittisten ohjeiden vaikutuksia köyhyyteen, mikä puolestaan lisää sosiaalisia jännitteitä ja poliittista levottomuutta. Stiglitzin mukaan talouden insinöörit eivät muista, että markkinat eivät toimi yksin. Myös ihmisten on osattava toi-

¹⁵⁵ FT: 13/14.7.2002, A beautiful mind at the barricades.

¹⁵⁶ Chang, Ha-Joon: The Stiglitz Contribution. Challenge/March-April 2002, 73.

mia niissä ja asettua niiden osaksi. Kun uudistukset kaatavat vanhat auktoriteetit ja rakentavat sosiaalisia suhteita uudelleen, markkinauudistuksia on täydennettävä yhteiskunnan reformeilla. Se johtuu Washingtonin konsensuksen mustasta aukosta eli pahasta valtiosta, johon markkinavapauttajat suhtautuvat kielteisesti ja pitävät politiikkaa ongelmien syynä. Mikäli valtiota ei pidettäisi määritelmällisesti pahana, sen tehtävien määrittely olisi osa uudistusprosessia. Tässä Stiglitzin tulkinta on kovin yksioikoinen, sillä 1990-luvun alussa mm. Maailmanpankin omaksumassa hallinta-käsitteessä (Good governance) valtiota ei pidetä enää ongelmana, vaan painotetaan tehokkaan valtion ja hallinnan merkitystä.

Stiglitzin kritiikin kohteena on myös se tapa, jolla kansainväliset rahoitus- ja kehityslaitokset osallistuvat kehitysmaiden asioiden hoitamiseen. Hänen mukaansa Washingtonin pankit eivät malta pysyä erossa kehitysmaiden talouden mikrotason ohjaamisesta, vaikka niiden pitäisi pysyttäytyä ainoastaan makrotasolla. Niiden mandaatti ei ulotu mikrotalouteen saakka. Avustusten ja lainojen saannin edellytykseksi asetetut poliittiset ehdot ovat Stiglitzin mukaan puhdasta politiikkaa.

Toisaalta laitokset harjoittavat hyvin valikoivaa ohjausta. Esimerkiksi Venäjän tapauksessa laitokset eivät ole juurikaan välittäneet korruptiosta, mutta esimerkiksi Kenian avustusohjelmat jäädytettiin korruption takia. Lainojen ehdoksi asetettavat ehdot ovat hänen mukaansa monta kertaa keskeinen syy avustusohjelmien ja laitosten politiikan epäonnistumiseen. Vertaamalla Venäjän ja Kenian tapauksia Stiglitz haluaa sanoa, että laitokset toimivat poliittisesti. Lainapäätökset ja avustusohjelmat tehdään poliittisilla perusteilla.¹⁵⁷ Kun avustusohjelmat sidotaan Washingtonin asettamiin ehtoihin, niillä tulisi olla myös vastuu ohjelmien poliittisista seurauksista.

Itä-Aasian kriisin hoitoa ja Venäjän avustuspolitiikan epäonnistumista Stiglitz erittelee erillisissä luvuissa. Itä-Aasian kriisin käsittelyn epäonnistuminen johtui siitä, että päätökset perustuivat riittämättömään makrotaloudelliseen malliin. Korea, Thaimaa ja Indonesia pakotettiin nostamaan korkoja jopa 25 prosenttiin, kun ne tarvitsivat rahaa investointeihin. Korkeat korot aiheuttivat konkurssreja ja synnyttivät työttömyyttä. Kirjan arvostelussa on sanottu, että useimmat ekonomistit pitävät nykyisin Stiglitzin varoituksia oikeina.¹⁵⁸ Rogoff ei vastauksessaan yhdy tähän näkemykseen eikä ryhdy keskustelemaan kriisin käsittelystä.

Venäjän uudistuspolitiikan epäonnistuminen johtui pankin ja IMF:n noudattamasta shokkiterapiasta. Se edisti suuren luokan korruptiota, synnytti talouden oligarkiat, joka johtui siitä, että rahoituslaitosten politiikan seurauksena Venäjän valtavia luonnonvaroja siirrettiin hyvin asemoituneen, suppean eliitin haltuun, johti rahojen siirtymiseen yksityisille tileille ja johti suunnattomaan köyhyyteen ja romahdutti kansalaisten elintason. Usko markkinatalouteen on kärsinyt Venäjällä kovan kolauksen. Kirja täydentää juuri ilmestyneen Yhdysvaltain entisen Venäjän asioita hoitaneen apulaisulkoministerin Strobe Tal-

¹⁵⁷ Stiglitz 2002, 46- 47.

¹⁵⁸ Ks. Esim. Eichengren, Barry: The Globalization Wars. An Economists Report From the Front Lines. Foreign Affairs Vol 81, no 4, July/August 2002, 159.

bottin kirjaa *The Russia Hand: A Memoir of Presidential Diplomacy*¹⁵⁹ Washingtonin suhteista Venäjään. Siinä toimijana on ulkoasainministeriö, ei valtiovarainministeriö.

Kirja tuo esille taloustieteen tutkijoiden erilaisia käsityksiä markkinoiden toimivuuden edellytyksistä. Tekijä osoittaa politiikan ja talouden keskinäiskytken, kuinka poliitikot tulevat talouden alueelle ja tutkijat osallistuvat politiikkaan. Monet epäonnistumiset johtuvat siitä, että asioita annetaan markkinoiden hoidettavaksi, vaikka markkinoiden toimintaedellytykset puuttuvat. Toiseksi, markkinat eivät kykene hoitamaan poliittisia asioita ja tuottamaan julkisia hyödykkeitä, kuten turvaamaan tulonjakoa.

Taloudellinen tehokkuus on taloudellisten analyysien keskeinen arviointikriteeri. Se ei kuitenkaan riitä, sillä Stiglitzin mukaan ratkaisujen on oltava myös sosiaalisesti hyväksyttäviä, jotta ne voisivat kestää. Kestäviä ratkaisuja ei saada pelkästään yksityistämällä ja vapauttamalla markkinoita vaan toimenpiteillä, jotka hyödyttävät yhteiskuntaa yleisesti ja laaja-alaisesti. Yksityistämispäätökset eivät saa johtaa kohtuuttomiin tuloeroihin, mikä kahlitsee kasvua ja synnyttää poliittisista levottomuutta sekä vähentää hallituksen ja hallinnon poliittista uskottavuutta ja legitimiisyyttä.

Stiglitzin käsityksen mukaan Washingtonin konsensuksen mukaista politiikkaa on lavennettava. Kasvutavoitteiden ohella on kannettava huolta ympäristön kestävydestä, tasa-arvosta ja demokratiasta. Markkinat on saatava toimimaan kunnolla. Siihen tarvitaan finanssimarkkinoiden tervettä sääntelyä, kilpailupolitiikkaa ja politiikkoja, jotka edistävät teknologian siirtoa kehitysmailhin ja edistävät avoimuutta. Näitä vaatimuksia hän kutsui Washingtonin jälkeiseksi konsensukseksi.¹⁶⁰

Eräs syy siihen, että Stiglitz kritisoi IMF:ää kovakouraisesti, johtuu pankin ja IMF:n kulttuurien erilaisuudesta. Hän sanoo, että IMF on hierarkkinen ja suljettu organisaatio, joka ei keskustele virheistään.¹⁶¹ Kuitenkin se tulisi niin tehdä. Tuo kulttuuri tulee keskustuspankeista ja rahalaitoksista, joista IMF:n ekonomistit tulevat.¹⁶² Laitos ei noudata julkisuuspolitiikkaa, joka perustuisi eri maiden julkisuuslainsäädännön periaatteille. Kansalaisen oikeus saada tietää hallituksen politiikasta on IMF:lle täysin vieras. Suomalaiset muistavat tämän omalta kohdaltaan, kun Suomen pankin pääjohtaja Koivisto oli joutunut ottaessaan lainaa IMF:sta antamaan lupauksia harjoitettavan finanssipolitiikan sisällöstä. Koivisto piti lupauksensa, mutta ei tullut kertoneeksi lupauksensa sisältöä ajoissa edes hallitukselle.

¹⁵⁹ Strobe Talbott: *The Russia Hand: A Memoir of Presidential Diplomacy*. Random House; New York 2002.

¹⁶⁰ Keskustelu tästä ks. Chang 2002, 84- 86.

¹⁶¹ Vrt. Eiu Chengren 2002, 162- 163, joka sanoo, että IMF on oppinut virheistään ja muuttanut linjauksiaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita julkista keskustelua siitä.

¹⁶² Stiglitz 2002, 51- 52. Ed Cooks kiinnittää huomionsa kahden laitoksen erilaisiin kulttuureihin ja niiden ilmenemiseen pankin ja IMF:n henkilökunnan pukeutumistyylissä, Crooks siteeraus Justin Forsythiltä, Ox-famin ohjelmajohtajalta on kuvaava: "I always compare the IMF to the Communist Party: a vanguard, very ideological, very top-down. When they make decisions, things really happen. The World Bank is more complex, more like a university. Lots of different ideas are bubbling away, and you can never really be sure of the connection between the decision-making and the organization." Crooks, Ed: *The Odd Couple of Global Finance*. Financial Times 6./7.7.2002.

Stiglitzin kirjoitukset ja kritiikki Washingtonin konsensusta kohtaan osuu ajankohtaan, jolloin kehitysmaissa ja myös kehittyneiden maiden kansalaisjärjestöissä heräsi ja kasvoi arvostelu globalisaation monia piirteitä kohtaan. WTO:n uusien kauppaneuvottelujen Seattlessa marraskuussa 1999 pidetyn aloituskokouksen epäonnistuminen isojen mielenosoitusten takia ja OECD:n ajaman Monikansallisen investointisopimuksen (MIA) kariutuminen ovat keskeisimmät tapahtumat tältä ajalta.¹⁶³ Huomattakoon, että Maailmanpankki ilmoitti juuri marraskuussa 1999, että Stiglitz, pankin pääekonomisti, jättää pankin muutama kuukausi ennen hänen ensimmäisen toimikautensa päättymistä.¹⁶⁴

Stiglitzin kirja päättyy tulevaisuuteen katsovaan lukuun. Siinä nostetaan esille konkreettisia, nopeasti toteutettavissa olevia ehdotuksia, mutta myös yleisiä linjauksia ja periaatteita, joiden toteuttaminen kestää kauan. Tulevaisuutta koskevaa lukua hallitsevat teemat, jotka ovat ohjanneet hänen tutkijatoimintaansa ja joiden kanssa hän on työskennellyt sekä Yhdysvaltain hallinnossa että Maailmanpankissa. Teemat ovat markkinoiden ja valtion väliset suhteet ja tehtävät, talouspoliittisen päätöksenteon perusteet ja avoimuus sekä kansainvälisten finanssilaitosten uudistaminen.

Tutkijana Stiglitzillä on kiinnostunut kysymys markkinoiden ja valtion tehtävistä, kyvykkyydestä ohjata resursseja tehokkaalla tavalla sekä toteuttaa ne poliittiset tavoitteet, joita kansalaiset tavoittelevat. Tätä koskevat suositukset Stiglitz perustaa omiin kokemuksiinsa käytännön toimijana ja taloustieteen tutkijana. Oleellista päätöksenteossa on hänen mukaansa tiedostaa markkinoiden ja valtion tehtävät hallinnassa. Siihen kuuluu molempien vahvuuksien ja heikkouksien ymmärtäminen. Molempien pitää kyetä toimimaan tehokkaasti. Se tarkoittaa esimerkiksi sitä, että hallituksen on oltava tehtäviensä tasalla. Se ei saa toimia kuin mafia, joka ajaa omaa etuaan ja katsoo kapea-alaisesti vain kannattajiensa etuja. Sen on oltava riittävän vahva säätääkseen ja toimeenpannakseen lait, jotka turvaavat markkinoiden tehokkuuden ja pitävät yllä valtion uskottavuutta.

Stiglitz nostaa esille kysymyksen taloustieteen merkityksestä päätöksenteossa. Hänen mukaansa päätöksentekijöiden tilanne on helppo silloin, kun päätöksistä vallitsee yksimielisyys taloustieteen tutkijoiden piirissä. Näitä asioita on runsaasti. Mutta päätöksentekijöiden tulisi olla varovaisia tehdessään sellaisia päätöksiä, joista taloustieteen piirissä vallitsee erimielisyys. Tämä koskee sekä kansallisia hallituksia että kansainvälisiä finanssilaitoksia. Esimerkkinä asioista, joissa tulisi olla varovainen, ovat IMF:n suositukset markkinoiden vapauttamisesta. Ne ovat kiistanalaisia asioita. Silloin kun päätökset joudutaan tekemään ristiriitaisten käsitysten ja heikon tiedon pohjalta ja päätösten seurauksista vallitsee epävarmuus, tämä tulisi tuoda esille jo päätösten valmisteluvaiheessa. Stiglitzin mukaan kansainväliset rahoituslaitokset ovat erityisen haluttomia keskustelemaan julkisesti päätöksiinsä liittyvästä epävarmuudesta, päätöksiin liittyvistä riskeistä, päätösten ulkoisvaikutuksista ja aiemmin tekemistään virheistä. Tämä mentaliteetti tulisi muuttaa.

¹⁶³ Chang 2002, 81- 82.

¹⁶⁴ Kriisit jatkuivat pankissa, sillä heti toukokuussa 2000 pankin Afrikan alueen pääekonomisti professori Ravi Kanbur erosi vastalauseeksi siitä, että hän ei saanut riittävästi vaikutettua seuraavan World Development Reportin sisältöön. Hän johti raportin valmistelua ja sen aiheena oli köyhyys. Kanbur olisi halunnut painottaa enemmän eriarvoistumista. Chang 2002, 83.

Kun keskusteluista tehtäisiin julkisia, poistuisi myös nykyinen mahdollisuus sekoittaa päätöksiin ideologisia elementtejä ja toisaalta nähdä missä määrin esimerkiksi nykyiset päätökset perustuvat enemminkin markkinafundamentalismiin kuin tieteelliseen harkintaan. Nykyisin organisaatiot turvautuvat ideologisiin ratkaisuihin sen jälkeen, kun tieteen keinot ovat loppuneet.

Päätelmissä keskustellaan laajasti avoimuudesta. Kansainvälisten finanssiorganisaatioiden tulisi Stiglitzin mielestä toimia avoimesti, sillä ne ovat julkisia organisaatioita, joilla on vastuu kansainvälisen talouden tasapainosta. Avoimuus on tärkeää, sillä niiden johtoa ei valita suoraan. Niillä ei ole suoraa vastuuta julkisuudelle eikä yleisölle. Organisaatioiden nykyinen salaisuus estää organisaatioiden virheiden käsittelyn julkisuudessa. Vaikka organisaatiot toimisivatkin yleisen edun mukaisesti, salaisuus ylläpitää epäilyä siitä, kenen intressejä laitokset ajavat.

Finanssiorganisaatioiden päätöksentekoa tulisi muuttaa niin, että kehitysmaiden ääni kuuluisi niissä paremmin. Nykyisin niitä isännöivät kehittyneiden maiden valtiovarainministeriöt ja keskuspankit.

Merkittävän sijan päätelmissä saavat yksityiskohtaiset kannanotot kehitysavun uudistamisesta, Maailmanpankin kehitysmaille asettamien ehtojen (conditionalities) muuttamisesta, markkinoiden yleisen vapauttamisen menettelyistä, konkurssitilanteiden käsittelystä, finanssisääntelyn uudistamisesta, riskinhallinnan uudistamisesta, turvaverkkojen kehittämistä, kriisien hallinnasta, kehitysmaiden velkojen anteeksi antamisesta ja WTO:n uudistamisesta.

Stiglitz on armoton kritiikissään, sillä politiikkaa ei ole toteutettu hänen teoreettisen mallinsa pohjalta, vaan markkinoiden vapauttamisen pohjalta. Syytökset ovat kovia, mutta hän puolustaa kantaansa markkinaehtoisien politiikan tuloksilla, köyhyydellä, kasvaneilla tuloeroilla ja jatkuvilla kriiseillä, globaalistumisen epätasa-arvoisella lopputuloksella, jonka seurauksena maailmasta ei tule puuttumaan jännitteitä.

Kirja on synnyttänyt vilkkaan keskustelun lehdistössä ja tieteellisissä julkaisuissa. Edellä on siihen jo viitattu. Kritiikki kirjaa kohtaan on ollut paikoittain hyvinkin kovaa. Muun muassa Financial Timesin toimittaja Martin Wolf sanoo, että kirja on itsetyytyväinen, harhaanjohtava, vastuuton ja yksinkertaistava. Siitä huolimatta hän yhtyy Stiglitzin arvosteluun IMF:n keskustelemattomuudesta, sulkeutuneisuudesta ja epäonnistuneesta politiikasta, mitä Stiglitz kuvaa.¹⁶⁵ Ankarasta arviostaan huolimatta Wolfin kritiikki IMF:ää kohtaan osoittaa, kuinka tarpeellista julkinen kovakin kritiikki on. Ilman sitä ei ole toiveita muutoksesta.

Kirjan loppujakso. Kirja päättyy jaksoon, jossa Stiglitz puolustaa globaalistumista ja globaalia hallintaa. Globaalistuminen on tehtävä köyhille nykyistä oikeudenmukaisemmaksi. Globaali hallinta on ulotettava monelle eri alueelle. Ellei globaalistumiselle anneta inhimillisiä kasvoja ja jos globaalistuminen alistaa perinteiset arvot, se tuo köyhyyttä ja epätasa-arvoa ja sitä kautta lisää jännitteitä ja poliittista tasapainottomuutta. Jaksossa hän

¹⁶⁵ Wolf, Martin: Self-satisfied, Simplistic, Cogent. Financial Times, 10.7.2002.

pohtii sitä, kuinka globalisaatiolle voidaan antaa inhimilliset kasvot. Se on yleisinhimillinen ja kaunis, mutta myös varmaan yksi peruste käyttää Stiglitizistä nimitystä "a beautiful mind". Vaikka ilmauksen ovat kehittäneetkin Stiglitzin ankaran kritiikin kohteet, Stiglitz jaksaa kauniissa päätösjaksossakin murskata kohteensa ja kuvata heidän rakennelmaa uudeksi kansainväliseksi finanssidiktatuuriksi, joka korvaa vanhan kansallisen eliitin ylläpitämän diktatuurin.

* * * * *

LIITE

HEIKKOJA SIGNAALEJA DEMOKRATIESTA

Kirje yksi **MUUTTUVAA MAAILMAA HAHMOTTAMASSA**

Seuraavat tarinat arjen tietotekniikasta on julkaistu aiemmin lyhennettyinä pakinoina.¹⁶⁶ Ajatus oli, että koska olen ikään kuin lomalla, pidän leikkisän otteen kirjoituksissa. Suurin osa niistä on kirjoitettu ennen syyskuun terrorismi-iskua. Pohdin pitkään iskun jälkeen, kuinka jatkan palstaani. Pitääkö minun vaihtaa minulle tyypillinen ongelmakeskeinen pohdinta, jota ryyditti vielä irrottelu ja hyväntahtoinen ilottelu pakinan tyyllilajin salimissa avarammissa sfääreissä, jotenkin vakavampaan ja valita aiheita huolellisemmin?

Päädyin noudattamaan amerikkalaisten omaa neuvoa – jatketaan elämää kuin ennenkin. Terrorismille ei saa eikä voi demokratiassa antaa periksi!

alkukevät 2001

HYPPY AMERIKKALAISEEN TIETOYHTEISKUNTAAN

Olin USA:ssa varautunut pieniin käytännön ongelmiin. Sen sijaan en ollut varautunut kokemaan arkipäivän askareiden kautta sitä, että ehkäpä kaikkein tärkeimmillä amerikkalaisen elämänmenon alueilla – raha ja henkilökohtainen turvallisuus – tietoyhteiskunta ei toimikaan kuten oletin.

Kokemus 1

Saavuttuani Washingtoniin sain hyviä neuvoja hankkia elämän perustarvikkeet ajoissa ennen vakinaiseen asuntoomme muuttamista. Puhelin yhteydenpitoa ja vuodesohva istumista ja nukkumista varten on hyvä olla tilattuna vähintään kaksi viikkoa etukäteen. Kumpaakaan ei saa kaupasta sinne vain kävelemällä ja ostamalla, vaan monimutkaisen ja aikaavievän prosessin kautta.

Puhelimen saantivaikkeudet Brysselin kävijät aavistavatkin, mutta vuodesohvan saantiongelma oli uudempi ilmiö. Tuotanto- ja varastointikustannusten karsimiseksi minimiinsä kaikki huonekalut valmistetaan asiakkaan toiveiden mukaan. Oikein hyvä, kun ihminen saa juuri sen kokoisen, materiaalisen ja värisen huonekalun kuin itse haluaa. Ongelma vain on, että jos olet muuttanut ilman huonekaluja maahan, asut tyhjässä asunnossasi kuukauden odotellen unelmiesi huonekalujen tuloa.

Niin vaan ennakkovarautumisestani huolimatta kävi, että olin tyhjässä asunnossa parin viikon päästä. Syy oli se, että niin puhelimen maksu (15 dollaria) kuin vuodesohvan maksu (1 000 dollaria) ei vain ottanut sujuakseen. Minulla oli kyllä rahaa, niin shekkeinä, luottona kuin riihikuivana rahana pankkitilillä ja kotonani, mutta en voinut maksaa, koska

¹⁶⁶ Tieken Edisty-lehdessä Paulan palstalla vuosina 2001–2002.

en voinut todistaa olevani rahan omistaja. Ja ukko, johon kaikki ominaisuudet kytkeytyivät, oli ja pysyi ulkomaankomennuksella toisella puolen maailmaa.

Koska puhelin oli minulle työväline ja koska olin ajoissa liikkeellä, päätin hankkia sen lopulta hinnalla millä hyvänsä eli etsiä kaupungista paikan, johon maksaa 15 dollaria, mikä oli ennakkomaksu puhelimesta. Olinhan jo viettänyt pari päivää Intiassa – palvelutehtävät siirretty sinne – istuvien puhelinautomaattivalinta-ammattilaisten kanssa. Jokaiselle Amerikkaan tulijalle on muuten pienoinen shokki, kun ensimmäistä kertaa asioi puhelimella johonkin, pankkiin, puhelinyhtiöön, lippuvaraamoon, museoon tai minne tahansa virastoon. Numerosta vastaa aina automaattiaani, joka antaa 5–10 vaihtoehtoa ja kun valitset oikean ja painat ao. näppäintä – ellet reppana satu olemaan puhelimen ääressä, joka ei ole näppäinpuhelin – saat taas 5–10 vaihtoehtoa. Tätä jatkuu lukuisia kierroksia ja ainakin niin kauan, ettet pääse koskaan laskemaan kierrosten lukua, koska sekoat jossain vaiheessa, kun et ymmärrä vaihtoehtojen eroa. Englanninkielen – puhutun ja useimmiten vielä oudolla aksentilla puhutun – taito on luonnollisesti oltava hyvä. Lopulta puhelu katkeaa, ja eikun alusta.

Pääsin lopulta automaattivalintapuhelinrumbassa niin pitkälle, että sain tietää köyhällä puolella kaupunkia olevan kioskin, johon voin maksaa käteisellä 15 dollaria. Ei kun matkaan. Huomasin heti, että olin lähestymässä katua, joka jakaa turvallisen valkoisen alueen ja ns. muun alueen, jonne kaikissa kirjoitetuissa ja ei-kirjoitetuissa oppaissa kehoitettiin olemaan menemättä. Kaksi kertaa palasin katua takaisin turvalliselle puolelle, mutta kolmannella kertaa ajattelin ikäni ja ulkonäköni olevan sellaisen, että päätin mennä perille asti. Tultuani kioskille porhalsin ensin ohi, kun en ymmärtänyt, että pikkuruinen epämääräisen näköinen monitoimikoppi, jossa vaihdettiin valuuttaa, lunastettiin shekkejä ja ruokakuponkeja, veikattiin, lotottiin ja tietysti pelattiin kaikenlaista vedonlyöntiä, oli puhelimen varausmaksun toimisto. Odottelin jonossa lajissani ja ulkonäössäni taatusti ainoana vuoroani erilaisten rahamiesten kanssa. Asiaa hoitava virkailija tukevien rautaristikoiden takana nähtävästi näki, kuinka suuren teon olin tehnyt, kun hän soitti puhelinyhtiölle ja varmisti, että todella nyt saan sen työvälineeni eli puhelimen maksettuaani hänelle 15 dollaria etumaksua.

Tosiasiasa henkilöllisyyden todistamisasia ratkesi vasta, kun kädessäni oli suomalaisittain aika kummallinen paperi nimeltä "auton ajajan ajokortti ilman oikeutta ajaa autoa". Maksaa voi shekillä, jota ei vastaanoteta, ellei todista henkilöllisyyttään pitävällä todistuksella, jolla tarkoitetaan ajokorttia. Koska en halua ajaa autoa, enkä tule haluamaan, sain State Departementin avustuksella edellä mainitun kortin. Passilla ei muuten todisteta tässä maassa yhtään mitään – ainakaan puhelinyhtiössä tai huonekalukaupassa.

Shekkejä kirjoittelen päivittäin maksaessani vuokria, postimaksuja, lehtimaksuja, puhelinmaksuja ja mitä sitä nyt perheen talouden hoitaja joutuu maksamaan. Siinä olikin muuten opettelemista aluksi, nimittäin miten shekki kirjoitetaan, kun en ole sitä 20 vuoteen tehnyt. Kun ensimmäinen shekkimaksuni oli iso summa, enkä uskaltanut sitä postiin laittaa tavallisessa kirjekuoressa normaalina postina kuten tapana on, marssin loppujen lopuksi pankkiin ja kysyin, miten se tehdään. Luulivat varmaan minua aivan tärähtäneeksi, kun selitin, ettei meillä Suomessa enää näitä käytetä.

Täällä shekkejä käytetään, kun suoraveloitusta, automaatilta maksua, puhumattakaan online systeemeistä, ei kerta kaikkiaan ole. Joskus olen ajatellut shekkejä raapustellessani, kirjanpitoa niistä pitäessäni ja kirjekuoria ja postimerkkejä nuollessani, että minulla kotirouvana on aikaa tätä kaikkea tehdä, mutta entäs liiketoiminta.

Luinkin juuri sopivasti BusinessWeekistä (16.4.2001) seuraavat vertailuluvut USA:n ja Suomen pankkitoiminnasta:

- Nordealla on 6,9 miljoonaa online-toimintoa kuukaudessa ja 2,3 miljoonaa online-asiakasta, kun Bank of Americalla on 3,1 miljoonaa online-toimintoa ja 3,2 miljoonaa online-asiakasta.
- Nordea käsittelee 6,9 miljoonaa online-laskua kuukaudessa, enemmän kuin mikään pankki maailmassa ja ? sen suomalaisista asiakkaista asioi Internetin kautta.
- Viimeisen viiden vuoden aikana puolet konttoreista on rationalisoitu, pääosin Internetin avulla ja
- toiminto online-systeemissä maksaa 11 centtiä, kun se normaalisti maksaa 1 dollarin.

Washington Postin (6.5.2001) mukaan amerikkalaiset kirjoittavat 66 miljardia shekkiä vuodessa. En ymmärrä.

Kokemus 2

Istuin metrossa, jota teen usein (koska kuten jo edellisestä tositarinasta kävi ilmi, en aja autoa), lukien kerrassaan viehättäviä vanhanajan kansalaista elämänvaaroista valistavia seinätauluja. Vastoin yleistä oletusta metroissa tai busseissa ei ole kaupallisia mainoksia. Yhdessä valistustauluista varoitettiin aseista kehottaen vanhempia tarkistamaan, millaiseen perheeseen lapset ovat menossa kyläilemään. Elämänohje kuului suunnilleen näin: *"Vanhemmat, tarkistakaa etukäteen, onko perheessä, johon lapsenne on menossa leikkimään, aseita."* Kehotus oli hyvä ja aivan luonteva, mutta vasta tilastoluku sen alla vavahdutti. Amerikkalaisista lapsiperheistä lähes 40 % on sellaisia, joissa on ase.

Mitäs tällä on tietoyhteiskunnan kanssa tekemistä? Paljon. Luin nimittäin samaan aikaan Washington Postista (8.4.2001) artikkelia, jossa kerrottiin, että eräs nuori nainen oli soittanut yleiseen hälytysnumeroon 911 autostaan, joka oli vajoamassa jokeen, johon hän oli suistunut. Yleisestä hälytysnumerosta tulee erittäin tehokkaasti apua, vaikka et hätääntyneenä osaisi edes sanoa, missä olet. Tietokonesysteemi paikantaa puhelusi automaattisesti ja poliisi, palokunta tai ambulanssi lähtee heti matkaan. Yksi pieni, mutta ratkaiseva, poikkeus systeemissä on. Se ei koske kännyköitä. Nuori nainen kuoli ollen suorassa yhteydessä pelastuskeskukseen yrittäen selittää, mistä kohtaa valtatieltä hän joutui jokeen. Samoin ymmärtääkseni ilman apua jäi artikkelin mukaan äiti, jonka pieni tytär soitti pelastusnumeroon kotoa kännykällä äidin rimpuilla kimppuun käyneen väkivaltaisen murtautujan kanssa.

Äitinä koin, että eikö olisi tärkeää varmentaa itsepuolustuksenkin takia kännyköiden ja hälytyskeskusten kitkaton yhteys. Samoin pohdin muutama päivä aiemmin seuraamaani lehdistökeskustelua kännyköiden kiellosta kouluissa. Ymmärrän, että aseiden tuonti kouluihin on kielletty, mutta että kännykätkin. Häiritsevähän ne varmaan pirinällään opetusta, mutta ongelmien vakavuusaste on ainakin minun arvoasteikollani selvä. Mitenkäs koululaiset sitten hädän tullen ilmoittavat vanhemmilleen ongelmistaan – pienistä ja suurista? Tässä amerikkalaisessa kontekstissa – henkilökohtaisen turvallisuuden varmistaminen – suomalaisena ajattelin yksioikoisesti, että onhan se nyt kännykkä parempi itsepuolustuksen välinen kuin ase.

Summa Summarum. Tietoyhteiskunnan rakentaminen on paljon muutakin kuin tekniikkaa. On kyse yhteiskunnan yleisistä rakenteista, toimintatavoista ja traditioista. Kyse on esteistä ja pidäkkeistä taloudessa, politiikassa, hallinnossa ja kulttuurissa, mutta myös tavallisten ihmisten arkielämän arvoissa ja asenteista.

Tällä palstalla, kuten koko kahden vuoden Washingtonin opintoretkeilläni, yritän sellaista vaikeaa tehtävää, jota voisi nimittää myös elokuvamaailmasta tutulla ilmaisulla "*mission impossible*", kuin yhdistää arkielämä ja yhteiskunnan kovat rakenteet. Yritän siis kuvata, miltä tietoyhteiskunta näyttää hyvät yhteiskunnalliset perustiedot omaavan kotirouvan näkövinkkelistä tiedon, talouden ja vallan maailman pääkaupungissa.

Seuraavassa tarinassa kerron yhdestä amerikkalaisen yhteiskunnan vakavimmasta asiasta eli verotuksesta. Juttu sisältää tositarinan siitä, miten amerikkalaiset isännät kokivat kylmän puistatuksen, kun suomalaisvieraat viattomasti sivulauseessa kertoivat verotuksen rationalisoinnista Suomessa ja sen siirtämisestä online-systeemiin.

loppukevät 2001

TUPPERWARESTA WALL STREETILLE

Kirjoitan nyt rahasta ja veroista. Koska lupasin yhdistää Washington-jutuissani maallisen elomme eri tasoja, kerron muutamalla esimerkillä rahatalouden trendeistä alkaen kotirouvan taloudenpidosta (ja siinä samalla yhdestä taloudenhoitoon liittyvästä minulle uudesta aitoamerikkalaisesta harrastuksesta) edeten maailmantalouden pitkiin sykleihin.

Mitä Suomi sai sodan jälkeen amerikkalaisilta kotirouvilta? Unohtaen nyt Marshall-avun tai Asla-Fulbright-stipendit oikea vastaus on Tupperware-kutsut. Muistattehan ne, joissa kaupungin tai jopa Jämpsän kauppalan ns. jakkupukurouvat kokoontuivat aina jonkun kotona tutustumaan uusiin Tupperware-kuppeihin ja kippoihin. Luulenpa, että paljon muutakin verkostossa (=network talouden organisaatiokirjallisuudessa) vaihtui.

Olisin siis halunnut maailmankuuluun Tupperware-verkostoon, mutta ajat ovat muuttuneet. Ei löytynyt. Olisiko synnä se, että amerikkalaiset naiset ovat töissä – yllätyksenä varmana monelle Suomessa – enemmän kuin Euroopassa. No, päädyin neljään varsin eri-

laiseen vapaaehtoistyötä tekevään opintokerhoon, joista enemmän myöhemmin, mutta nyt vain siitä, joka on kuin suoraan Tupperwaren jatke. Olen naisten Wall Street -kerhossa. Tässä tapauksessa Maailmanpankin puolisoiden kerhossa, jossa kerran kuussa me 21 kaikki eri kansallisuutta ja eri maanosaa edustavat rahasta ja sen voimasta kiinnostuneet naiset kokoonnumme sijoittamaan 25 dollaria per nuppi osakkeisiin. Summa on pieni, koska tarkoitus on opiskella sijoitustoiminnan sääntöjä. Jokainen voi toki yksin nostaa panostaan vaikka kuinka.

Tavallisten ihmisten taloutta koskevan talouden tietouden – muut motiivit jääkööt valistuneen lukijan arvattavaksi – kohottamiseksi Amerikka on täynnä sijoituskerhoja. Ensimmäinen sijoituskerho perustettiin vuonna 1898 Texasissa. Varsinainen buumi alkoi Detroitista 1940. Meidän kerhomme kuuluu jäsenenä yhteen valtakunnallisista yhdistyksistä nimeltä NAIC, joka toiminut vuodesta 1951. Yhdistys on neuvonut yli 3 miljoonaa \$10–20 kuukausisummalla sijoittavaa tavallista kansalaista. Jotain investointikulttuurista eri maista kertonee se, että NAIC:n perustaessa maailmanlaajuisia organisaatiota perustajajäsenet olivat Englannista, Hollannista ja Uudesta Seelannista. Elettiin vuotta 1960 ja paikkana Lontoo.

Olen vasta sijoitusopintoni aivan alkumetreillä, mutta paksun opintokirjan takakannessa luvataan NAIC:n filosofian olevan yksinkertainen:

- Sijoita säännöllisesti, piittaamatta lyhytaikaisista markkinanäkymistä.
- Uudelleensijoita kaikki ansiot (huh! kaiketi vain sijoitustoiminnasta saadut voitot? PT:n lisäys) saadakseni täyden hyödyn kerrannaisuuden taikuudesta.
- Investoi kasvaviin yrityksiin. NAIC opettaa, kuinka löydät ne (ei PT:n lisäys).
- Ja sijoita eri kohteisiin alentaaksesi riskiä.

Amerikkalaisten eläkeläisten sijoitusrahastot ovat Suomessakin tuttuja. Omistavat suurimman osan Suomen pörssistä. Yhdessä isot ja pienet osakesijoittamisen purot ovat merkinneet sitä, että amerikkalaiset sijoittavat osakkeisiin eniten maailmassa. Sanotaan, myös tieteen tasolla, että vasta sijoittaminen verrattuna palkkatyöhön on rikastuttanut niin monen amerikkalaisen.

Jottei lukija luulisi auringon aina paistavan, muutama varoituksen sana. Koskettavimmat tarinat epäonnistumisesta olen kuullut juuri eläköityneistä tai kohta eläkeikään tulevista, jotka ovat aikoneet sijoitustensa turvin nauttia elämästä pitkän – Suomeen nähden todella pitkän – työrupeaman jälkeen. Ovat huomanneet, että oli sitten itse kerhossa sijoittanut taikka antanut sijoitustehtävän huippuasiantuntijoille jossakin maailmankuuluista isoista sijoitusfirmoista, oli tehty sama virhe. Oli uskottu liikaa yhteen toimialaan eli 1990-luvulla tietoteknologiaan. Ja hetkessä koko eläke oli taivaan tuulissa. Ei muuta kuin takaisin töihin ja eläkkeelle meno unohdettava (huom. yleisiä eläkejärjestelmiä ei juuri ole, joten vanhuuden turva on itse säästettävä).

Koska olen ainoa suomalainen, aion koetella kykyjäni saada tämä tietoinen naisverkosto ostamaan näiden kahden vuoden aikana edes kerran suomalaisia osakkeita. Saas nähdä opinko sijoitustoiminnan argumentointitaitoja niin paljon, että saan todennäköisessä tiu-

kassa äänestyksessä voiton. Huono tilanne, kun Nokia, joka lienee ainoa tunnettu suomalaissijoituskohde, on heikentynyt.

Investointikerhoilla on tiukat juridiset toimintasäännöt. Kerhon nimikilvassa jo hävisin. Ehdotin nimeksi *Wall Street of Wives of Fighters against Poverty* (loppuosa Maailmanpankin kaikkialle isoin kirjaimin kirjoitetusta visiosta). Nimeksi tuli *Gain, Grow Assets – Invest Now*.

Sen sijaan toisessa ns. järjestäytymisasiassa taidan voittaa. Pari kokousta on pohdittu oikean brokerin eli välittäjän valitsemista. Oli hieno kuulla loistavaa analyysia sijoittamisen historiasta, onnistumisista ja epäonnistumisista maailman kuulun Charles Schwabin brokerilta, joka siis yksi ehdokas. Myönnän, että taustamme ja kokoontumispaikkamme (Maailmanpankki) takia saamme poikkeavan hyviä luennoitsijoita. Siinä vaiheessa brokerin-valintaopintojamme heräsin vastustamaan, kun sijoituskerhomme laati 25 kysymystä, jotka on tarkoitus vastauttaa muutamalla kymmenellä broker-kandidaatilla alkaen JP Morganista ja Merrill Lynchistä. Kysymykset koskivat sellaisia asioita kuin pääkonttorin ja palvelukonttorien sijaintia ja aukioloa ja työntekijöiden palkan maksun perusteita. Epäilin näillä kriteereillä hyväksi valitun broker-firman syövän pienen sijoituspottimme armotta kalliisiin kuluihinsa. Kerroin Suomen online-systeemistä, jossa nämä vanhan talouden ajan eri kerrokset on rationalisoitu. Säästön lisäksi painotin, että parhaiten opintotavoite täyttyy, kun itse suoraan ilman brokeraa onlinea sijoitamme. Lupasin lopuksi lähettää e-mailissa kaikille Kanadassa pitämäni esitelmän, jossa yhtenä osana USA:n ja Suomen pankkitoiminnan vertailua. Asiasta varmaan äänestetään ensi kokouksessa.

Lupasin viimeksi kirjoittaa verotuksesta. Omat kokemukset ovat vähäisiä. Jotakin kuitenkin. Olen nyt 2–3 kuukautta yrittänyt anoa veronmaksajan ID-tunnusta, jonka kuulemma saa tuossa tuoksinassa. Verottaja haluaa tietoonsa kaikki mahdolliset tulevat veronmaksajat. Paitsi minut. Ei vain onnistu byrokratian kanssa. Haluavat aina uusia papereita. Nyt meni liian pitkälle, kun minun pitäisi maksaa notaarille jo kerran Suomessa maksettujen englanninkielisten henkilöpapereiden oikeaksi todistamisesta. Notaarien taksat tietäen saavat nyt uskoa, että minä olen minä ja haluan veronmaksajaksi.

Seuraavan verotusmenettelyn kulttuurieroista ja paljon muustakin kertovan tositarinan kuulin cocktailkutsuilla yhdeltä amerikkalaiselta japanilaisfirman tšekäläiseltä johtajalta.

Suomalaisdelegaatio oli käymässä Washingtonissa ja kertoo tietotekniikan eri sovelluksista Suomessa kuvaten mm. verotuksen rationalisointia ennakkoveroilmoitusjärjestelmänä. Viidestä miljoonasta suomalaisesta jo kolme miljoonaa on siirtynyt systeemiin, jossa etukäteen verottaja listaa tulot, menot, omaisuudet ja koko taloushistorian. Eläkeläiset ja opiskelijat eivät täytä mitään lappuja. Aivan viattomasti loppu-huipennukseksi vielä tokaisu *"verottajahan kuitenkin tietää ja muistaa kaiken paremmin, ihminenhän saattaa unohtaa jonkun pikkutulon!"*. Amerikkalaiset isännät olivat jutun myötä hiljalleen hyytyneet, mutta tuo lopputokaisu sai viimeisimmänkin kauhuun. Miten jossain maassa, kun kommunismikin on kuollut, kansalaiset ovat voineet suostua siihen, että arimmat ja kalleimmat tiedot ovat etukäteen valtion ja sen pelätyimmän edustajan eli veroviraston tiedossa?

Ehkä selitys siihen, miksi minua ei kelpuuteta mahdollisten veronmaksajien joukkoon, eli en ole saanut verottajalta ID-tunnusta, piilee tarinassa. Eihän kukaan ilmoittaudu vapaaehtoisesti verottajalle. Varsinkaan tuloton kotirouva. Minä nyt vain ajattelin perusrehellisenä suomalaisena, että jos vaikka opin Wall Street kerhossani sijoittamaan, saan voittoa. Kokemuksesta, jonka olen osin jakanut EDISTY-lehden lukijoiden kanssa, tiedän, että tunnukset on oltava valmiina. Oli sitten kyse mistä vain.

Suurempiin talouden sykleihin siirtyäkseni ilmoittautuminen 25 dollarin kuukausisijoituksella mahdolliseksi veronmaksajaksi taas tuntunee veroviranomaiselta päähkähullulta aikana, jolloin lehdet kertovat päivittäin irtisanomisista, konkurseista ja tyhjentyvistä toimistotiloista.

Niille, jotka tässä kohden ajattelevat, että nyt edellä kuvatut amerikkalaisten osakesäästöt ja talot hupenevat uuden talouden alastulossa, sanoisin toisinpäin nähtynä:

Harvalla maailmantalouden toimijalla on niin paljon yhteistä puolustettavaa kriisin tullen kuin USA:lla ja sen omistavilla ihmisillä.

loppusyksy2001

ASIAKASKOHTAISTETTU TUOTANTO JA PALVELU

Alku- ja loppulauseet

Sekä johdannoksi että lopetuksiksi tälle pakinalle käy hyvin joulukuun alun uutinen taloushistorian suurimmaksi muodostuvasta konkurssipesästä nimeltä Enron. Sähköpörssi, joka möi kaikkea – sähköstä ensi kesän säihin – pääosin johdannaisina Netissä, noudatti myös hinnoissa asiakaskohtaista palvelua. Osto- ja myyntihinnat olivat salaisia, asiakaskohtaisesti täysin räätälöityjä. Tilinpitokin oli niin räätälöityä, että maailmankuulu tilintarkastusyhtiö Arthur Andersen tarkastaessaan tilit hyväksyi ne vuosien ajan satoja miljoonia dollareita liian hyväiksi.

Tilintarkastuskomiteaa johti eräs arvovaltaisimmista alan professoreista, entinen Stanfordin dekaani ja mukana oli myös eurooppalaisia. Jälkikäteen kriitikot tosin muistuttavat, että Enronin palkkiot ja lahjoitukset olivat ruhtinaallisia. Tilintarkastuksesta vastaavat saivat paitsi järkyttävän suuret palkkiot, myös toista kautta, muista palveluista käsittämättömiä summia. Andersen sai tilintarkastuksesta viime vuonna vain 25 miljoonaa dollaria, kun se sai konsulttitöistä Enronille samana vuonna 27 miljoonaa dollaria. Englantilainen tilintarkastuksesta vastaava sai varsinaisen palkkionsa ohella pelkästään viime vuonna \$72 000 eurooppalaisen tili- ja konsulttifirman neuvonnasta. Washington Post muistuttaa, että texasilainen Enron on tukenut myös presidentin vaalikampaajaa.

Jättimäisen Enronin konkurssin sivujuonteena – mutta tietoyhteiskuntakiinnostuksen kannalta merkittävänä – 4 miljoonaa broadband-Internet-käyttäjää menetti hetkessä yhteytensä. Luonnollisesti käyttäjät olivat kaikkein vilkkaimmilla uuden talouden alueilla ja niitä, joille se on elinehto, liiketoiminnan perusta.

Luottamus talouden mekanismien toimivuuteen, muun muassa paljon mainostettuun itsesäätelyyn, horjuu. Tilinpito ja tilintarkastus eivät ole pienimpiä kapitalismin uskottavuuden pilareita.

Pieni, mutta eettisesti kiusallinen on työntekijöiden asema. 21 000 työntekijää menettivät paitsi työpaikkansa myös mahdollisesti eläkkeensä. He olivat sitoneet – tai heidän oli sidottava – tulevat eläkkeensä yhtiön osakkeisiin. Kun tämä eräs maailman suurimmista ja nopeimman nousun tehneistä firmoista kaatui ja tyhjyys paljastui, eläkkeet nollaantuivat hetkessä. Pohjoismaista valtiollista turvaa tai säätelyä ei ole.

Tarina jatkuu kauan amerikkalaisten rakastamina oikeusjuttuina. Broadband-Internet-osa jatkuu AOL:n ja Microsoftin kaksintaisteluna. Niin on maailma monimutkainen, että Microsoft syyttää AOL:n saavan monopoliaseman ja on alkanut raivokkaasti tukea ja ostaa pieniä alan yrityksiä – myös tästä konkurssista.

Tavaraa on hyllyssä näytillä, mutta sitä ei saa

Väitänkö nyt tosissaan, että puhun koko läntisen tavaratuotannon Mekasta, Amerikasta tänään ja nyt? Kyllä. Ja osasyylinen on kehittymätön tietotekniikka.

Kaikki me suomalaiset muistamme ajan, jolloin isossa naapurimaassa oli näyteikkunat täynnä tavaraa, mutta kun tuli ostamisen aika, asia monimutkaistui. Yksi kaunis päivä törmättyäni jo moneen kertaan hieman samaan ongelmaan aivan erityyppisissä tilanteissa päätin ottaa selville, mistä on kyse. Ilmiö tunnetaan alan kirjallisuudessa ensin nimellä "customized massproduction" ja myöhemmin "customized services". Tässä asiakkaan taivaallisen palvelun mallissa ajatus kulkee tähän tapaan. Kun kuluttaja haluaa jonkin tavarain tai palvelun, hän itse määrittelee sen ominaisuudet ja tuote tehdään juuri sellaiseksi. Hyvät, tyylikkää, mutta kalliit räätälöidyn tuotannon tavarat voidaan saada halvemmaksi uuden tietotekniikan mahdollistamalla asiakaskohtaisella massatuotannolla. Ja päinvas-toin huonot ja tyllyttömät ... (säilyenkö halpana?) viisailta henkilökohtaisilla valinnoilla. Firmat säästävät, kun ei tarvitse varastoida tavaraa, riski huonosta menekistä häviää, kun tavaraa tehdään oikea määrä ja palkat voi pitää pieninä, kun tuotanto voi sijaita missä vain. Jne.

Tämän Uuden talouden ilmiön merkitys ilmenee Robert Reichin uuden kirjan (The Future of Success 2001) ensimmäisistä lauseista:

"Olemme astumassa uuteen aikakauteen, Valtavien valintojen aikakauteen, jossa valintojen mahdollisuudet ovat rajattomat ja jossa on helppo ottaa jotakin parempaa tilalle. Tämä on Uuden talouden ensimmäinen periaate."

Reich kuvaa, kuinka uusi aikakausi alkoi muutama vuosikymmen sitten Amerikassa ja jatkaa voittokulkuaan. Kaikki perustuu kahteen asiaan: 1) teknologiaan ja 2) mielikuviin. Kun yhdistetään Internet, langattomat viestimet, satelliittitekniikka, kuituoptiikka, laajakaistayhteydet koteihin, ihmisen geenikartta ja välineet valita ja yhdistää geenit ja molekyylit, saadaan aikaan jättikokoinen, reaaliaikainen, globaali basaari, jossa on lähes loputon määrä valintoja ja mahdollisuuksia.

Sitten omat kokemukseni, jotka kertovat jotakin asian toisesta puolesta. Tavaraa ei saa silloin, kun tarvitsee, tai sitä ei saa lainkaan. Vielä olennaisempaa – tavaravalintojen taitava voi kääntyä ajatuksen ja kulttuurin köyhyudeksi.

Sohva. Katsastelin iltapäiväkävelyllä muutamaa huonekalua asuntoomme. Harkinnan edetessä menin sisälle kyselemään hintoja. Kun olin vaativan ratkaisuni tehnyt, kysyin että kuinkas pian sohvan tai kirjahyllyn saa. Alkoi pitkä selostus siitä, että ensin täytyy tehdä tilaus, jossa määritellään tuotteen kaikki osiot. Tietokoneen pääte oli auki ja minun tuli vain valita kymmenistä ja kymmenistä vaihtoehtoista sohvan kaikki sisäkalutkin läpikäyden juuri se, mitä olen aina eläissäni haaveillut. Sanoin, että en nyt ole ollenkaan niin vaativa asiakas ja elämän haaveetkin ovat vähän toisenlaisia. Tarttisin vain pian vuodesohvan, johon vierailulle tulevat lapset voisivat päänsä kallistaa. Ei, kun on tilattava valmistajalta. Ja se kestää kuukauden tai kaksi valitsemistani optioista, tuotannon huipusta ja kuljetuksesta riippuen. Täsmensin, että voin ottaa ihan vaan täällä Washingtonin ympäristössä tehdyn tavallisen amerikkalaisen joka kodin sohvan. Valitsemani sohva oli kuulemma juuri sellainen. Jospa menen naapuriliikkeeseen. Sama juttu. Lopulta kysyin, saiskos ostaa tämän mallikappaleen. Vastaus: *"Ei käy, koska milläs me sitten möisimme."*

Uusi auto. Ollaan ukon kanssa nuukailtu elämässä auton suhteen. Oltu pitkään ilman, ajeltu Ladalla, vaihdettu Saksan vuoden jälkeen Mersu heti ensimmäisenä sallittuna verovapaamyyntipäivänä asunnon lainan lyhennykseen. Ukko päätti, että kyllä 50-kymppisellä miehellä nyt lasten jo lähdettyä pois kotoa täytyy joskus olla varaa uuteen autoon. Suostuin, kun muistelin vanhaa Volvoa, joka syksyllä sammui yleensä ehdittyämme Krunikasta Pressan linnan ohi Postitalon kohdalla. Arvatkaa, kuka ajokortin omaamaton työnsi autoa marraskuun loskassa? Uuden auton osto sujui asiakkaalle räätälöidyillä valmistustekniikalla. Tietokoneella oli vain sohvaan nähden paljon pidempi vaihtoehtoisten optioiden lista. Paketit – siis valmiita valintoja puolestamme – olivat todella ovelia. Sai esimerkiksi tehdä paljon töitä saadakseen järkevänsä ns. talvipaketin, muttei Suomessa älytöntä kattoikkunaa. Yksinkertaisen auton tulo talliin kesti 3 kuukautta. Olimme kiitollisia, sillä viisas myyjä neuvoi valitsemaan tietyistä optioista, jotka osuivat yhteen juuri Saksassa tuotantolinjaan meneviin autoihin.

Televisio-ohjelmat. Saatiin telkkari, kaapeli sellainen, jolla maailma avautuu ja elämä hauskenee. Ei näkynyt kuin hämärästi pari paikalliskanavaa, joissa erityisellä huolella selvitettiin joitakin nurkkakuntien mystisiä rikoksia, katoamisia ja sääoloja. Ei kun valitsemaan ostettavia kanavia. Olin jo oppinut edellisistä kaupoista, vaikka uuden talouden valintamalli tarkoittaa suunnattomaa valikoimaa eri osia, joku ohjaa valintojani kohti optimaalista ns. sopivien pakettien avulla. Halusin uutisia ja elokuvia, enkä oikeastaan muuta. Ei käynyt. Jos halusin jonkun filmikanavan, sain samalla 70 muuta kanavaa, joista en pätkeäkään ollut kiinnostunut. Toisaalta en saanut vielä tähän pakettiin parhaita filmikanavia, niillä oli vielä oma pakettinsa ja maksunsa. Siis uutisia ja edes yhtä hyvää filmikanavaa en saanut tilata. Saati sitten optimaalisinta eli paljon hyviä uutis- ja elokuva-kanavia. Ajattelin jopa, että jos luopuisi toisesta halustaan – siis hylkäisi 50 % onnen tai vaastaan – saadakseen edes toisen. Ei käynyt. Odotan todella hartaasti digitelevisiota.

Jäin miettimään, miksei kuluttaja saa aidosti valita. Televisiokanavien kohdalla aavistan, että syynä on hinta. Pelkät uutiset ja elokuvat olisivat olleet liian halpoja. Pakettien kautta saa myytyä enemmän tavaraa ja hinta nousee. Sama varmaan auton kanssa. Mutta auto-kaupassa oli kyse myös kaupan vanhemmasta suuresta menestystekijästä, merkkiajattelusta. Tosiasiassa törmäsin sellaiseen ainakin suomalaiselle liike-elämälle uuteen ilmiöön, jota voisi kutsua merkki- eli brandi-ajattelun yhdistämisestä räätälöityyn tuotantomalliin. Vai miten selitätte seuraavan.

Auton väriyhdistelmät. Kun en aja autoa, olin kiinnostunut vain auton värien valinnasta. Luulin koko värikartan olleen auki. Ei suinkaan. Vain tietyt värit tiettyihin malleihin. No, ajattelin, että helpotan yhdistelemisen vaikeutta ottamalla selkeitä värejä. Musta auto ja valkoiset istuimet ja vähän myrtle woodia raidaksi. Vai olisiko rohkea jo tässä iässä eli tulipunaiset istuimet joko mustaan tai valkoiseen kuoreen? Taas ei. Saksalainen autoinsinööri oli valinnut puolestani. Mitä siitä nyt tulisi, jos kaikenkarvaiset ihmiset saisivat hienon saksalaisautomerkin tärvellä kukertavilla väriyhdistelmillään? Ymmärsin heti yskän, mutta kysyin vienosti Alvar Aallon makuun vedoten, että eikö kuitenkin musta-valkoinen olisi tyylikäs. Ymmärsin, että jos ostaisin auton Euroopassa, saisin mustavalkoiseni ja Italiassa varmaan rohkean mustapunaisenikin, mutta täällä Amerikassa pitää brandin vaatima ja vaalima tyylikkyys sovittaa yhteen amerikkalaiseen kulttuuriin. Se tarkoittaa sisustukseen vaaleaa beigeä.

Yhtäkkiä tajusin, minkä määrän valintoja jotkut jossakin – saksalaisen yli-insinöörin ohella ainakin ylin brandin vartija – oli tehnyt. He olivat määritelleet hyvän maun rajat, ei vain yksilöiden, vaan maiden ja kokonaisten maanosien puolesta. Noin vain suit sait. Voisiko kauemmaksi Reichin kuvaamasta uuden talouden tärkeimmästä asiasta – valinnanmahdollisuuksien räjähdyksestä – mennä? Jäin miettimään, miten merkkituotteiden läpitunkemassa maailmassa oikein sellaiset asiat kuin maku, tyyli ja kulttuuri oikein muotoutuvatkaan.

Sanomalehti. Mitä tapahtuukaan, kun ihmiset alkavat tilata räätälöityä lehteä? Loppukesästä nimittäin lehteeni nimeltä Washington Post on ilmestynyt isoja mainoksia, joissa lukee "*WHAT IS A CUSTOMIZED HOMEPAGE? And exactly what can I put on it? In a nutshell, everything.*" Sitten seuraa valintoja, raksia tietokoneruutuun. Saat valita, mitä

elämänalueita haluat seurata, kuinka, koska ja miten. Upeaa tietopalvelua! Mutta, joku kuitenkin valitsee mukaan otettavan sisällön, arvot ja lähestymistavan. Huikeaa vallansiirtoa! Kaikkiin valitsijoihin en luottaisi. Veikkaankin, että merkkipäivä jättäminen puskee entistään läpi. On pakko luottaa hyvän ja laadukkaan tiedon tuottajiin.

Entä millaiseksi muuttuu yhteiskunta, kun niin lehdistä kuin TV:stä kukin valikoi itselleen vain haluamansa ja lukee juttunsa ja katsoo ohjelmansa juuri haluamaan aikana? Ei tartte tyhmään ja roskaan koskeakaan. Ja kun kukin katsoo suosikkiohjelmansa eri aikaan, ei tarvitse – ei edes halutessaan voi – vaihtaa mielipiteitä kenenkään kanssa. Olisin yhteiskuntaa tutkivana professorina huolestunut yhteisestä hyvästä ja pahasta. Miten ihmiset, jotka asuvat huolella valitsemillaan asuinalueilla, käyvät harkitusti suunnitellun työuran mukaisissa työpaikoissaan ja viettävät niukan vapaa-aikansa vielä huolellisemmin suunnitelluissa lomapaikoissa, voivat jakaa keskenään arvoja, kokemuksia ja tunteita, jos niitä ei yhdessä ja edes suunnilleen yhtäaikaaisesti kohdata edes tiedonvälityksen kautta?

Kun annoin aluksi ymmärtää, ettei kaikkia tavaroita saa, lopuksi kokemus pyörän ostosta. Tässä tarinassa muuten kuluttaja hylkää koko uuden asiakasohjaustetun tuotannon.

Polkupyörä. Autoa pari kuukautta odotellessa ajateltiin hankkia pyörät. Ukko sai pyöränsä heti kaupasta ulosajamalla, kun vain valitsi uuden teknologian pyörän. Minä onneton en tällä kertaa saanut tavaraa lainkaan, en hyllyltä enkä tilauksesta. Halusin pyörän eksaktisti täsmäosuen tarpeisiini: 3 vaihdetta, joista yhdellä menen ylös mäkeä, toisella alas ja kolmannella poljen tasaista. En halua istua kumarassa ja hankkia selkäsärkyä, joten ohjaustanko ylös. Ja jos vielä mahdollista, haluaisin ajaa myös kukallisessa kesämökissä, vaikka olin havainnut, että Washingtonissa vartaloa myötäilevät kalliit pyöräilyasut ovat ainoa sallittu pukukoodi. Ruksasin siis lisävarusteina lokasuojat ja verkot. Katsoivat kuin olisin kuuta taivaalta pyytänyt. Ehäti aiemmista ostoyrityksistä oppineena sanomaan, että odotan toki pyörääni kunnes asiakasohjaustetulla tuotantolinjalla sellaisia satutaan tekemään. Opin, että valintojen kirjo koskee vain niitä asioita, joita tällä kertaa pyöränsiisärit ovat ajatelleet ihmisten haluavan. Kaikki pyörät ovat maastopyöriä, joissa ohjaustanko on navan kohdalla, alin vaihdelukku 21 eikä puhuttakaan käsijarruista tai lokasuojista. Vartaloa myötäilevän pyöräilyasun suosion arvoituskin ratkesi. On helppo pestä, kun kura roiskuu kaulaan asti. Sitten 60-luvun kukaan ei ole halunnut minun esittämiäni ominaisuuksia pyöriinsä.

Olen itsepäinen ja otan lupaukset todesta – myös koskien siirtymistämme *Tietoyhteiskunnan asiakasohjaustetun valintojen paratiisiin* ja varsinkin, kun lupaa on ex-työministeri professori Reich. No, ajan kuin ajankin haluamallani pyörällä kauppareisuille kuin täti Monika. Ja vielä merkkipyörällä, King Powerilla. Kaikkien amerikkalaisen lapsuudestaan tuntemalla vanhalla arvostetulla merkkipyörällä – niin arvostetulla antiikkisuudessaan, että tämän 1960-luvun alussa tehdyn pyörän kunnostaja neuvoi lukitsemaan sen aina. Ja väri on muuten tyylikkään musta-valkoinen.

Entä tietotekniikan rooli, mihinkä ja miten se on osasyllinen? Vain yksi luku riittää avaamaan asian. Rajattomien valintojen mallin peruselementti, laajakaistayhteys on vain 8 prosentilla amerikkalaisista talouksista.

alkukevät 2002

INFORMAATIOTEKNOLOGIASSA TUUMAUSTAUKO

Kerron sanottavani alkaen tuttuun tapaan väläyksellä omasta elostani täällä Washington DC:ssä jatkaen edelleen tositarinoina, mutta nyt vaihteeksi uutisilla päivälehdistä. Kaikissa on viestinä, että IT-sektorin vaikeudet ovat muutakin kuin uuden talouden pörssi-kuplien puhkeamista, liian korkealle asetettujen tavoitteiden järkeistymistä, sijoittajien pikavoitoille ahneen investointi-innon uudelleenkohdentumista taikka insinöörien ehtymättömäksi luullun innovaatiokyvyn hidastumista. Silti, yhtäkaikki, tuumaustauosta on kaikissa kyse.

Yhtenä helmikuun kiireisenä aamuna, tärkeällä viikolla, jolla maanmainio kolmikko Aatto J. Repo (Tieke), Karri Salminen (Sonera) ja Juhani Wiio (Yle) kiitivät Washingtonin päivässä esittelemässä Suomen IT-osaamista, oma sähköpostisysteemi tuuttasi.

Olin juuri heille ja muille vieraileni esiteltyt pikkuruisen kotitoimistoni erinomaisia viestintäyhteyksiä. Laajakaista kaapeliyhteys on varma, nopea ja selkeä. 24 tuntia päällä samalla hintaa (\$39,95/kk) riippumatta, kuinka paljon käytät. Kuva on terävä ja ääni kirkas. Kansainväliset lehdet ovat hyvin Netissä. Hesarin, Turun Sanomien, Keskisuomalaisen ja Kauppalehden avulla tietää tarpeeksi, mitä Suomessa tapahtuu. Poliitiikan puolelta ottamatta väriin kantaa kokoomuksen Verkkouutiset on paras, myös vitsiosasto. Ukko on alkanut kuunnella Päivän peilin aina töistä kotiin tultuaan, aivan kuten hänen isänsä teki 50-luvulta lähtien Kuopion Kuivinniemiessä. Hyvä, että perinteet jatkuvat – alkusoittokin on lapsuudesta tuttu. Myönnän itse nykyisin jopa joskus katsovani Arvi Lindiä liveinä, jos ikävä yllättää. Ja mikä mukavaa, saamme täällä uutiset etukäteen Suomen nukkuessa.

Olen jo aiemmassa pakinassa tuonut esille, että uudet viestimet ovat tehokkaita, mutta jakavat ihmiset. Jako koskettaa meitä monella tapaa niin yksilöinä kuin yhteisöinä, maina ja maanosina, yrityksinä, kouluina, järjestöinä, tutkimuslaitoksina – kaikkialla ja kaikilla tasoilla. Jako on monisyinen, koska meidät jaetaan ensinnäkin niihin, joilla on vempaimet, ja niihin, joilla ei ole, ja niihin, jotka osaavat tekniikkaa käyttää, ja niihin, jotka eivät. Jako on paljon julmempi. Meidät jaetaan niihin, joilla on tarpeeksi hyvät vempaimet tehokkaaseen ja hyödylliseen yhteydenpitoon, tiedonhankintaan ja ennen kaikkea työnteeseen, ja niihin, joiden on tyytyminen turhauttavan hitaisiin ja avuttoman puutteellisiin sellaisiin – tosiasiaa vain hömppään käypäsiin. Edelleen meidät jaetaan niihin, joilla on varaa ostaa kalliita taidolla seulottuja ja terävästi analysoituja tietopaketteja aiheesta kuin aiheesta, ja niihin jotka varojen puutteesta rypevät tietotulvassa ja lopulta luovuttavat. Meidät jaetaan niihin, joilla on pääsy sisäpiirien parhaisiin älykkäisiin kootun ja kumuloi-

tuvan osaamisen tietopankkeihin (todella kalliita), ja niihin, joilla ei ole. Jakolinjat terävöityvät ja samalla julmenevat, kun tiedon merkitys taloudellisen kasvun ja hyvinvoinnin lähteenä kasvaa.

On menossa iso jako tärkeimmästä voimavarasta ja vaurauden luonnin edellytyksestä – tiedosta ja tiedonhallinnasta.

Esimerkki IT-vempaimen roolista yhteisen tiedon ja kokemusten jaossa on paikallaan. Huomasin suurlähetystön itsenäisyysjuhliissa varsin konkreettisesti, että niin pienet kuin suuret uutiset voi jakaa ihmisten kesken vain, jos tieto on samanaikaisesti käytettävissä ja vielä samantasoisena. Olimme kaikki suomalaiset juhlijat lukeneet tai kuulleet, että presidentti Halosen itsenäisyyspuvussa on viesti. Jotakin erikoisen tärkeää oli siis luvassa, kun siitä etukäteen tiedotettiin kaikilla välineillä. Aloin juhlissa kertoa ennen juhliin lähtöä katsoneeni livenä linnan vastaanottoa ja kuvailin innolla presidentin pukua haluten vaihtaa mielipiteitä siitä, olimmeko ymmärtäneet viestin samalla lailla. Huomasin varsin äkkiä olleeni joukosta paitsi ensimmäinen myös ainoa, joka oli nähnyt tuon erikoisen puvun. Ihmiset eivät kerta kaikkiaan ymmärtäneet, mistä puhuin, kun yritin selostaa ikivanhan kansallispuvun värejä ja essua, ja sitä, miten iso miekan tai leipäveitsen näköinen metalliesine roikkui vyötäisillä ... suomalaistuttujen ilmeet saivat minut lopettamaan tässä kohtaa pääsemättä edes alkuun suuren viestin tulkinnasta. Puku oli keskustelijoiden nähtävä, jotta siitä saattoi mielekkäästi vaihtaa mielipiteitä, mutta Yle:n Internet-lähetysten katsonta vaatii hyvän yhteyden, joita muilla ei ollut (laajakaista vain 8% talouksista). Asia muuten kiinnosti kuitenkin niin paljon, että lopulta joku kävi ottamassa toimiston puolelta valokopion jostakin UM:n lehdistötiedotteesta. Johan alkoi juttu luistaa.

Miettikääpä tilanteita, joissa haluaisitte jakaa yhteisiä ajatuksia tai jopa tavoitteita, hyvän olon tunnetta tai inhoa, solidaarisuutta ja tukea tai vastustusta ihmisten kanssa tiedollisesti todella pahasti eriytyneessä tulevassa tietoyhteiskunnassa. Ja vaikka unohtaisitte köyhyyden ja koulutuksen puutteen tekemät isot railot, keskittyen ajattelemaan oman maan, oman koulutustason ja vieläpä oman sosiaaliluokkanne ihmisiä. Miten aiotte jakaa mielipiteitä, arvoja ja tunteita maailmassa, jossa edes oman viiteryhmänne ihmiset eivät lue samoja kirjoja ja lehtiä, katso samoja uutisia tai elokuvia, käytä samoja tiedon valitsijoita ja analysoijia – ja jos vaikka tekevätkin, eivät tee sitä koskaan yhtä aikaa, vaan aikaan, jolloin heille parhaiten sopii? Keskustele siinä sitten vaikkapa jostakin uudesta elokuvasta, kun jokainen on katsonut sen TV:stään taatusti eri päivänä.

Tiedon jakolinjoilla on merkitystä työn tekemisen edellytyksiin. Väitän, että yhä useampi työ on sellainen, että et voi enää tehdä sitä ilman hyviä tietoyhteyksiä. Kyse ei ole enää vain vempaimista, vaan sisällöistä. Esimerkiksi tutkijan työ on käytännössä mahdotonta, ellei pääse sisään johonkin isoon organisaatioon, jolla on paitsi tarpeeksi hyvät laitteet (kalliita) ja myös ja ennen kaikkea käyttövaroja maksaa pääsy mielekkäisiin sisältöihin (vielä kalliimpia). Esimerkiksi sähköiset lehdet ovat olennaisesti laajempia kuin paperiset versiot sisältäen kymmeniä ja kymmeniä tilastovertailuja, kyselytutkimuksia, analyyseja, historiaa, ennusteita ja asiayhteyteen sopivia muita artikkeleita, tietoa tiedon päälle. Mikä olennaista, kaikki huippuasiantuntijoiden huolella valitsemia. Kysymys ei todellakaan ole tiedontulvasta tai infoähkystä, vaan jostakin jokseenkin päinvastaisesta. Maksut huippu-

luokan tietopalvelusta vain ovat niin korkeat, ettei yksityinen ihminen voi millään niitä maksaa. Tutkimusryhmien ja -projektien sisäiset tietovarannot ovat vielä aivan oma l-kunsa.

Hypäten arkielämän jakoviivoista monta monituista kerrosta ylöspäin aina tulevaisuuden yhteiskuntamallien tasolle voidaan ottaa oppi-isäksi vanha (synt. 1909) taloustieteen guru Peter Drucker, joka on muuten ehdottomasti parhaiten ennustanut 1900-luvun talouden ja yhteiskunnan suuret muutokset. Drucker väittää uusimmissa kirjoituksissaan, että riippumatta siitä, materialisoituuko uusi talous vai ei, seuraava yhteiskunta on pian tulossa. Hän varoittaa sen olevan aivan erilainen kuin 1900-luvun yhteiskunta ja erilainen, miksi useimmat ihmiset sen kuvittelevat. Hän kuvaa sitä muun muassa näin:

"Knowledge is all. The next society will be a Knowledge society. Knowledge will be its key resource, and knowledge workers will be the dominant group in its workforce."

Missä olinkaan? Siis yhtenä aamuna tiedonhallintajärjestelmäni ydin eli kirjeenvaihto sähköpostilla tuuttasi. Kun minulla on ollut aikaa seurata maailmanmenoa, olen verkottanut itseni IT:n avulla. Olen osallistunut lukuisiin nettikeskusteluryhmiin, pieniin ja isoihin, akateemisiin ja vähemmän akateemisiin, tutuista aiheista ja vähän oudommistakin. Maailma on avartunut. Nyt vain kävi niin, että systeemi petti, kun joku sähköpostiviesti alkoi ilmestyä monena, lievästi ilmaisten. Poistelin sitä aikani, mutta minkäs teet, kun viesti vaan tulee ruutuun satoina joka kymmenes minuutti. Meidän naisten vanha keino, töpselin seinästä veto, ei nyt auttanut. Oli pakko sulkea koko osoite, varsinkin, kun samaan aikaan oli taas liikkeellä joitain viruksia. Ne levisivät osoitekirjan kautta, joten tyhjensin varmuuden vuoksi suurimman osan siitäkin, etten aiheuttaisi harmia muille. Ja aivan ensimmäiseksi tietysti deletellä laitoin kaikki saamani ja lähettämäni vuoden viestit roskikseen ja roskakorikin tyhjäksi kertahuitaisulla. Niin olin tilanteessa, jossa koneellani ei ollut yhtään osoitetta, yhtään viestiä ja kukaan ei tiennyt uutta osoitettani.

Olo oli kuin kuuluisassa laulussa:

"Oskari Olematon, Nollakatu nolla ..."

Sitten lähdin pienelle opintomatkalle Appalakeille ja Hatterasin ulkosaaristoon ja takaisin tullessani tilanne oli sama. Ei yhtään viestiä. Olin irrottanut itseni kaikista verkoista, koko ulkomaailmasta. Olen ollut neljännesvuosisadan työelämässä ja etenkin 90-luvulla tottunut, että kirjeillä, puhelimella, sähköpostilla ja kännykällä olen aina tavoitettavissa. Kirjeet kulkevat täällä hitaasti, marraskuussa lähetettyjä kirjeitä tippuu pitkin kevättä. Kännykkää en ole hankkinut ja faksia ei ole. Yhtäkkiä hymy levisi kasvoilleni – tähän onkin mujunen olotila. Jäin miettimään, kuinkahan moni muu on kokenut saman vapauden tunteen...

Olen tuumaustauolla.

Harkitsen parhaillaan, miten käytän lopun Washingtonissa oloaikani. Olen päätyvässä selvittämään suomalaista demokratiaa. Vanhojen verkostojen yhtäkkiä katkeamisen lisäksi yksi syy tähän siirtymiseeni kotoisaan rakkaaseen aiheeseen on se, että vaikka kuinka hienot tekniset vempaimet ovat käytössä, sisältö on nyt sota-aikana sota-ajan sisältö. Sitten alettiin keskustella kansainvälistä huomioita saaneesta uudesta tiedonhallintatoimistosta, jonka yhtenä tehtävä on väärän ja harhauttavan tiedon levitys. No, jotenkin maalikko tippui kelkasta. Alkoi tuntua siltä, että ehkä en ulkomaalaisena kotirouvana erota kuitenkaan, mikä nyt on mitäkin tietoa.

Tietysti voisin koota verkostoni uuteen systeemiin. Tältä työltä taidan säästää itseni, koska kuitenkin kaikkein mielenkiintoisin verkostoni, joka on kokoontunut myös elävänä kaksi kertaa kuussa, on kaikesti hajoamassa. Maailmanpankin naisten eli puolisoiden lehtikerho, tai globalisaatiokerho, kuten sitä kutsun, on pyörinyt voimallisesti maailmaa parantaen puheenjohtajansa, Rulan, varassa. Rula on koulutukseltaan lehtinainen, syntynyt Libanonissa, mennyt naimisiin afgaanitiedemiesalun kanssa, asunut pari vuotta miehensä kotomaassa, lähtenyt miehensä mukana USA:han opintoja jatkamaan, mutta joutunut jäämään tälle tielle, koska molempien kotimaat ovat sodan takia mahdottomia palata. Nyt kymmenien vuosien jälkeen ja lapsien ollessa jo omillaan, miehelle tarjottiin valtiovarainministerinpaikkaa maansa hallituksessa. Ja Rula tietysti mukaan. Lähtiäisjuhlissa yritämme sopia – niinpä niin – mistäs muusta kuin Nettiyhteydenpidosta sinne kauaksi Aasiaan, vuorten taakse. Saas nähdä.

Mutta takaisin IT-sektorin pysähdykseen. Kuten sanoin, kyse on paljon laajemmasta tuumaustauosta. Sen olemus aukenee seuraavilla uutisilla ja kuvitteellisella uutisella, jonka otsikon muotoilisin, jos olisin lehtimies, jotenkin seuraavaan tapaan: *"Uudessa hallituksessa vain vanhan raskaan teollisuuden miehiä."*

Uutinen nro 1 Ensimmäistä kertaa Netin historiassa sen käyttö on vähentynyt

Amerikkalaiset IT-ihmiset ja vähän muutkin kauhistuivat kesällä 2001, kun tilastot osoittivat Netin käytön vähentyneen. Syitä on monia, joista itse korostan turhautumista odoteltuun eli turhautumista nimenomaan kotikoneiden hitaisiin, vanhanaikaisiin systeemeihin, arvokkaan ja hyödyllisen tiedon kalleutta ja vaikeasti saatavuutta tilanteessa, jossa mainos-, viihde- ja roskaposti täyttää masiinasasi armottomasti, luku- ja kirjoitustaidon heikoutta (estää Netin leviämistä alempiin sosiaaliluokkiin), turvattomuutta tietojen väärinkäytön edessä ja epäluottamusta eri toimijoita kohtaan.

Vanhat käyttäjät harkitsevat tarkemmin, mihin Nettiä käyttävät, uudet käyttäjät ovat jo valmiiksi varuillaan ja arimmat eivät rohkene hypätä mukaan tiedon valtatielle ollenkaan, vaan ajelevat turvallisesti kyläteillä.

Uutinen nro 2 Nopeimmin kasvava rikollisuuden laji on IT-rikollisuus

Pienestä kaukaisesta maasta tulevan mummelin mielikuvitus ei alkuunkaan riitä ymmärtämään, miten moninaisesta ja ovelan älykkäästä touhusta on kyse. Jos muistatte, kirjoitin alkutaipaleeltani täältä innostani saada identiteetti, asianmukaisine tunnuksineen ja kort-

teineen. Nyt olisin toista mieltä. USA:ssa on vuosittain identiteetin varastamistapauksia rekisteröity 750 000. Nopeimmin kasvava rikollisuudenlaji. Yli 25 % uhreista ei tajua ennen kuin yli vuoden päästä joutuneensa rikoksen kohteeksi.

Panee tuumaamaan.

Uutinen nro 3 Kansanedustajat sulkevat sähköpostejaan

Sähköpostin ja Netin piti avata ovia uudelle demokratialle. Tavalliset ihmiset pääsevät suoraan yhteyteen päättäjiin. Aivan uudenaikaiset kannattajat ja vastustajat alkavat asioida suoraan ja vinkuilematta kongressimiesten kanssa. Aito ihmisten suora demokratia toteutuu jälleen.

Mitenkäs kävikään? Capitolilla sähköposteista on tullut riesa. Senaattorit sulkevat kilvan toimistojensa sähköpostiosoitteita. Melkein kolmannes kaikkiaan 100 Senaatin (senaattoreiden siis) toimistosta ei enää kerta kaikkiaan vastaanota julkisen sähköpostin viestejä. Vuonna 1996 vielä peräti 83 ilmoitti sähköpostiosoitteensa. Lisäksi 65 Senaatin toimistosta, jotka antavat julki edelleen sivuillaan sähköpostiosoitteensa, ilmoittavat kuitenkin samalla, etteivät ne enää vastaa näihin. Vastaavasti vain neljännes edustajien toimistoista ilmoittaa enää sähköpostiosoitteensa Internet-sivuillaan, kun luku vielä 1996 oli kolmannes.

Taustatietona kerrottakoon, että kongressi sai 80 miljoonaa sähköpostia vuonna 2000, jonka luvun arvioitiin tuplaantuneen seuraavana vuonna. Luku on suuri, kun ottaa huomioon, että vastaavasti Edustajainhuone saa vuosittain vain noin 17 miljoonaa paperikirjettä.

Jotakin edustuslaitoksen tuumaustaosta kertoo kysely, jonka suuri lehti teki loppuvuodesta 2001. Se lähetti kyselyn kaikille niille 65 Senaatin toimistolle, joiden sähköpostiosoite on edelleen Senaatin nettisivuilla. Kyselyn suorittanut toimittaja käytti nimeään ja suuren lehtensä nimeä viestissä, jotta jokainen senaattori tiesi paitsi asian myös sen julkisuusmerkityksen. Automaattisten vastausten ohella vain 7 senaattorin toimisto vastasi kahden viikon sisällä kyselyyn.

Uutinen nro 4 Hallitus haluaa rakentaa oman sisäisen Nettinsä

Hallitus on pyytänyt tarjouksia oman sisäisen, luotettavan ja tehokkaan Nettinsä rakentamiseen.

On esitetty arvailuja, että olisi kyse varsin vaikeasta ja yleisestä periaatteesta. Saako 1) tekniikan tai 2) sisällön arkkitehtuuri sellaisia muotoja, joilla Internetin ns. yleiset kaikkien käytössä olevat hyvät ominaisuudet tuhoetaan? Poliitikalla on roolinsa. Se voi auttaa Internetin yleisen kaikkia hyödyntävän kehityksen jatkumista tai estää sen, tietoisesti tai tiedostamatta.

Suuryritykset eivät ole ainoita, jotka haluavat Internetin omakseen tai ainakin kehittää itselleen paremman Internetin kuin kaikelle kansalle tarkoitettu. Al Gore lanseerasi aikanaan suunnitelman yliopistojen omasta, nopeasta ja turvallisesta Internetistä nimeltä Internet II. Monia muita, ehkä vielä tavoitteiden tasolla, suunnitelmia on 1990-luvun lopulla esitetty Internetin eriyttämiseksi.

Voidaanko Internet kaataa, tuhota tai sulkea? Kv-seminaareissa vastaus kysymykseen on tullut tähän asti asiantuntijoilta itsevarmasti yleensä, että ei. Koska olen luonteeltani kysyvä, en ole vakuuttunut vastauksista. Varsinkin terrorismi-iskujen jälkeen on jouduttu pohtimaan uudelleen, kuinka haavoittuvaisia modernit yhteiskunnat ovat. On korostettu, että tunkeutujat, myös terroristit, voivat vahingoittaa ja ehkäpä kaataa Internetin. Mutta on myös muistettava, että systeeminhaltijoilla, jotka kaikki USA:ssa, on sama valta. Hyvässä ja pahassa. Eli, kuten tulevaisuuden skenaarioiden laatijat arvioivat, eräs maailman voimatasapainon uusia tekijöitä on Internet. USA:lla on hallussaan sen avaimet.

Kai on vain niin, että Internetin varaan rakentajien – joita totta tosiaan on maailmaan kertynyt – on voitava luottaa siihen, ettei kukaan jonain päivänä lopeta koko systeemiä – tilapäisesti tai lopullisesti.

Silti, yksinkertaisesti ajatellen, jos maailman vahvimalla hallituksella on oma suojattu, suljettu toimiva verkko ja sen ei tarvitse olla riippuvainen haavoittuvasta maailmanlaajuisesta Internetistä, miksi se ei sulkisi todella vaarallisessa tilanteessa muiden yleistä Internetiä.

Richard A. Clarke, joka on nimitetty presidentin cyberspace-neuvonantajaksi, on jo pitkään varoittanut *"digitaalisen Pearl Harborin vaarasta"*. Hän perustelee hallituksen omaa Nettiä muun muassa seuraavasti: *"The worst case here is that we might not be able to communicate for essential government services. And it might happen at a time when we're responding to terrorism."* He envisions a system that would be strictly monitored and constantly scanned for viruses and he says: *"You would find abuse of the system early, you would limit it, you would stop it."* (The New York Times, 17.11.2001, B7).

Uutinen nro 5 Telekommunikaation sekamelska

Tämä BusinessWeekin otsikko ei kaipaa enää nykyisin paljon selityksiä tai kommentteja. Lehti kutsuu 13.8.2001 telekommunikaatioalan tulosta vuoden 1996 säätelyn vapauttamishuuman jälkeen sekamelskaksi ja väitti otsikossa, ettei deregulaatio yksinkertaisesti toimi. Lehti laati suunnitelman, miten saada 700 miljardin teollisuudenala takaisin oikeille raiteille. Lehti aloitti artikkelinsa:

"Celebrations broke out on Feb.8, 1996, as the U.S telecommunications markets were thrown open to competition. A mogul/studded audience in the grand rotunda of the Library of Congress watched a Web/cast of comedian Lily Tomlin and local schoolchildren eager to have broadband Internet services. President Bill Clinton signed the Telecommunications Act of 1996 into law using the very pen President Dwight D. Eisenhower used in 1957 to authorize the interstate highways. 'We will

help to create an open marketplace where competition and innovation can move quick as light', Clinton vowed. Some public officials, however, suspected the plan was a mess."

Uutinen nro 6 Vaihtoehtoiset teleyhtiöt konkurssiin

Vuoden 2001 alkupuolella alkoivat heikot teleyritykset tippua kelkasta, ja loppuvuodesta oli jo isojakin konkurssijonossa. Sitten vuoden vaihteessa Enron, edelleen Global Crossing ja McLeodUSA, Williams Communications, Mpower – lehtien konkurssi- ja selvitystilauhkalistaa voisi jatkaa pitkäänkin. Kysehän ei ole vain telealan yksittäisistä isoista konkurseista, vaan alan kilpailuasetelmista. Ja monopoleista.

Kuluttajat tuntevat tulleen petetyiksi. Lupaukset vapaasta kilpailusta, alan uusista käänteentekevästä innovaatioista, valinnan mahdollisuuksista, mutta ennen kaikkea lupaukset huippumoderneista Netti-yhteyksistä joka kotiin ovat täyttämättä. Nyt lähes joka päivä joku asiantuntija tiedotusvälineissä valittaa, että ollaan lähtötilanteessa. Monopoliin, yksityisten sellaisten, valta jatkuu. Ja kuluttajat vanhojen kränkkien puhelinten varassa, joista vastaa – kukas muu kuin vanha tuttu monopoli Äiti Bell tyttäreineen.

Viimeinen maili on ollut jo pitkään – ja sen myötä paljon muuta – tuumaustauolla.

Uutinen nro 7 Laajakaistan viive maksaa 500 miljardia dollaria

Brookings Institutin selvityksen mukaan laajakaistan viivästymisen materiaalisesti tappioksi on arvioitu 500 miljardia dollaria - tarkoittaen tällöin viivästystä, jossa kotitalouksien ja pienyritysten laajakaistaan siirtymisen huippukohta siirtyy vuodesta 2007 vuoteen 2011. Vastaavasti laajakaistaan siirtymisen hyötyjä on kuvattu viimeksi julkistetun laajan selvityksen mukaan pelkistäen, että laajakaista merkitsee *"\$400 bn a year to US economic growth, once high-speed networks are as prevalent as the telephone is today"*.

Oli muuten varsin yllättävää kuulla AOL-Time Warnerin vastaus laajakaistan tulevaisuudesta, kun jutun alussa mainitut kolme muskettisoturia asiaa tältä monopoliyhteyksistään arvostellulta jättiläiseltä kysyivät. Ei laajakaista ole ydinasia, ei oikeastaan tärkeää ollenkaan. Tärkeintä on huolehtia siitä, että ensin kaikki kansalaiset saavat edes jonkin tietokoneyhteyden. Hei, siis vihdoinkin joku on köyhän asialla...joku mättää...

Nyt on kirjoittajan mentävä taas tuumaustauolle.

VERKOTUMME JA SITTEN KAIKETI SIRUTUMME

Verkottumista ei voi estää

Kerroin edellisessä pakinassa olosta Oskari Olemattomana Nollakatu Nolla, kun sähköposti tuuttasi ja verkostot hävisivät taivaan tuuliin. Kaksi viikkoa sitä kesti. Verkostothan koostuvat perimmiltään ihmisistä. Vähitellen tieto uudesta sähköpostisoitteesta taas levisi ja itsekin aloin kaivata joitakin elonmerkkejä muustakin ympäröivästä maailmasta kuin Washingtonista, vaikka olen toki tullut entistä tietoisemmaksi sen huikeasti ylitse muiden menevästä merkityksestä maailmanmenolle.

Maailman moninaisuuden ymmärtämisen suhteen arvokkaimman verkostoni – Maailmanpankin naisten globalisaatio-/lehdistöseurantaklubi – kanssa kävi lopulta niin, että kun en voinut mennä vuorelle, siirsin vuoren. Minulla oli kolme viestintäongelmaa, joista yksi oli varsin fyysinen. En aja autoa, kokoukset olivat aina lähiössä ja julkinen liikenne on mitä on. Toinen ongelma oli henkinen, johtamisen ja hallinnan alalta. Porukka alkoi hajota eri puolille, kun rakastettava puheenjohtaja Rula lähti Kabuliin perustamaan aivan eri tason verkostoja. Kolmas vaikeus oli sitten puhtaasti tietotekninen, kun piti avata sähköpostiyhteydet. No, ratkaisu kaikkiin näihin löytyi. Palasin ikivanhaan viestintämalliin – tunnettiin Suomessa sanalla Tupailta ja täällä Tupperware. Otin puheenjohtajuuden itselleni. Näin joka toinen keskiviikko tupa on täynnä fiksuja ja varsin värikkäitä elämänvaiheita kokeneita maailmannaisia suorassa keskusteluyhteydessä. Väliajalla parhaat lehtijutut ja muutkin tarinat jaetaan sähköpostiverkostossa.

Suoraan sanoen globalisaatioverkoston vaimojen monipuolista koulutusta, kokemusta ja aitoa tiedon ja oppimisen janoa katsellessa joskus välähti mielessä jopa puoli-ilkeä ajatus miesten puolelta, nimittäin maailman köyhyiden torjunnasta ja sen kiistanalaisista tuloksista. Kun katselee kehityspankkien ekonomistien yksituumaista mustapukuisten miesten joukkoa – kotimaalla ei ole väliä, koska he ovat kuitenkin prikulleen samojen taloustieteen oppien (Washingtonin koulukunta) läpisyövyttämiä – tulee pakosta ajatelleeksi vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Varsinkin kun arvovaltaisissa lehdissä vakavasti keskustellaan siitä, alkavatko tulokset mennä miinuksien puolelle, ajattelin, jotta mitä tapahtuisi, jos remmiin kutsuttaisiin puoleksi vuodeksi nuo vaimot...

Verkot, valta ja vauraus – ja ehkä kuitenkin myös demokratia

Verkottuminen on monilla aloilla arkipäivää. Mitä pidemmälle mennään sen tärkeämmäksi tulevat valinnat, valinnat, joita itse teemme tai joita tehdään puolestamme. Mihin verkkoihin haluamme, pääsemme tai joudumme? Kuka määrää agendan, joka on usein suurin yksittäinen vallankäytön muoto? Mihin tietopohjaan nojataan ja kuinka tietoa jae-

taan ja hallitaan? Kuinka päätökset tehdään? Kenellä on kunnia ja hyöty hyvistä päätöksistä ja mahtaako kukaan vastata huonoista päätöksistä kenellekään millään foorumilla?

Verkottuminen on nostanut kansalaisjärjestöt avainasemaan – ainakin puheissa, mutta varsinkin USA:ssa myös riihikuivassa rahassa. Valtio ja hallitukset ovat ikään kuin altavastaa-ajia asiassa kuin asiassa, koska edellä mainittuun Washingtonin talousoppiin kuuluu nähdä julkinen sektori rasitteena. Kolmannen sektorin katsotaan hoitavan yhteiset ongelmat, jos niitä ei yksityisesti kerta kaikkiaan voi hoitaa. Vähemmälle huomiolle NGO-innossa on jäänyt, mitä nämä kansalaisjärjestöt edustavat. Kuka on verkoston luonut, mitä varten, millaisia arvoja toteuttamaan, kuka on verkostoa edustavan johdon valinnut ja miten se vastaa tekemisistään ja tekemättä jättämisestään? Joskus tuntuu, että unohdetaan sekin perusasia, että verkosto ja sen hyödyntämä tietotekniikka ovat välineitä niin hyvään kuin pahaan.

Jos liikutaan ilmiselvästi verkottumisessa pahan akselilla, on muistettava, että Mafia on keksinyt verkostotalouden hyödyt jo kauan ennen ns. uutta taloutta. Terroristit ovat omaksuneet tehokkaan toiminnan ja vuorovaikutuksen opit ja hyödyntävät uusinta tietotekniikkaa.

Jos taas pohdimme verkottumista talouden alalla, voidaan kysyä, ovatko eläkesijoitusrahastot, jotka omistavat globaalin talouden jättiyritykset heilutellen kansantalouksia, vain huippujohtajien keskinäinen verkosto. Joka tapauksessa toimitusjohtajat istuvat toistensa yrityksissä ristiin rastiin niin, että maallikon mielestä ne eivät läpiveljettyneinä voine edustaa kuin itseään ja veljeskuntaansa. BusinessWeek (March 25, 2002) käyttää tästä itsetäyteisestä ja kontrollin ulkopuolelle livahtaneesta liituroitamiesten verkostosta osuvaa ilmausta "CEO-land".

Konkretisoin ongelmaa esimerkillä. Maailman suurimmaksi yritykseksi kipuamassa ollut texasilainen monialayritys Enron oli uuden talouden verkostojen kuningas. Kun meni lujaa, kaikki halusivat kuulua joko neuvonantajiin, neuvonsaajiin, lahjoittajiin taikka lahjottaviin. Välittömät hyödyt nähtiin suuriksi ja tulevat hyödyt vielä suuremmiksi. Yritysjohdajat, sijoittajat, poliitikot, johtavat virkamiehet, tiedemiehet, johtamistaidon gurut, analyytikot, tilintarkastajat, lehtimiehet ja muut pienemmät dignitaarit olivat tosiasiaa muutamassa vuodessa verkossa tiiviisti rahan, vallan ja kunnian jaossa. Tyypillistä verkostotaloudelle oli, että kun kaveriverkostojen jättikudelman sotkeutui aina maan yrityshistorian suurimmaksi konkurssiksi asti, vastuunkantajia ei löytynyt mistään. Verkosto oli sitä paitsi mennyt niin tiheäksi, että lehdistä tuskailtiin, ettei isostakaan maasta meinannut löytyä riippumatonta ja uskottavaa toimivaltaista elintä, jonka johto ei olisi ollut Enroniin tai sen tilintarkastusyhtiöön Arthur Andersenin sidoksissa. Monessa maassa yliopistoja pidetään paikkoina, joissa ajattelun ja sanomisen vapaus ja riippumattomuus kukoistaa, vaikka muuten ontuisikin. Enronin tapauksessa myös merkittäviä yliopistotutkijoita oli tehokkaasti sidottu veljeskuntaan. Konservatiiveihin liputetun Enronin jälkeen tuli vielä sopivasti liberaalien ja demokraattien leiriin nimetyn telekommunikaatiojätin Global Crossingin vastaava konkurssitapaus. Samat verkkoasetelmat, mutta eri ihmiset.

Jos edellä oleva tulkitaan uuden talouden, verkottumisen, tietotalouden, vapaan markkinatalouden taikka minkään muunkaan amerikkalaisten vetämän linjan epäonnistumiseksi, kehottaisin ennen surua tai hurraamista kuitenkin miettimään, onko oma manner, valtio taikka yritys puhdas, ja vastaamaan rehellisesti seuraavaan kysymykseen:

Missä muualla kuin Amerikassa olisi ollut mahdollista Enronin kaltaisen verkostotalouden kuninkaan alasajo?

Taloutta laajemmin hyvää tietoyhteiskuntaa ajatellen on kuitenkin kaiketikin syytä pohdita, sopiiko verkottuminen Pohjoismaihin. Merkitseekö se ristiriitaa suomalaisten EVA:n tutkimusten mukaan rakastaman ja hellimän laajan hyvinvointivaltiomallin kanssa, jossa julkinen sektori hoitaa monia kansalaisille tärkeitä palveluja? Vaikka verkottumista pidetään talouselämästä käsin lähtökohtaisesti vain hyvänä, on muistettava, että syntymän, perheen, ammatin, koulutuksen, asuinpaikan ja harrastusten kautta tiukasti ennalta määrätty tai ainakin itsesäädeltä verkottuminen hylkää sellaiset pohjoismaisen asioiden hoidon hyveet kuin puolueettomuus ja riippumattomuus, sukulaisten ja ystävien suosinnan kieltä – muutaman asian nyt mainitakseni. Koko ajatteluhan lähtee juuri siitä, että verkostoista saadaan hyötyä itselle, omalle yritykselle, omalle yhdistykselle, omalle koululle jne.

Kilvan siruttumaan

Sitä paitsi verkottuminen on jo vanhanaikaista. Nyt kuuluu siruttua. Kaksi lehtiutusta pääsiäisen ajalta valaisee tämän uuden tietoteknisen saavutuksen olemusta ja hieman merkitystäkin.

Uutinen numero 1

Jeffrey, Leslie, and Derek Jacobs eteläisestä Floridasta haluavat laittaa ihonsa alle mikrosirun, joka kertoo heidän terveyshistoriansa ja tarvittavat lääke- ja hoitotiedot. Perheen isä, Jeffrey, on selvinnyt syövästä, mutta on 10 erilaisen lääkityksen alla. Poika, Derek, on allerginen eikä kestä antibiootteja. Jacobsien perheen mukaan vaaratilanteessa minuuteilla ja jopa sekunneilla on merkitystä. Tätä sirua, nimeltä VeriChip valmistaa Applied Digital Solutions (ADS), joka arvelee markkinoiden kasvavan 450 miljoonaan dollariin vuoteen 2007 mennessä.

Uutinen numero 2

Brasilian Sao Paolossa lainlaatija Antonio de Cunha Lima siruttuttaa itsensä. Hänen VeriChippinsä sisältää terveys-, lääke- ja hoitotietojen ohella paikantamisjärjestelmän eli Global Positioning System (GPS). Perusteena siruttamiselle, joksi tuotetta markkinoiva yritys ilmiötä kutsuu, on, että Brasilia on Kolumbian, Meksikon ja Indonesian jälkeen seuraavana kidnappaustilastoissa. Vuonna 2001 Sao Paolossa tehtiin 267 kidnappausta.

Nyt pohditaan, mihin kaikkeen siruttamista voidaan käyttää. Sotilaat ja lehtimiehet varmaan haluaisivat paikantavan sirun, ainakin sodanoloissa. Kuulin hiljan Ylen Nettiuutisista, että Suomessa vangeille annetaan kännyköitä, joilla voidaan valvoa heidän liikkeitään ja tekemisiään. USA:ssa 27 osavaltiossa ehdonalaisilla vangeilla on eräänlaiset radiolähettimet kontrollia varten. Nyt kalifornialainen vankila on tehnyt sopimuksen sirujen asentamisesta vangeille. Siruja kutsutaan Digitaalienkeleiksi. Suomessa on monta vuotta kehitetty vanhuksille hoitoranneketta, jonka uudempi versio siru tavallaan on. Markkinat näyttävät väestön ikääntyessä ja sairastuessa hyviltä.

Pienten lasten vanhemmat saattaisivat pitää siruja hyödyllisinä, muutenkin kuin kaatoamistapauksissa. Onhan muodissa lasten tietokoneen valvontajärjestelmät, joilla vanhemmat voivat seurata esimerkiksi työpaikan koneelta, millä Internet-sivuilla lapset surffailevat tai kenen kanssa mailailevat.

Näistä siruttumisen käyttötavoista päästäänkin eettisesti vaikeisiin kysymyksiin pakosta ja vapaudesta, velvoitteista ja oikeuksista. Voiko vanhemmuuden tehtävän liian innokas hoitaminen johtaa perheiden ylläpitämiin virtuaalivankiloihin? Vanhusten ja sairaiden hoidossa tekniikan mahdollistama uusi siruturvallisuus kuulostaa ensin hyvältä, mutta raja vapaaehtoisen turvallisuuden kaipuun ja pakottamisella säilömisen välillä saattaa käytännössä olla häilyvä.

Sirutekniikan mahdollisuuksista esille on nostettu mahdollisuus ratkaista kerralla vaikea henkilötunnusongelma. Amerikassahan pakollista henkilötunnusta on tiukasti vapauden nimissä vastustettu. Vapaaehtoisestihan kaikki – lähes kaikki – yli 16-vuotiaat omistavat tosin henkilökortin, koska heillä on ajokortti. Henkilökorttia ei tarvitse Ranskan tapaan kantaa kadulla koko ajan, mutta käytännössä ollaan lähellä eurooppalaista mallia, koska ilman autoa eli kävellen ei mennä minnekään ja autolla ajajalla on ajokortti oltava mukana. Syyskuun terroristihyökkäyksen jälkeen uskottiin pakollisen henkilökortin saavan lisäkannatusta. Näin hetkeksi kävikin, mutta mielipidetiedustelun mukaan jo nyt 41 % amerikkalaisista vastustaa taas kansallista henkilötunnusjärjestelmää ja vain 26 % kannattaa sitä. Tästä tiedosta löytynee selitys sille, miksi VeriChipin valmistaja on aloittanut aggressiivisen markkinoinnin nimenomaan Etelä-Amerikasta.

Läpinäkyvyys

Läpinäkyvyys on ollut EU:n tavoite jo kauan. Ehkä on syytä tarkastella läpinäkyvyyden vähemmälle huomiolle jäänyttä ilmentymää verkottumisen – sittemmin myös siruttumisen – näkökulmasta.

Meille on jo jonkin aikaa viestitetty, että jokaisesta soitosta, Internet-yhteydestä, luottokortin vinguttamisesta ja muusta elektronisesta viestinnästä jää jälki. Jälkiä voidaan paikantaa ja tallentaa insinöörien lupaamille huippuvempaimille yhä tehokkaammin ja edullisemmin. Olemme antaneet itsellemme kertoa myös joistain meistä kerättyjen tietojen käyttötarkoituksista.

Kuunnellessani taas kerran Nettiradiota kuulin, että kun kävelet Lontoon tai jonkun muun eurooppalaisen pääkaupungin keskustan halki, sinut kuvataan noin 200 kertaa. Tätä kirjoittaessa Senaatissa on käynnissä kuuleminen siitä, onko jotain ongelmia, kun alimman tason hallinnollisella toimella jo asennetut 1 000 eri viranomaisten videokameraa kytetään yhteen valvontakeskukseen. Vähän vielä hämmennyin. Sen sijaan otan jo itsestään selvänä, että angloamerikkalaisissa maissa työnantajilla on oikeus katsoa työntekijöiden sähköpostit, koska kerran koneet ja työaika ovat työnantajan. BusinessWeekistä voimme viikoittain lukea, kuinka tehokkaiden valvontajärjestelmien markkinat kukoistavat.

Kaikki tämä merkitsee, että olemme varsin lyhyessä ajassa muuttuneet läpinäkyviksi.

Toisella tasolla aihetta tarkastellen ei kai ole sattumaa, että sellaiset isot EU-valtiot kuin Ranska ja Saksa ovat omaksumassa linux-järjestelmää valtiollisiin tietojärjestelmiin. Ranskan valtio teki asiasta jo mittavia päätöksiä viime vuonna ja Saksassa liittovaltiopäivät siirtyvät linux-käyttöjärjestelmään tänä vuonna. Kaiketi Microsoftin kautta verkottuminen on koettu ongelmaksi. On kai alkanut ahdistaa verkottumisen ja läpinäkyvyyden monimutkainen ja hallitsematon kudelma.

Jos vielä kapuamme yhteisen elämämme tasoilla ylöspäin, on kai pääteltävissä, ettei EU sijoita huikeata summaa veronmaksajien rahoja Amerikan kanssa kilpailevaan omaan Galileo-valvontasateliittijärjestelmään ihan turhan takia. Läpinäkyvyydestä ja sen hallinnasta on siinäkin kyse.

Onneksi demokratia on keksitty

Kun tekniikka on neutraalia, ei kai yleisesti ottaen mikään estä sirutekniikan käytön hventumista. Niin vapaaehtoisesti kuin pakosta, niin hyvän kuin pahan palveluksessa.

On vain havahduttava ajoissa pohtimaan siruttamisen vaaroja ja niin tämän tekniikan kuin muidenkin väärinkäyttöä. Rikos on sirutuksessa rikos tietyin edellytyksin. Ihmisen oikeudet ja velvollisuudet ovat tekniikkariippumattomia – nekin.

Onneksi demokratia on keksitty, ja jos ei olisi, näiden tulevaisuuden tietoteknisten visioiden pohtimistarve olisi riittävä syy sen keksimiseen.

@-NOUGH IS @-NOUGH!

Kaikella on rajansa. Jokainen meistä saa joskus tarpeekseen. Olen nyt kohta 10 vuotta ollut työni, eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, puolesta pakotettu ja samalla onnekas kaiken uuden seuraaja. Tietotekniikkaa on ollut yksi ala, josta on ollut ainakin suuret linjat oltava jotenkin handyssä – ainakin sillä tarkkuudella, että osaa nähdä, miten suuri merkitys IT-asioilla on yhteiskunnan kehitykseen. Minusta on tullut IT-asian puolestapuhuja, vaikka koville se on ottanut, kun lapset huomauttelevat edelleen, etten saa videota päälle. Tällä uuden oppimisen ja kokemisen mielellä lähdin Suuren Rapakon taaksekin. Olenhan elinkautinen vanki – opiskelussa (Lifelong learning). Mutta nyt mitta täyttyi.

Mutta ennen kuin siirryn omakohtaiseen irtisanoutumiseen, kerron lyhyesti, että kevään 2002 aikana on kansa noussut pieneen tietotekniikan kapinaan. Kun ei laajakaistaa ja hyviä nettiyhteyksiä lupauksista huolimatta vaan näy, on alettu rakentaa joka pojan paikallisverkkoja. Nimeltä Wi-Fi.

Wi-Fi leviää kuin häkä. Wi-Fi on langaton jokapojan paikallisverkko. Se kattaa vain muutama tuhat neliöjalkaa. Mutta olennaista onkin, että ns. asemia on kaikkialla ja käyttö on joko ilmaista tai mitättömän halpaa. Wi-Fi:n sanotaan olevan 200 kertaa nopeampi kuin puhelinyhteys Nettiin ja siinä voi siirtää laajoja asiakirjoja tai pitää vaikkapa videokonferensseja.

Wi-Fi on levinnyt lentokentille, ostoskeskuksiin, hotelleihin, kahviloihin, huoltoasemille – kaikkialle sinne, missä ihmiset liikkuvat ja pysähtyvät. Jos ihmiset haluavat tarkistaa sähköpostinsa ja hoidella asioitaan Netin kautta, siihen on aina tilaisuus. Ilman mitään johtoja ja virityksiä. Napsautat vain koneesi päälle ja alat naputella. Missä vaan ja koska vaan.

Pahan kosketus. Nautittuani tietoyhteiskunnan antimista ja iloista täysillä noin vuoden paha ensin hipaisi ja sitten iski. Aiemmassa pakinassani kerroin, kuinka sähköpostijärjestelmä tuuttasi. Palasin pienen tauon jälkeen kuitenkin kiltisti ruotuun ja avasin uuden sähköpostisysteemin. Kuukauden päivät olin taas onnellinen IT:n suurkuluttaja, mutta sitten tokenin Ruususen unestani, kun virus levittäytyi kaikkialle. Tällä kertaa en halunnut enää olla IT-luokan kiltti oppilas, joka aina saadaan ymmärtämään, että vika oli puutteellisessa IT-taidoissani, asiantuntija korjaa vian hetkessä ja kohellus jatkuu kuin ei mitään.

Tajusin viimeistään näiden kokemusten jälkeen, että vuosikymmeniä Suomessa yliopistoissa tenttitty, mutta silloin tietysti ufoiluna pidetty Ulrich Beckin "Riskiyhteiskunta" on täällä tänään ja nyt.

26.4.2002 New York Times otsikoi "*Maailmanlaajuisesti uusi riski tietokoneille*", jossa kerrottiin ovelasta viruksen ja madon yhdistelmästä. Klezin virusperheen uusi jäsen tun-

keutuu sähköpostiisi ja koneellesi, vaikket aukaise mitään vaarallista. Klezin käenpoika tekee kaikkea mahdollista tuhoa, lähettää virusta koneeltasi kaikille sähköpostituttuillesi napaten vanhoja otsikoita sattumanvaraisesti postistasi, tuhoaa aineistojasi, menee jopa asiakirjoihisi ja joko tuhoaa niitä tai lähettelee niitä maailmalle. Jos et saa paholaista ajoissa tapettua, se tappaa koko koneen.

Maksan virussuojauksesta melkoisesti joka kuukausi, olen varonut vieraita posteja, mutta siitä huolimatta sain juuri tämän kaikkein kehittyneimmän Klez-perheen jäsenen. Kaikki meni koneelta tyhjäksi. Melkein näytti siltä, että 10 000 markan konekin oli tuusannuuskana. Onneksi ison organisaation pätevimmat atk-ekspertit avittivat ja kone pelastettiin. Osa teksteistäni katosi lopullisesti. Ehkä en olekaan ollut niin kiltti ja uskovainen Internet-opiskelija kuin luulin, koska olin epäuskoisena aina silloin tällöin tallentanut keskenräisiä kirjoituksiakin vanhanaikaisesti lerpuille. Nyt huokasin syvään kiitollisena epäuskolleni.

Kiitin Luojaani, etten ole poliitikko, lääkäri, asianajaja, kauppias, lehtimies tai minkään sellaisen ammatin harjoittaja, joka olisi kerännyt asiakastietoja tai käsitellyt luottokortteja ja rahaa. Suljin silti silmäni häpeästä ajatellessani, jos kaikki ne ihmiset, joiden kanssa olen ollut kirjeenvaihdossa Washington vuotenani, ovat alkaneet saada henkilökohtaisia viestejäni, ties kelle osoitettuja, saastuneelta koneeltani ja tietysti kera ikävän viruksen... Sitten tajusin, että suurin osa verkostoistani olevista ihmisistä on ei-suomalaisia ja suomeahan eivät osaa kuin suomalaiset.

Muistelin tietoyhteiskuntakotomaata, jossa on siirrelty melkein huoletta ihmisten kaikkein arkaluontaisiakin tietoja terveydestä palkkatileihin koneille. Tietoja siirrellään, yhdistellään ja käytetään monella tavalla hyödyksi nykyään kännyköilläkin. Korvissani soivat amerikkalaisten epäluuloiset kysymykset aina kertoessani jossakin täällä, kuinka suomalaiset asioivat tuosta vain sähköisesti viranomaisiin ja pankkeihin ja maksavat esimerkiksi parkkimaksut taikka ratikkamaksut kännyllä suoraan. Olin tottunut suomalaiseen luottamaan IT-teknologiaan ja vakuutin aina amerikkalaistutuille, että ei mitään vaaraa. Jotkut heistä inttivät, että kun USA:ssa on niin paljon väärinkäytöksiä...

Virukseen sain ympäriltä lohdutukseksi seuraavia kommentteja. No, sehän oli vain satumaa, koska varsinainen kohde virushyökkäykselle oli Washingtoniin vuosikokoukseen kokoontuneet G8, IMF, Maailmanpankki ja muut kehitys pankit. Osuin vain verkostoissa pyyhältäessä väärään kohtaan väärään aikaan. Vahinkoni ovat mitättömät. Melissa-virus pelkästään aiheutti \$1,2 miljardin vahingot. Osta toinen kone yhteydenpitoa varten ja toinen kirjoituskoneeksi. Viruksiin koneissa tottuu – ihan kuten eläimissäkin. Olet liian herkkä kuten muutkin eurooppalaiset, pelkää milloin salmonellakanaa, milloin hormonilihaa, milloin geenimanipuloituja papuja, vaikka näet omin silmin, että voimme hyvin ja elämme kauan. Ihminen karaistuu ja tottuu ottamaan riskejä. Lusikka vaan kauniiseen käteen, paluuta vanhaan ei kuitenkaan ole. Tekniikka on tullut ollakseen, turha nikotella.

Opettavaista se oli. Aika modernissa teknologiassa, meinaan. Huomasin muun muassa, että puhe koneriippuvuudesta on totta. Jopa 50-vuotias nainen, kotirouva, voi sairastua siihen, siis tulla riippuvaiseksi koneelle eli konealkoholistiksi.

Olin tottunut pitämään nopeita laajakaistayhteyksiäni maailmaan auki yötä päivää. Illalla ennen nukkumaan menoa katsoin seuraavan aamun Suomen lehdet. Aamulla katsoin uusimmat STT:n uutiset ja luin joitain artikkeleita Euroopan lehdistä. Ukkoni lähetti oman ison pankkinsa etevästi valikoidut koosteet maailmanmenosta – talouden, politiikan, tieteen ja teknologian asioistakin siis jotakin opin vilkuilemaan päivittäin. Sitten oli tsekattava hyvät esitelmät Washingtonissa eli onko syytä hypätä bussiin ja mennä kuuntelemaan. Konsertit on sijoitettava johonkin kalenterissa eli taas Nettiin. Netistä sai liput suoraan myös lentoihin. Kirjoitustyötä tein loppuajana vain kotona. Yksityiskirjeenvaihtokin kasvoi kuukausi kuukaudelta, kun oli aikaa osallistua keskusteluihin Netissä ja ennen kaikkea kommentoida toisten kirjoituksia ja saada itse vastavuoroon kommentteja. Perheeni Suomessa oli myös verkossa.

Ja mikä olennaista, opin olemaan tehokas. Matkoilla saatoinkin lukea postit ja vastata. Opin vastaamaan kirjeisiin heti. Aivan kuten alan kirjoissa on opetettu. Ukkoni alkoi huomautella, että kun tulemme kaupungilta ryntään ensin koneelle ja sitten vasta alan keittää kahvia.

Kun sitten kaikki tämä yhtenä aamuna olikin poissa, tunsin melkein itseni sairaaksi. Olin oppinut tekemään töitä ja viettämään vapaa-aikaa verkossa. Huvitteluun – peleihin asti en vielä tosin ollut ehtinyt lainkaan. Miten osaan tehdä töitä, kun en saa enää yhteyksiä? Miten järjestyksen tapaamiset? Uskomaton vierauden kokemus.

Vapaan agentin kuolema. Kerroin alkuaikojen pakinassa yleisestä amerikkalaisesta työnteon mallista eli vapaana agenttina kotona modernin IT-tekniikan ympäröimänä. Mitenkä itse ratkaisin tietoturvaongelmani ottaen huomioon, että jäljellä täällä on enää runsas puoli vuotta? Jos halusin olla varma, ettei työvälinettäni, kirjoituskonetta, seuraavassa hyökkäyksessä lopullisesti tuhota, oli vain yksi keino. Lopettaa sähköiset yhteydet. Lopettaa vapaan agentin ihana elämä.

No, harkitsin toki asiantuntijoiden kanssa keskustellen vakavasti muita tapoja välttää seuraavaa virusta. Tapa heti avaamatta kaikki muut kuin perhetuttujen lähettämät postit, älä osallistu nettikeskusteluihin, älä koskaan osta mitään netistä, älä anna luottokortti- tai henkilötietojasi, älä ota tietopalveluja koneellesi, älä vastaa mihinkään kyselyyn, älä kerää osoitekirjaan yhtään nimeä jne. Taukkikin tajusi, että lopputuloshan on sama kuin Klezin perheen hyökätessä, koska mitään sähköisten yhteyksien ja palvelujen eduista ei oikeastaan jää tuolla tyylillä jäljelle.

Lopetin siis tietoyhteiskuntani. Katkaisin yhteydet. Säilytin kuitenkin hotmail-sähköpostiosoitteeni, mutta käytän sitä ison organisaation koneilla, kirjastossa, turvallisesti. En saastuta omaa konettani, enkä aiheuta muille harmia. Isolla organisaatiolla on varaa hyvään palomuriin ja parhaaseen virussuojaan.

Useimmilla ihmisillä tai pienyrityksillä ei ole mahdollisuutta hoidella postejaan ja muuta yhteydenpitoa kuin omilta kotikoneiltaan, eikä heillä ole atk-asiantuntijoita avuksi hädän hetkellä. Jäin miettimään, miten kähän ne ratkaisevat ongelmansa.

Jokainen voi hahmottaa mielessään, mitä epäluottamus, josta teille tässä oman kokemuksen kautta annoin välähdyksen, merkitsee sähköiselle kaupalle tai asiointille – koko IT-sektorille. Opin aikanaan eduskuntaan 15 vuotta sitten töihin tultuani yhden perusasian ylitse muiden pomoltani, valiokunnan legendaariselta puheenjohtajalta Reijo Lindroosilta. Valiokunnan puheenjohtajan ja sihteerin suhde toimii, kun on luottamusta. Luottamus on asia, jota ei saa takaisin, jos sen menettää.

Otan yhden esimerkin, mitä viruskokemuksista myös opin. Työn tekeminen ei ehkä siirrykään niin nopeasti pois turvan antavista isoista organisaatioista pieniin yksiköihin, etätyöksi tai itsenäiseksi työksi kuten on ennustettu. Opin myös, että tutkimuksen tekeminen ilman yliopiston taikka muun ison organisaation teknistä apua on nykypäivänä mahdotonta. Yhdysvalloissa lasketaan olevan 33 miljoonaa oman työn tekijää eli joka neljäs työntekijä. Oman työn tekijöitä, joita kutsutaan myös vapaiksi agenteiksi, on enemmän kuin teollisuustyöntekijöitä tai hallituksen työntekijöitä. Ehkä he ovat oppineet ottamaan riskiä luontevasti aivan kuten amerikkalaisessa yritysmaailmassa on tapana.

Ehdin siis olla runsaan vuoden vapaa agentti viimeisen päälle modernin tekniikan avulla verkottuneena, kunnes Klezin virusperhe täräytti. Nyt siis olen siirtynyt todella vapaaksi, ilman yhteyksiä, mutta myönnän odottelevani jo aikaa päästä ison organisaation syliin siellä Suomessa. Menetän tietysti vapauteni, mutta saan turvan myötä yhteyteni takaisin.

syksy 2002

AIKA JÄTTÄÄ JÄÄHYVÄISET

Viimeisessä kirjoituksessa tulisi joko muistella menneitä, sanoa jotain ylevää taikka ainakin loihtia uskoa uljaaseen tulevaisuuteen. Kun kirjoitusteni aiheena on ollut tietoyhteiskunta, mikään näistä ei nyt oikein sovi. Ala on aivan liian nuori menneiden muisteluun. IT-osakkeiden romahduksen ja ainakin Amerikassa jättimäisien kansainvälisten IT-yritysten rypiessä paitsi konkurssisotkuissa myös ja erityisesti petossyytteissä yleviä sanoja ei saa millään ulos juuri nyt suustaan. Enkä katso olevani synkkä luonne. Jäljelle jää tulevaisuuden uskon vahvistus. Ala on tullut jäädäkseen, ja sotkut selviävät aikanaan. Erityisesti ihailen amerikkalaisten tapaa pestä likapyykkiä ja sitten alkaa voimalla ja innolla uudelleen. Näin nytkin. Ja työtähän amerikkalaiset tunnetusti tekevät.

Uudet hohtokkaammat tiedon ja taidon alat kurkkivat jo ovelta. Biotiede ja biotekniikka ovat oikeastaan saaneet liiankin kauan odotella vuoroaan paistatella auringossa. Jos ne eivät pääse pian esille, menee niiden aika ohi. Kilpailu siitä, mihin investoidaan, on kovaa jatkossakin.

Kuka lohduttaisi ja millä IT-väkeä? Sota on kaikissa länsimaissa uudella tavalla läsnä ja vaikuttaa, että se on sitä kauan. Se tarvitsee tietotekniikkaa kipeämmin kuin koskaan ennen. Olen vakuuttunut, että kunhan aikaa kuluu riittävästi sodankäyntiä varten kehitetyt keksinnöt ja uudet tuotteet puksahtavat suuren yleisön käyttöön. Saamme myös ikään kuin sivutuotteina tai jopa vahingon kautta syntyneitä uusia elämäämme helpottavia vempaimia. Näin on aina sodissa käynyt. Miksei sitten tässä sodassa, jota ei käydä jalkamiehillä, maastossa marssien ja hyökäten, vaan älyllisenä taisteluna jo lähtökohtaisesti tiedon välineillä taistellen.

On siis luonnollista, että nyt tietotekniikassa on odottelun aika.

Suomessa ei ole sotaa, mutta uskoisin osana yleismaailmallista kehitystä kaikenlaisten henkilökohtaiseen turvallisuuteen liittyvien laitteiden ja palvelujen kysynnän kasvavan. Se on varmaan IT-tuotannolle hyväksi, mutta meille tavallisille ihmisille – varsinkin meille 5-kymppisille, jotka valmistaudumme isovanhemmuuteen hiljaa mielessämme, asia on vähän niin kuin toistepäin.

Jos Suomessa aletaan kukin tahollaan turvata työntekoa, asumista, harrastusta, kulkemista taikka viestintää julkisesti tai yksityisesti, jos ei enää luoteta siihen, että lapsi on turvassa koulutiellä kulkiessaan taikka leikkikentällä leikkiessään, jos emme uskalla lähettää viestiä kännykällä taikka maksaa laskua kotikoneelta, olemme epäonnistuneet. Olemme rakentaneet vääränlaisen tietoyhteiskunnan. Olemme menettäneet jotakin niin arvokasta, ettei sitä mikään voi korvata.

Kun sanoin, ettei uusi sota koske Suomea, yksinkertaistin aivan liikaa. Suomi on mukana monella lailla. Ja jos amerikkalaisen sodanjohdon ennuste siitä, että sota kestää ainakin 50 vuotta pitää paikkansa, mikään maailmankolkka ei ole siitä erossa.

Suomella on myös oma vastuunsa miettiä, mikä maailman rakentamisessa meni pieleen, kun sodat jatkuvat ja laajenevat. Mikä läntisten vauraiden maiden strategiassa petti, kun olemme tässä uudenaikaisessa sodassa ja vastassa ovat uudenlaiset viholliset? Miksi köyhyys ei vähene ja kurjuus lisääntyy monilla alueilla pelottavan nopeasti? Tietotekniikan avulla maailman köyhät ja kurjat ovat aivan toisella lailla tietoisia siitä, mitä muilla ihmisillä on. Oman maansa rikkailla ja muiden maiden rikkailla. Ehkä he eivät enää ainakaan tietämättä paremmasta tyydy kohtaloonsa.

Suomi on ollut tietoyhteiskunnan teknisessä rakentamisessa kärkimaita 1990-luvulla. Sen teollisuus ja tuotanto elää vankemmin kuin monen muun maan globaalitaloudessa. Suomen tiede ja osaaminen on kansainvälistä. Suomi on yksi eniten globalisaation hyvistä puolista hyötyneitä maita maailmassa.

Olisiko mahdollista ajatella tehtävän globalisaatiossa hävinneiden maiden puolesta jotakin solidaarista? Voisiko Suomi antaa panoksensa köyhien maiden nostamiseen jaloilleen tietotekniikan avulla? Jos olemme Suomessa useasti historiamme aikana itse pystyneet tekemään tiedon avulla hyppyjä vaurauteen, emmekö voisi antaa viimeisintä teknistä taloudellista osaamistamme köyhien maiden avuksi?

Tässä kohden moni lukija ajattelee vanhan rouvan pehmenneen, tulleen sinisilmäiseksi ja hentomieliseksi. En tiedä, olisiko tuokaan pahaksi tällä iällä ja isoäidiksi odotuksen tunne rinnassa, mutta vaikuttimeni ovat paljon kovemmat ja itsekkäämmät kuin ehkä ensiksi mieleen tulee.

Uskon, että on kyse hyvinvoinnin turvaamisesta ja lopulta eloonjäämistäistelusta. Me vauraiden länsimaiden ihmiset, kaikkine etuoikeuksinemme, mukaan lukien IT-teknologia, jätämme tällä vauhdilla edetessämme niin suuren railon jälkeemme, että olemme kohta yksin eristettyinä huipputeknologian ja -osaamisen saarellamme. Kaikki muut, maailman ihmisten suunnaton enemmistö, kokevat meidät vihollisiksi.

Meille on vakuutettu, että terroristit eivät ole olleet köyhiä. Eivät varmaankaan, mutta ikuisena epäilijänä intän, että jokin yhteys tähän sotaan köyhyydelläkin on. Epätoivon lisääntyttä en usko ihmisten hyvyyteen. Eihän siitä ole kuin hetki, kun Suomessa oli julma sisällissota. Isovanhempamme sotivat silmittömästi toisiaan vastaan. Luin juuri Nestistä Suomen Sotaturmaprojektin tiedotteesta, että luetteloinnin mukaan Suomessa sai surmansa vuosina 1914–1922 kaikkiaan 36 529 suomalaista, joista 13 228 kuoli vuoden 1918 vankileireillä. Sodassa kuoli enemmän kuin Espanjan sisällissodassa.

Jos olen hentomielinen uskoessani IT:llä voitavan edistää rauhaa, en ole yksin. Isot Pojat jopa väittävät, että IT esti ydinsodan kesällä – tai jotain sinnepäin. Joka tapauksessa viimeisin ydinsodan uhka koettiin kesällä 2002 Intian ja Pakistanin välillä. Tilanne eteni niin pitkälle, että amerikkalaisia alettiin evakuoida alueelta kotiin. Tässä vaiheessa IT-vaikuttajat niin USA:ssa kuin Intiassa heräsivät. Mitä tapahtuu IT-alan Intiaan investoinneille, yhteistyöprojekteille, tutkimushankkeille ja luottokortti- ja muulle arkaluontoiselle tiedolle, jota on vuosia käsitelty juuri sodan uhan alla olevalla alueella? Onko vaara, että terroristit pääsevät niihin käsiksi? Intian Bangalossa on huikea määrä IT-teollisuutta. General Electricin suurin ulkomailla oleva tutkimuskeskus on siellä. American Express, Nokia ja monet, monet muut ovat sijoittaneet sinne yksiköitään. Tietojenkäsittely monella alalla on ulkoistettu eli siirretty hoidettavaksi Intiassa. Tärkein vaikuttaja sodanuhkan loppumiseen oli General Electric eikä General Powell, kuten asian Thomas L. Friedman New York Timesin artikkelissaan ilmaisi (*India, Pakistan and G.E.*, The New York Times, August 11, 2002).

Optimistina voin ajatella Suomen selviävän tulevaisuudessa sekaantumatta sotaan. Mutta pelko ei edellytä sota. Pelon tunne leviää, vaikka sota olisi toisella puolen maailmaa. Tämäkin on osa globalisaatiota ja tietoyhteiskuntaa.

En haluaisi tieteen ja teknologian menestyksen hintana olevan ainaisen pelon. Mitä minä teen lisääntyneellä vauraudella, paremmalla terveydellä tai uusilla teknisillä apuvälineillä, jos hintana on jokapäiväinen pelko? Mitä teen vapaudella, jos en uskalla liikkua ja matkustaa? Monet muutkin hyvinvoinnin hedelmät rapisevat pelon myötä.

Tietoyhteiskunta perustuu tiedolle. Me tiedämme köyhyyden määrän ja me osaamme nähdä sen seuraukset. Me osaamme lukea ennusteet tulevasta. Jokainen meistä ainakin

aavistaa, ettei ilman tasausta maailman köyhillä ole työtä mitä tehdä, ei mitä syödä, ei missä asua, saati sitten millä ostaa nerokkaita uusia IT-tuotteitamme.

Näillä yksinkertaisilla jakamisen tarpeen sanoilla, kiitän teitä pakinoitteni lukijoita ja toivotan teille kaikille

HYVÄÄ TULEVAISUUTTA!

* * * * *

Kirje kaksi **ALUEPOLITIIKASTA AMERIKASSA JA SUOMESSA****Luovuttaminen alueellisessa tasa-arvossa riskialtista**

USA:ssa taloudellinen tasa-arvo ei ole mikään aihe. Ihmisten jyrkät tuloerot otetaan itsensänselvyytenä. Vaikka ne ovat 1990-luvulla edelleen jyrkästi kasvaneet, sillä ei katsota olevan merkitystä. Alueelliset vauruserot on myös aina otettu annettuina. Olen huomannut, että tässä suhteessa Eurooppa on 1990-luvulla alkanut seurata Amerikan mallia. Tuloerojen kasvu globaalissa tietoteknisessä taloudessa on otettu annettuna. Siihen on alistuttu ilman merkittävää vastaansanomista. Globaalisti toimivien suuryritysten toimintalogiikkaan kuuluu maksaa omistajille ja johtajille suuria palkkioita riippumatta, missä maassa ne toimivat. Vastoin yleistä uskoa sosiaalinen nousu on kuitenkin Euroopassa helpompaa kuin Amerikassa, jossa sellaiset rakenteelliset asiat kuin eriarvoinen koulutusjärjestelmä pitävät huolen siitä, että luokkia ja rajoja ei käytännössä ylitetä niin kuin Euroopassa.¹⁶⁷

Suomesta en tiedä viimeisintä kehitystä, mutta hieman pelkään, että tuloerot on poliittisena teemana unohdettu tietopohjaisessa uudessa taloudessa, tekniikan valtaamassa maailmassa ja globaalien virtausten tykytyksessä. Jos suomalaiset poliitikot eivät puhu suomalaisten tasa-arvon ongelmista, sitä ei tee kukaan. Muutaman vuoden päästä asiaa ei ainakaan eliitin puheissa ole olemassakaan.

Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen mukaan väestö keskittyy Uudellemaalle. Vuoteen 2030 mennessä Uudellamaalla asuu yli neljännes enemmän ihmisiä kuin tänään. Suurimmat menettäjät ovat Kainuu, Lappi ja Etelä-Savo, joiden asukasluku vähenee noin kolmanneksella. Kun tähän liitetään väestökehityksen luvut – Suomessa on 30 vuoden päästä 400 000 työkäistä vähemmän kuin nyt ja lapsia 100 000 vähemmän – selviää, että jotain tälle asialle olisi tehtävä.

Sain postissa Esko Riepulan Lapin yliopiston 24. lukuvuoden avajaispuheen *ALUEPOLITIIKASTA ALUEKEHITYKSEEN – orwellilainen käsiteleikki muokkaamassa yhteiskuntaa* (2.9.2002). Jotenkin kosketti, kun rehtori Riepula toteaa "*Muistissani ei ole, että koskaan aiemmin maassamme olisi puhuttu niin paljon aluekehityksestä kuin viimeisten vuosien aikana – yhtä vähin vaikutuksin.*" Esko Riepula yhdistää laajemman 1990-luvun tasa-arvo-ongelman oivallisesti Suomessa alueelliseen tasa-arvoon seuraavasti:

¹⁶⁷ Tässä yhteydessä on kuitenkin pois suljettava Englanti.

"Mutta tasa-arvo – enempää kuin mikään muukaan arvo – ei ole pysyvä olotila, vaan asioiden suhde toisiinsa, joka on jatkuvassa liikkeessä. Sen vuoksi työtä tasa-arvon puolesta on tehtävä joka päivä ja jokaisessa asiayhteydessä. Eikä yhdellä yhteiskuntaelämän alalla saavutettu tasa-arvo takaa vielä yhteistä hyvää. Tämän vuoksi meidän tulee juuri nyt olla huolissamme paitsi sosiaalisen tasa-arvon paikka paikoin tapahtuvasta murentumisesta, erityisesti alueellisen tasa-arvon horjumisesta. Mikäli luovutamme jälkimmäisen aidosta tavoittelusta, menetämme ajanoloon edelliseenkin. Tai niin kuin todennäköisimmin tapahtuisi: sosiaalisen tasa-arvon toteuttaminen alueellisesti eriarvoistuneessa maassa tulisi yhteiskunnalle niin kalliiksi, että sosiaalisen tasa-arvon ajatuksestakin olisi luovuttava."

Riepula korostaa, että alueellista hyvinvointia takaavista järjestelmistä suurin vaikutus on kunnallishallinnon kautta hoidettavilla sosiaaliseen tasa-arvoon tähtäävillä instituutioilla kuten koululaitoksella, terveyden- ja sosiaalihuollon järjestelmillä sekä henkilökohtaisilla tulonsiirroilla. Näillä kuitenkin tasataan vain hetkellisesti yksilöiden sosiaaliseen asemaan liittyviä eroja ja lähtökohtia. Varsinaisessa aluepolitiikassa tavoitteena tulee olla alueiden toimintajärjestelmiin vaikuttaminen niiden välisiä kehityseroja rakenteellisesti ja pidemmällä aikavälillä tasoittavassa tarkoituksessa.

Mutta aluepolitiikkaa – selvinä arvopohjaisina ja konkreettisina poliittisina päätöksinä – ei enää tehdä.

Politiikkaa vierastetaan jo lähtökohtaisesti. Aluepolitiikka, jota on tietoisesti Suomessa tehty 1960-luvulta, on julkisuus kuvan mukaan erityisen likaista puolueiden välistä peliä. Nyt puhutaan mieluummin aluekehityksestä antaen kuva, että kyse on arvovapaasta alueiden arvioinnista ja niiden kehityksen tieteellisvivahteisesta taikka virkamiesmäisestä neutraalista ohjailusta. Tärkeintä on itseohjautuvuus. Valtion tilalle ohjaajaksi on hyväksytty markkinat. Taloudellinen tehokkuus määrittää toimenpiteiden ja varojen käytön järjestyksen.

Jos oikein seuraan Riepulaa ajatuskulkua, samaan aikaan kun ideologisella tasolla valtiota ja politiikkaa ryhdyttiin kartaamaan, siirryttiin EU:n jäseneksi ja valtio satoi aluekehityksen varat EU:n ohjelmiin. EU:n tavoiteohjelmat ja niiden kanssa yhteensovitettut kansalliset ja alueelliset ohjelmat kattoivat vähitellen koko aluepolitiikan. Valtiolta ei muuta rahaa alueille enää osoitettukaan. Samaa ohjelmajohdusta, raskasta ja tietysti politiikasta vapaata virkavaltaista mallia on sovellettu myös kansallisiin aluepoliittisiin toimiin, kuten osaamis- ja aluekeskusohjelmiin. Alueiden kehittämislaki (602/2002) merkitsi, että EU:n mukaisesta ohjelmajohdusta byrokratiasta tuli ainoa tapa tehdä aluepolitiikkaa.

Alueelliset rahat ovat entistä enemmän hajallaan. Valtio perääntyi päärahoittajan roolista. EU, kunnat, yritykset ja erilaiset julkiset ja yksityiset yhteisöt tulivat rahoittajiksi. Tämä tarkoittaa, ettei vastuuta pienen pieniksi murentuvista ohjelmista kannata kukaan. Kukaan ei voisikaan tällä mallilla kantaa vastuuta kokonaisuudesta. Kun valtio vetäytyi aluepolitiikan päättäjän, rahoittajan ja ohjaajan roolista, vetäytyivät myös poliitikot. On päivänselvää, että kaikki määräytyy tällä rahoitusmallilla EU:n kulloisistakin preferensseistä.

Kaikkien pienimmät ja heikoimmat alueet on pakotettu itse hankkimaan alueensa kehittämISRahat ja sehän tarkoittaa, että kaikki laitetaan palvelemaan EU:n virkamiesten tavoitteita ja tarpeita, koska uhkana on kotimaisen rahoituksen puutteessa menettää nekin.

Riebulan analyysi saa tukea hallintotieteen tohtori Kauko Heurun uudesta tutkimuksesta, jossa selvitettiin kuntien valtaa päättää taloudestaan. Heurun mukaan yksikään Suomen kunnista ei täytä EU:n määrittelemää itsehallintoa. EU:n mukaan itsehallinto toteutuu, jos kunnallisveron tuotosta jää 25 % kunnan omien päätösten toteuttamiseksi. Vielä 1980-luvun lopussa kunnallisveron tuotosta keskimäärin 20 % jäi kuntien omaan harkintaan. Ihmisten tarpeet voitiin ottaa huomioon. Kunnallisvaaleissa annetulla äänellä oli merkitystä. Heurun mukaan 1990-luvulla valtion määräysvalta kuntiin on kasvanut niin, että kuntien taloudellinen itsehallinto on puolittunut.

Valtio on lisännyt kuntien pakollisia tehtäviä. Perustuslakiuudistuksella vahvistettiin jo aiemmin vahvoja kansalaisten hyvinvointivaltiollisia oikeuksia, joiden toteutuksesta kunnat vastaavat. Samaan aikaan valtio on tehnyt ennakoimattomia valtionosuus- ja veroleikkauksia. Velkainen valtiontalous on pitänyt saada kuntoon. Lopputuloksena on, että vahvimmatkaan kunnat eivät pysty toteuttamaan itsehallintoa. Niiden omaan päätösvaltaan kuuluva talous jää 10 %:n tasolle. Kuntien mahdollisuudet investointeihin ovat heikot. On paljon kuntia, joilla ei ole lainkaan mahdollisuuksia omaan rahoitukseen. Ristiriita valtiosääntöön kirjatun vahvan kansalaisten itsehallinnon ja todellisuuden välillä on valtiosääntöuudistuksen jälkeen jyrkentyneet. Heuru viittaa perustuslakivaliokunnan periaatteeseen, jonka mukaan kunnallisveron tuotto on ensisijassa tarkoitettu kunnan vapaaehtoiseen menoihin.

Myös markkinoiden ohjaamasta aluekehityksestä voi syntyä ikävää jälkeä

Euroopassa alueiden jälkeenjääneisyydestä syytetään liian isoa julkista sektoria ja vahvaa keskittynyttä valtiota. Vapaille markkinoille ei ole annettu mahdollisuutta kehittyä. USA:ssa huomaa, että tämäkään asia ei ole niin yksinkertainen. Pahaa jälkeä löytyy myös markkinoiden jäljiltä.

Downtown ja Main Street ovat luovuttaneet – niitä hallitsevat nyt tyhjiä ja rapistuvissa fasaadeissa asuvat köyhät yksinäiset vähemmistöt, rahattomat maahanmuuttajat, avioeron, alkoholisoitumisen tai muun kriisin kokeneet valkoiset yksinäiset miehet.¹⁶⁸ Auki

¹⁶⁸ Ajapa autolla mihin tahansa maaseudulle tai kaupunkiin Washingtonista, New Yorkista ja vaikka Chigagosta niin näet varsin usein saman näyn. Tyhjenevää maaseutua, rikki kivitettyjen teollisuuslaitoksien ikkunoita, lahoavia sahoja, mutta ennenkaikkea pikkukaupunkien keskustoja, joissa kaikki tuntuu pysähtyneen. Ja nyt puhun vauraasta ja tiheään asutusta mantereen itäisestä ja pohjoisesta osasta, en Keskilännen preerioista.

Opin kiinnittämään kaupunkien keskustojen kuolemaan huomiota, kun ensimmäisiä kertoja kysyimme tietä johonkin kaupunkiin, saimme hieman omituisia kysymyksiä tyyliin: Emme kai tuntematta aluetta aio ajaa downtowniin? Emme kai vaan aja Main Streetiä kuin valoisalla eli päiväsaikaan? Sitä juuri olimme tekemässä. Olimme kerran menossa suorittamaan tutkivaa havainnointia maailmankuuluun autokaupunkiin Detroitiin, toisella kertaa terästeollisuuden keskukseen Pittsburgiin ja kolmannella kertaa johonkin pikkukaupunkiin mielessämme 1960-luvulla Suomeen tuotu TV-sarjafilmi nimeltä Peyton Place.

on muutama yökerho taikka kapakka. Lännefimien tunnelmasta puuttuvat vain hevosella karauttavat maantierosvot.¹⁶⁹

Monet kaupungit ovat luovuttaneet. Niistä on hävinnyt niin teollisuus kuin kauppa. Ihmiset näiden myötä. Oikeastaan vain New York, San Francisco, Chigaco, Philadelphia ja Washington ovat kauniita, kunnossa ja vireitä – ja nekin vain osittain. Muita ei voi eurooppalaisittain katsoa oikeastaan enää kaupungeiksi. Jos kaupungissa ei ole leninkiliikettä, kirjakauppaa, leipomoa, kahvilaa ja ravintolaa, kauppahallia, liha- ja kalamyymälää, ei se ole kaupunki. Jos ihmiset eivät kävele kaduilla, ei se ole kaupunki. Jos ei voi tehdä näyteikkunaostoksia, ei se ole kaupunki. Kaupunkeja on näin määritellen Amerikassa vähän.

Kaupunkien ympärille syntyneet lähiöt ja ostoskeskukset ovat korvanneet downtownit USA:ssa. Ostoskeskukset ovat kaikki samanlaisia ympäri maata. Ero on vain siinä, onko kyseessä 1960-, 1970-, 1980- vai 1990-luvun ostoskeskus. Useimmiten kaikki nämä löytyvät kaupunkien ulosmenoteiltä peräkkäin. Kaikissa näissä näyttäytyvät samat liikekettjut, samanlaisissa taloissa, samassa järjestyksessä eli rivissä tai puoliympyrässä. Samat mainoskyltit ja sama sisältö. Mitään paikallista niissä ei ole. Kaksi vuotta maata ajellessa ei ole osunut tielle juurikaan yksityistä omaehtoista kauppaa, hotellia, motellia, kahvilaa taikka ruokaravintolaa. Kaikki ovat vain suurten ketjujen standardoituja osasia.

Tämä isojen ketjujen maailma merkitsee, että ei ole paikallisia yrittäjiä. Raha ei jää poikimaan paikallistasolle, vaan se ohjautuu ulos. Paikallistasolla on vain palvelutyön tekijöitä, joille maksetaan palkkaa sen verran, että se riittää ruokaan ja vaatimattomaan asuntoon. Perheet muuttavat heti kun kykenevät. Mikään alue ei voi kukoistaa tällä konseptilla.

¹⁶⁹ Jos ajat Detroitista tai Chigagosta Washingtoniin, ohitat Illinoisin, Indianan, Ohion ja West Virginian osavaltiot. Chigagon kansainvälisistä finanssitaloista on huikea varallisuusmatka Ohion tavallisiin tehdastyöläisiin tai maanviljelijöihin, mutta myös West Virginian vuoristoihmiin. Viimeksimainittujen, Appalakkien ihmisten, jotka kaikki ovat valkoisia, sanotaan olevan väestön köyhimpiä lajissaan. Heidät kohtaa, kun ajaa tunnin länteen Washingtonista.

Detroit on vanha vauras autoteollisuuden keskus, jonka keskusta on slummiutunut. Kun lähtee ajamaan mahtavan teknologisen menneisyyden kokeneen Detroitin valtavylyä kohti Fordin autotehtaita, ei ole uskoa silmiään. Kilometritolkulla kauniita omakotitaloja molemminpuolin ns. Fordin valtatieä kauniiden puistokatujen varrella. Lähes kaikki rapistuneet ja jotkut luhistumisen partaalla. Kerrostalojen rappioon on tottunut niin Amerikassa kuin Euroopassa, mutta omakotitalojen pihojen kauneus on slummiutuneena monin verroin koskettavampaa – surumielistä ja lohdutonta.

Kun jätät vanhat autotehtaat ja siirryt maaseudulle, viereisiin osavaltioihin, näet aivan toisenlaisen näkymän. Hondan uusi valtava tehdas keskellä peltoa. Asuinalueet, myös pelloilla, hohkaavat uutuuttaan. Kysyttäessä, mistä uuden tehtaan ja asuinalueen ihmiset ovat kotoisin, saa vastauksen, että kaupunkien järjestäytyneet ja kulunut työvoima on korvattu uudella verellä. Työntekijät ovat maanviljelijöiden nuoria poikia ja paikkakunnalle muualta muuttaneita. Väite jää tutkimatta, mutta kuulostaa loogiselta.

En ole talousihmisiä, mutta luulen ymmärtäväni, kun ero vanhan elävän kaupungin ja uuden ostoskeskus- ja nukkamalähiön yhdistelmän välillä väännettiin minulle kerran rautalangasta:

"Kun sinä ennen menit ja ostit parit housut keskikaupungin vaatekaupasta, kauppias oli jo tehnyt paljon töitä niiden sinne tilaamisessa ja näytille panossa. Näin vaikka ei lähdeittäisi edes siitä, että housut olisi paikkakunnalla ommellut. Ostetuasi siis housut, rahat vietiin paikalliseen pankkiin, joka lainasi rahan eteenpäin jollekin toiselle yrittäjälle. Paikallinen kirjanpitäjä teki tiliselvitykset, paikallinen veroviranomainen verokertymät jne jne. Työn, rahan ja vaurauden kasvun ketjut ovat moninaiset. Olennaista on, että kaikki työ tehtiin kaupungissasi ja raha jäi sinne ja se poiki uutta työtä ja uusia yrityksiä. Suurten ketjujen valtaamissa ostoskeskuksissa raha imuroidaan heti pois niistä, kun liikkeiden kassakoneet kilahtavat kiinni. Vain palkat – jotka työn yksinkertaisesta luonteesta johtuen ovat pieniä – palautuvat paikkakunnalle. Kaikki muu raha siirtyy pääkonttoriin ja jää useimmiten pääkonttoreiden ympärille vaurastuttaen niitä."

Jälki kaupunkien häviämisestä on koskettava. Satunnaisen matkaajan mieleen tulee, että näkymä olisi varmaan toinen, jos pystyynkuolleet kaupunkien ja kylien keskustat olisi ajettu katepillarilla alas, maa käännetty ja istutettu tilalle vaikka nurmikko. Mutta sehän taas ei käy.

Onko kuntien taakka liian suuri Suomessa?

Suomi on maailman kilpailukykyisin maa. Se saa parhaat sijaluvut myös monessa muussa maiden välisessä kilpajuoksussa. Kaikesta tästä huolimatta, työttömyysaste on virallisesti 8 %, mutta tosiasiaassa suurempi, jos mukaan lasketaan työttömyystyötuella olevat. Luku on edelleen suurempi, jos mukaan lasketaan ennaaikaisella eläkkeellä olevat. Neljännesmiljoona taloutta saa toimeentulotukea.

Viimeisimmässä työministeriön Työpoliittisessa aikakauskirjassa¹⁷⁰ esitetään kylminä lukuina 1990-luvun työttömyyden synkkä saldo:

1. Pitkäaikaistyöttömien määrä on noussut kaksikymmenkertaisesti; 1990 noin 4 000 ihmistä oli yli vuoden työttömänä, kun nyt heitä on 80 000.
2. Nuorten (15–24 v) työttömyys on sama kuin 1990.
3. Vanhojen (50–64 v) työttömyys on sama kuin 1990.
4. Muiden työttömien (25–45 v.) määrä on kolminkertaistunut (50 000:sta 150 000:een).

IMF:n luku Suomen todellisesta "työttömyydestä" on 18 %. Luvuista ei kannata kiistellä. Työttömyys, liian varhain eläköityminen, ikääntyminen, eliniän kasvu ja väestön kutistuminen muodostavat joka tapauksessa ongelmavyöhdin, joka ratkaisemattomana vaarantaa pidemmän päälle koko hyvinvointimallin. Samaan aikaan 1990-luvulla olemme

¹⁷⁰ 1/2003, Kuviot ja taulukot, 11.

sementoineet perustuslakiin ihmisille niin laajalti lupauksia julkisesta ilmaisesta hyvästä, että sen toteuttajat eli kunnat eivät taida jaksaa lupauksia toteuttaa. Pelkästään hoitotyöhön tarvitaan työministeriön arvion mukaan poistuma (124 700 henkeä) huomioon ottaen 182 500 uutta työntekijää.

Suomessa on kevään 2002 aikana usea talousennusteita tekevä taho hokenut samaa – 1990-luvun lopun pitkä kasvukausi on ohi. Julkisen talouden hyvät vuodet ovat myös ohi. Varsinkin kunnat joutuvat palaamaan normaalitilaan ja samalla varautumaan väestökehityksen ongelmiin.

Vaikka Suomen talouden voidaan katsoa pääsevän melko nopeasti muun maailman mahdolliseen talousnousuun mukaan, ekonomistit korostavat, että Suomen talouden kasvu ei 1990-luvun malliin voi pysyvästi ylittää OECD:n ja euroalueen keskimääräistä kasvua. Suomen talouden kasvun vaihtelu on ollut voimakasta verrattuna useimpiin euroalueen maihin, minkä tunnuspiirteen uskotaan säilyvän jatkossakin.

Taloudenhoidosta vastaavat laskivat vielä vuoden 2001 syksyllä olevan mahdollista, että valtiontaloudessa kyettäisiin säilyttämään rakenteellinen ylijäämä (pari % BKT:hen suhteutettuna). Puolen vuoden päästä alijäämä näytti suorastaan todennäköiseltä ja pelkistäen ylijäämän säilyminen edellyttää, ettei hyväksytä mitään uusia menoja. Talouden ennusteet – vaikka otettaisiin huomioon niiden tavanomainen taipumus synkkyteen ennen tulo- ja vaaleja – ovat ristiriidassa talouspoliittisen keskustelun, mutta erityisesti poliittisen vaalikeskustelun kanssa. Ne ovat myös ristiriidassa julkisten palvelujen päätuottajan eli kuntien suunnitelmien ja valtiolle kohdistuvien odotusten kanssa.

Kansalaisilla on taipumus ottaa todesta se hyvä, joka heille on luvattu. Jos poliitikot ennen vaaleja ovat olleet liian optimistisia, mikä on kaikissa maissa eräs politiikan teon ominaisuus, vaikeudet lisääntyvät. Pelkistäen näyttää siis siltä, että hyvinvointivaltion rahoituskriisi on edessä, jos kansalaisille luvataan sekä säilyttää vanhat palvelut että antaa nippu uusia uskoen kaiken tämän onnistuvan 1990-luvun poikkeuksellisten runsaiden verotulojen jakamisella. Onhan myös niin, että on inhimillisen vaikea muistaa, ettei runsaita verotuloja enää ole. Sonera-keskustelu on tosin pitänyt huolta, että tämän valtion tulolähteen ehtyminen ei ole päässyt Suomessa kokonaan unohtumaan.

Vaikka unohdettaisiin talousennusteiden epävarmuudet ja kansainvälisen talouden tuomat nopeat muutokset, joiden virrassa globaalitaloudessa reaaliaikainen Suomi on yleensä aina mukana, on silti ongelmia saada pitkään kyteneiden kasvupaineiden alla oleva valtiontalous ylijäämäiseksi.

Suomessa on jokaista yli 65-vuotiasta kohti neljä työkäistä. 2020-luvulla oltaneen tilanteessa, jossa jokaista vanhusta kohti on enää kaksi työkäistä. Työmarkkinoille tulee vuonna 2004 ensimmäistä kertaa vähemmän työntekijöitä kuin mitä siltä poistuu. Pitävä perusta suurten ikäluokkien vanhenemisen ja eläköitymisen taloudelle olisi luotava nyt. Talouden asiantuntijat muistuttavat, mitä velkaisempuna rakenneongelmat kohdataan, sitä kovemmat menoleikkaukset ja verojen korotukset uhkaavat. On pystyttävä rahoittamaan

sekä työikäisen väestön työttömyys että eläköityvän väestön voimakkaasti kasvavat eläke-, sairaus- ja hoitomenot.

Kunnat, jotka vastaavat käytännössä hyvinvointimallin toimivuudesta kuntalaisilleen, ovat ilman suunnanmuutosta ilmiselvästi vaikeuksissa.

Kuntien rahoitusongelma saa uusia ulottuvuuksia aktiiviväestön uusista vaateista. Nuoret perheet eivät suostu maksamaan isoja veroja saamatta tarvitsemiaan palveluja. Yleisen tulotason noustessa myös julkisten palvelujen kysyntä kasvaa, kun ihmisten vaatimustaso koulutus- ja varsinkin terveys- ja hoivapalveluissa nousee. Hyvätuloiset ja hyvin koulutetut vanhemmat osaavat vaatia lapsilleen hyviä kouluja. Ei tyydytä tavalliseen peruskouluun, vaan halutaan kieli- ja muita erikoiskouluja. Tavallinen terveyskeskuslääkäri ei enää riitä sen enempää lapsille kuin aikuisille. Omille vanhemmille halutaan antaa levon lisäksi mitä moninaisimpia vanhuuden palveluja, sairaanhoitajia, kuntouttajia, kylpylöitä, kulttuuria ja virkistymistä.

Onko kyse tulevaisuuden heikoista signaaleista vaiko jo todesta? Suomen Pankki ja valtiovarainministeriö näyttävät väittävän ennusteiden osoittavan uhkakuvat julkisen talouden pitkän aikavälin tasapaino-ongelmista konkreettisesti ja riittävällä tarkkuudella todeksi. Suhteellisen myönteisiäkin perusolettamuksia käyttäen koko julkinen sektori liukuu alijäämäiseksi. Ensin liukuu valtiontalous, sitten yhteenlaskettu julkinen sektori ja sen jälkeen sosiaaliturvarahastot. Samanaikaisesti valtion velka suhteutettuna BKT:hen ensin alenee ja sitten lähtee jyrkkään nousuun. Julkinen sektori on siis nykyisin oletuksien ja säädöin jyrkästi kestävämmällä kehitysuralla.

Suunnanmuutoksen mahdollisuuksista

Demokratiassa suunnan muutokset ja muut yhteiskunnalliset mallitarkistukset kuuluvat demokratialle. Millaisia suunnanmuutoksia on väläytetty? Melko yksimielisiä tunnutaan olevan, että työllisyysaste, työttömyysaste ja eläkeikä ovat tärkeimpiä muutoksen välineitä. Esimerkiksi todellisen eläköitymisiän nousu vain yhdellä vuodella sanotaan vaikuttavan merkittävästi. Työllisyysasteen nousu, työmarkkinoiden toimivuus, on luonnollisesti vielä tehokkaampi keino.

Taloukasvun on katsottu ratkaisevan niin työttömyyden kuin rahoitusongelmat. Työttömyys ei ennennäkemättömän pitkän talousnousun kautena paljon liikahtanut. Jos ei Soneran myynnistä ja Nokian optio- ja muista tuloista olisi valtion kassaan virrannut huomattavia lisätuloja, valtion budjettikaan ei olisi kunnossa. Joka tapauksessa alkaa olla ilmiselvää, ettei julkisten palvelujen rahoittamista voida pitkän päälle perustaa pelkästään yleisen taloukasvun varaan. Vaikka taloudellinen kasvu tuo kansantalouteen lisää jaettavaa, ei yhteisen kakun koon kasvu sinänsä enää riitä ratkaisemaan hyvinvointivaltion rahoitusta.

On tietysti mahdollista jatkaa nykyistä julkisen talouden mallia. Seurauksena on julkisten hyvinvointipalvelujen rappeutuminen. Mitä kauemmin korjaavat päätökset viiptyvät, sitä

jyrkempinä ne on toteutettava. Julkisen talouden suunnan oikaisemisessa viivyttely johtaa todennäköisesti julkisen talouden menojen eli hyvinvointipalvelujen karsimiseen. Muut vaihtoehdot vain vähitellen häviävät.¹⁷¹

Poliittinen valinta on sekin, ettei tehdä mitään. Sen seurauksista pitäisi kantaa samanlainen vastuu kuin vääristä päätöksistä.

Suomalainen hyvinvointimalli on sellainen, että vaikka kunnat vastaavat pääosin hyvinvointipalvelujen tuottamisesta kansalaisille, niillä ei keskitetystä talouden valtajärjestelmästä johtuen ole paljonkaan sananvaltaa rahoitukseen. Kun siis pohditaan taas kerran julkisen sektorin rahoitusvaihtoehtoja, kunnilla on lähinnä jälkikäteisen lausunnonantajan rooli.

Kansalaiset varmaan ihmettelevät usein, miksi hyvinvointipalvelujen rahoitus on poliittisesti ja taloudellisesti niin vaikeaa, vaikka Suomi on vauraampi, ihmiset koulutetumpia ja maa kilpailukykyisempi kuin koskaan ennen. Suomen kansantalouden käytettävissä olevat reaalityöt olivat vielä 25 vuotta sitten puolta pienemmät kuin nykyään. Voisi olettaa, että taloudellisen kasvun jatkuessa neljännesvuosisadan meillä olisi varaa enempään kuin nyt. Yleinen oletushan on, että eläketurva ja hyvinvointipalvelujen järjestäminen tulevat maan vaurastuessa helpommaksi.

Taloustieteilijät ovat erimieltä. He korostavat, että tähänastisten trendien mukainen taloudellinen kasvu, joka on perustunut tuottavuuden kasvuun tavaratuotannossa ja eräissä yksityisissä palveluissa (kuten liikenteessä, tietoliikenteessä ja rahoitusalaalla) ei juuri helpota julkisten palvelujen rahoittamista. Syy löytyy niin sanotusta Baumolin taudista, jonka yleismaailmallisen ilmiön mukaan julkisessa palvelutuotannossa ei yleensä ole saatu aikaan työtä säästävää tuottavuuden nousua. Yksityisen ja julkisen sektorin välisestä tuottavuuserosta seuraa, että julkiset palvelut tulevat taloudellisen kasvun myötä suhteellisesti aina vain kalliimmiksi. Toisaalta veropohja ja julkisen sektorin verotulot kasvavat taloudellisen kasvun myötä, mutta toisaalta samaa tahtia nousevat julkisten palvelujen tuotantokustannukset olettaen, että palkat seuraavat yksityisen sektorin tuottavuuden kasvua. Lopputuloksena on, että julkisten palvelujen tuotannon määrää ei pystytä kasvattamaan muuten kuin verotusta kiristämällä.

Taloudellisen kasvun edetessä Baumolin tautia sairastavalla kansantaloudella on talouden asiantuntijoiden mukaan yleisesti ottaen kolme huonoa ja yksi hyvä vaihtoehto.¹⁷² Huonot vaihtoehdot ovat seuraavat:

¹⁷¹ Suomen Pankin johtajat (erityisesti Vanhala ja Salo) käyttäneet terävimmät puheenvuorot.

¹⁷² Pankinjohtaja Sinikka Salon puhe Future 2020! -tapahtumassa Oulussa 8.3.2002.

1. veroprosentit nousevat samaa vauhtia kuin julkisten palvelujen tuotannon määrä kasvaa
2. julkisten palvelujen tuotannon määrää ei kasvateta, vaikka talous muuten kasvaa-kin tai
3. julkisen sektorin reaali-palkkoja ei nosteta muun talouden reaali-palkkatason tahdissa, vaan niiden annetaan jäädä vuosi vuodelta jälkeen markkinasektorilla maksetuista palkoista.

Verotuksen jatkuva, trendinomainen kiristyminen johtaisi yhä paheneviin kannustinongelmiin työmarkkinoilla ja työllisyyden heikkenemiseen, syöden veropohjaa. Jos tähän skenaarioon ajaututaan, julkisen sektorin rahoituksen kestävyys on pitkän päälle kyseenalainen. Julkisten palvelujen tuotannon kasvun karsinta puolestaan johtaisi hyvinvointipalvelujen palvelutason heikkenemiseen ja kasvavaan tyytymättömyyteen julkisen sektorin kykyyn vastata tehtävistään. Ilmeisesti yksityisen markkinasektorin osuus perinteisesti julkisen vallan hoitamista tehtävistä kasvaisi, joka murentaisi pohjoismaiseen malliin sisältyvän tasa-arvoajattelun varakkaimpien ostaessa itselleen kalliita yksityisiä palveluita ja vähävaraisempien jäädessä rappeutuvan julkisen tarjonnan varaan. Kolmas huono vaihtoehto lienee työmarkkinapoliittisesti kestävä vaihtoehto ja johtaisi sitä paitsi palvelujen laadun alenemiseen.

Työstä, tuotannosta ja viennistä innovaatioiden avulla, mutta...

Miten Suomessa eteenpäin? Työllä, tuotannolla ja viennillä. Kuntien hoitamat hyvinvointipalvelut oletetaan saatavan rahoitettua vanhoin keinoin. Osana globaalitaloutta ja integroitunutta EU:n talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa tilanne on monella tapaa kuitenkin jatkossa vaikeampi. Johtaminen ja politiikan teko ei onnistu samoin välinein ja samalla tyyllillä kuin ennen. Tämä muuttunut asetelma seurauksineen olisi viestitettävä kansalaisille. Myös vaaleissa.

Onko mitään tehtävissä sisältäpäin? Paljonkin. Työn ohella suomalaiset ovat aina rakastaneet vempaimia. Jos tämä tavanomaista syvämpi kiintymys tekniikkaan upotetaan edellä esitettyihin talousennusteisiin ja niistä johdettuihin tulevaisuudenvalintoihin, voisi teknologiasta, nimenomaan sen täysimääräisestä hyödyntämisestä koko yhteiskunnassa, etsiä positiivista ratkaisua julkisen sektorin rahoitusongelmaan. Teknologian tuoma tuottavuuslisä saattaisi turvata vanhenevan Suomen tulevaisuuden. Julkisten palvelujen tuottavuuskasvu merkitsisi, että niiden määrä voisi kasvaa muun talouden mukana verotuksen pysyessä paikallaan.

Teknologiahyödyn kasvattaminen jatkossa ei ole helppoa, kun niin suuret joukot suomalaisia on siirretty uuden teknologian nimissä joko kokonaan syrjään työelämästä tai he ovat vähitellen antaneet periksi katsoen tämän alati uusiutuvien vempaimien ajan kuuluvan nuoremmille. Innovaatioiden piirissä olevien ihmisten määrä on kertakaikkisesti rajusti pienentynyt.

Entä, jos ihmiset eivät pysy teknologian ja innovaatioiden perässä? Teknologian kehittäminen insinööritieteinä ei nimittäin enää Suomessa riitä. On saatava ihmiset laajoin joukoin mukaan. On vahvistettava teknologiamyönteistä ilmapiiriä. On tehtävä teknologia helpoksi. On tuettava sellaisia asenteita ja kannustimia, jotka varmistavat tuottavuutta parantavien innovaatioiden laajan käyttöönoton. Innovaatiot ja tekniikka on saatava poikimaan rahaa.

Näinhän meille on jo vuosikymmeniä sanottu, erityisesti 1960-luvulta, kun automaatio puski sisään niin paperitehtaaseen kuin virastoon. Ja meidän olemme innolla omasta tahdosta tai puolipakosta uusineet ja uusiutuneet. Saattaa olla kaiken kaikkiaan niin, että Suomi on kokenut niin monta automatisoinnin ja teknistymisen vaihetta, ettei tyhjää kerta kaikkiaan enää ole. Tehokkuus- ja innovaatiohyöty on mitattu jo ulos. Myös kunnissa ja kuntataloudessa. Oli totta vai ei, joka tapauksessa Suomessa tarvitaan tavallisille ihmiselle tavallisia töitä.

Talouden nousu vaatii hyvän ja innostuneen ilmapiirin. Turhautumisen kierre on Suomessa lähellä. Liian monet suomalaiset kokevat, ettei heillä ole sijaa huippuunsa teknistyneessä Suomessa. Ihmiset kokevat eliitin ottaneen haltuunsa myös heidän tulevaisuutensa, koska koko Suomen tulevaisuus on heidän mielestään rakennettu liiaksi teknologian varaan. Eliitti on ottanut kantaakseen riskin maan menestymisestä.

* * * * *

Kirje kolme

**TOISENLAISTA AMERIKKAA ETSIMÄSSÄ – tuokiokuvia
New Meksikosta, Arizonasta, Nevadasta ja Kaliforniasta**

Kahden vuoden Amerikan opintomatka päättyi muutaman viikon automatkaan tammi-kuussa 2003 lounaisessa Amerikassa – New Meksikossa, Arizonassa, Nevadassa ja Kaliforniassa. Ajoimme usein legendaarista 60-luvun tietä, joka tunnetaan nimellä Route 66. Yövyimme ja ruokailimme tavallisten ihmisten parissa. Etsimme Itärannikkoon nähden toisenlaista Amerikkaa ja löysimme sen, mutta vain osittain.

Amerikasta on II maailmansodan jälkeen tullut monessa malli muille. Suomen sanotaan olevan Euroopan amerikkalaisin maa. Toisin sanoen vaikka monet kuvaamani amerikkalaisen elämänmuodon asiat tuntuvat suomalaisesta etäiseltä, en olisi niin varma, ettemme löytäisi näitäkin edestämme.

Ehdotonta kauneutta. Luonto on paitsi kaunista myös ehdottomuudessaan pelottavaa niin ison valtameren äärellä kuin Grand Canyonilla, niin vuoristossa kuin laaksoissa, niin autiomaissa kuin vihreissä lehdöissä. Lännenelokuvien tunnelma on tältä osin aito. Mieleenpainuvin "yksinäinen ratsastaja" oli Arizonan Sonoran autiomaan tunnus Saguaro-kaktus. Se kasvaa komeimmillaan 17 metriseksi painaen 10 tonnia. Ensimmäisen käden eli haarakkeen kaktus saavuttaa vasta 75-vuotiaana. Kukin Saguara seisoo pystyssä yksin erämaassa, mutta niistä tulee myös joukko. Kun näitä jättiläiskasveja oli edessäni silmäkantamattoman pitkälle ulottuvana kaktusmetsänä kokonainen armeija, tunsin olevani todella pieni ja kaukana, kaukana niin Suomesta kuin Washingtonista.

Ihmisten muovaamasta maisemasta kaikkein mykistävimpiä olivat sellaiset alkuperäiskansojen asumisen ja elämisen mestarilliset taidonnäytteet kuin Chaco (YK:n maailmanmaarteiden listalla oleva intiaanien suurkaupunki) tai pueblot – joko kallioluolina tai maanpäällisinä taloina. Pueblo of Acomassa on asuttu vuodesta 1250 ja eletään yhä. Sitä pidetään USA:n vanhimpana yhtenäisesti asuttuna paikkana. Ihminen ja luonto elivät sopusoinnussa. Kunnes jotakin tuli, jonka johdosta monet näistä upeista alueista jätettiin hetkessä tyhjiksi. Joissakin, kuten Betatakinissa (135 huoneen kallioluolayhteisö Navajo-intiaanien alueella), elettiin vain 30 vuotta. Sain hieman historiallista pespektiiviä niin käsitteelle nuori manner kuin sille näissä matkakirjeissä usein ihmettelemälleni amerikkalaiselle ilmiölle, jota kutsun "kaupungin hylkäykseksi".

Kysymykseen, miksi alkuperäiskansat jättivät upeat kaupunkinsa yht'äkkiä, ei osata vastata, mutta veden väheneminen on yksi todennäköinen selitys. Kun vesi väheni, elinolot vaikeutuivat. Kysyessäni intiaanioppaalta, miten ihmisten asunnot – kokonaiset kaupungit – ovat säilyneet meidän päiviimme, oli vastaus lyhykäisesti: kuoleman kunnioitus. Kuoleman taloon, olkoon vaikka kokonaisen kaupungin kokoinen, ei intiaani palaa. Hylkäyspäätös oli ehdoton.

Aitojen eristämä kauneus. Jotakin ihmisen ja luonnon suhteessa on myöhemmin mennyt hieman pieleen, kun nyt ihmiset eristävät kaikkialla aidoilla itsensä. Kummalliselta se tuntui varsinkin, kun tottui, että Washingtonissa talot ovat ilman aitoja. Kun nyt puhun aidoista, en tarkoita Beverly Hillsiä, jonka meille jo etukäteen kerrottiin näyttävätyvän vain pensasaitoina ja niiden takana olevina teräslanka-aitoina. Pieni kurvaus autolla riitti todistamaan lausunnon sikäli vääräksi, että yleisin näky oli todella aita, mutta se oli pensasaita – tosin kaksinkertainen, kolmen metrin korkuinen ja tiheä. Jäin miettimään, kerrotaankohan alueen kuuluisassa turistioppaassa nimeltään *The Map of Stars* tämä filmitähden bongausmatkailun tuloksellisuutta hieman häiritsevää yksityiskohta.

Tarkoitan nyt aidoilla maaseudun eli autiomaiden, vuoristojen, laaksojen – meistä aivan tavallisten alueiden – reunustamista aidoilla. Olimme valmistautuneet kävelyn harrastajina pitkiin lenkkeihin uudessa maisemassa. Toisin kävi. Vain valtion puistoissa saattoi luvallisesti ja rauhassa kävellä. Jo matkan aivan ensimmäisenä päivänä New Meksikon Silver Cityssä antikvariaatin pitäjä neuvoi, että olkaa varovaisia kävelyreittien valinnan kanssa. Toisaalta yksityisomaisuuden ja toisaalta oman hengen puolustus on johtanut siihen, ettei kukaan astu toisen maalle. Toinen kaveri sanoi, etteivät amerikkalaiset ole kävelleet sitten 1960-luvun. Autot ovat liikkumista varten. Jos on tarve kuntoiluun, golfataan taikka karautetaan autolla kuntosalille (minkä huokasin itsekseni olevan kuitenkin parempi kuin kuntoilu kerrostalossamme Washingtonissa, jossa ihmiset tekivät aamulenkkin kokolattiamatoin päällystetyissä käytävissä taikka pyöräilivät autotallissa). Kysyntää määrää tarjonnan. Avoimia kävelyteitä ei kukaan ole tarvinnut. Ja sitä paitsi kuntoilu on eliitin asia ja se on osa muotitietoisuuteen nojaavaa suurta businestä.

Ajoimme siis melkein 3 300 mailia tiukkojen piikkilanka-aitojen reunustamassa kauneudessa. Poikkeus oli New Meksikon pääkaupunki Albuquerque, jossa aivan kaupungin vieressä oleva vuoristo oli täynnä merkittyjä kävelyreittejä.

New Meksikon toisenlaisesta politiikasta. Albuquerque oli muutenkin outo, jotenkin tutunoloinen. Kaupungissa oli julkinen bussiliikenne. Koulut tuntuivat olevan julkisia. Radiossa, klassisen musiikin kanavalla, kehoitettiin kansalaisia tulemaan johonkin tilaisuuteen, jossa vastustetaan hanketta saada kaupunkiin toinen sairaala. Oli ensin vaikea ymmärtää, mitä vastustamista sairaalassa oli, mutta asia selvisi, kun kokoonkutsuja kertoi uuden sairaalan olevan yksityisen ja syövän hyvältä julkiselta sairaalalta voimavarat. Aloin saada juonen päästä kiinni. Logiikka oli yksinkertaisesti seuraava: kun yksityinen tulee, julkinen heikkenee. Alueella vain murto-osalla perheistä on varaa yksityiseen vaakuutukseen, eli yksityinen sairaala jäisi eliitin asiaksi. Suuri enemmistö kärsisi.

Ihmiset Albuquerqueessa sen sijaan eivät olleet tutunoloisia. Kun ajoi bussilla 18 mailia kaupunkiin motellilta Route 66:ta pitkin pohjoismaiselle, kiehtovinta oli se, että bussi täyttyi mitä mielenkiintoisimmista ennennäkemättömistä kasvoista – erilaisia intiaaneja, meksikolaisia ja moninaisia rotujen sekoituksia.

New Meksiko osavaltiona osoittautui satunnaiselle matkailijalle oudoksi linnuksi myös Amerikan poliittisella kentällä. Jumalaisen kauniissa yhtenäisen oman arkkitehtuurityylin säilyttäneessä Santa Feessä yksityinen valkoinen, ei-intialainen, motellinpitäjä, jonka luu-

lin olevan konservatiivi, pamautti heti aamusta, että presidenttiä tulisi vaihtaa. Syy on talouden heikkous. Syytämällä veroalennuksia vain kaikkein rikkaimmille ei elvytetä mitään. Motellinpitäjä jatkoi ylpeänä, että heidän osavaltionsa äänesti välivaaleissa itselleen uuden kuvernöörin, joka on vaihteeksi demokraatti.

Melkoinen suoritus näinä aikoina, jolloin istuvan presidentin takana tuntuvat olevan tiedotusvälineet koko voimallaan ja syksyn välivaaleissa, joissa presidentin väitettiin käytävän enemmän kuin koskaan kukaan muu istuva presidentti maan historiassa aikaa ja varoja tukensa antamiseen republikaaniehdokkaille matkustamalla kuukausia ympäri maata vaalitulaisuuksissa. TV-uutisista välittyikin jollain lailla outo kuva demokratiasta, jossa tärkeintä on vaalirahojen keruu. Jotenkaan en ymmärrä, että pienten toimijoiden taholla hoetaan joka paikassa, ettei ilmaista lounasta ole, mutta vaaleissa suurten lukujen tasolla vanhalla säännöllä ei näyttäisi olevan mitään merkitystä.

Mihin puutarhat kadonneet? Luonto on aivan kapeaa Kalifornian merenrantakaistaletta lukuun ottamatta karua vuoristoa taikka kuivaa autiomaata. Ensin luulimme luonnon olleen ikiajoista yhtä tyhjää ihmisen mukavan elämän kannalta. Aloimme epäillä, kun näimme vanhoissa valokuvissa ihmisten piholla paljon puita ja pensaita ja pihapiirin eläimiä, aivan kuten kotona Suomessa pienviljelytiloilla taikka Saksassa tänä päivänä pienpuutarhoissa. Puutarhoja ei näkynyt enää tässä osassa Amerikkaa, paitsi keinosellaisia, aitojen ja muurien sisällä kaikkein vauraimpien linnoituksissa.

Kaliforniassakin hedelmäpuut ovat vain muisto, koska kapean vuoriston ja meren välisen kaistaleen ovat vallanneet jättimäiset toimistokompleksit ja uudet asuinalueet, ja tietysti tiet ja autot. Väittivät, että ilma on niin saastunutta, ettei mikään hedelmäpuu enää siinä säilyisikään hengissä. Oisko totta?

Kaikkialla rakentaminen ja autoistuminen jatkuvat voimalla, vaikka vedestä on kohta hirvittävä pula. Monet motelleista ilmoittavat tammikuussa, siis talven sadeaikana, ettei lakanointia ja pyyhkeitä vaihdeta vedenpuutteen takia. Uima-altaita suljetaan ja autojen pesu on joillain paikoin kielletty. Jos syynä ei ole aito vedenpuute, asioiden organisointikyvyn puuteko? Mutta, ollaanhan nyt organisoimassa maailmalla niin vaikeita asioita kuin demokratia.

Autokanta on uudistunut muutamassa vuodessa, kun on siirrytty isoihin traktorin ja olohuoneen yhdistelmää muistuttaviin ja paljon bensaa syöviin tila- ja harrasteautoihin. Kaikkialla on SUV:ita. Koska amerikkalaiset asuvat omakotitaloissa, koska naiset käyvät töissä ja koska yli 16-vuotiaat tarvitsevat autoa ajaakseen päivällä kouluun ja illalla harrastuksiin, perheissä on oltava 3–4 autoa. Mitä isompi auto, sen parempi.

Arizonassa ja New Meksikossa isojen kaupunkien kuten Phoenixin, Tusconin ja Santa Feen ympäristön aavikot kasvavat uusia asuinalueita kuin sieninä sateella. Talot ovat isoja – suomalaisittain jättikokoisia. Pihaille levitetään nurmikkoa ja istutetaan isoja palmupuita, joita ensin kaupunkeihin ajettaessa onnettoman kuikelomaisesti taivaanrannassa huojuvina luulin väsymyksen aiheuttamana aavikonäyksi. Mallina ovat myös nopeasti kaikkialle kuin sienet kasvavat valtavat vihreät golf-kentät, joissa kuikelopalmujen lisäksi pi-

tää olla lammikoita, mäennyppylöitä ja siltoja. Uima-altaat on myös oltava, aivan kuten Hollywoodin filmitähdillä ja yritysjohtajilla. Taloissa on vakiona tehokkaat tuulettimet, jotka ovatkin valtavissa taloissa isojen autojen ohella todellisia energian suurkuluttajia. Joku hirtehisen huumorin viljelijä epäili, olisiko tämän päivän kriisien todellinen syyllinen kaveri, joka Arizonassa keksi ilmanjäähdytysjärjestelmän.

Vaikka on talvi, on vaikea kuvitella nurmikkoa taikka maanviljelyä ilman keinokastelua. USA:n hallitus maksaa vuosittain maanviljelyyn keinokastelutukia kaksi miljardia dollaria. Kahden työntekijän farmin tuetun veden määrä on kuulemma sama kuin 2 000 työntekijän puolijohdetehtaan tarve. Keinotekoisella kastelulla tuotetaan ylijäämäviljaa. Toisaalta ilman tuota tukea tämä maankolkka olisi kaikesti asumaton.

Jäin miettimään, miten varmistetaan tälle uudelle 1990-luvulla köyhille aavikoillekin levinneelle ylelliselle elämänmuodolle energian ja veden saanti tulevaisuudessa. Arizonassa, Tusconin kaupungissa, luin lehdestä, että alueen suurin vedentuottaja- ja vedenkerääjäjärvi ei ole koskaan ollut niin alhaalla. Tavallinen matkaaja ei ole voinut olla surullisena huomaamatta kaikkialla myös näin talven sadekautena jokien – ehkä jo entisten sellaisten – kuivina ammottavia valtavia uomia.

Monet sanovat, että tiede ja tekniikka pelastavat ihmiskunnan vesi- ja öljypulasta. Avaruusaluksissa kaikki vesi käytetään moneen kertaan. Jopa ihmisen virtsa puhdistetaan. Uutisissa kerrotaan, että Hong Kongissa samalla puhdistustekniikalla tällaista uusiovettä myydään kaupoissa ja nyttemmin laitetaan jo vesijohtoveteen. On kai vain muutettava käsitystä siitä, mikä on ihmiselle luonnollista.

Vauraimpia uusia taloja kutsutaan Santa Feessa, joka on perustaltaan kaikkien köyhimpien intiaanien ja espanjalaiskaudelta periytyvien paikallisten espanjalaisten ja meksikolaisten aluetta, yleisesti miljoonataloiksi. Miljonäärit eivät asu alueella kuin ehkä viikon tai kaksi. He tulevat Kaliforniasta. Ovat filmitähtiä, yritysjohtajia taikka sijoittajia, joille on edullista rakennuttaa talo verojen alennuksen takia, vaikka tietävät, etteivät koskaan tule taloa tarvitsemaan. Heillä on verotuksen ja muun omaisuuden hoidon optimaalisen suunnittelun tuloksena valtion myötävaikutuksesta kuulemma vastaavia taloja myös muualla Amerikan kauniilla alueilla. Osa haluaa myös maatilaa hevosineen. Työvoima on niin halpaa, että pilkkahintaan saa tilanhoitajan ja puutarhurin. Valtio siis tukee talojen rakentamista ja vanhojen talojen laajennuksia ja tietysti suurten talojen vaatimien suurten autojen hankintaa. Annoin myös itselleni kertoa, että samat miljonäärit ostavat taloja myös Etelä-Ranskasta ja Italian Toscanasta.

Paikalliset ovat tyytyväisiä, että heidän autiomaansa on alkanut elää, mutta myöntävät hintojen karanteen heidän käsistään. Kukaan tervejärkinen paikallinen asukas ei mene edes kahville Santa Feessä. Saati sitten taloa ostamaan. Kun epäilin näin laman aikana, kun turisteja ei näy missään, eikä hintoja voisi edes tilapäisesti ajatella laskettavan, saan vastaukseksi: ei. Pikaruokalan pitäjällekin riittää, että myy yhden miljoonahampurilaisen päivässä.

Jos unohdetaan energian ja veden kulutuksen räjähdysmäinen kasvu ja ajatellaan positii-visesti vain amerikkalaisten siirtyvän näkemäämme elämänmuotoon ja muun maailman tyytyvän vaatimattomampaan, tunsin silti hieman haikeutta menneiden sukupolvien kau-niiden ja harmonisten asuinalueiden häviämisestä. Monet luonnonkauniit kaupungit ja kylät ovat muuttuneet luonteeltaan täysin rikkaiden turistien taikka uusien miljoonatalo-jen tilapäisasukkaiden takia. Alkuperäinen maanviljely ja hedelmätarhat on unohdettu, pihat ovat aavikoituneet, koska kukaan tavallisista ihmisistä ei enää ehdi hoitaa viljelyk-siä tai puutarhoja. Rikkailla on puutarhafirmojen hoitamat puutarhansa, mutta niiden kauneus on tiiviisti muurin takana – ei muiden ilona. Ihmiset ovat siirtyneet palvelua m-matteihin eli tarjoilijoiksi, hotellityöntekijöiksi ja pikkuputiikkien myyjiksi. Palkat ovat todella pienet, joten kaikkien perheenjäsenten on oltava töissä. Väsynyt perheenäitikkään ei enää istuta sen enempää hyötykasveja kuin ruusuja pihalleen. Toinen syy on siinä, että kasvi- ja puutarhanhoitotaidot ovat kadonneet yllättävän nopeasti. Ei kerta kaikkiaan osa-ta enää viljellä juureksia, leikata hedelmäpuita taikka hoitaa kukkia.

Jäin miettimään, miten karulta alue kohta näyttääkään, kun vain kaikkein rikkaimmat muuriensa takaisissa moderneissa luostareissaan kasvattavat jotakin vihreätä? Eikö pui-den ja pensaiden häviäminen lisää kuivuutta ja eroosiota? Entä sitten, jos rikkaat energia-pulan tai veden loppumisen takia taikka siitä syystä, että luostarin ympäristö on näivetty-nyt, jättävät paikat etsien uudet paratiisipaikat?

Palveluun ja turismiin perustuvat alueet ovat henkisesti yllättävän yksitotisia. Huomatta-va osa kaupoista myy vain kallista erikoistavaraa. Tavallista ruoka- tai vaatekauppaa on turha etsiä. Joskus mietin kaduilla kulkiessani, eikö kohta kodit jo ole kyllästetty turismin ja vapaa-ajan lisääntymisen myötä taiteen ja käsityön huippusaavutuksiksi kohonneista erilaisista poteroista? Vanhojen taitelijapaikkojen, kuten Santa Fee ja Taos, keskikaupun-ki pursuaa muista poiketen myös käsittämättömän kalliita taidegallerioita. Nyt nekin oli-vat niin tyhjiä, että hyvä kun rohkeni astua sisään. Vanha antikvariaatin pitäjä, jotka am-mattikuntana edustavat kaikkialla maailmassa syvällistä sivistyneisyyttä, kertoi saaneensa viime vuosina todella upeita kirjoja myymäläänsä myytäväksi, kun gallerioissa työskente-levät paikalliset ihmiset joutuvat työttömiksi ja myyvät kaiken omistamansa.

Koko 1990-luvun nousukauden turismille ja rikkaille kesäasukkaille omistautuneet alueet siis vaurastuivat, mutta pari viimeistä vuotta ovat olleet rajua alaspäin tuloa. Hotellit, mo-tellit, ravintolat, kahvilat, museot ja taidemyymälät – jopa ostoskeskukset – ammottavat tyhjiyttään. Ostajia ei näy missään. Vaikka alueen vuoristossa on talviurheilukeskuksia, laskettelevia perheitäkään ei näy.

Olen ymmärtänyt, että ravit ja pelit kukoistavat lamankin aikana, mutta ainakin Nevadan talouden johtotähti, Las Vegas, oli sekin lähes tyhjä. Eläkeläispariskunnat kuljeksivat flipperimerestä toiseen. Investointi suuriin hotelleihin ja kasinoihin näyttää jatkuvan kii-vaana, mutta paikallinen hevosten uutistoimisto kertoi sen olevan jo melkoista riski-hommaa. Ehkä ihmiset palaavat kevään edetessä.

Ihmisten eroista. Suomessa on usein ulkomaalaisille vaikea selittää, miksi Suomella ei ole ongelmia, vaikka elintasoeraja Suomen ja Venäjän kanssa on niin suuri. USA:n ja Meksikon välisen rajan tuntumassa ei voinut olla näkemättä elintasoeroa jyrkkää kuilua ja sen seurauksia. Yuma – rajakaupunki – tiivistä tunnelmat. Yuma on yksi nopeimmin kasvavista kaupungeista USA:ssa.

Yumassa kauppa käy ja markkinat kukoistavat. Hyvät ja huonot. Motellihuoneemme naapurissa kävi myös kova vilske. Noin 15 minuutin välein saapui auto ikkunan alle ja ovelle koputettiin ja asiakas kävi naapurissa. Sitten puolenyön paikkeilla syntyi riita jostakin, joka päättyi ryssäkkään. Lopulta kuulimme poikkeuksellisen hiljaisesti auton lipuvan ovellemme – tarkemmin sanoen naapurimme oven – eteen ja aseiden virityksen. Hiljaisuus laskeutui. Poliisi haki reippain ottein naapurimme. Varmaan hyvä, tosin yöunet häiriytyivät. Koska tässä kaupankäynnissä ei vielä ollut työvälineenä kännyköitä, joilla olisi levinnyt tieto, että kauppias on nyt ainakin tilapäisesti lopettanut liiketoimensa, autoja kaarsi pihaan ikkunamme alle edelleen 15 minuutin välein ja koputukseen naapurin ovelle heräsi aina, jos sattui välillä nukahtamaan.

Emme ajaneet Meksikon puolelle, mutta varsin usein tiet olivat poikki ja kaikki autot tarkastettiin. Ulkonäkömme takia lienee päässeet kuitenkin tiesuluista aina hyvin läpi. Iltaisin televisio kertoi sitten mistä milloinkin oli kyse sinä päivänä. Pohjimmiltaan oli kyse elintasoeroa ihmillisestä hinnasta. Tätä ei tosin koskaan uutisista kuullut. Ei edes vihjausta syvempiin syihin. Mielestäni molemmat puolet kuitenkin kärsivät. Siis myös vauraat amerikkalaiset, joiden on suojauduttava. Ja pelättävä. Kauankohan jyrkkää elintasoeroa kestää?

Eräs minuun matkalla eniten vaikuttanut näky Hämeen perukoiden pientilalta – kaksi lehmää ja hevonen ja muutama kana – tulevana oli karja Arizonan Maricopassa, johon ajoimme Tusconista matkallamme Phoenixiin. Olimme siis siellä meille tunnetuimman arizonalaisen Keijo Korhosen maisemissa. En ikinä olisi osannut kuvitella miltä näyttää – ja haisee – kun karjaa on paljon. Ajat tuntitolkulla ja karjaa on molemminpuolin tietä silmäkantamattomiin, eikä loppua näy. En ole käynyt vilja-aroilla Keski-Lännessä, mutta kai se on sama juttu siellä viljapeltojen suuruuden kanssa. Tajusin hetkessä, että kukaan maailmassa ei pärjää tälle tehotuotannolle. Ja kun USA:n valtio vielä tukee maaviljelyä ja karjankasvatusta enemmän kuin EU konsanaan! Maallikkona huokaisen, että Eurooppa tekee viisaasti, kun pitää elintarviketeollisuutensa kiinni – vaikka geenimanipuloidun ruuan pelon nimissä. Mikään maa – kehitysmaista nyt puhumattakaan – ei tuollaisen voiman edessä pärjää. Kysymyksen, miten kehitysmaan ihmiset voivat tässä työnsä selviytyä, jätän nyt muille.

Siis noin 50 kilometriä lounaaseen Phoenixista on Maricopa, jossa Savosta kotoisin ollut sukulaistäti Ida vaikutti loppuelämänsä. Ida, josta Amerikan serkkujen kesken näytetään saavan aikaan makeimmat hyväntahtoiset naurut, oli omistautunut 7. päivän adventisteille ja kulki saarnaamassa ja auttamassa kaikkein heikoimpia. Täti päätyi lopulta Arizonan Maricopaan, jossa on edelleenkin vain köyhiä intiaaneja ja maatyöläisiä – ja karjaa. Oli pitkä matka korteilla Kuopioon, joita Ant Aida vuosikymmeniä Maricopasta lähetti. Muuten kuvaavaa amerikkalaisten työllisyydelle on, että Ant Aida vielä 80-vuotiaana mum-

mona liftasi Arizonassa tienposkessa, kun ei omistanut autoa, ja kun saarnaamaan ja autamaan piti joka päivä päästä.

Latinoiden nousu politiikan määrittäjäksi. Valkoisten ja intiaanien lisäksi täällä Amerikan kolkassa on latinoja. Vuoden 2000 väestölaskennan mukaan latinot ovat suurin vähemmistöryhmä maassa. Latinoista ? on meksikolaistaustaista. Texasissa ja Kaliforniassa meksikolais-amerikkalaiset ovat ehdottomasti suurin vähemmistöryhmä. New Meksikon tilanne on monimutkaisempi, koska osavaltio on vahvasti espanjalainen historiaaltaan ja kulttuuriltaan.

Joka tapauksessa lounaisen Amerikan latinoväestö ja sen voimakas lisääntyminen siirtää nopeassa tahdissa maan väestön ja samalla politiikan painopistettä idästä länteen. Sanoinkin, että jo viime presidentinvaaleissa ratkaisu tehtiin latinoäänillä. Sanovat myös, ettei enää ole mahdollista päästä USA:n presidentiksi Itä-rannikolta latinoiden määrän voimakkaan kasvun takia. Bush osaa espanjaa.

Kun koin vaikeaksi ymmärtää, keitä latinot oikein ovat, en ole yksin hämmennykseni kanssa. Kuvaavaa latinais-espanjalais-meksikolaisväestön vaikeuksista löytää paikkaansa Amerikan poliittis-kulttuurisilla pelikentillä on heidän rodullinen määrittelynsä. Vuoden 1920 väestölaskennassa meksikaanit laskettiin valkoisiin. Kymmenen vuoden päästä he olivat oma rotunsa ja taas vuoden 1940 väestölaskennassa heidät määriteltiin valkoisiksi. Tänä päivänä Kaliforniassa asuu kolmannes kaikista maan latinoista. Vuoden 2000 väestölaskennassa puolet heistä valitsi vuoden 2000 väestölaskennassa kohdan "muut" roduksen. Vuosisadan alkupuolella meksikolais-amerikkalaisten etujen eturyhmät ja oikeustaistelijat taistelivat tiukasti valkoisille kuuluvista etuuksista. Nyt ollaan tilanteessa, että koska latinoja on niin paljon ja he ovat sulautuneet hyvin valkoiseen väestöön, he haluavat olla yksinkertaisesti ruskeita. Toisin kuin muut vähemmistöt, he suuruutensa takia voivat siis myöntää olevansa sekoitus.

Tämä asetelma tekee vaaleissa latinot entistä tärkeämmäksi ryhmäksi.

Valtio on vahva yrittäjäpolitiikassa täälläkin. Olen matkakirjeissäni karistellut turhan yksioikoista kuvaa vapaasta yrittäjyydestä ja aidosta kilpailusta USA:ssa. Tällä matkalla tietoni valtion roolista ja pienyrittäjyydestä syveni myös hieman.

Mietimme jo kaksi vuotta sitten heti maahan tultuamme, miten sattuu aina olemaan niin, että halvoissa motelleissa on intialainen hotellinpitäjä, joka ei oikeastaan osaa kuin muuttaman sanan englantia ja jonka perhe asustaa ruuan tuoksusta päätellen aivan vastaanotto-toimiston takana. Kukaan ei osannut antaa selitystä asialle. Tällä opintomatalla selvisi tämäkin mystinen asia. Amerikkalainen motellinpitäjä kertoi, että vain intialaisilla on nykyään laman aikana rahaa ostaa tai francheerata motelli. Mitenkä niin? Valtio antaa kullekin intialaisille 5 vuoden korottoman lainan, joilla voi aloittaa yrityksen. Motellinpito ei vaadi kielitaitoa tai muutenkaan valtavaa osaamista. Aidon ja ammattimaisen tietolähteeni mukaan intialaisperheen isä ostaa motellin 5 vuodeksi valtion tukemana lainalla ilman omaa rahaa ja kaikki tämä korotta. Koko perhe tosiaan asuu takahuoneessa ja tekee työt ilman mitään maksuja tietysti. Kun 5 vuotta on kulunut, poika tekee saman tempun ja

vieläkään ei tarvita omaa rahaa. Systeemi on levinnyt kertojan mukaan nopeasti idästä länteen.

Kun yritin saada selvyyttä, miksi juuri intialaiset, en saanut muuta vastausta kuin, että valtiot ovat näin sopineet ja muilla elinkeinon aloilla on sitten kaiketi muut ryhmät. Korean sodan jälkeen poliitikot halusivat tulla jotenkin vastaan korealaisia, jolloin he valtasivat ensin pesulat ja sitten paljon muuta. Vietnamin sodan jälkeen annettiin höylysti maahantulolupia ja kaikenlaista tukea vietnamilaisille, kun omatunto hieman oli arka. Intialaisten kohdalla joku kertoja epäili olevan kyse myös siitä, että amerikkalaiset yliopistot ja tutkimuslaitokset ovat ryöstäneet parhaat insinöörit ja lääkärit Intiasta ja jotakin on tasoituksen nimissä tehtävä. Tulijat ovat "herojen" vaatimattomammin tiedoin ja taidoin varustettuja sukulaisia ja tuttavita tai kylänmiehiä, jotka ovat kustantaneet pojan kalliit opinnot USA:ssa, intialaisen yhteiskunnan tuloerojen syvyyden huomioon ottaen silti aina yläluokkaa. Tiedä häntä.

Köyhyys ei usein ole erityisen kaunista. Lapsena köyhällä suomalaisella maaseudulla opin surukseni huomaamaan, että elokuvien ja kirjojen romanttisilla kuvilla maaseudusta oli myös nurjat puolensa. Tämä lapsuuden muistikuva tuli joskus mieleen tässä osassa Amerikkaa.

Iltaisin auringon laskiessa ja kiitäessämme jylyhien aavikoiden läpi, joilla intiaanien reservaatit eivät mitenkään suurten linjojen kauneutta rikkoneet mataline majoineen, tuli suruisa olo, kun poistui pääosin luonnonkauneuden tilassa olevista reservaaiteista. Talot ovat sekavia, tyyllittömiä ja usein pihat täynnä peltiromua. Aivan kuten lapsuuteni maisemissa pihalla olevien vanhojen autojen lukumäärä paljastaa armotta ihmisten varakkuustason. Kauniita ja hyvinhoidettuja pihvoja ja taloja toki on paljon tälläkin puolella Amerikkaa, mutta taas kerran, omalla eristetyllä alueellaan ja tiukasti muurien ympäröimänä. Jos Itä-rannikolla oli suomalaiselle tottumista ihmisten suuriin elintasoeroihin, nyt tuntui vaikealta ymmärtää, miten pienellä rahalla nämä ihmiset oikein elivät.

Ihmisten kanssa jutellessa sai joitain selityksiä, miksi maailman vaurain maa ei siivoa takapihojaan. Ensiksikin on kysymys yksityisen ja julkisen suhteesta. Viranomaisilla ei ole valtuuksia puuttua. Omistaja saa elää maallaan ja talossaan niin kuin haluaa. Rikkaat ja köyhät asuvat erillään. Talot rakennetaan toisin kuin Pohjolassa – tilapäisiksi – vähän kuin Japanissakin. Talo on ehkä enemmän väline kuin Pohjolassa. Vanha korvataan mielusti uudella. Muuttoliike on vilkkaampaa, mistä syystä kotia joudutaan vaihtamaan usein. Talon purkaminen on kallista. Verotus- ja vakuutusikäytännöt sanelevat myös sen, miten köyhempi väestö talojaan kunnostaa. Jos maalaat talosi, vakuutusmaksut nousevat. Kulttuurista, jota en osaa eritellä, on varmaan myös kyse.

Syvenevä tulonjako – kenen ongelma? Moni väittää, että jokaisen maan sosiaalinen tulonjako on sen oma asia. Kun amerikkalaiset ovat epätasa-arvoonsa tyytyväisiä, asia ei kuulu kenellekään muulle. Näin ei vain voi olla globaalissa maailmassa.

Ensinnäkin, USA:n talouspolitiikalla on välittömiä vaikutuksia Eurooppaan ja Suomeen. Esimerkiksi jos verohelpotuspaketti johtaa isoon vaihtotaseen alijäämään, se purkautuu dollarin voimakkaana heikkenemisenä, mikä taas kohdistuu ennen muuta euroon, joka kallistuu, mikä heikentää eurooppalaisten yritysten kilpailukykyä. Toiseksi on kyse yhteiskunta- ja talousmallista, Amerikan mallista, jota muut maat seuraavat ja jota globalisaation vastustajat väittävät useimpien kansainvälisten rahoitus- ja avustusjärjestöjen kehitysmaihin vievän. Kolmanneksi pitkän aikavälin katsannossa globalisaation lävistämässä taloudessa on myös kysymys globaalista politiikasta. Eli on kyse esimerkiksi siitä, kuinka itsekkäitä maailman työnjaossa ja erilaisilla globaaleilla pelikentillä isot toimijat ovat, ja ennen kaikkea siitä, kuinka itsekäs on suurin toimija eli USA. Arizonan, Nevadan, New Meksikon ja Kalifornian läpi ajeltuani heräsin entistä selvemmin tajuamaan, mikä merkitys amerikkalaisen politiikan valinnoilla on meille kaikille.

Tiedän olevani pohjoismaisen tasa-arvonmallin tuote, mutta silti kysyn: Jos maailman ainoa suurvalta, jolla näyttää olevan johtovalta maailmassa, noudattaa oman maansa kansalaisten suhteen eriarvoista politiikkaa, kuinka voin uskoa sen noudattavan solidaarista politiikkaa muiden maiden pienten ihmisten suhteen?

Jos maailman suurimmassa taloudessa presidentti näyttää ajavan maailman vaikutusvaltaisinta talouden asiantuntijaa eli USA:n keskuspankin pääjohtajaa Greenspania vastaan¹⁷³ suurta verohelpotusta kaikkein rikkaimmille tärkeimpänä keinona sotaa edeltävän lamatalouden elvyttämiseksi, miten voin uskoa hyvään talouteen USA:n johdolla globaalitasolla – hyvästä politiikasta puhumattakaan? Greenspanin jälkeen Bushin vero-ohjelmaa arvosteli koko sivun ilmoituksella New York Timesissa arvovaltainen 400 taloustieteilijän joukko mukaan lukien 10 nobelistia. Vero-ohjelma, jonka toinen vaihe alkoi helmikuun alussa 2003, kokonaishinta on \$1 460 miljardia eli 40 kertaa Suomen valtion loppusumma. Myönnän, että Bushin hallinto ja senaatti lähtevät vakaasti siitä muual- lakin maailmassa ja myös Euroopassa esitetystä hyvän taloudenhoidon perusolettamuksesta, että verojen alentamisella lisätään kansantalouden elinvoimaa. Olen tietysti amatööri ja ajatus kulkee puutteellisesti, mutta silti jotenkin oletin kriittisen keskustelun kohdistuvan USA:ssa myös tulonjakoon. Näin ei käynyt. Greenspan esimerkiksi varoitti senaattia päätöksentekoa edeltävässä kuulemisessa liian suureksi kasvavasta julkisen talouden alijäämästä ja kysyi: Miten ikääntymisen kustannukset hoidetaan?

Hieman hassunkurista kyllä, mutta matkallani tutustuin siis kriittiseen ajatteluun tulon- jaosta lukemalla Greenspanin Fedin (keskupankki) uusinta tulonjakoraporttia inspiroivassa ympäristössä.¹⁷⁴ Sen mukaan taloudellinen epätasa-arvo syveni 1990-luvun talouden voimakkaassa kasvussa. Tutkimuksessa verrattiin tulonjakoa vuosina 1998 ja 2001, jolloin taantuma oli jo alkanut. Nettovarallisuus ylimmän 10 %:n perheissä hyppäsi 69 % ylöspäin yltäen \$833 600:iin. Vastaavasti alimman viidenneksen varallisuus kasvoi vain 24 % yltäen vain \$7 900:iin. Koko 1990-luvun ylimmän varakkuusryhmän varallisuus oli 12 kertaa suurempi kuin alemman keskiluokan perheiden, mutta vuonna 2001 – siis jo osakekurssien tultua alas – varakkaimpien perheiden varallisuus oli 22-kertainen.

¹⁷³ Ensimmäisen kerran havaitsin Greenspanin epäilevän verohelpotuspakettia tammikuun lopussa, ks. The Wall Street Journal 27.1.2003, 1- 2.

¹⁷⁴ The New York Times, 23.1.2003, 1 ja C7.

En ihmettele enää, että Bill Gatesin isä johtaa miljonääriklubia Internetissä, jossa vastustetaan rikkaiden omaisuuden perintäveron poistoa.

Kaikkiaan perheiden keskimääräinen vauraus ja sen kehitys ilmenee oheisesta taulukosta.

	1992	1995	1998	2001
perheiden nettovarallisuus (\$)	61 300	66 400	78 000	86 100
perheet, joilla osakkeita (%)	37	40	49	52
osakkeiden arvo perheissä (\$)	13 000	16 900	27 200	34 300
velan määrä perheissä (%)	15	15	14	12

Työ on amerikkalaisten turva, mutta uudet työttömyysluvut ovat jo pelottavan korkeita. Virallinen luku on kaiketi nyt 6 %, mutta radiosta kuulen jo paljon isompia lukuja vilahduttavan. Ero Eurooppaan on jo melko pieni. On otettava huomioon yksi rakennekehitys ylitse muiden. Naiset ovat menneet täysimääräisesti (yli 70 % työkäisistä) töihin siitä syystä, että yksi palkkapussi ei perheen elatukseen riitä. Paluuta vanhaan ei ole. Velkaisuudessa perheissä, joissa kumpi tahansa joutuu työttömäksi, ovat heti maksuvaikkeudet edessä.

Miten amerikkalaiset sietävät kasvavan eriarvoisuuden? Tiedonvälitys tai oikeammin koko tiedonmuodostus on eräs vastaus. Otan esille vain yhden matkalla lukemani piirteen tuoreesta mielipidetiedustelututkimuksesta. Halu olla rikas ja usko mahdollisuuksiin tulla rikkaaksi lähitulevaisuudessa on vahva. Noin 20 % amerikkalaisista uskoo kuuluvansa ylimpään rikkaiden 1 %:n luokkaan ja toiset 20 % uskoo pääsevänsä tuohon luokkaan. Lähes puolet kansasta siis äänestää vaaleissa ehdokkaita, jotka ajavat heidän eli rikkaiden tai kohta rikkaiden etuja.

Väitän, että television luvatussa maassa, kun jokaiselta sadalta kanavalta tulee tietynlaisesti virittynyttä tietoa ja hupia, ja toisenlaisesta yhteiskuntamallista, esimerkiksi Euroopasta, ei tietoa jaa kukaan, tulos ei ole kuin itsestäänselvyys. Yliopistojen ja Itärannikon eliitti on tietysti aivan oma lukunsa, mutta he muodostavat niin pienen ja suljetun osan kansasta, ettei sillä ole merkitystä tässä yhteydessä.

Media, erityisesti televisio, on suuri vallankäyttäjät. Kuulin matkalla uuden mittaustuloksen amerikkalaisten päivästä. Sen mukaan amerikkalainen istuu autossaan – yksin – keskimäärin 72 minuuttia päivässä ja katsoo televisiota 4 tuntia päivässä.¹⁷⁵ Suunnilleen samaan aikaan kuulen uuden gallupin sellaisen tuloksen, että enin osa amerikkalaisista ei halua kuulla politiikkaa ja olla sen kanssa tekemisissä. Parasta heidän mielestään on, että ammattilaiset ja liikemiehet hoitavat asiat. Ammattilaisilla tarkoitetaan virkamiehiä, sotilaita, poliiseja, tiedemiehiä ja tietysti erilaisia konsultteja.

¹⁷⁵ Will Hutton: The World We're in. 2002.

Politiikka – siis myös kysymys tulonjaosta – on annettu ammattilaisten hoidettavaksi. Yllättävää kyllä, sellaisista asioista kuin Irakin sodasta kuitenkin halutaan päättää itse. Jäin miettimään, että miten ihmiset voivat yht’äkkiä päättää sodasta, jos he eivät seuraa maailmanmenoa ja jos he eivät ole kiinnostuneita syistä, jotka sotaan johtavat, ja perusteista, millä sotapäätökset argumentoidaan. Tässä onkin kai selitys siihen, miksi USA ja Eurooppa ovat niin kaukana Irakin sodan aloittamisessa. Täällä asiaan otetaan kantaa arvojen tasolla, kysymyksenä oikeasta ja väärästä. Maailma hahmotetaan digitaalisesti, mustana tai valkoisena, hyvänä tai pahana, ja valiten kuten tietokoneatkaisutkin 0 tai 1. Joko olet hyvän puolella tai pahan kourussa.

Joskus loukkaannun ikuisena optimistina ihmisten puolesta.

Tiedonvälityksen mahdista vielä. Tiedonmuodostus – tärkeissä elämänaiheissa – on matkalla valitettavan yksipuolista. Yliopistokirjakauppoja ja suuria hotelleja lukuun ottamatta edes oman maan isoja sanomalehtiä ei kerta kaikkiaan saa. Washington Postia ei ole olemassakaan muualla kuin pääkaupungissa. Ulkomaiset lehdet voi unohtaa. Radio- ja TV-kanavia on paljon, mutta suurin osa niistä on muutaman suuren hallussa ja sidoksissa suuriin mediataloihin. Koska mainokset ovat vallanneet kaikki kanavat, aikaa analyysille ja taustatiedoille – puhumattakaan aidolle diskurssille, ei ole. Pelkistäen minusta yhteiskunnalliset ohjelmat ovat amerikanuutisia, joissa toimittajat "huutavat" totuuksia mainosten välissä.

Totuuden viestitys kansalle on niin tärkeää, että sen maksajat eli liike-elämä maksaa näille huutajauutisankkureille kymmenien miljoonien palkkoja. Minä ajattelen pohjoismaisesta näkökulmasta, jossa on totuttu objektiiviseen, riippumattomaan ja monipuoliseen yhteisistä varoista kustannettavaan Yleisradioon, edelleen näiden kahden vuoden jälkeen, että ilmaista lounasta ei ole. On parempi, että toimittajan lounas on kohtuullinen ja se tulee julkisista varoista kuin että se on kohtuuton ja sen saa maksaa kaikkein rikkaimmat ja vaikutusvaltaisimmat. Heille 10 miljoonan palkka on tehdyn työn vastikkeena pikkuraha, mutta 40-vuotiaalle toimittajalle taivaallinen summa.

Tästä asetelmasta löytyy selitys sille, miksi ei ole järkeä uhrata yhtään ylimääräistä minuuttia uutisista tai muistakaan ohjelmista muulle maailmalle. Heti maahan tultuaan huomaa, että CNN:n uutiset ovat sisällöltään Euroopassa aivan eri asia kuin Amerikassa. Sanovat kysynnän määrävän tarjonnan. Uskoo ken haluaa.

Kirjat, myös tietokirjat, ovat pääosin kansallisia. Niitä on paljon ja ne ovat hyviä. Mutta tiedonintressi on amerikkalainen.

Nyt kahden vuoden ajan kirjakauppoja, kirjastoja ja antikvariaatteja kolutessa ymmärrän sen oudon väitteen, jonka kuulin tänne tultuani kanadalaiselta ystävältäni. Hän sanoi, että vaikka heillä on yhteisiä kustantajia, markkinat ovat eri. Edes sama kustantaja ei levitä kanadalaisia kirjoja ja tutkimuksia Amerikkaan. Eurooppalaisia kirjoja – edes kaikkein tunnetuimpia – ei kuurikaan näy. Niitä saa tietysti tilata, mutta prosessi on pitkä ja hankala ja kustannukset sellaiset, ettei siihen hevillä ryhdy. Ja tiedonmuodostushan edellyttää, että tieto on näkyvillä.

Kouluissa ja yliopistoissa luetaan luonnollisesti amerikkalaisia kirjoja. Tutkimukset tehdään niiden pohjalta. Oppilaat viittaavat gurujensa tutkimuksiin, joista oppilaista nousee uusia guruja – kaikki pyörien ikään kuin tuttujen kesken. En ihmettele, jos tällä tavalla viittausten määrään perustuvat yliopistojen paremmuusmittaukset aina päätyvät amerikkalaisiin. Huomasin, että sellaistenkaan kansainvälisten instituuttien kuin Maailmanpankki ja IMF:n kirjastoissa ei ole paljon eurooppalaisia tutkimuksia, ei edes sellaisilta taatusti alueisiin, sen ajatteluun ja tietovarantoon perustuvilta aloilta kuin politiikka, hallinto, kulttuuri ja sosiologia, kuin sattumanvaraisesti. Ymmärrän, että luonnontieteissä amerikkalaiset ovat niin itseriittoisia ja niin edellä, ettei muiden maiden tiedolla ole käyttöä. Sen sijaan en suostu käsittämään, miten tiedonmuodostuksen rajausta yhteiskuntatieteissä on perusteltavissa.

Länsirannikolla ei siis Euroopasta kuullut tai nähnyt vilahdustakaan. Amerikkalaisilla on niin lyhyet lomat, 1–2 viikkoa, ettei siinä ehdi muualle maailmaan. Isän ja äidin, lapsien ja muiden lähisukulaisten luona on käytävä ensin, ja he asuvat usein toisella puolen isoa maata.

Taiteella on osuutensa mielenmuodostuksessa. Itärintamalla tottui siihen, että vain kaikkein vauraimmissa ja isoimmissa kaupungeissa oli teatteri tai sinfoniaorkesteri. Jos hajallaan asuvat ihmiset halusivat muuta kulttuuria kuin elokuvat, oli mentävä yöpymään New Yorkiin, Washingtoniin, Bostoniin taikka Philadelphiaan. Muissa kaupungeissa, maaseuduista puhumattakaan, ei ole paljon mitään tarjolla, joskus kiertävä teatteriesitys taikka taidenäyttely. Tilanne on länsirannikolla ja lounaisessa Amerikassa vielä pahempi. Ihmisten elämä on yksinkertaista ja pelkistettyä. Työtä, asumista lähiöissä ja lasten kasvatusta.

Olen kai idealisti. Kai se elämä on samanlaista kaikkialla.

Kun julkinen valta ei tue musiikkia, teatteria taikka oopperaa, niitä ei ole. Lapset eivät voi mennä musiikkikouluihin, koska niitä ei ole. Matkat Los Angelesiin taikka San Franciscoon ovat kaikkialta liian pitkiä. Ja vaikka olisit antautunut vakaasti taidealalle, et saa rahoitusta. Taideoppilaitokset ovat yksityisiä ja erittäin kalliita. Näin kertoi Santa Feessä arkkitehtipiskelijapoika, joka haaveili pääsystä Saksaan opiskelemaan.

Elokuvat ovat amerikkalaisen taiteen ydintä. Ne ovat myös kotimaisia. TV:ssä Washingtonin seudulla, jossa siis diplomaatit asuvat, on kustannettu julkinen kanava, jolta tulee joskus joku eurooppalainen filmi. Cannesin elokuvajuhlia ei ole olemassakaan.

Entä radio? Automatilla radio on tärkeä. Matkalle lähtiessä oli mielessä kuuluisat paikalliset radioasemat, vapauden ja monikulttuurisuuden symbolit, Free-radio, Voice of America. Miten onkaan käynyt vai onko se ollutkin vain kulissi tai harhakuva? Annoin itselleni kertoa, että yksi paikallisasema alkoi uuden vuonna 1986 säädetyllä lain avulla – siis pelkistämällä valtiollisen demokratian suojelemana – valloittamaan maata. Nyt radioasemilla on käytännössä idästä länteen yksi sama omistaja. Monopoli, joka nykyteknikalla aikaerosta huolimatta hoitaa kanavia muutamalta asemalta. Esimerkiksi musiikin hoitamiseen riittää pari toimittajaa. Sama musiikki kaikilla kanavilla. Sama musiikinva-

litsija. Yksikin DJ kertoi, ettei hän ole edes käynyt kaupungeissa, joiden paikallisradiolähettyksiä hän juontaa. Kertoo siis tapahtumista, säistä, ihmisten elämästä ja tunnelmista vuolaasti joka ikinen päivä koskaan elämässään jalallaan heidän kaupunkeihinsa astumatta.

Musiikki-ihmiset ovat alkaneet huolestua hieman vakavammasta rakenteellisesta seikasta. Monopoli merkitsee nimittäin myös sitä, että ollaan niin pitkällä, että levyn tekijän on maksettava saadakseen levynsä soitettua. Kun sama monopoli hallitsee myös konserttialaa, et pääse edes lavalle ilman tietynlaista suosiota ja suosijaa, et saa edes tilaisuutta tulla esille, nousta yleisön suosioon, kuin tietyn ehdoin, jotka monopoli sanelee. Loppujen lopuksi musiikki-ihmiset ovat kauhukseen huomanneet musiikin ja musiikkimaun nopeasti yksipuolistuneen. Monimuotoisuudesta ja kulttuurien kirjosta ei kannata haaveilla.

Paikallisasemien monopoli selittää sen, miksi maassa ei juurikaan ole esimerkiksi klassisen musiikin kanavia tai jazz-kanavia. Washingtonin pienen pienellä kuuluvuusalueella voi kuunnella klassista musikkia, tosin sitäkin mainosten – ja mikä vielä pahempaa rahankeruupyynnöjen – koko ajan katkomana. Jos kuulijat eivät maksa kanavaa, se hiljenee.

Matkalla kuulee aina ihmisten kertomia tarinoita, joita ei voi lehdistä lukea tai kirjoista opiskella. En ole tiedotustutkija, joten en pysty todentamaan kuulemaani ja kokemaani.

Los Alamos. New Meksikossa ei voi käydä kuulematta Los Alamoksesta – salatusta kaupungista. Toisen maailmansodan loppuvaiheessa presidentti teki huippusalaisen päätöksen koota parhaimmat nobelistit ja muut tiedemiehet autiomaahan rakentamaan atomipommia. Paikaksi valittiin syrjäinen intiaanireservaatioiden ja vuoristojen ympäröimä Santa Feen naapuristossa oleva alue, jossa ei ollut intiaanien lisäksi muuta kuin partioaikien kesäleiri. Koko kaupunki laboratorioineen rakennettiin niin salassa, että vain muutama tiesi sen olemassaolosta. Työntekijät eivät saaneet kertoa, mihin menivät ja mitä tekemään. Heillä oli salanimet. Muutamassa kuukaudessa Oppenheimerin johtamana kehitettiin atomipommi ja kokeilun jälkeen presidentti päätti kahden pommin pudotuksesta Japaniin.

Nyt Los Alamoksen laboratoriossa on 10 000 tutkijaa. Aloina ovat turvallisuuden lisäksi avaruus, tietojenkäsittely ja ihmisen perimä eli geeniteknologia. Alue on edelleen melko epätodellinen näky autiomaan keskellä. En pystynyt lyhyellä pikavierailulla museon esitteistä saamaan selville, onko laitoksessa samantasoisia huipputiedemiehiä kuten Oppenheimerin aikana. Miksi ei?

Jotenkin kuitenkin sydäntä kouraisi, kun hetki sitten Los Alamokseksen jäätyä taakse Albuquerqueen motellissa TV-uutisten ääressä kuuntelen jonkun sanovan Amerikan olevan valmis harkitsemaan atomipommia Irakia vastaan.

Tietoyhteiskuntaa ei näkynyt. Olin valmistautunut näkemään kaikkialla tietoyhteiskunnan. Olinhan Suomeen kertonut muun muassa kalifornialaisesta kaikkialle maahan leviä-

västä kansan nopeasta ja halvasta tietoverkosta, joka pojan langattomasta laajakaistasta nimeltään Wi-Fi.

Näkyikö tietoyhteiskuntaa? Ei näkynyt. Kerran yhden uuden lentokentän aivan upouuden hotellin kyljessä mainostettiin kissankokoisin kirjaimin, että hotellissa on broadband-yhteys. Kun Itä-rannikolla ihmettelin, miksei suomalaisten koko 1990-luvun paljon käytämästä gurusta professori Manuel Castellsista koskaan kuullut mitään, ajattelin hänen Kaliforniassa toimivana ja asuvana näkyvän lehdissä, kirjakaupoissa tai keskusteluissa. Ei vilahdustakaan.

Tajusin, että tietoyhteiskunta on jossakin, johon en osunut tai johon minulla ei ollut asiaa.

Tietoyhteiskunta näyttäytyi koko kuukauden matkan aikana vain henkilökohtaisena kommunikointitarpeena. Kun tarvitsin sähköpostiyhteyttä laskeakseni aina silloin tällöin lasteni lukua, menin julkiseen kirjastoon. Niissä sain noin tunnin odotuksen jälkeen koneen ja nettiyhteyden käyttööni.

San Diego ylivertainen. Kauneinta luonto ja ihmisen rakentama ympäristö oli ehdottomasti San Diegossa. Kaupunki vaikutti myös elinvoimaiselta. Paljonhan siitä nojaa puolustus- ja turvallisuustalouteen, mutta oletettavasti Meksikon rajan läheisyys selittää myös tavallisten ihmisten elämän dynaamisuutta. Oli miten oli – San Diego on kaunein kaupunki USA:ssa. Ja ihmiset elivät ja heitä käveli kadulla iltaisin – jopa downtownissa, johon jokunen aika sitten kukaan ei vapaaehtoisesti uskaltanut astua.

Sen sijaan Los Angeles oli pettymys. Kaupunki on latteaa maantieteellisesti ja elämäntyyliään. Se koostuu uinuvista pienistä osa-alueista, joista suurin osa on laman myötä silmin nähden rapistumassa. Hollywoodin alueelle on satsattu rakennusten kunnostukseen, mutta niin vain kävi Hollywood Bulevardilla, siis kadulle, jolla TV:n mukaan filmitähdet parveilevat ja elämä on loistokasta, ettei tavallinen maailmanmatkaja uskaltanut iltakävelyään kunnolla tehdä. Joka nurkassa hyöri pikkubisneksen tekijää, jotka eivät taatusti ole rekisteröityneet kauppakamarin yritysrekisteriin. Todella surullista, kun Suomesta asti tulee loistoa edes hieman aistimaan.

Kysyessäni paikallisilta, mihin viihdeteollisuuden pintajengi on hävinnyt, sain vastauksen. Kyllä he lähistöllä pyörivät, mutta siirtyvät aina paikasta toiseen. Santa Barbaralta, Sunset Bulevardille, sitten Hollywood Bulevardille, kun se kuntoutui ja nyt he ovat siirtyneet Melrose Bulevardille. Muualta kaupungista menoa ja meininkiä on turha etsiä. Kaupunki on, kuten niin usein USA:ssa, vain joko iso toimistokompleksi tai iso nukku-malähiö yhdellä poikkeuksella – siellä on viihdeteollisuuden valtava tehdasyhteisö, ja sekin tietysti omalla alueellaan. Mitäpä siihen osaa meikäläinen kuin ihmetellä. Ja poistua pettymyksen jälkeen.

Koin monessa Länsirannikon suurkaupungissa saman pettymyksen kuin Itä-rannikolla tai suurten järvien alueilla kaupunkien suhteen. Kun amerikkalaisissa elokuvissa ja TV-sarjoissa kuvataan ihmisten työpaikkoja, ovat ne aina isoissa ja komeissa moderneissa lasin ja metallin läpätunkemissa taloissa alueilla, jotka pursuavat elämää. Työhuoneista

avautuu huikaiseva näkymä kaupunkiin, merelle tai vuoristoon taikka kaikkiin. Nuoret huippuälykkäät tai ainakin nokkelasanaiset hyvinpukeutuneet työtätekevät usein vielä asuvat näissä loistokkaissa pilvenpiirtäjissä. New Yorkin Manhattania lukuun ottamatta kuva on fiktio. Olenkohan sokea, kun en vain näe sellaisia kaupunkeja. Ei ole näiden kahden vuoden aikana, jolloin kävin kaikkialla muualla kuin Keskilännessä, jonka kaupungit ovat tilastojen mukaan eniten autoituneet, tielleni osunut. Pukeutumisen arjesta kerron vain, että laitoin ensimmäisenä päivänä päälleni Washingtonissa tavanomaisen asuni leningin – vai oliko jakkupuku – ja kengät, joissa on hieman korkoa. Iltapäivällä kiiruhdin ostamaan pitkät housut (mustat) ja matalat kengät. Ujona en tohdi kertoa miksi.

Sen sijaan ymmärrän nyt kahden vuoden jälkeen paremmin, kun elokuvissa ja TV-sarjoissa näytetään arkisen nuhruisia asuinalueita, pieniä yrityksiä, ostoskeskuksia ja katunäkymiä. Ne eivät ole laitapuolen ihmisten paikkoja. Nämä melkein tilapäisen näköiset toimistot ja asumukset ovat tavallisten ihmisten työpaikkoja ja asuinalueita. Illalla mainosvalojen kirjon meri tosin kaupungeissa peittää osan arkisuudesta. Ihmisten enemmistö tekee töitä, asioi ja asuu näillä melko vaatimattomilla alueilla lounaisessa Amerikassa, ja monelta osin muuallakin.

Eniten yksittäisistä kaupungeista kuolevan ja ränsistyvän downtownin elvyttämiseen matkallamme oli pannut Pheoenex. Miljardilla dollarilla ei ollut onnistuttu. Kukaan ei asu keskikaupungilla ja kahvilat ovat yhtä lukuun ottamatta kiinni iltaisin. Pelotti kulkea kauduilla omien askelten kopistessa tyhjässä aavemaisen kalseassa komeudessa.

Ehkä vertailukohde on ollut väärin asetettu, kun satuin usein muistelemaan muutaman vuoden takaista vastaavanlaista kahden viikon autoajelua Roomasta itään Umbrian maakunnassa. Ihmisen käden jälki on niin erilaista tässä läntisessä maailmassammekin.

Matkan eräs opetus: Öljy ja vesi. Autiomaata on osin ollut aina sitä, mutta osa on vedenpuutteen vuoksi muuttunut siksi. Äimistellesäni uusinta amerikkalaista elämänmuotoa – hurjaa intoa rakentaa golfkenttiä ja ison isoja taloja, istuttaa aakeita valtavia nurmikoita, rakentaa uima-altaita, istuttaa kuikelopalmuja ja ajella suuren suurilla autoilla näillä rutikuivilla aavikkomailla – tajusin tämän yhteiskunnan tarvitsevan kahta asiaa. Öljyä ja vettä. Ja molempia todella paljon.

Irakin sodassa on kysymys myös öljystä ja vedestä – tosin paljon, paljon muustakin. Eikä vähiten demokratiasta. On joskus vaikea muistaa, että Irak on ikivanha kulttuurin kehto, Mesopotamia, joka kehittyi tärkeimmän luonnonvaran eli veden ääreen. Kaksoisvirranmaa sattuu olemaan siis paitsi öljylähteiden myös vesilähteiden päällä.

Jotenkin tuli kysyneeksi: Millaisella globaalilla politiikalla ja maailman työnjaolla amerikkalaiset ja muut länsimaat turvaavat modernin elämänsä, mukaan lukien yhä suurenevat asunnot, autot, uimaltaat, pihanurmet ja hedelmätarhat?

Maailman avoin parlamentti. Päätän tuokiokuvani lounaisesta Amerikasta kaikkein parhaimpaan kokemukseen, demokratian kannalta tärkeimpään eli parlamenttiin. Osuimme Santa Feen valtiopäivien avajaispäivänä ja menimme ohjeen mukaan senaattiin katso-

maan taidetta. Talo olikin kolmessa kerroksessa täynnä taideteoksia. Tauluja ja patsaita oli paitsi isoissa saleissa, myös käytävillä ja työhuoneissa, kanslioissa ja kahviloissa. Kansalaisia rohkaistiin kävelemään ympäri taloa. Kokemus oli Washingtonin tiukkojen turvatoimien jälkeen uskomaton – epärealistinen. Onko tämä maa sodassa lainkaan? Saatoimme kävellä sisään kaikkiin tiloihin taideteoksia katsellen ilman mitään tarkastusta. Ei edes laukkuani avattu. Ei kysytty mitään. Washingtonissa ei pääse mihinkään ilman tiukkoja tarkastuksia. Museoihinkin mennessä läpivalaistaan ja laukut tarkistetaan. Ja jos sinulla sattuu olemaan tietokone mukana, joudut kytkemään sen päälle ja osoittamaan, mitä sielä on.

Kun kysyin parlamentissa ennennäkemätöntä avoimuutta päävirastomestari Donilta, hän sanoi, ettei meillä ole syytä pelätä mitään ja lähti kesken vuoden vilkkainta päivää seuraksemme etsien isosta talosta kaikkein kauneimmat taulut. Kuljimme ryhmäkanslioissa, enemmistön tiloissa, vähemmistön tiloissa, kaikkialla täysin avoimesti. Missään maailmassa en ole demokratian ydintä nähnyt näin avoimena.

Tuntui hyvältä.

* * * * *